

ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of ADU Social Sciences Institute

Yıl: 2025 Cilt:12 Sayı: 1/ Year: 2025, Volume 12, Number 1

Editör / Editor

Dr. Tuğba AKIN

Editör Yardımcısı / Deputy Editor

Dr. Gülşah Kıran ELKOCA

Taranmaktadır / Indexed in: SOBIAD, ResearchBib, Scientific Indexing Services, ASOS Index, DRJI

Yayın Kurulu

Dr. Ahmet TOKSOY, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Dr. Ahmad NAHMADOV, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Dr. Natalia KETENCİ, Yeditepe Üniversitesi, Dr. Michael ROCHLITZ, University Bremen, Germany, Dr. Nuran MALTA MUHAXHERI, University of Prishtina, Republic of Kosovo, Dr. Eleftherios GIOVANIS, Manchester Metropolitan University, United Kingdom, Dr. Fulya ERSOY, Bellarmine College of Liberal Arts, Los Angeles, United States, Dr. Yusuf KURT, Alliance Manchester Business School, United Kingdom

E-ISSN: 2148-4996

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / ADU Journal of Social Sciences Institute

Cilt 12, Sayı 1, 2025 / Volume 12, Number 1, 2025

Editör / Editor

Dr. Tuğba AKIN

Editör Yardımcısı / Deputy Editor

Dr. Gülşah Kıran ELKOCA

Taranmaktadır / Indexed in: SOBIAD, ResearchBib, Scientific Indexing Services, ASOS Index, DRJI

Dizin Editörü

Dr. Gülşah Kıran ELKOCA

Alan Editörü

Dr. Ali BİLGENOĞLU, Dr. Elvan HAYAT, Dr. Tuncay SAYGIN

Dil Editörü

Dr. Öncel SENCERMAN

Yayın Kurulu

Dr. Ahmet TOKSOY, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Dr. Ahmad NAHMADOV, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Dr. Natalia KETENCİ, Yeditepe Üniversitesi, Dr. Michael ROCHLITZ, University Bremen, Germany, Dr. Nuran MALTA MUHAXHERI, University of Prishtina, Republic of Kosovo, Dr. Eleftherios GIOVANIS, Manchester Metropolitan University, United Kingdom, Dr. Fulya ERSOY, Bellarmine College of Liberal Arts, Los Angeles, United States, Dr. Yusuf KURT, Alliance Manchester Business School, United Kingdom

Hakem/Danışma Kurulu

Dr. Abdullah Tanrısevdi
Dr. Adem Karakaş
Dr. Adil Adnan Öztürk
Dr. Adnan Akın
Dr. Ahmet Saylık
Dr. Ali Yaşar
Dr. Ali Bilgenoğlu
Dr. Alper Yılmaz
Dr. Altuğ Günel
Dr. Aslı Yenipazarlı
Dr. Atilla Cengiz Kılıç
Dr. Aydın Sarı
Dr. Aytekin Fırat
Dr. Berfin Kart Tepe
Dr. Bige Şimşek İlhan
Dr. Burcu Hiçyılmaz
Dr. Burcu Altun
Dr. Bülent Sarper Ağır
Dr. Büşra Özcan
Dr. Cansu Bahçeci
Dr. Cemaleddin Gerede
Dr. Cihat Karademir
Dr. Dilek Elvan Çokişler
Dr. Dilşen İnce Erdoğan
Dr. Duygu Yolcu Karadam
Dr. Ebru Gençalp
Dr. Ebubekir Keklik
Dr. Ece Armağan
Dr. Ece Ömüriş
Dr. Ekrem Yaşar Akçay
Dr. Elçin Ergin Talaka
Dr. Elvan Hayat
Dr. Emel Demir Görür

Dr. Engin Hepaksaz
Dr. Esin Avcı
Dr. Esvet Mert
Dr. Feridun Özgümüş
Dr. Filiz Öztürk
Dr. Funda Kızılar Emer
Dr. Galip Afsin Ravanoğlu
Dr. Göksel Armağan
Dr. Görkem Örtük
Dr. Gökçen Aydınbaş
Dr. Günver Güneş
Dr. Hakkı Uyar
Dr. Haluk Tandırcıoğlu
Dr. Hanife Mumcu
Dr. Hatice Öner
Dr. Hatice Özenoğlu
Dr. Hilal Şahin Nadeem
Dr. Hülya Arslantaş
Dr. Hüseyin Yılmaz
Dr. İbrahim Halil Tanık
Dr. İdris Şahin
Dr. İlker Durgut
Dr. İsa Demirkol
Dr. Koray Üstün
Dr. Lütfi Arslan
Dr. Mehmet Ali Horozoğlu
Dr. Mehmet Ela
Dr. Meltem Geldi
Dr. Merve Atlıhan Dertli
Dr. Muharrem Çeken
Dr. Murat Ateş
Dr. Murat Orhun
Dr. Murat Toksarı

Dr. Mustafa Güder
Dr. Mustafa Necati Çoban
Dr. Müslüme GÜNEŞ
Dr. Nebahat Arslan
Dr. Nilgün Masatçıoğlu
Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu
Dr. Onur Kınılı
Dr. Öncel Sencerman
Dr. Özlem Demirkıran
Dr. Papatya Karakurt
Dr. Ruken Vural
Dr. Sadullah Serkan Şeker
Dr. Salih Soslu
Dr. Sedat Alataş
Dr. Sedat Bayrakal
Dr. Selim Yıldız
Dr. Sevcen Güneş
Dr. Sevgül Türkmengoğlu
Dr. Sungu Okan
Dr. Şekip Yazgan
Dr. Taner Bulut
Dr. Togay Seçkin Birbudak
Dr. Tuğba Söküt Açar
Dr. Tuncay Saygın
Dr. Umut Evlimoğlu
Dr. Utku Altınöz
Dr. Vahit Cemil Urhan
Dr. Yakup Yılmaz
Dr. Yasin Yıldız
Dr. Yaşar Arlı
Dr. Yavuz Öntürk
Dr. Yunus Balcı
Dr. Zennure Köseman

İLETİŞİM:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü,
Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Yerleşkesi
Enstitü Binası

1.Kat

Efeler / AYDIN

Telefon: 0 256 212 45 74 Faks: 0 256 213 36 57 Santral: 0 256 218 20 00

E-posta: sosyaldergi@adu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Makaleler

- ❖ Factors Affecting Social Stigma and Health-Seeking Behavior in COVID-19 Survivors: A Field Study in the West of Turkey
Sayfalar: 1-20
Hülya ARSLANTAŞ , Hatice ÖNER , Nermin KORUKLU , Rahime ASLAN , Ezgi SARI
Araştırma Makalesi
- ❖ Coding Historical Landscape Character: The Case of Büyük Menderes Delta
Sayfalar: 21-43
Nergiz BELEN, Şükran ŞAHİN
Araştırma Makalesi
- ❖ Türkiye’de İmalat Sanayi Enflasyonunu Belirleyen Makroekonomik Dinamiklerin WALS Yöntemi ile İncelemesi
Sayfalar: 44-63
Alper DEMİRKOL, Gamze YILMAZ
Araştırma Makalesi
- ❖ Essay Genre and Montaigne's Essays
Sayfalar: 64-75
Murat TURNA
Araştırma Makalesi
- ❖ Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi Mücadelesinde Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç ve Faaliyetleri
Sayfalar: 76-101
Bilgesu POLAT
Araştırma Makalesi
- ❖ Z Görsel Sanatlar Bağlamında, Resimli Dünya Dergisindeki İllüstrasyonların İncelenmesi
Sayfalar: 102-120
İlter SARIKAYA
Araştırma Makalesi
- ❖ Spor Bilimleri Alanında Deprem ve Depremin Psikososyal Etkileri Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmaların Sistemik İncelemesi
Sayfalar: 121-136
Günseli DUMAN, Çilem BULUT, Savaş DUMAN
Araştırma Makalesi
- ❖ Dijitalleşme Sürecinde E-Ticaret Faaliyetlerinin Sektörel Bazda Değerlendirilmesi Sayfalar: 137-151
Mesut Çakır
Araştırma Makalesi
- ❖ Roma Dönemi’nde Kentsel Üretimde Su Gücünün Kullanımı
Sayfalar: 152-175
Sedat AKKURNAZ, Mustafa ÇİDEM
Araştırma Makalesi
- ❖ Offensive Mercantilism and the Crisis of Liberal International Order: Reinterpreting the U.S.-China Trade War
Sayfalar: 176-202
Hikmet MENGÜASLAN
Araştırma Makalesi
- ❖ Tralleis Batı Nekropolü’nden Ele Geçen Hayalet Sikkeler ve Amulet
Sayfalar: 203-218
Arzu ÖZVER
Araştırma Makalesi

- ❖ G7 Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Dinamikleri: Eğitim, Sağlık ve Ar-Ge Harcamalarının K-Means Algoritması ile İncelenmesi
Sayfalar: 219-239
Süreyya İMRE BIYIKLI , Emre KARATAŞ
Araştırma Makalesi
- ❖ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Nazilli Yerel Basınına Yansımaları
Sayfalar: 240-262
Fatma TEKİN
Araştırma Makalesi

Factors Affecting Social Stigma and Health-Seeking Behavior in COVID-19 Survivors: A Field Study in the West of Turkey^{1, 2}

Hülya ARSLANTAŞ³, Hatice ÖNER⁴, Nermin KORUKLU⁵, Rahime ASLAN⁶, Ezgi SARI⁷

Arastırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 28.10.2024

Kabul Tarihi: 06.04.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 28.10.2024

Acceptance Date: 06.04.2025

Abstract

This study was conducted to determine factors affecting social stigma and Health-Seeking Behavior in individuals who had remain alive COVID-19. The sample of this cross-sectional study consisted of 257 individuals who had remain alive COVID-19 and were selected by using the snowball sampling method. Data were collected by using a "Personal Information Form," "The Social Stigma Questionnaire (SSQ)" and "The Health-Seeking Behavior Scale (HSBS)". The mean and standard deviation of the total scores of the participants obtained from the SSQ questionnaire were 49.23 ± 31.36 , and the mean and standard deviation of the total scores obtained from the HSBS scale were 41.84 ± 7.78 . There was a statistically important difference between the mean SSQ and HSBS points of participants who had remain alive COVID-19 and variables, such as being female, being single, having university-level education, having a family member with a chronic disease, witnessing someone exposed to social negativity due to their disease, displaying stigmatizing attitudes towards someone infected with COVID-19, ability to determine behaviors that are harmful to health, worrying about health, and having a high risk of contracting a serious illness ($p < .05$). A moderate, important positive correlation was found between mean points on the SSQ and

¹ This study was presented as an oral presentation at the "VI. International X. National Psychiatric Nursing Congress" on 20-23 October 2021.

² At the outset, the approval of the T.R. Ministry of Health (2021-01-14T20-13-28.xml) and the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee of a state university (date: February 26, 2021-9497; issue: E-50107718-050.99-9497; Protocol No: 2021/230) and the official permission of Aydın Governorship Provincial Health Directorate (date: April 14, 2021, Number: E-44021967-605.01) were obtained.

³ Professor, Aydın Adnan Menderes University Faculty of Nursing, Department of Mental Health and Disease Nursing, Aydın, Turkey. hulyaars@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0002-3018-2314>

⁴ Associate Professor, Aydın Adnan Menderes University Faculty of Nursing, Department of Mental Health and Disease Nursing, Aydın, Turkey. honer@adu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-6556-5753>

⁵ Professor, Aydın Adnan Menderes University Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Department of Guidance and Psychological Counseling, Aydın, Turkey. nonerkoruklu@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1577-8352>

⁶ Assistant Professor, Kütahya Health Sciences University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Division of Psychiatric Nursing, Kütahya, Turkey, aslanrahime@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8301-4656>

⁷ Phd, Research Assistant, Aydın Adnan Menderes University Faculty of Nursing, Department of Mental Health and Disease Nursing, Aydın, Turkey. ezgi.ozen@adu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-0776-1318>

the HSBS ($r=.504$; $p<.001$). In line with these results, it is recommended that individuals be informed about viruses that cause pandemics such as COVID-19 and that measures be taken to prevent stigmatization.

Keywords: COVID-19, Social Stigma, Health, Behavior

COVID-19 Geçiren Bireylerde Sosyal Damgalama ve Sağlık Arama Davranışını Etkileyen Faktörler: Türkiye'nin Batısından Kesitsel Bir Çalışma

Özet

Bu araştırma, COVID-19 geçiren bireylerde sosyal damgalanma ve sağlık arama davranışını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Bu kesitsel araştırmanın örneklemini, COVID-19 geçiren ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 257 birey oluşturmuştur. Veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Sosyal Damgalama Anketi-SDA” ve “Sağlık Arama Davranışı Ölçeği-SADÖ” kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya katılanların SDA anketinden elde edilen toplam puanlarının ortalaması ve standart sapması 49.23 ± 31.36 ve SADÖ ölçeğinden elde edilen toplam puanlarının ortalaması ve standart sapması 41.84 ± 7.78 'dir. COVID-19 geçiren katılımcıların sosyal damgalama ve sağlık arama davranışı puan ortalamaları ile kadın olmak, bekar olmak, üniversite düzeyinde eğitime sahip olmak, kronik hastalığı olan bir aile üyesine sahip olmak, hastalığı nedeniyle birinin sosyal damgalamaya maruz kalmasına tanık olmak, COVID-19'a yakalanmış birine karşı damgalayıcı tutumlar sergilemek, sağlığa zararlı davranışları belirleyebilmek, sağlık konusunda endişelenmek ve ciddi bir hastalığa yakalanma riskinin yüksek olması gibi değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardı ($p<.05$). Sosyal Damgalama Ölçeği ve Sağlık Arama Davranışı Ölçeğindeki ortalama puanlar arasında orta düzeyde, anlamlı bir pozitif korelasyon bulunmuştur ($r=.504$; $p<.001$). Bu sonuçlar doğrultusunda bireylere COVID-19 gibi pandemiye neden olan virüsler konusunda bilgilendirme yapılması ve damgalamayı önlemeye yönelik önlemlerin alınması önerilir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Sosyal Damgalama, Sağlık, Davranış

1. Introduction

The COVID-19 pandemic, which first spring up from a market in Wuhan in early December 2019, has affected the whole globe (Lu et al., 2020). COVID-19 can be fatal depending on the severity of the disease, which affects individuals at unlike levels (Huang et al., 2020; Wang et al., 2020). Deaths due to COVID-19 not only cause anxiety, depression, post-traumatic symptoms, and grief in families, but the rapidly spreading and unpredictable pandemic can also lead to discrimination and stigma against survivors (Sekowski et al., 2021). Pandemics, which are considered public health emergencies, are stressful times for people and communities. Fear and anxiety about a disease can cause social stigma, which involves negative attitudes and beliefs toward people. As a result of stigma, individuals may be exposed to labeling, stereotyping, discrimination, and negative attitudes of others. In particular, individuals who have experienced or been in contact with the disease may encounter hostile glances from their environment (Dar et al., 2020). Societies have tended to stigmatize more, especially in cases of infectious and mental diseases that have far-reaching effects (Oran et al., 2008; Arslantaş et al., 2010; Shigemura et al., 2020).

The stigmatized individual can hide the symptoms and diagnosis of the disease and delay seeking healthcare services by internalizing the feeling of worthlessness, which is characterized by being unwanted or discredited from a social point of view, and developing emotional and reactive responses such as avoiding social relations, embarrassment, and guilt (Arslantaş et al., 2010; Dhingra & Khan, 2010; Courtwright & Turner, 2010; Baştıerzi et al., 2020; Huda et al., 2020; Brooks et al., 2020). In addition, stigmatized individuals may experience isolation, depression, anxiety, or embarrassment in society (Oran et al., 2008; Arslantaş et al., 2010; Huda et al., 2020; Corrigan et al., 2014).

In a meta-analysis study conducted to investigate the prevalence of stigma in infectious disease pandemics, the overall combined prevalence of stigma was 34% and perceived stigma was 31% in all populations. In the same study, the prevalence of stigma was 38% in patients, 36% in the community population, and 30% in healthcare workers. Also, the prevalence of stigma was reported as 33% in individuals with a high level of education and 47% in those with a low level of education (Yuan et al., 2021a). Some studies in the literature have shown that factors affecting Social Stigma (SS) and Health-Seeking Behavior (HSB) in individuals with COVID-19 include age, education, having a chronic illness, financial insecurity, having family members infected with COVID-19, being married, occupation, experiencing economic loss and depressive symptoms during the COVID-19 pandemic (Baştıerzi et al., 2020; Nursalam et al., 2020; Dar et al., 2020; Yuan et al., 2021a; Yuan et al., 2021b; Envuladu et al., 2021; Brooks et al., 2020).

It is important to stop stigma to make society and its members safer and healthier because it can prevent individuals from seeking help (Baştıerzi et al., 2020). Help-seeking behavior occurs when people seek support by consulting professional or non-professional people who can help them in the face of problems that they experience and have difficulty coping with. In an effort to cope with the problems they encounter, individuals sometimes prefer carrying out this

process themselves and they sometimes prefer getting help from the source they find appropriate (Arslantaş et al., 2010).

The importance of early intervention will be better understood when the effects of stigma are considered. It is thought that revealing this problem together with its influencing factors will contribute to raising awareness in the context of stigma and its effects on individuals and facilitating getting professional help. When studies in the literature were examined, few studies investigating factors affecting SS and HSB due to COVID-19, which is an infectious disease, were found (Yuan et al., 2021a; Kumari, 2021; Planchuelo-Gómez et al., 2020). Studies on the subject will contribute to the development of anti-stigma programs, the determination of healthy help-seeking behaviors, and the creation of relevant intervention programs. Therefore, this study was conducted to investigate factors affecting SS and HSB in individuals who remain alive COVID-19.

Accordingly, the research question was determined as “What are the factors affecting SS and HSB in COVID-19 survivors?”

2. Materials and Methods

a. Study Sample

The data of this cross-sectional study were collected between March 25, 2021 and August 08, 2021 to determine factors affecting SS and HSB in individuals who had remain alive COVID-19. The research was conducted with 257 volunteers who met the inclusion criteria and had remain alive COVID-19 in the central district of a province in the west of Turkey. The sample size of the study was calculated as 214 individuals on the G Power software, based on an effect size of 0.50, a Type 1 error margin of 0.05 and a power of 0.95. Taking into consideration the possible losses, a 20% reserve was added and the final sample size was calculated as 257. When calculating the sample size, the study conducted that individuals experiencing HIV-related stigma were 21% less likely to access or use health and social services was taken as a reference (Rueda et al., 2016). The snowball sampling method was employed to reach the research group. The inclusion criteria of the study were having had COVID-19 and volunteering to participate in the study, whereas the exclusion criteria were having an infectious disease other than COVID-19, such as HIV/AIDS, Hepatitis B/C, or Tuberculosis, having been diagnosed with a psychiatric disorder, being a healthcare worker, having a chronic and systemic disease, or having hearing or vision problems. The data were collected by using a "Personal Information Form," "SSQ" and "the HSBS".

i. The Personal Information Form

This form consists of 15 questions about issues that are thought to affect SS and health-seeking behavior, including sociodemographic characteristics of individuals, which were developed following a review of the literature (Oran & Şenuzun, 2008; Arslantaş et al., 2010; Baştırzi et al., 2020; Brooks et al., 2020; Maunder et al., 2003; Verma et al., 2004; Arslantaş et al., 2011; Williams & Gonzalez-Medina, 2011).

ii.The Social Stigma Questionnaire (SSQ)

A form that was created by researchers in line with the literature was used since there was no scale whose validity and reliability studies had been conducted to evaluate the perception of the SS of individuals who had remain alive COVID-19 in our country at the time of the research (Dar et al., 2020; Bana, 2020). In this context, necessary permissions were obtained from Bana (2020) and Dar et al. (2020) for the use of the questions on their scale. The questionnaire is a five-point Likert-type measurement tool that has 25 items. High points on the questionnaire mean high levels of social stigma (Dar et al., 2020; Bana, 2020). In our study, Cronbach's alpha value of the SSQ was calculated as .98.

iii.The Health-Seeking Behavior Scale (HSBS)

This scale was developed by Kırac and Öztürk (2021) to measure the HSB of individuals. The HSBS consists of 3 dimensions (Online, Professional, Traditional) and 12 items. The items on the scale has a five-point Likert-type evaluation structure with options. An increase in the total points obtained from the scale indicates an increase in health-seeking behavior. The scale has three sub-dimensions: Online, Professional, and Traditional. The points of the scale is obtained from the subscales of the scale and their sum. Cronbach's Alpha values of subscales and overall scale were reported as .72, .72, .73, and .75, respectively (Kırac & Öztürk, 2021). In our study, Cronbach's alpha values for the Online, Professional, and Traditional subscales of the scale and the total scale were calculated as .87, .91, .68, and .79, respectively.

b. Data analysis

SPSS 21.0 (Statistical Package for the Social Sciences) software package was used for the analysis of study data. Descriptive statistics of the data were presented as arithmetic mean $\pm$ standard deviation, numbers and percentages values. The normality of data was examined by using visual (histogram and probability graphs) and analytical methods (Kolmogorov-Smirnov test). Since the data did not show a normal distribution, the comparison of sociodemographic variables with the SSQ and the HSBS was conducted by using the Mann-Whitney U test and the Kruskal-Wallis Test. Tamhane's T2 test was performed as a post-hoc test after the one-way analysis of variance (ANOVA) to determine the subgroup causing a important difference among variables that were found to show an important difference according to the Kruskal-Wallis test result. The relation between SSQ and the HSBS was examined by using Spearman correlation analysis. Chi-square analysis was performed in categorical data comparisons. The results were accepted as important at $p < 0.05$, with a confidence interval of 95%.

c. Ethical Aspects of the Research

At the outset, the approval of the T.R. Ministry of Health (2021-01-14T20-13-28.xml) and the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee of a state university (date: February 26, 2021-9497; issue: E-50107718-050.99-9497; Protocol No: 2021/230) and the official permission of Aydın Governorship Provincial Health Directorate (date: April 14, 2021, Number: E-44021967-605.01) were obtained. Participation in the study was voluntary, and participants could withdraw from the study at any time. In order to ensure the protection of

individual rights in the research, the principles of the Helsinki Declaration of Human Rights were adhered to throughout the research.

3. Results

The mean age of 257 individuals participating in the study was 38.22 ± 8.47 , 54.9% of them were male, 50.6% were single, 49.8% were university graduates, 26.5% were unemployed, the income of 70.4% was equal to their expenses, and 90.3% had a nuclear family. Of the participants, 60.3% had a family member with a chronic disease, 52.5% thought they were able to overcome the problems occurring in their lives, 66.1% witnessed individuals in their circles who experienced negativity due to their illness, 25.3% exhibited stigmatizing attitudes towards individuals with COVID-19, 53.7% were able to determine behaviors that were harmful to their health, and 52.5% reported that they considered the information they learned about harmful behaviors from sources as an opportunity to develop their health. Also, 19.8% of the participants reported that they were at risk of contracting a serious illness, and 37.7% were concerned about their health. The mean points of individuals in the study on the total SSQ was 49.23 ± 31.36 , and their mean points on the HSBS was 41.84 ± 7.78 .

There was a significant difference between participants' mean points on the total SSQ and variables, such as gender (MWU=3778.50; $p < .001$), being single (MWU =5466.50; $p < .001$), educational status (KW=17.47; $p < .001$) and occupation (KW=5.77; $p < .001$). There was a significant difference between participants' mean points on the total SSQ and variables, such as presence of a family member with a chronic disease (MWU =2487.00; $p < .001$), finding the ability to overcome problems in oneself (MWU =1665.00; $p < .001$), the first person with whom health problems were shared (KW=64.18; $p < .001$) and witnessing someone who was exposed to social negativity due to their illness (KW=64.50; $p < .001$). There was a significant difference between participants' mean points on the total SSQ and variables, such as stigmatizing attitudes towards someone infected with COVID-19 (MWU=4337.00; $p < .001$), taking into consideration the information about harmful behaviors learned from sources as an opportunity to develop health (MWU=4832.00; $p < .001$), ability to determine unhealthy behaviors (MWU=3481.00; $p < .001$), feeling concerned about health (MWU=5503.50; $p < .001$), and risk of contracting a serious illness (MWU=4133.50; $p < .05$) (Table 1). In the study, it was found that especially participants who were female volunteers, were single, had undergraduate education, had a family member with a chronic disease, witnessed stigma against individuals with COVID-19, and had health risks exhibited more socially stigmatizing attitudes. Studies in the literature with findings that are similar to or unlike from our study findings have shown that especially the perception of SS is affected by unlike sociodemographic characteristics.

Table 1. Comparison of sociodemographic characteristics of individuals who survived COVID-19 and their mean scores on the SSQ

Sociodemographic Characteristics	Mean scores on the SSQ			
	n	Median	%	Test type and p value

Gender				
Female	116	166.93	45.1	MWU=3778.50
Male	141	97.80	54.9	p<.001**
Marital status				
Single	130	150.45	50.6	MWU=5466.50
Married	127	107.04	49.4	p<.001**
Education				
Elementary and below	83	106.64	32.3	KW=17.47
Secondary education	46	120.89	17.9	p<.001**
University	128	146.41	49.8	
Occupation				
Non-working	68	131.46	26.5	KW=5.77
Worker	78	113.86	30.4	p<.001**
Civil servant	111	138.13	43.1	
Income				
Income<expenses	66	77.06	25.7	KW=64.60
Income=expenses	181	151.40	70.4	p=.050
Income>expenses	10	66.45	3.9	
Family type				
Nuclear	232	131.44	90.3	KW=4.00
Extended	19	114.18	7.4	p=.130
Broken	6	81.50	2.3	
Presence of chronic diseases in the family				
Yes	155	163.95	60.3	MWU=2487.00
No	102	75.88	39.7	p<.001**
Finding the ability to overcome problems in oneself				
Yes	135	80.33	52.5	MWU=1665.00
No	122	182.85	47.5	p<.001**
The first person with whom health problems are shared				
Friends	78	180.83	30.4	KW=64.18
First-degree relatives	55	114.46	21.4	p<.001**
Spouse	124	102.85	48.2	
Witnessing someone who is exposed to social negativity due to their illness				
Sometimes	171	147.50	66.6	KW=64.50
Often	26	151.87	10.1	p<.001**
Never	60	66.37	23.3	

Exhibiting stigmatizing attitudes due to the presence of someone in the environment infected with COVID-19

Yes	68	159.72	26.5	MWU=4337.00
No	189	117.95	73.5	p<.001**

Considering the information about unhealthy behaviors learned from sources as an opportunity to improve health

Yes	139	104.76	53.7	MWU=4832.00
No	118	157.55	46.3	p<.001**

Ability to identify unhealthy behaviors

Yes	141	95.69	53.7	MWU=3481.00
No	116	169.49	46.3	p<.001**

Feeling concerned about health

Yes	97	105.74	37.7	MWU=5503.50
No	160	143.10	62.3	p<.001**

Risk of contracting a serious illness

Yes	51	150.95	19.8	MWU=4133.50
No	206	123.57	80.2	p=.010*

*p<.05; **p<.001; NS: Not Significant; MWU: Mann-Whitney U Test, KW: Kruskal-Wallis Test

It was found that there was a significant difference between participants' mean points on the total HSBS and gender (MWU=5172.50; p<.001), marital status (MWU=5694.50; p<.001), educational status (KW=55.66; p<.001), occupation (KW=32.07; p<.001), family type (KW=10.80, p<.001), presence of a chronic disease in the family (MWU=6743.00; p<.001), finding the ability to overcome problems in oneself (MWU=5853.50; p<.001), the first person with whom health problems were shared (KW=10.69; p<.05), witnessing someone in the environment who was exposed to social negativity due to their illness (KW=11.49; p<.001), ability to determine unhealthy behaviors (MWU=6404.00; p<.001), and worrying about health (MWU=4790.00; p<.001)(Table 2).

Table 2. Comparison of sociodemographic characteristics of individuals and their mean scores on the Total HSBS Scale and its subscales

Sociodemographic characteristics	Online	Professional	Traditional	Mean Score on the Total HSBS Scale
Gender				
Female	23.27±2.77	10.74±1.68	11.08±0.74	45.10±2.99
Male	17.62±7.63	10.97±7.77	10.56±2.71	39.16±9.35

Test type and p value	MWU=4614.50 p<.001**	MWU=6575.00 p<.001**	MWU=7683.50 p=.360	MWU=5172.50 p<.001**
Marital status				
Single	22.10±5.02	10.88±1.92	11.10±1.16	44.10±5.89
Married	18.19±7.37	10.85±2.71	10.48±2.69	39.53±8.77
Test type and p value	MWU=5392.00 p<.001**	MWU=7268.50 p=.070	MWU=8185.00 p=.890	MWU=5694.50 p<.001**
Education				
Primary education and below	16.51±7.80	10.09±2.59	10.31±2.69	36.92±9.18
Secondary education	19.52±7.51	10.84±2.25	10.36±2.57	40.73±7.47
University	22.78±3.49	11.38±2.07	11.26±1.13	45.42±4.33
Test type and p value	KW=40.33 p<.001**	KW =4.98 p=.080	KW =3.86 p=.145	KW =55.66 p<.001**
Occupation				
Non-working	20.25±6.02	10.57±2.12	10.70±1.82	41.52±7.01
Worker	17.12±8.14	10.43±2.59	10.58±2.71	38.15±9.44
Civil servant	22.27±4.60	11.36±2.21	11.00±1.69	44.63±5.58
Test type and p value	KW=17.06 p<.001**	KW=4.17 p=.120	KW=2.76 p=.250	KW=32.07 p<.001**
Income				
Income<expenses	14.56±7.39	10.87±2.73	11.07±2.34	36.51±8.43
Income= expenses	22.32±4.67	10.87±1.90	10.77±1.75	43.97±5.30
Income>expenses	18.40±8.56	10.80±5.51	9.30±4.34	38.50±18.35
Test type and p value	KW=73.51 p<.001**	KW=4.73 p=.090	KW=4.98 p=.080	KW=43.80 p<.001**
Family type				
Nuclear	20.45±6.51	10.92±2.17	10.95±1.76	42.33±7.16
Extended	18.47±7.10	9.42±3.51	8.52±3.82	36.42±7.16

Broken	14.83±5.26	13.50±1.64	11.83±1.83	40.16±4.75
Test type and p value	KW=9.73	KW=10.61	KW=12.60	KW=10.80
	p<.001**	p<.001**	p<.001**	p<.001**
Chronic diseases in the family				
Yes	22.20±4.32	10.25±1.63	10.53±1.74	42.99±5.67
No	17.09±8.08	11.80±2.90	11.19±2.46	40.09±9.96
Test type and p value	MWU=5306.50	MWU=4085.00	MWU=4727.00	MWU=6743.00
	p<.001**	p<.001**	p<.001**	p<.001**
Finding the ability to overcome problems in oneself				
Yes	17.11±7.54	11.62±3.02	10.62±2.80	39.36±9.66
No	23.55±2.56	10.04±0.41	10.99±0.64	44.84±3.21
Test type and p value	MWU=3873.50	MWU=3775.50	MWU=6163.50	MWU=5853.50
	p<.001**	p<.001**	p<.001**	p<.001**
The first person with whom health problems are shared				
Friends	23.70±2.10	10.11±0.55	11.00±1.15	44.82±2.42
First-degree relatives	19.38±6.75	11.34±2.10	11.09±1.63	41.81±7.75
Spouse	18.30±7.45	11.13±2.96	10.54±2.63	39.98±9.32
Test type and p value	KW=39.72	KW=31.38	KW=9.77	KW=10.69
	p<.001**	p<.001**	p=.080	p=.030*
Witnessing someone who is exposed to social negativity due to their illness				
Sometimes	22.34±4.12	10.92±2.25	10.86±1.63	44.14±5.35
Often	21.65±5.42	10.15±1.84	11.11±2.14	42.92±7.80
Never	13.35±8.01	11.01±2.75	10.46±3.01	34.83±9.42

Test type and p value	KW=34.29 p<.001**	KW=25.53 p<.001**	KW=5.00 p=.080	KW=11.49 p<.001**
Exhibiting stigmatizing attitudes due to the presence of someone in the environment infected with COVID-19				
Yes	21.94±5.39	9.61±2.31	10.16±2.39	41.72±8.12
No	19.53±6.85	11.32±2.19	11.02±1.91	41.88±7.67
Test type and p value	MWU=5363.50 p=.020*	MWU=3739.00 p<.001**	MWU=4519.00 p<.001**	MWU=6341.00 p=.860
Considering the information about unhealthy behaviors learned from sources as an opportunity to improve health				
Yes	18.79±7.09	11.74±2.35	10.97±2.18	41.51±7.30
No	21.79±5.52	9.83±1.88	10.59±1.95	42.22±8.33
Test type and p value	MWU=6097.00 p<.001**	MWU=4291.00 p<.001**	MWU=6346.50 p<.001**	MWU=7380.00 p=.130
Ability to identify unhealthy behaviors				
Yes	18.04±7.33	11.73±2.43	11.00±2.19	40.78±8.04
No	22.76±4.30	9.81±1.73	10.55±1.93	43.13±7.29
Test type and p value	MWU=5288.00 p<.001**	MWU=4143.00 p<.001**	MWU=5950.00 p<.001**	MWU=6404.00 p<.001**
Feeling concerned about health				
Yes	16.82±8.10	10.45±2.56	10.56±2.57	37.84±9.40
No	22.20±4.36	11.12±2.17	10.93±1.71	44.84±5.34
Test type and p value	MWU=5083.00 p<.001**	MWU=7541.00 p=.680	MWU=7258.00 p=.340	MWU=4790.00 p<.001**

Risk of contracting a serious illness				
No	19.91±6.76	10.99±2.43	10.80±2.15	41.71±7.90
Yes	21.21±5.71	10.37±1.88	10.76±1.80	42.35±7.32
Test type and p value	MWU=4750.50	MWU=4473.00	MWU=4761.00	MWU=5094.50
	p=.230	p=.070	p=.260	p=.710

*p<.05; **p<.001; NS: Not Significant; MWU: Mann-Whitney U Test, KW: Kruskal-Wallis Test

The relation between the SSQ and the mean points on the total HSBS and its subscales was analyzed by using Spearman correlation analysis. Accordingly, the SSQ had a moderate, important positive relation with the mean HSBS total points ($r=.504$, $p<.001$), a high, important positive relation with the mean online HSBS points ($r=.720$, $p<.001$), a moderate, important negative relation with the mean professional HSBS subscale points ($r=-.407$, $p<.001$), and no relation with the mean traditional HSBS points ($r=.064$, $p=.300$) (Table 3).

Table 3. The relationship between the SSQ and the mean scores on the total HSBS Scale and its subscales

Scales	The SSQ	
	r	p
Mean scores on the total HSBS Scale	.504	p<.001*
Online HSBS Subscale	.720	p<.001*
Professional HSBS Subscale	-.407	p<.001*
Traditional HSBS Subscale	.064	p=.300

*p<.001; NS: Not Significant; r:Spearman correlation.

4. Discussion

This study is the first study conducted in our country to determine the factors affecting SSQ and HSBS in COVID-19 survivors. The mean points of individuals in the study on the total SSQ was 49.23 ± 31.36 and their mean points on the total HSBS was 41.84 ± 7.78 . Taking into consideration that a total of 100 points can be obtained from the SSQ and 60 points from the HSBS, it can be said that the SS perception of individuals who remain alive COVID-19 was at a moderate level and their HSBS was close to a high level. Of the participants, 66.1% stated that they had witnessed individuals who experienced negativity due to their illness, and 25.3% stated that they exhibited stigmatizing attitudes toward someone with COVID-19. Two out of every three participants witnessed people who had negative experiences due to their illness, and one out of every four people exhibited stigmatizing attitudes toward other individuals who

had COVID-19 despite having had COVID-19 themselves. It is an interesting finding that although individuals participating in the study had also experienced COVID-19, one out of every four people exhibited a stigmatizing attitude toward others who had COVID-19. This result may be related to fear and anxiety about the unknown, internalization of the value judgments of society, news in the media, existential crises, the effort to survive, and to feel close to death and question the meaning of life (Huda et al., 2020; Ain & Gilani, 2021; Mahmud & Islam, 2021). The existential crisis occurs upon the death of a loved one, loss of meaning, and loss of security (Yang et al., 2010). Because of anxiety and fear, people often use 'stigma' to maintain avoidance of an infected person (Kumari, 2021). In this context, the stigma of COVID-19 can be understood as a social process related to the exclusion of sick individuals who are perceived as a potential source of disease and a threat to social life (Bhanot et al., 2021). In a meta-analysis and systematic review study conducted by Yuan et al (2021a) to investigate the prevalence of stigma in infectious disease epidemics and pandemics including COVID-19, they found the prevalence of perceived stigma as 31% and the prevalence of stigma as 38% in patients, 36% in the community population, and 30% in health workers. The similarity of these rates shows that stigma is an important public health problem. It has been stated that multifaceted interventions are needed to decrease the problems caused by misinformation during infectious disease pandemics, including COVID-19 (Huda et al., 2020; Yuan et al., 2021a). Online mental health and counseling services, which will be provided by unlike institutions such as hospitals and community health centers, may be beneficial in reducing the devastating effects of diseases such as COVID-19 that impact societies on mental health and preventing stigma (Liu et al., 2020). This result may be related to fear and anxiety about the unknown, internalization of the value judgments of society, news in the media, existential crises, the effort to survive, and to feel close to death and question the meaning of life. In addition, since it is the first study conducted on the subject in our country, it is thought that it will contribute to the field, which constitutes the strength of the research.

In the study, it was found that especially participants who were female volunteers, were single, had undergraduate education, had a family member with a chronic disease, witnessed stigma against individuals with COVID-19, and had health risks exhibited more socially stigmatizing attitudes. Studies in the literature with findings that are similar to or unlike from our study findings have shown that especially the perception of SS is affected by unlike sociodemographic characteristics. This may be due to the scales used, the cultural characteristics of the communities, and the characteristics of the samples participating in these studies. Nursalam et al. (2020) described the risk factors for SS and psychological impact in individuals who had remain alive COVID-19 and the factors contributing to SS as environmental factors, the history of accompanying chronic diseases, discrimination, self-exclusion, and the perceptions of people in the region where the disease is common. In line with our research findings, Duan et al. (2020) investigated the stigma profiles and risk factors associated with COVID-19 among people at high risk of transmission. Accordingly, they indicated that individuals with a high level of education, perception of threat, and anxiety about COVID-19 were more likely to experience "perceived" stigma (Duan et al., 2020). In connection with this finding, some studies claim that high anxiety and fear of contracting the

disease may trigger stigma (Kumari, 2021). In a study, a high correlation was found between the cases of having had COVID-19, having family members infected with COVID-19, being married, and experiencing economic loss and depressive symptoms during the pandemic and the level of stigma points (Yuan et al., 2021b). Similar to our research finding, another study indicated that a important portion of women felt stigmatized and that they stigmatized people with COVID-19 themselves (Envuladu et al., 2021). Bu (2020) reported that some individuals and family members who had remain alive COVID-19 were also rejected by their neighbors and employers. It was determined that individuals who had low health literacy, were living in areas with a high number of COVID-19 cases, and were from ethnic minorities were more exposed to stigma (Jiang et al., 2021). Individuals suffering from SS may feel ashamed of themselves and experience constant fear of communicating with their family members and friends, or they may show self-blaming behavior (Duan et al., 2020; Bu, 2020). Adom et al. (2021) reported that since being highly stigmatized due to COVID-19 decreased the sufferers' chances to express their health status, this became a barrier to the control and prevention of COVID-19. Stigma can undermine social adjustment and accelerate the possible social isolation of groups. All of these can lead to more serious health problems and hinder the control of the pandemic by increasing the likelihood of the spread of the virus.

In our study, the mean HSBS total points of participants who were female, were single, had a university education, were civil servants, had an income equal to expenses, had a nuclear family, had a chronic disease in the family, did not think they could overcome problems, shared their health problems with friends first, were more likely to witness someone around them who experienced social negativity due to their illness and could not determine behaviors that are harmful to their health was higher. Unlike these findings, in a study conducted by Mojtabai et al. (2011), it was reported that approximately 45% of the participants who did not seek treatment and had a disease had a low perception of their needs. Intrinsic stigma and hopelessness may be effective in not turning to any help-seeking behavior when individuals have an illness (Mojtabai et al., 2011). It has been stated that especially experiences of anxiety and uncertainty may be effective in increasing the hopelessness of individuals about their future life in such periods (Saricali et al., 2020). However, Asril et al. (2021) found in their study that age, health motivation, and self-efficacy were importantly associated with help-seeking behavior. From this point of view, help-seeking behavior can be affected by many unlike factors (Koller et al., 2021). What needs to be emphasized here is that there is a need for a deeper understanding of the dynamics underlying these differences in individuals' help-seeking behavior. In particular, the effect of individual, environmental, and cultural characteristics in this process should be revealed.

In our study, it was found that as SS increased, general health-seeking and online HSBS increased, but that professional HSBS decreased and there was no change in traditional health-seeking behavior. Although recent studies have reported the use of informal health services among Ebola virus disease survivors (Bak-James et al., 2019), no research to date has studied the relation between the use of traditional and complementary medicine and the stigma associated with COVID-19 disease. Our study, which was carried out in the central county of

a province located in the west of Turkey, revealed that stigma among COVID-19 survivors did not cause a change in the use of informal healthcare services (traditional and complementary medicine), but that online HSB increased while Professional HSBS decreased. This result is consistent with our other research findings. Of the participants in the present study, 66.1% stated that they witnessed individuals who were exposed to negative attitudes due to their illness, and 25.3% stated that they showed stigmatizing attitudes towards individuals with COVID-19. This may be due to the fact that stigmatization is prevalent especially when people feel vulnerable to infection (Koller et al., 2021). Taking into consideration that the first person with whom participants shared their health problems included friends, first-degree relatives, or their spouses, it can be said that results support this finding. As a matter of fact, studies have shown that individuals primarily tend to seek unprofessional resources and social support in pandemics and that having good relations within the household is a protective factor in pandemic diseases (Bananno et al., 2008; Chew et al., 2020; Odriozola-González et al., 2022).

a. Limitations of the study

Our study has some limitations. A cross-sectional design was used in our study, therefore no causality inferences could be made between the independent and outcome variables. Our findings apply only to COVID-19 survivors in the central county of Aydın province and cannot be generalized to the whole of Turkey. The majority of study participants were urban residents, so survivors living in remote rural areas may have unlike experiences. The period immediately after the declaration of COVID-19 was perhaps the time when stigma was highest and perhaps when stigma was overrepresented. As there was no approved COVID-19 stigma scale, questions of a social stigma-related questionnaire that was developed by other researchers were utilized. Since the research into the subject was limited, the findings were discussed over the results of research conducted on other chronic diseases.

5. Conclusion

It was found that the SS perception of individuals participating in the study was at a moderate level and that their HSBS were at a high level. A important difference was found between SS and health-seeking behaviors of individuals who remain alive COVID-19 and their gender, marital status, education level, occupation, family type, and income level. The results of the study also indicated that there was a important difference between individuals' mean SSQ and HSBS points and having a family member with a chronic disease, experiencing health problems, witnessing someone who experienced negativity in their social environment due to their illness, and having health concerns.

A moderate, important positive correlation was found between the mean SSQ and HSBS Scale points. The mean SSQ points had a high level and positive correlation with the mean points on the online HSBS and a moderate and important negative correlation with the mean points on the professional HSBS, which are two subscales of the HSBS. No important relation was

found between the mean SSQ points and the mean traditional HSBS, which is one of the subscales of the HSBS.

The COVID-19-associated stigma is common among COVID-19 survivors. It is recommended that the stigma experiences of COVID-19 victims should be assessed routinely and appropriate psychological assistance, public education, and anti-stigma campaigns and policies should be implemented to decrease stigma towards individuals in this vulnerable subpopulation. There is a need for survivor-centered and community-focused anti-stigma programs to promote the recovery and reintegration of COVID-19 survivors into society. Private interventions should be encouraged to develop health literacy and decrease the public stigma associated with COVID-19. The perception of low risk and the stigma associated with COVID-19 can create barriers to accessing testing and care and therefore adversely affect early control of the disease. Rigorous public health education programs about the disease and the negative consequences of the stigmatization of infected persons should be carried out. COVID-19 victims should be assessed routinely for their stigma experiences and appropriate psychological assistance, public education, and anti-stigma campaigns and policies should be implemented to decrease stigma in this vulnerable subpopulation. It may be useful to include interventions to increase conscious awareness in the content of psychological help.

Conflict of Interest

Authors declare they have no conflicts of interest.

References

- Adom, D., Mensah, J.A., & Osei, M. (2021). The Psychological Distress and Mental Health Disorders From COVID-19 Stigmatization in Ghana. *Social sciences & humanities open*, 4(1), 100186.
- Ain, S.N., & Gilani, S.N.A. (2021). Existential Anxiety Amid COVID-19 Pandemic in Kashmir: A Cross-Sectional Study. *Journal of Education and Health Promotion*, 10(1).
- Arslandaş, H., Gultekin, B.K., Soylemez, A., Dereboy, F. (2010). Beliefs, Attitudes and Behaviors of Patients Who Applied to A University Hospital Psychiatry Outpatient Clinic for The First Time Regarding Stigma. *ADÜ Medical Faculty Journal*, 11(1), 11–17.
- Arslandaş, H., Dereboy, I.F., Aşti, N., Pektekin, Ç. (2011). Attitude Towards Seeking Professional Psychological Help in Adults and The Factors Affecting It. *ADÜ Medical Faculty Journal*, 12(1), 17-23.
- Asril, N.M., Maharani, E.A., Tirtayani, L.A., & Suwandi, E. (2021). Predicting Help Seeking Behavior Related to COVID-19 Among Indonesian Adults. *The Journal of Behavioral Science*, 16(1), 28-44.
- Bana, P.E. (2020). Evaluation of the social implication perception of healthcare employees in the Covid19 outbreak process. In *Press Academia. 6th Global Business Research Congress (GBRC)* (Vol. 11, pp. 115-120).
- Başterzi, A.D., Cesur, E., Güvenç, H.R., Taşdelen, R., Yılmaz, T. (2020). COVID-19 and Stigma. Turkish Medical Association, COVID-19 Pandemic Sixth Month Evaluation Report, 415-424.
- Bhanot, D., Singh, T., Verma, S. K., & Sharad, S. (2021). Stigma and Discrimination During COVID-19 Pandemic. *Frontiers in public health*, 8, 577018.
- Bonanno, G.A., Ho, S.M., Chan, J.C., Kwong, R.S., Cheung, C.K., Wong, C.P., & Wong, V.C. (2008). Psychological resilience and dysfunction among hospitalized survivors of the SARS epidemic in Hong Kong: a latent class approach. *Health Psychology*, 27(5), 659.
- Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G.J. (2020). The Psychological Impact of Quarantine and How to Reduce It: Rapid Review of The Evidence. *The lancet*, 395(10227), 912-920.
- Bu, N. (2020). The 80 thousand COVID-19 survivors are undergoing discriminaton (in Chinese). http://k.sina.com.cn/article_1690367810_64c0f74201900py8d.html?from=mood (access 18 July 2024).
- Chew, N.W., Lee, G.K., Tan, B.Y., Jing, M., Goh, Y., Ngiam, N.J., ... & Sharma, V.K. (2020). A Multinational, Multicentre Study on The Psychological Outcomes and Associated Physical Symptoms Amongst Healthcare Workers During COVID-19 Outbreak. *Brain, behavior, and immunity*, 88, 559-565.

- Corrigan, P.W., Druss, B.G., & Perlick, D.A. (2014). The Impact of Mental Illness Stigma on Seeking and Participating in Mental Health Care. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(2), 37-70.
- Courtwright, A., & Turner, A.N. (2010). Tuberculosis and Stigmatization: Pathways and Interventions. *Public health reports*, 125(4_suppl), 34-42.
- Duan, W., Bu, H., & Chen, Z. (2020). COVID-19-Related Stigma Profiles and Risk Factors Among People Who Are at High Risk of Contagion. *Social Science & Medicine*, 266, 113425.
- Dar, S.A., Khurshid, S.Q., Wani, Z.A., Khanam, A., Haq, I., Shah, N.N., ... & Mustafa, H. (2020). Stigma in Coronavirus Disease-19 Survivors in Kashmir, India: A Cross-Sectional Exploratory Study. *Plos one*, 15(11), e0240152.
- Dhingra, V.K., & Khan, S. (2010). A Sociological Study on Stigma Among TB Patients in Delhi. *The Indian Journal of Tuberculosis*, 57(1), 12-18.
- Envuladu, E.A., Okoh, E.O., Gwomson, D., Shindang, M.I., Maigamo, N.Y., ...& Osagie, I.A. (2021). Covid 19 Related Social Stigma Among Women of Reproductive Age in Jos, Plateau State, Nigeria. *J Internal Med Primary Health Care*, 5(011), 10-24966.
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., ...& Hu, Y. (2020). Clinical Features of Patients Infected with 2019 Novel Coronavirus in Wuhan, China. *Lancet*, 395(10223), 497-506.
- Huda, M.N., Islam, R., Qureshi, M.O., Pillai, S., & Hossain, S.Z. (2020). Rumours and Social Stigma As Barriers to the Prevention of Coronavirus Disease (COVID-19): What Solutions to Consider?. *Global Biosecurity*.
- James, P. B., Wardle, J., Steel, A., & Adams, J. (2019). Pattern of Health Care Utilization and Traditional and Complementary Medicine Use Among Ebola survivors in Sierra Leone. *PloS one*, 14(9), e0223068.
- Jiang, T., Zhou, X., Lin, L., Pan, Y., Zhong, Y., Wang, X., & Zhu, H. (2021). COVID-19-Related Stigma and Its Influencing Factors: A Nationwide Cross-Sectional Study During The Early Stage of The Pandemic in China. *BMJ open*, 11(8), e048983.
- Kıraç, R., & Öztürk, Y.E. (2021). Health Seeking Behavior: Scale Development Study. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vızıyoner Dergisi*, 12(29), 224-234.
- Koller, J.E., Villinger, K., Lages, N.C., Brunecke, I., Debbeler, J.M., Engel, K.D., ... & Schupp, H.T. (2021). Stigmatization of Chinese and Asian-Looking People During The COVID-19 Pandemic in Germany. *BMC Public Health*, 21, 1-7.
- Kumari, S. (2023). Understanding of Stigmatization and Death Amid COVID-19 in India: A Sociological Exploration. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 86(4), 1432-1448.

- Liu, S., Yang, L., Zhang, C., Xiang, Y. T., Liu, Z., Hu, S., & Zhang, B. (2020). Online Mental Health Services in China During The COVID-19 Outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e17-e18.
- Lu, H., Stratton, C.W., Tang, Y.W. (2020). Outbreak of Pneumonia of Unknown Etiology in Wuhan, China: The Mystery and The Miracle. *J Med Virol*, 92(4), 401-402.
- Mahmud, A., & Islam, M.R. (2021). Social Stigma As A Barrier to COVID-19 Responses to Community Well-Being in Bangladesh. *International Journal of Community Well-Being*, 4(3), 315-321.
- Maunder, R., Hunter, J., Vincent, L., Bennett, J., Peladeau, N., Leszcz, M., ... & Mazzulli, T. (2003). The Immediate Psychological and Occupational Impact of The 2003 SARS Outbreak in A Teaching Hospital. *Cmaj*, 168(10), 1245-1251.
- Mojtabai, R., Olfson, M., Sampson, N.A., Jin, R., Druss, B., Wang, P.S., ... & Kessler, R.C. (2011). Barriers to Mental Health Treatment: Results From The National Comorbidity Survey Replication. *Psychological medicine*, 41(8), 1751-1761.
- Nursalam, N., Sukartini, T., Priyanti, D., Mafula, D., & Efendi, F. (2020). Risk Factors for Psychological Impact and Social Stigma Among People Facing COVID 19: A systematic review. *Syst Rev Pharm*, 11(6), 1022-1028.
- Oran, N.T., Şenuzun, F. (2008). A Chain That Needs to be Broken in Society: HIV/AIDS Stigma and Coping Strategies. *International Journal of Human Sciences*, 5(1), 1-16.
- Odrizola-González, P., Planchuelo-Gómez, Á., Irurtia, M.J., & De Luis-García, R. (2022). Psychological Symptoms of The Outbreak of The COVID-19 Confinement in Spain. *Journal of health psychology*, 27(4), 825-835.
- Planchuelo-Gómez, Á., Odrizola-González, P., Irurtia, M.J., & De Luis-García, R. (2020). Longitudinal Evaluation of The Psychological Impact of The COVID-19 Crisis in Spain. *Journal of affective disorders*, 277, 842-849.
- Rueda, S., Mitra, S., Chen, S., Gogolishvili, D., Globberman, J., Chambers, L., ... & Rourke, S.B. (2016). Examining The Associations Between HIV-Related Stigma and Health Outcomes in People Living with HIV/AIDS: A Series of Meta-Analyses. *BMJ open*, 6(7), e011453.
- Sarıcalı, M., Satıcı, S.A., Satıcı, B., Gocet-Tekin, E., & Griffiths, M.D. (2022). Fear Of Covid-19, Mindfulness, Humor, and Hopelessness: A Multiple Mediation Analysis. *International journal of mental health and addiction*, 20(4), 2151-2164.
- Sekowski, M., Gambin, M., Hansen, K., Holas, P., Hyniewska, S., Wyszomirska, J., ... & Łojek, E. (2021). Risk of Developing Post-traumatic Stress Disorder in Severe COVID-19 Survivors, Their Families and Frontline Healthcare Workers: What Should Mental Health Specialists Prepare For? *Front Psychiatry*, 12, 562899.

- Shigemura, J., Ursano, R.J., Morganstein, J.C., Kurosawa, M., & Benedek, D.M. (2020). Public Responses to The Novel 2019 Coronavirus (2019-Ncov) in Japan: Mental Health Consequences and Target Populations. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74(4), 281.
- Verma, S., Mythily, S., Chan, Y.H., Deslypere, J.P., Teo, E.K., & Chong, S.A. (2004). Post-SARS Psychological Morbidity and Stigma Among General Practitioners and Traditional Chinese Medicine Practitioners in Singapore. *Ann Acad Med Singapore*, 33(6), 743-8.
- Wang, D., Hu, B., Hu, C., Zhu, F., Liu, X., Zhang, J., ...& Peng., Z. (2020). Clinical Characteristics of 138 Hospitalized Patients With 2019 Novel Coronavirus-Infected Pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 323(11), 1061-1069.
- Williams, J., & Gonzalez-Medina, D. (2011). Infectious Diseases and Social Stigma. *Applied Innovations and Technologies*, 4(1), 58-70.
- Yang, W., Staps, T., & Hijmans, E. (2010). Existential Crisis and The Awareness of Dying: The Role of Meaning and Spirituality. *OMEGA-Journal of death and dying*, 61(1), 53-69.
- Yuan, Y., Zhao, Y. J., Zhang, Q. E., Zhang, L., Cheung, T., Jackson, T., ... & Xiang, Y. T. (2021). COVID-19-Related Stigma and Its Sociodemographic Correlates: A Comparative Study. *Globalization and health*, 17(1), 54.
- Yuan, K., Huang, X. L., Yan, W., Zhang, Y. X., Gong, Y. M., Su, S. Z., ... & Lu, L. (2022). A Systematic Review and Meta-Analysis on The Prevalence of Stigma in Infectious Diseases, Including COVID-19: a call to action. *Molecular psychiatry*, 27(1), 19-33.

Coding Historical Landscape Character: The Case of Büyük Menderes Delta¹

Nergiz Belen², Şükran Şahin³

Araştırma Makalesi

Makale Gecmisi

Başvuru Tarihi: 06.11.2024

Kabul Tarihi: 03.03.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 06.11.2024

Acceptance Date: 03.03.2025

Abstract

The aim of the study is to develop a method for determining the coding and landscape pattern historical layers in the mapping method on the historical landscape character and to reveal the contribution of the cooperation of archaeology and landscape architecture professional disciplines on this axis. In this context; although the historical past goes back thousands of years, archaeological studies and findings obtained for this research allowed us to research the 2700-year historical past. When our area is examined, the Büyük Menderes Delta, which is rich in terms of flora and fauna and where landscape pattern changes and transitions are seen intensively, was selected as the study area because it has a historical landscape character. When its historical past is examined, it provides enlightening information about the changes in landscape pattern, settlement and economic development of the local people. In this sense, this study will also open a horizon for environmental archaeology. When we look at the historical landscape character studies conducted in the world and Turkey, it is seen that there is no specific coding system. The coding made in this study will be a prototype for HLCAn (Historical Landscape Character Analysis) studies. Is it possible to make a mapping covering all historical and archaeological layers in areas with deep-rooted historical and archaeological pasts such as Anatolia? In other words, can all historical layers be presented together on a prepared map? The questions of what should be the terminology that will include different layers of history in HLCAn's mapping were sought. The study method is composed of the study principles of historical landscape character analysis and similar studies and field-specific research. The findings obtained during the research were combined in the ArcGIS environment and a historical mapping was made; In this mapping, a coding system was developed based on the CORINE LU/LC infrastructure and similar studies. Since the research evolved into an original study in terms of expressing a 2700-year historical past on the same map and transferring landscape pattern changes as well as historical and archaeological elements, it is thought that it will contribute to scientific literature and further studies.

Keywords: Historical Landscape Character, Büyük Menderes Delta, Landscape, Archaeology, Multilayered Landscape

Tarihi Peyzaj Karakterinin Kodlanması: Büyük Menderes Deltası Örneği

¹ This article is based on Belen, N. (2021), "Historical Landscape Character Analysis and Its Evaluation in Terms of Tourism: The Case of Old and New Doğanbey Neighborhoods in Aydın Söke" PhD Thesis, Ankara University, Institute of Science, Ankara, PhD Thesis.

² Dr. Ministry of Agriculture and Forestry, Nature Conservation and National Parks 9th Regional Directorate, Ankara. nergiz.belen@milliparklar.gov.tr ORCID ID: 0000-0003-0610-3898

³ Prof. Dr. Ankara University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture, Ankara. sukran.sahin@ankara.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-3730-2534

Özet

Çalışmanın amacı, tarihi peyzaj karakteri konusunda haritalama yönteminde bulunan kodlama ve peyzaj deseni tarihi katmanlarının belirlenmesi konusunda bir yöntem geliştirilmesi ve bu ekseninde arkeoloji ve peyzaj mimarlığı meslek disiplinleri işbirliğinin katkısının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda; tarihi geçmişi binlerce yıl eskiye gitmesine rağmen bu araştırma için arkeojeolojik çalışmalar ve elde bulgular 2700 yıllık tarih geçmişine araştırmamıza olanak vermiştir. Alanımız incelendiğinde flora fauna bakımında zengin, peyzaj deseni değişim ve geçişlerinin yoğun olarak görüldüğü Büyük Menderes Deltası tarihi bir peyzaj karakteri arz ettiği için çalışma alanı olarak seçilmiştir. Tarihi geçmişine bakıldığında peyzaj desenindeki değişimler, yerleşim ve yerel halkın ekonomik gelişimi konusunda aydınlatıcı bilgi vermektedir. Bu anlamda bu çalışma çevresel arkeoloji için de bir ufuk açacaktır. Dünya’da ve Türkiye’de yapılan tarihi peyzaj karakteri çalışmalarına bakıldığında belirli bir kodlama sistemi olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada yapılan kodlamanın TPKA (Tarihi Peyzaj Karakter Analizi) çalışmaları için bir prototip olacaktır. Anadolu gibi köklü tarihi ve arkeolojik geçmişe sahip alanlar ile ilgili olarak, tüm tarihi ve arkeolojik katmanları kapsayan bir haritalama yapmak mümkün müdür? Diğer bir anlatımla, tüm tarihi katmanlar hazırlanan bir harita üzerinde bir arada sunulabilir mi? TPKA’nın haritalamasında tarihin farklı katmanlarını içerecek terminoloji ne olmalıdır sorularına cevap aranmıştır. Tarih peyzaj karakteri analizi çalışma prensipleri ve benzer çalışmalar ve alan özelinde yapılan araştırmalar incelenmesi araştırmamızın yöntemini oluşturmaktadır. Araştırma süresince Elde edilen bulgular ArcGIS ortamında birleştirilerek tarihi bir haritalama yapılmış; Bu haritalamada CORINE alt yapısı ve benzer çalışmalarda yola çıkılarak bir kodlama sistemi geliştirilmiştir. Araştırma 2700 yıllık bir tarihi geçmişin aynı haritada ifade edilmesi, tarihi ve arkeolojik öğelerin yanında peyzaj deseni değişimlerinin de aktarılması anlamında özgün bir çalışmaya evrildiği için bilimsel yazına ve daha ileri çalışmalara katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Tarihi Peyzaj Karakteri, Büyük Menderes Deltası, Peyzaj Arkeolojisi, Çok Katmanlı Peyzaj

1. Introduction

According to Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK's philosophy "Societies that do not know their history are doomed to perish", it is necessary to know and understand the past in order to plan today and tomorrow. The Historical Landscape Character Analysis study follows the historical past, natural and cultural traces of an area.

Before explaining the concept of HLCAn (Historic Landscape Character Analysis), which is the main subject of this study, it would be correct to define landscape character analysis, which is defined as the classification of the natural and cultural values of the area (Anonymous 2003; Antrop 2005). However, although LCA is presented as a holistic form of assessment, it tends to focus on understanding the visual and rural characteristics of the landscape and does not address the historical dimension of the landscape in sufficient depth. Historical landscape characterisation studies are needed to address this shortcoming. According to the European Landscape Convention, published in the Official Journal in 2003, each country is obliged to analyse the landscape character and to determine its historical past. For this obligation it is necessary to combine archaeological and historical dimensions of a place (Turner 2006; Belen 2021).

In the definition of HLCAn; it reflects the whole historical character of today's landscapes and describes historical land uses, historical landscape patterns and features that have survived to the present day. It is defined as all the traces left by humans on the landscape (Swanwick 2002; Turner 2006; LANDMAP 2013; Demir and Demirel 2017). As can be seen from these definitions, it is important to map an area from first settlement to the present day. In addition, the benefits of HLCAn studies by experts in the field:

"-It provides an understanding and appreciation of historic landscapes and raises public awareness,

- It is a basic guide for regional and local development plans and strategic planning,
- It is necessary to assess heritage, wildlife, endemic plants and other cultural and natural landscape values together in the environmental impact assessment process,
- Provides guidance on the design of village settlements and makes an important contribution to the revitalisation of local and small towns and villages,
- ensuring the regeneration of rural areas, the sustainability of landscape management, the establishment of an agri-environmental programme, the development of woodlands and the diversification of agriculture,
- Enabling the development of design guidelines for traditional rural houses and settlements, windmill sites, main and green infrastructure systems,
- Providing data for use in tourism strategies, heritage strategies, local action plans and coastal zone management,
- Provides data on the historical background of nature conservation areas, natural and archaeological heritage sites, architectural conservation areas,
- provides material for studies and projects to be carried out at national, regional and local levels (Demir and Demirel 2017, Demir and Demirel 2018)". It is expressed as follows and its necessity for the field is emphasised.

The methods to be followed for HLCAn studies are generally listed by those working on them as follows:

Rouse (2008) evaluated it in five steps:

- "Identification of polygons,
- Record attributes (numbers, dates, areas, morphological patterns, morphological boundaries, boundary shapes, etc.),
- Assigning a valid HLC (Historical Landscape Analysis) type to each polygon,
- Assigning the previous HLC type to each polygon (adding source, period, etc.),
- Identify polygons (e.g. let's assume two different polygons are coloured red-blue; enter their characteristics such as size, date, boundary change, historical importance)".

Demir and Demirel (2018) list the stages of HLCAn as follows:

- Determining HLCAn Classification Levels
- Data source acquisition phase
- Classification Phase
- Determining HLCAN classification levels

- Mapping of HLCAN character types
- This is the creation of the landform.

In this study, multi-layered HLCAN maps, which are attempted to be made more detailed, cover both historical and archaeological periods, as well as Landscape Pattern Transition Areas (PDGA) based on boundary changes in aquatic and terrestrial environments as a new perspective.

The HLCAN mapping method should cover all evidence-based temporal layers of site-specific nature-human interaction, as well as boundary shifts in aquatic and terrestrial environments resulting from Anatolia's long geological history and fluvial dynamics. Deltas, lakes and floodplains can be defined as the geomorphological memory of a landscape.

Ancient cities should be recorded with their palimpsest of archaeological and geomorphological landscape features, where their historical formation and transformation are staged. A strategy has been proposed to enable a more coherent understanding of the heritage values of these cities and their interactions with their location, as well as the development of more effective conservation and use strategies for the current landscape. Based on the idea that it is possible to map the historic landscape character that corresponds to all the archaeological and historic layers in a landscape, a mapping terminology has been developed to include all archaeological and historic layers. Furthermore, if we look at the historical landscape character analysis studies carried out in the world and in Turkey, although some studies examine archaeological periods, they mostly include landscape elements in a limited time depth (mostly from 15 centuries to the present). There is no literature that examines the spatial changes of aquatic and terrestrial landscapes during archaeological periods. However, these changes have been important factors in the differentiation of ancient settlements and nature-human relations. In this study, the historical depth of the area was linked to the archaeological periods and the boundary changes in the aquatic and terrestrial environments were reflected on the HLCAN maps. In this framework, the landscape characteristics of the study area, which has a 2700-year history, were examined in historical and archaeological processes within the framework of the available data. Table 1 shows the time depth and number of landscape characters identified in similar studies. The longer the depth of historical time, the more periods of landscapes superimposed on each other (Wilkinson 2003)

Table 1 Landscape characters and character areas identified in similar studies and time depth (Belen 2021)

Name of the study	Number of landscape characters identified	Number of landscape character areas identified	Time depth studied
Demir and Demirel 2017	84 landscape characters	10 landscape character areas	
Özman 2018		5 landscape character areas characters	
Lambrick et al. 2013	20 landscape characters	12 landscape character areas	1918- 2013

Crow et al. 2011	24 landscape characters		Early Byzantine-2011
Martin and Ford 2008	24 landscape characters		1800- 2008
Bannister 2006	14 landscape characters		1800- 2006
Tortara et al 2015	13 landscape characters		1848-2012
Şengül 2017	11 landscape characters		127 years of history
Tanrıverdi 2016	(studied on green areas)		1982-2015
Baser and Tuncay 2010			15th Century-2000
Sobrino 2015			1830-2015
Catharina et al 2019		8 landscape character areas	1990- 2040

The historical past of the region was examined using ancient sources. Geological sources have been used to describe the natural changes in the landscape of the area. The structural changes in the landscape character of the area, based on historical and archaeological research, shed light on the multi-layered historical landscape characteristics of the area and the identification of historical periods within the TKPAN. The Landscape Character Areas (LCA) of the area from the archaeological period to the present day have been mapped, and the landscape changes of the area and the effects of these changes on the settlement of the area have been studied using literature studies, field observations and the ArcGIS programme.

Historic Landscape Character Analysis (HLCA) provides a structured approach to tracing the temporal layers of landscape changes and their implications for human-environment interactions.

This study focuses on the Büyük Menderes Delta, a region with a profound historical depth spanning 2,700 years. The significance of this area lies not only in its rich archaeological and ecological attributes but also in its distinct landscape pattern transitions shaped by natural and anthropogenic processes. Despite the wealth of historical and archaeological studies conducted globally and in Turkey, a standardized coding and mapping methodology for integrating multilayered landscape patterns remains underdeveloped. This research addresses this gap by proposing a novel approach to HLCA, incorporating temporal and spatial dimensions into a comprehensive mapping framework.

The article is structured as follows: The Introduction outlines the study's significance, its objectives, and the research gap it aims to fill. The Materials and Methods section details the study area, the methodological framework, and the data sources used. The Findings section presents the developed coding system and discusses the temporal layers of landscape patterns revealed through the mapping process. Finally, the Conclusion evaluates the study's

contributions to landscape character research and its potential applications in planning and conservation.

2. Material and Methods

In this section, detailed information about the study area and the methodology are explained.

The characteristics of the study area

The main material of the study is the Büyük Menderes Delta located in the Aegean region (Figure 1).

TÜRKİYE AND BIG MENDERES DELTA LOCATION MAP

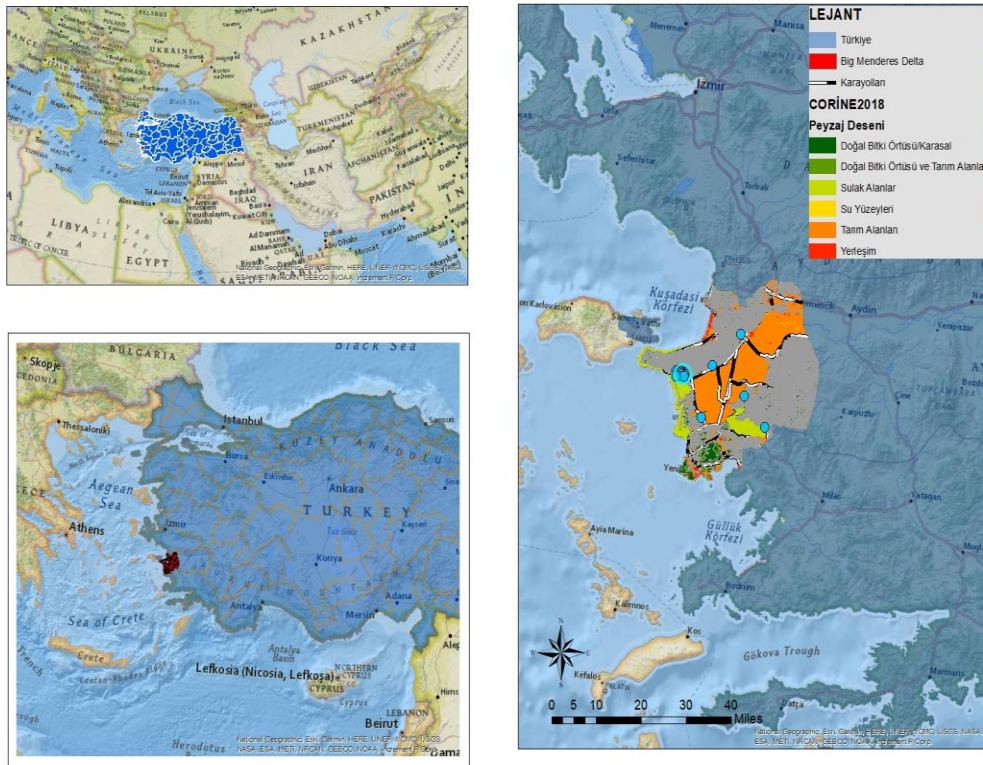

Figure 1 Büyük Menderes Delta Study Area (Belen 2021)

The area covering part of the Büyük Menderes Delta was declared as Büyük Menderes Delta in 1966 and Dilek Peninsula and Büyük Menderes Delta National Park in 1994. The national park covers a total area of 27,598,00 ha, of which 10,985,00 ha is the peninsula and 16,613,00 ha is the delta area (Figure 2). The National Park better explains the importance of the Menderes Delta, which is very rich in flora and fauna. Due to this richness, the Dilek Peninsula has been declared a European Biogenetic Reserve by the Council of Europe. The area is also protected by the international conventions of Ramsar, Bern, Rio and Barcelona (Bingöl 2011).

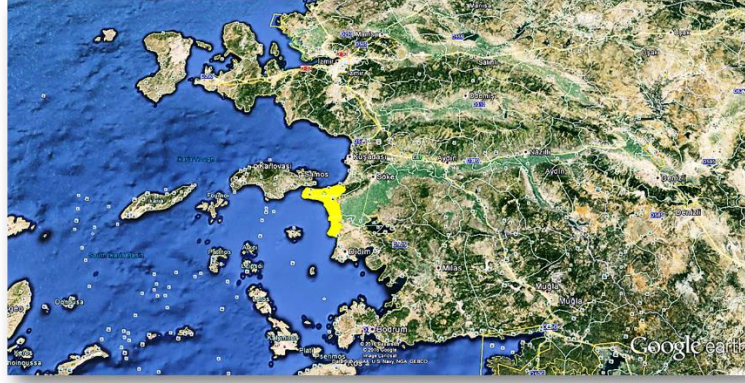

Figure 2 Satellite image of Dilek Peninsula Menderes Delta National Park (Belen 2021)

According to Greek mythology, Büyük Menderes (Maiandros) is the son of Okeanos and Tethys (Erhat 2003). The name Maiandros has not been a special name since ancient times, and due to the meandering course of the Büyük Menderes River, some motifs in art have been named after it, and this name has also been used for roundabout speech in language (Erhat 2003). Strabo mentions that Maiandros was born near Kelainai (Dinar), and after joining a river called Orgas, it flowed through a flat country with a soft and heavy current, and after flowing through Phrygia for a while, it formed the border between Caria and Lydia in a place called Maiandros Plain. He also mentions that because the current of the Maiandros is tortuous, everything that is so tortuous is called Maiandros'lamak (Strabo XII, 8.15). Herodotus mentions the Marsyas stream as a river that flows through the land of Idrias (around Yatağan) and joins the Maiandros (Herodotus X, 118). Strabo mentions that the upper part of the city of Priene, i.e. the area around the present peninsula of Dilek, was a region full of wild animals and covered with trees (Strabo XIV, 1.12).

Philippson's map of 1910 and Kiepert's map of 1911 show that the delta of the Büyük Menderes River is almost the same as it is today and that the alluvial filling of the Büyük Menderes River has slowed down.

The Büyük Menderes Basin, with its topographical structures suitable for settlement, ease of transport, fertile soils and climatic conditions, has been inhabited and maintained its cultural existence throughout human history. It is known that life began in this region during the Epipaleolithic period (20,000/18,000 BC to 10,000/9,000 BC) with rock paintings found in the Beşparmak Mountains of the Latmos region and stone tools found in rock shelters (Akdeniz and Akkurnaz 2018).

Surveys carried out within the borders of Aydın province have shown that there are many mounds and settlements in the province. The most famous of these is Deştepe, also known as Dedekuyusu Mound. This mound has been dated to 4500 BC. The first historical information about the province of Aydın comes from Hittite sources. These sources mention the river called Seha in the west and the valley it feeds. It is assumed that this river is the Büyük Menderes River. Also in the Hittite sources, the region north of Seha is called the land of Lukka. Based on the Hittite sources, it was determined that "Apasa is Ephesus, Milavanda is Miletus, Pariyana is Priene, Ilyalanda is Alinda and Waliwanda is Alabanda" (Sevin 2003).

Strabon, one of the writers of the ancient period; Aydın, for the name Tralleis at that time, states that it was founded by Argosian and Thracian tribes. In the following periods, we learn from the struggle of the Spartan general Thipron to take Aydın and its surroundings in the 400s BC that there was Persian domination in the region. In 344 BC, the Persian rule was ended by Alexander the Great. The province of Aydın was known as "Ceasarec" until the end of the Roman Emperor Nero. It was known as "Tralleis" in the 1st century AD. After the Battle of Magnesia in 260 BC, Aydın Province came under the Byzantine rule of the Kingdom of Pergamon and became the episcopal centre of the city. In the 12th century it came under Turkish rule (Büke et al, 2013)

2.1. Methodology

Literature research used for the study was conducted. Geological data were examined. These data were transferred to arcGIS environment and CORINE Land Cover/Land Use 2018 and CORINE Land Cover/Land Use 1990 data were processed. Historical Landscape Character Analysis academic studies were examined and a new methodology and coding system was created by combining the methods used.

2.2. Material

The first stage of the methodology adopted for the study is to examine the working principles of the Historic Landscape Character Analysis and similar studies and surveys carried out in the area. The second stage is the creation of a coding system based on the findings obtained and the categorisation of the coding according to historical development. The third stage was mapping. The CORINE land cover study and the data obtained were mapped by combining them in the arcGIS environment. The CORINE Land Cover/Land Use 2018 data were used; basic data such as roads, rivers, settlements, etc. were obtained from the open data providers OpenStreetMap (OSM) (<https://www.openstreetmap.org>) and Copernicus (<https://land.copernicus.eu>). The sources used for the study are listed in Table 2.

In the study, HLCAn was mapped with an original coding system based on CORINE LU/LC land cover data, ancient sources, studies on historical geological periods related to the area, landscape pattern level 1 and level 2 codes of Şahin et al. (2013) and Demir and Demirel (2017) which source Demir, which is considered to contain a grasp map key within the scope of the literature reviewed. All data and maps were prepared in a GIS environment using ArcGIS software.

Table 2 Data sources for HLCAn (Belen 2021)

Literature related to the area including all periods and scales and maps based on this literature, especially geological studies and maps
Ancient documents, edicts
Historical landscape character classification mapping techniques in the literature
Aerial photographs
Existing GIS data
CORINE Land Cover/Land Use 2018 ve CORINE Land Cover/Land Use 1990
Jeolojik araştırmalar

3. Findings

The findings section of the study explains the current landscape pattern during the HLCAn mapping process and the changes in the area, even in a short time, based on the CORINE

LU/LC. The bibliography and methodology used to map the archaeological and historical periods are explained, as well as how the coding system was established and the resulting maps.

3.1. Contemporary landscape patterns of the Büyük Menderes Delta

Landscape patterns, marine geomorphological information from the literature and historical periods form the basic map components of HLCAnS. In general, a landscape pattern inventory reflects (1) the structure revealed by land use and biophysical conditions in temporal and spatial terms, (2) spatial, point and linear landscape elements, and (3) perceptual and aesthetic features (Şahin et al., 2014). In this study, the "National Technical Guidelines for Landscape Character Analysis and Assessment at Regional and Subregional Scale" developed by Şahin et al. (2014) and based on the European Landscape Convention was used for mapping the landscape pattern. The coding of the landscape pattern is based on the landscape pattern classes of the Landscape Character Types Level 1 and Level 2 classification in the aforementioned guideline. The landscape pattern map, which will be the current base map data in the HLCAn studies, was created using CORINE LU/LC data for 1990 and 2018. Table 3 shows the landscape pattern types in the study area.

Table 3 Landscape pattern types in the study area (adapted from Şahin et al. 2014)

Data	Typology
Landscape Pattern	Terrestrial Natural Landscape
	Wetlands
	Water Surfaces
	Agricultural Landscaping
	Settlement Landscape
	Agricultural Areas Mixed with Natural Vegetation

Büyük Menderes Delta Landscape Pattern Map of 1990 is given in Figure 3 and the areal size of the pattern types on the map is given in Table 3. Büyük Menderes Delta Landscape Pattern Map of 2018 is given in Figure 3 and the areal size of the pattern types on the map is given in Table 4.

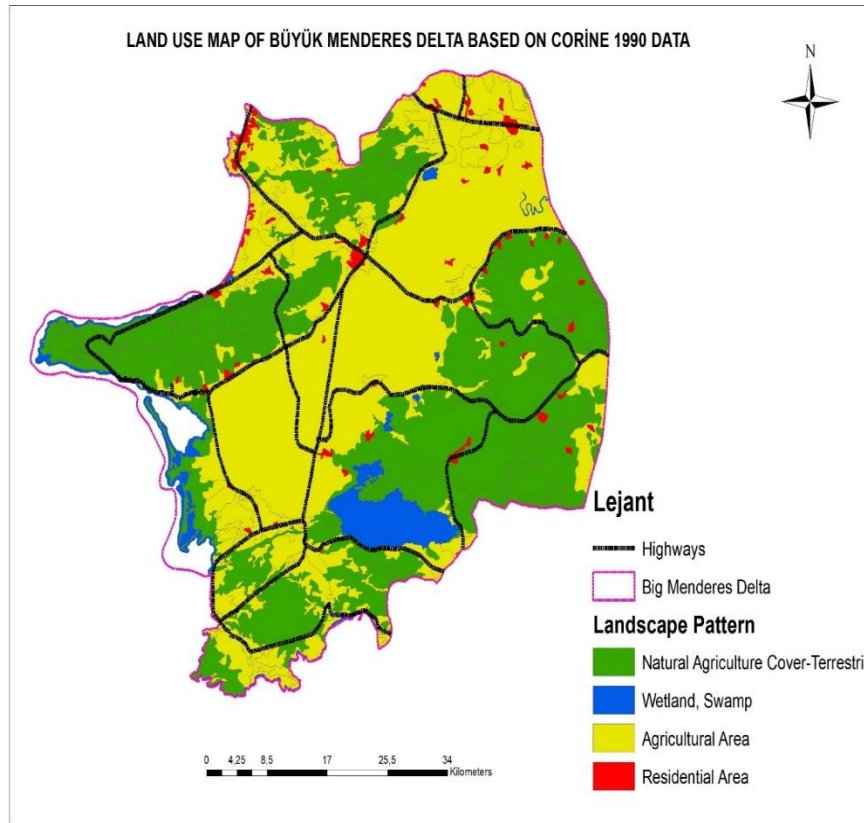

Figure 3 1990 Landscape Design (Belen 2021)

Table 4 Areal sizes of landscape pattern types in the Büyük Menderes Delta in 1990 (Belen 2021)

Landscape Pattern-1990	Code	Area (Ha)
Natural Areas	D	98696.46
Wetland, Swamp	S	11046.57
Agricultural Areas	T	109838.03
Settlement	Y	5541.31
Total		225,122.37

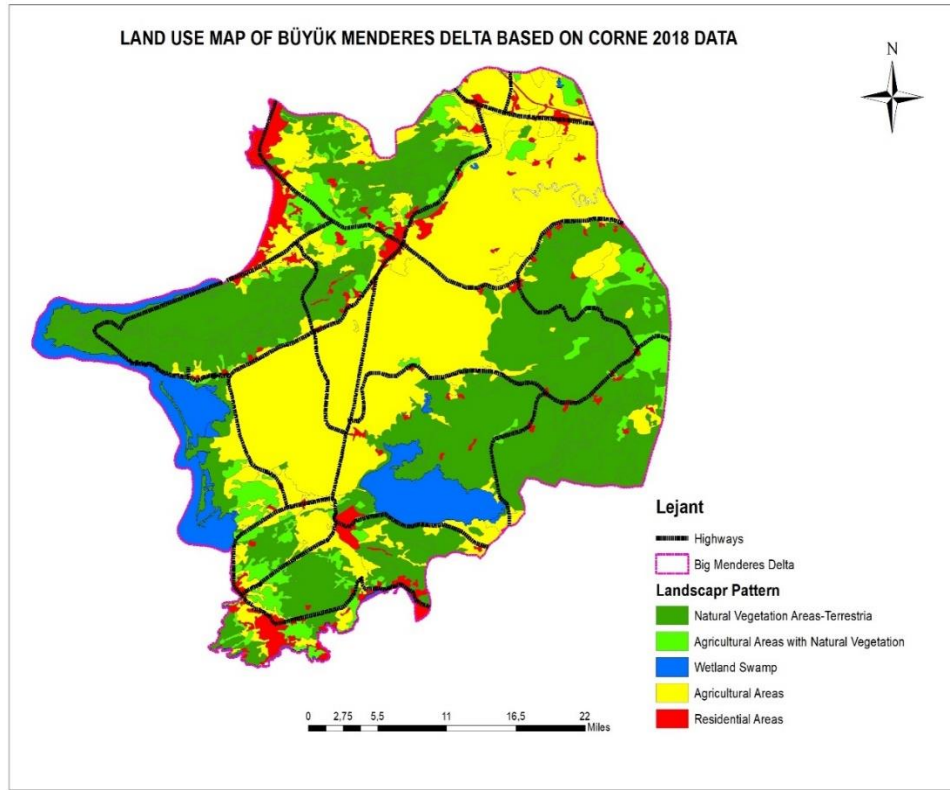

Figure 4 2018 Landscape Pattern (Belen 2021)

Table 5. Areal sizes of landscape pattern types in the Büyük Menderes Delta in 2018 (Belen 2021)

Landscape Pattern-2018	Code	Area (Ha)
Natural Areas	D	94.792.84
Agricultural Areas with Natural Vegetation	DT	18.110.52
Wetlands, Swamps	S	17.544.06
Water Structures	SY	293.95
Agricultural Areas	T	89.176.70
Settlement	Y	11,666.83
Total Area		231,584.90

As can be seen from Table 4 and Table 5, the area has changed by 6,462 ha even over a period of 18 years. Figure 3 shows the landscape pattern in 1990 and Figure 4 shows the landscape pattern in 2018.

3.2. Aquatic and terrestrial landscape change map of HLCAn in historical and archaeological period

As part of this study, boundary changes in the aquatic and marine environments were investigated based on the literature. Historical and archaeological sources (Çelebi, E. 17th century, Herodotus 468-467 BC, Homer 7-8 century BC, Sophocles 430 BC. , Strabon 7th

century BC, Wilkinson, 2003, Turner 2007, Sevin 2003, Büke et al, 2013), the British Archaeological Institute survey, literature data (Müllenhoff et al. 2004, Brückner et al. 2017, Belen 2021, Belen and Şahin 2021, Güney 2012, Göney 1975, Brückner et al. 2017, Herda 2006) and ancient sources were used. The CORINE 2018 land cover was used as a basis.

The mapping of the HLCAn in the study area was based on the main periods and sub-periods determined on the basis of the natural and cultural events that occurred in the historical depth in the area, together with the statements (Table 5).

In order to map the HLCAn, the boundaries of the maritime area in the archaeological period were investigated and Landscape Pattern Transition Areas (LPTAs) were defined. For this purpose, the studies of Müllenhoff et al. (2004) and Brückner et al. (2017) were used, in which the filling times of the Menderes Delta with alluvial material were determined in the light of geological data. The studies of Kazancı et al. (2009) were used for the riverbed changes. The resulting coastal boundary changes were then transferred to the ArcMap environment. The ancient landscapes were also completed based on the data from ancient sources (Herodotus, Sophocles and Strabo). As a result, the HLCAn map produced covers both the current landscape pattern and the HLCAn periodically.

In the context of the above, the terminology, including historical periods and HLCAn map coding, is given in Table 6. Not every historic landscape element coded in this table has an equivalent in the study area. However, the codes can be used in the mapping exercise on the assumption that new information can be obtained. In addition, these codes have been included as a model for other studies even though there is no proven data in the study area.

Table 6 Structure of coding system used in HLCAn mapping (Belen 2021)

Rule		Coding/Description
1	HLCAn Landscape Pattern Codes D: Terrestrial Natural Landscape	D: Terrestrial Natural Landscape SY Water surfaces S: Wetlands T: Agricultural landscape Y: Settlement landscape Şahin et al. (2014) Landscape Character Type Level 1 and Landscape Unit Level 2 classes are proposed. This ensures consistency with the Technical Guidelines for National Landscape Character Analysis and Assessment.
2	HLCAn coding	[CURRENT LANDSCAPE DESIGN] _[CURRENT LANDSCAPE DESIGN PERIOD]. Example code: Y_IN Code Open name: Ancient Settlement (e.g. Doganbey Ancient Settlement)

3	HLCAn Landscape Pattern Transition Areas [LPTAr] Coding	[HLCAn#]_[TRANSITION PERIOD]. Example code: HLCAn1-2_INS in Current Agricultural Areas Code Open name: Transition from Early Marine to Swamp-Swamp to Agricultural Landscape in Current Agricultural Areas For areas where the marine landscape is transitioning to a terrestrial landscape: HLCAn 1: HLCAn transition from marine to marshland HLCAn 2: HLCAn transition from swamp to agricultural landscape HLCAn 3: HLCAn transition from agricultural landscape to settlement (New HLCAn numbers (HLCAn 4, HLCAn 5) may be assigned if information on different changes in the landscape pattern (e.g. from field to cultivated agricultural areas or from lake landscape to swamp etc.) is found. These areas are defined as those in which landscape pattern changes can occur over long geological time periods or in the short term as a result of various catastrophes. INTERIOR: Early age OÇ: Middle Ages YÇ: New Era These periods should be analysed for each study area, in particular sub-periods should be identified within the framework of spatial elements, patterns and/or events that demonstrate nature-human interaction.
4	HLCAn Characteristic natural, cultural, historical or archaeological landscape pattern	[CURRENT SUBLANDSCAPE PATTERN#]_[CURRENT SUBLANDSCAPE PATTERN CREATION PERIOD]. Example code: T1_IN Code Open name: Old olive grove landscape (if identified in the study area) T: Agricultural landscape, T1: Characteristic olive groves in the agricultural landscape Within the study area, historical spatial data in this direction are not yet available, except for HLCAn.
5	[HLCAn #]_[TRANSITION PERIOD].	In order to define the landscape character types, geomorphological (or physiographic) and climatic information is required, especially for historical periods. As this study does not cover these analyses and/or such data are not yet available, the HLCAn map was applied to the Landscape Characteristics and Landscape Characteristics Transition Areas based on marine geomorphological information from the literature.

This study was carried out using ArcGIS 10.5 GIS software. CORINE LU/LC land cover data, literature information and old maps were used in this study, and the 2018 CORINE LU/LC land cover study was used as a base. Early settlements were identified, coded and labelled as Y_IW. Old agricultural areas; considering that settlements should be within walking distance, the following calculation was made.

In the study, it was found by examining the studies on ancient roads that the coastal edge line was 30 meters above the current sea level. The research shows that in ancient times, the important roads in the region started from the ancient port of Ephesus and passed to Anatolia via the Menderes Basin. If you go south from the city of Ephesus, you can go to Priene and Miletos from Panonium. If you go to the East; The road extends to Tralles (Aydın), Nysa (Sultanhisar), Mastavra (Nazilli) and Laodikeia (Denizli) and as far away as Sezare (Kayseri) (Özgün and Yapucu 2019). Natural areas and wetlands were taken from the CORINE LU/LC data. Although it is assumed that the natural vegetation cover of the area is forested based on the information on cedar trade mentioned in ancient sources (Güler 2006), the necessary documentation for mapping was not provided.

The data used for this study and the changes in the coastal edge line were determined using Brückner et al. 2017, Güney 2012, Göney 1975, Brückner et al. 2017, Herda 2006.

The maps that form the basis of the studies carried out in the Büyük Menderes Delta are shown in Figures 5, 6 and 7. These maps are the basis for the maps produced in this study. The similarity between all the studies carried out and this thesis supports the correctness of the starting point and approach of the thesis.

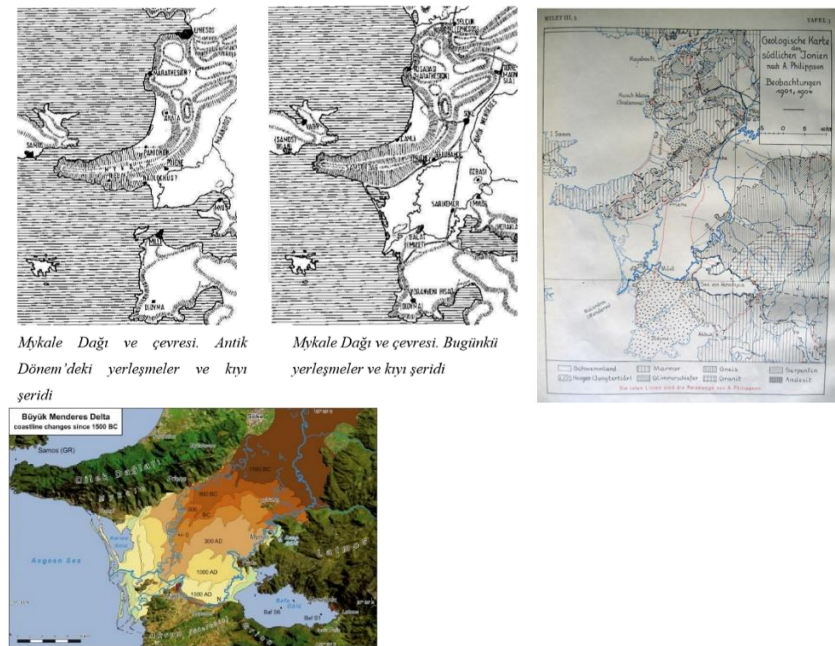

Figure 5 6. Büyük Menderes Delta Change (Gürses Söğüt 2010) Figure 7 Büyük Menderes Delta Coastal Edge Change (Brückner et al. 2017)

The above maps show that the Büyük Menderes Delta was once part of the sea. In addition, archaeological data show that the ancient cities of Priene, Myus, Heraclea and Miletus were port cities.

The structural change of the marine/terrestrial landscape during the archaeological periods (First Age) in the study area was used to determine the Landscape Pattern Transition Areas (LPTAr). The resulting map is shown in Figure 8.

BÜYÜK MENDERES DELTA ANCIENT HISTORY LANDSCAPE CHARACTER ANALYSIS

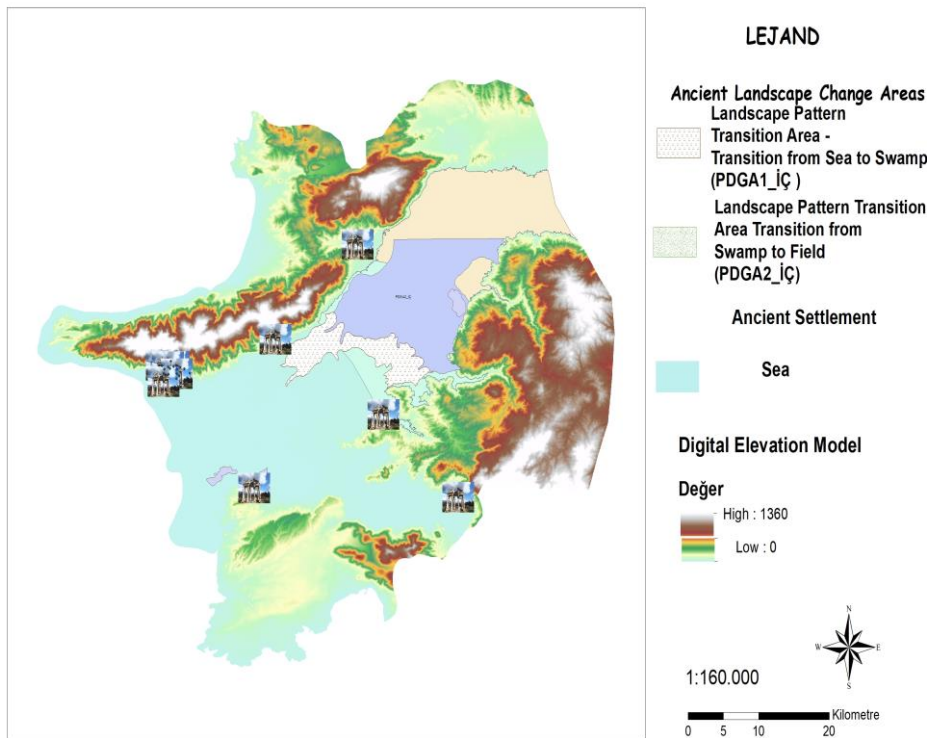

Figure 8 Ancient Landscape Pattern Transition Areas in the Büyük Menderes Delta (Belen 2021)

Drawings were made with ArcGIS 9, the programme used for the study. The simplified form of CORINE LU/LC data for this study is given in Table 7.

Table 7 Simplified form of CORINE LU/LC land cover study (Belen 2021)

Name.	Landscape pattern level 1	Landscape pattern level 2
Settlement	Y	Y_İÇ Y_OÇ Y_R Y_M Y_MY Y_ME
Agricultural fields	T	T_İÇ T_OÇ T_R T_M
Natural and semi-natural areas	D	D_İÇ D_OÇ D_R D_M
Agricultural land mixed with forest	DO	DO_İÇ DO_OÇ DO_R DO_M
Agricultural Areas with Natural Vegetation	DT	DT_İÇ DT_OÇ DT_R DT_M
Wetlands	S	S_İÇ S_OÇ S_R S_M
Water Structures	SY	SY_İÇ SY_OÇ SY_M SY_R:
Sea	DN	DN_İÇ DN_OÇ DN_R DN_M: KY_M:
Coastal borders	KY	KY_İÇ KY_OÇ KY_R
The area where the olive groves are located	SKTMB	SKTMB_Z_İÇ SKTMB_Z_OÇ SKTMB_Z_R SKTMB_Z

Landscape Pattern Transition Area	PDGA	PDGA1_İÇ PDGA2_İÇ PDGA3_İÇ PDGA1_ÖÇ PDGA2_ÖÇ PDGA3_ÖÇ PDGA1 PDGA2 PDGA3
--------------------------------------	------	---

The HLCANn map prepared in the light of the data obtained is shown in Figure 9.

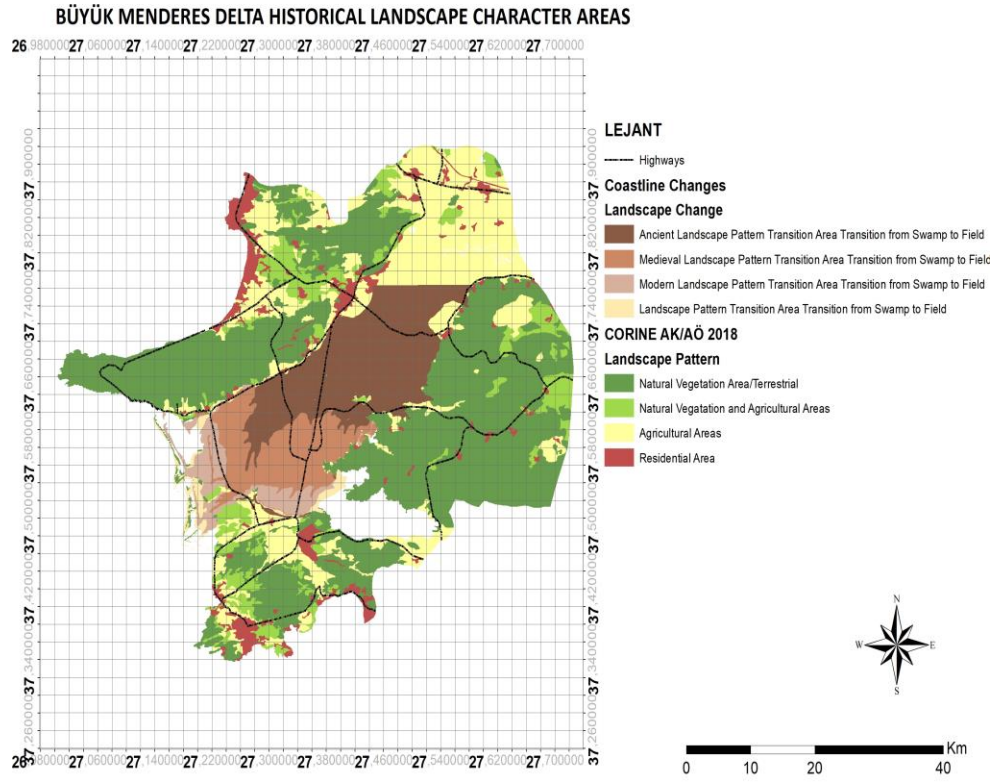

Figure 9 Büyük Menderes Delta Historic Landscape Character Areas (Belen 2021)

4. Conclusion and Discussion

George Bancroft famously said, ‘The ruins of the past are the warnings of the present.’ As it can be understood from, the sentence knowing the past plays an important role in the construction of today. It is the duty of humanity to learn from the mistakes made in the past. This is how progress is made. HLCAn studies go exactly on this subject and reveal the changes that humanity has undergone since the first settlement. It is a great deficiency that such a study does not have a common terminology. This study takes an important and necessary step to overcome this deficiency. It is a pioneering study with its findings and mapping system.

As mentioned in similar studies, ‘archaeological and historical landscapes, in other words, historical landscape character areas, are places that have the potential to carry information about an area belonging to past cultures to the present. At the same time, these places shed light on how past landscape character or landscape change has shaped cultural landscapes. Therefore, by mapping the historical landscape character areas, the memory-space relationship that takes place in ancient cities and their landscapes will be recorded.’

When similar studies are examined, although there are studies including archaeological periods, they are mostly based on the 15th century and later. A limited number of studies (e.g. Demir and Demirel 2017) cover the recent periods before Christ. This study is one of the pioneering studies with a time depth of 2700 years.

For HLCAn and mapping studies, a coding and terminology has been developed that will be used holistically and will create a common language phenomenon, which will make a great contribution to science in this sense.

The proposed Historic Landscape Character Analysis (HLCAn) method and the width of the time period considered and the proposed mapping terminology produced for this study are original.

‘Landscape Pattern Change Area’ is proposed as a new layer to show the historical periods in the creation of HLCAn and HLCAn maps. The multi-layered HLCAn maps proposed in this study cover both historical and archaeological periods and Landscape Pattern Transition Areas based on boundary changes in aquatic and marine environments as a new perspective. These transition areas and layers have influenced the development and change of settlements. It has caused the destruction of many areas and the establishment of new areas. The best example of this is the relocation of the harbour cities of the ancient period due to these landscape changes. Such Landscape Pattern Transition Areas, based on the literature (Kazancı et al. 2009, Brückner et al., 2017), can be said to have occurred on many coasts along the Mediterranean Sea.

‘There is an infinite well whose water increases every day; History.’ The well mentioned by R. Necdet Kestelli with this quote is the best example of the change of the Menderes delta. Documentation of this delta with its multi-layered (palimpsest) archaeological and geomorphological landscape features is important in terms of showing how landscape, archaeology and history are intertwined. It is thought that the mapping technique used in this study will provide an insight on other interdisciplinary studies.

References

- Akdeniz, E., & Akkurnaz, S. (2018). Latmos is a world cultural heritage in Aydın. Archeology and Art Publications, İstanbul.
- Anonymous. (2003). European Landscape Convention. Official Journal of 27.07.2004.
- Anonymous. (2025). Aydın. kulturportali.gov.tr/, access date: 14.01.2025
- Antrop, M. (2005). From holistic landscape synthesis to transdisciplinary landscape management. From landscape research to landscape planning: aspects of integration, education and application. New York: Springer, 27-50. Bannister N.R. 2006. West Weald Landscape Project. Sussex & Surrey Historic Landscape Characterisation Projects.
- Belen (2021). Analysis and Evaluation of Historic Landscape Character for Tourism: The Case of Aydın Söke Eski Ve Yeni Doğanbey Neighbourhoods. Doctoral Thesis, Ankara University Institute of Science and Technology, Doctoral Thesis. Ankara.
- Belen, N., and Şahin, Ş.. (2021). Historic Landscape Character Areas as Memory Carriers: The case of the ancient city of Priene. Gsi Journals Serie C: Advancements In Information Sciences And Technologies, 4(2), 38-57.
- Bingöl B. (2011). A research on recreation planning of Dilek Peninsula - Büyük Menderes Delta National Park in terms of conservation and utilisation principles. Ankara University, Institute of Science and Technology, Department of Landscape Architecture, Doctoral Thesis, Ankara.
- Brückner H., Herda A., Kerschner A., Müllenhoff M., Stock F. (2017). The life cycle of estuarine islands: from the formation to the landfall of former islands in the vicinity of Miletos and Ephesos in western Asia Minor (Turkey). Journal of Archaeological Science: Reports 12, 876-894.
- Büke, A., Gültekin, M., Aksoy, A., Dıvrak, B. B., Göcek, Ç., Berke, M. Ö., Çeşmeci, H. (2013). Büyük Menderes Basin Atlas. World Wildlife Fund-Turkey, 978-605.
- Catharina J.E., Schulpa C.J., Levers C., Kuemmerle T., Koen F., Tieskens P., Verburga H. (2019). Mapping and modelling past and future land use change in European cultural landscapes. ScienceDirect journal Land Use Policy, 332-344 www.elsevier.com/.
- Collins, A.S. (1997). Tectonic evolution of Tethys in the Lycian Taurides, Southwest Anatolia. Doctoral thesis, University of Edinburgh. <https://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.643352>, accessed 09.10.2021.
- Çelebi E. (2003). Evliya Çelebi Travelogue in Modern Turkish: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Aleppo, Damascus, Jerusalem, Mecca, Medina. 9th book, volume I, prepared by Seyit Ali Kahraman, YKM Publications, İstanbul.
- Demir S. and Demirel Ö. (2016). Landscape change in protected areas and landscape planning approach with landscape character analysis: Meryemana Valley example. Trabzon İnönü University Journal of Art and Design. ISSN: 1309-9876, Volume 6, Issue 13, 155-174.

Demir S. and Demirel Ö. (2017). Historical landscape classification and evaluation. Journal of International Scientific Researches, 2, 186-195.

Demir, S. and Demirel Ö. (2018). A new historical and archaeological approach to the European Landscape Convention. Ibad Journal, Volume 3, Issue 2, 546-562.

Erhat, A. (2003). Mitoloji sözlüğü (12. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erol O. (1997). Photo-Geomorphological Investigation of Büyük Menderes Delta. Journal of Aegean Geography, Issue:9, 1-6, İzmir. Eser O. 2009. The First Victim of Renaissance Thought, A Critic Etienne Dolet, The Light Thrown by Critical Theory on Ideological Translation Decisions. Çukurova University Institute of Turkology, Adana. Fairclough G., Lambrick G., Hopkins D. "Historic Landscape Characterisation in England and a case study of Hampshire".

Göney S. (1975). Büyük Menderes Region. İstanbul University Faculty of Literature Publications No: 1895, İstanbul.

Görmüş S. and Oğuz D. (2013). The role of landscape character analysis in assessing the interaction between rural settlements and protected areas: Example of Kapisuyu Basin. Journal of Agricultural Sciences, Volume 19, Issue 4, 310 - 322.

Güler T. (2006). Antik Çağ Doğu Akdeniz Ticareti ve Ticaret Gemileri. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Güney H. (2012). Historical geography of the Lower Büyük Menderes Basin in the Late Bronze Age. Adnan Menderes University, Institute of Social Sciences, Department of Archaeology, Master's Thesis, Aydın.

Gürses Söğüt S. (2010). Doğanbey (Domatia) Köyü'nde Yapısal Tipolojik Çözümleme Yöntemi ile Mekânsal Değişime Bakış. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Yenileme Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Herda A. (2006). Panionion-Melia, Mykalessos-Mykale, Perseus und Medusa. Überlegungen zur Besiedlungsgeschichte der Mykale in der frühen Eisenzeit. Istanbul Mitteilungen, 56, 43-102. Iles L., Longford C., Salvagno L. and Wallace M. 2023 Living Through Change: The Archaeology of Human-Environment Interactions Introduction to the Special Issue Environmental Archaeology 2023, VOL. 28, NO. 4, 223-227 <https://doi.org/10.1080/14614103.2022.2159171>.

Kaya Tanrıverdi A. (2016). Method for Assessment of the Historical Urban Landscape. World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture Urban Planning Symposium 2016, WMCAUS 2016, Procedia Engineering 1697 - 1703.

Kazancı, N., Dündar, S., Alçiçek, M.C. and Gürbüz, A. (2009). Quaternary deposits of the Büyük Menderes Graben in western Anatolia, Turkey; implications on a river capture and the longest Holocene estuary of the Aegean Sea. Marine Geology 264, 165-176. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17445647.2020.1764874> (23.06.2021).

- Kim K. H. And Pauleit S. (2007). Landscape character, biodiversity and land use planning: The case of Kwangju City Region, South Korea. *Land use policy*, 24(1), 264-274.
- Köse Y. and Şahin Ş. (2017). Landscape Features of Evciler Neighbourhood as a Rural Settlement. *Journal of Ankara Studies*, DOI: 10.5505/jas.2017.62634
- Krähe J., Turner S., Vionis A. K. (2011). Characterising the historic landscapes of Naxos. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 24.1, 111-137 ISSN (print) 0952-7648, ISSN (online) 1743-1700.
- Lambrick G., Hind, J. and Wain I. (2013). *Historic Landscape Characterisation in Ireland: Best Practice Guidance*. Published by The Heritage Council, The Heritage Council of Ireland Series, 93. ISBN 978-1-906304-21-8.
- LANDMAP (2013). *Historic Landscape, Natural Resources Wales, LANDMAP Methodology: Guidance for Wales*, pp.23
- Lohmann H, Kalaitzoglou G. and Gundula L. (2009). Survey in der Mykale (Dilek Mountains/Aydın). 26th Research Results Meeting Proceedings, Volume 2, 103-118, Ankara.
- Lohmann H. (2006). Survey in the Mycale, 3rd Campaign: The Discovery of the Archaic Panionion. 23rd Research Results Meeting Proceedings, Vol. 1, 241-252, Ankara.
- Lohmann H. (2007). *Forschungen und Ausgrabungen in der Mykale 2001-2006: mit Beiträgen von Hermann Büsing, Frank Hulek, Georg Kalaitzoglou, Gundula Lüdorf, Marc Müllenhoff und Philipp Niewöhner*. *Istanbuler Mitteilungen*, 57, 59-178.
- Lohmann, H. and Böhne K. (2011). Survey in Theben an der Mykale (Dilek Dağları/Aydın) 2009, 7 Kampagne. *Research Results Meeting*, 28.
- Müllenhoff, M., Handl, M., Knipping, M., & Brückner, H. (2004). The evolution of Lake Bafa (Western Turkey)–Sedimentological, microfaunal and palynological results. *Coastline Reports*, 1(2004), 55-66.
- Özman K. O. (2018). *Historical Landscape Character Assessment in the Case of Amasra City*. Bartin University Institute of Science and Technology, Department of Landscape Architecture, Master's Thesis, Bartin.
- Özgün, C., & Yapucu, O. P. (2019). Road Network of Western Anatolia: Research-I Kuşadası Port and Caravan Routes. *History School Magazine*, The History School May-August 2011. Number X, 59-71.
- Rouse, L. J. (2018). *Phenomenology and Geographic Information Science: experiencing landscape through geospatial technologies and Higuchi-style indices*. West Virginia University.
- Sakinç, M., & Yaltırak, C., (1997). Marine Pleistocene deposits and palaeogeography along the Southern Thrace coastal area, *MTA Journal*, 119, 43-62.
- Scazzosi L. (2004). Reading and Assessing the Landscape as Cultural and Historical Heritage. *Landscape Research*, 29(4), 335-355.
- Sevin, V. (2003). *Anatolian Archaeology*. Der Publications, İstanbul.

Simensena, T., Halvorsena, R. Erikstada, L. (2018). Methods for Landscape Characterisation and Mapping: A Systematic Review. *Land Use Policy* 75, 557-569.

Sobrino Simal J. (2015). *Los Paisajes Históricos de la Producción en Sevilla*. Sevilla: Instituto Andaluz.

Sophocles (1992). *King Oedipus*. Translated by Bedrettin Tuncel Ministry of National Education Publications: 2054, Science and Culture Works Series: 365, Theatre Works: 47, Istanbul.

Suffolk County Council (2009). *Historic Landscape Characterisation Map*. <https://heritage.suffolk.gov.uk/media/pdfs/hlsuffolk.pdf>

Swanwick, R. (2002). Sign bilingual deaf children's approaches to writing: individual strategies for bridging the gap between BSL and written English. *Deafness & Education International*, 4(2), 65-83.

Şahin Ş., Perçin H., Kurum E., Uzun O. and Bilgili C. (2013). National Technical Guide for Landscape Character Analysis and Assessment at Regional-Sub-Regional (Provincial) Scale. Client Institutions; Republic of Turkey Ministry of Interior, Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanisation and Republic of Turkey Ministry of Forestry and Water Affairs, Executing Institution; Republic of Turkey Ankara University and TUBITAK KAMAG 1007 Programme 109G074 numbered PEYZAJ-44 Project.

Şahin, Ş., Köse, Y., Yılmaz, F.Ç. and Güneş, M. (2019). The Role of Landscape in Shaping and Preserving Collective Memory: Gallipoli Peninsula National Park 1915 Battlefields. TMMOB Chamber of Landscape Architects 7th Congress, Antalya. <https://www.researchgate.net/publication/355476538>

Şengur S. (2018). A New Method Approach in The Analysis if The Landscape: Historic Landscape Characterisation. *The Most Recent Studies in Science ind Art*, Volume 1 Chapter 67, 875- 886, Ankara.

Tortora A., Statuto, D, Picuno, P. (2015). Rural Landscape Planning Through Spatial Modelling and Image Processing of Historical Maps. *Land Use Policy* 42, 71-82, Contents lists available at ScienceDirect *Land Use Policy* journal home page: www.elsevier.com/locate/landusepol.

Turner S. (2006). Historic Landscape Characterisation: A landscape archaeology for research, management and planning. *Landscape Research*, 31:4, 385-398, DOI: 10.1080/0142639060100437642.

Turner S. (2006a). Historic Landscape Characterisation in Devon (UK): a short introduction Paper Presented at the Forum. UNESCO University and Heritage 10th International Seminar "Cultural Landscapes in the 21st Century" NewcastleuponTyne, 1116 April 2005.

Turner S. (2007). Landscape Archaeology for the Past and Future: The Place of Historic Landscape Characterisation. *Landscapes*, 8:2, 40-49, DOI: 10.1179/lan.2007.8.2.40

Van Eetvelde V., and Antrop M. (2009). A stepwise multi-scaled landscape typology and characterisation for trans-regional integration, applied on the federal state of Belgium. *Landscape and urban planning*, 91(3), 160-170.

Wang J. (2012) Problems and solutions in the protection of historical urban areas 2012 Higher Education Press Limited Company. Production and hosting by Elsevier

Wilkinson, T. J. (2003). Archaeological landscapes of the Near East. University of Arizona Press.

Ancient Sources

Çelebi, E. 17th century. Evliya Çelebi travelogue in modern Turkish: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Aleppo, Damascus, Jerusalem, Mecca, Medina. 9th book, 1st volume, prepared by Seyit Ali Kahraman, YKM Publications, Istanbul, 2003.

Herodotus 468-467 BC. History of Herodotus. (Translated by Müntekim Ökmen), Istanbul, 2006.

Homer 7-8 century BC. Iliad. trans. Azra Erhat and A. Kadir, Can Sanat Yayınları, Istanbul, 2005.

Sophocles 430 BC. King Oedipus. Translated by Bedrettin Tuncel), Ministry of National Education Publications: 2054 Scientific and Cultural Works Series: 365 Theatre Works: 47 Istanbul, 1992.

Strabo 7th century BC. Ancient Anatolian Geography. Book XII, XIII, XIV, Archaeology and Sanat Publications, (translated by Prof. Dr. Adnan Pekman), 2000.

Türkiye’de İmalat Sanayi Enflasyonunu Belirleyen Makroekonomik Dinamiklerin WALS Yöntemi ile İncelemesi¹

Alper DEMİRKOL², Gamze YILMAZ³

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 07.11.2024

Kabul Tarihi: 21.03.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 07.11.2024

Acceptance Date: 21.03.2025

Özet

İmalat sanayisi, bir ülkenin ekonomik yapısının ve kalkınma sürecinin ana bileşenlerinden biri olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Ekonomik gelişim sürecinde yüksek katma değerli üretim, ülkelere rekabet avantajı sağlama açısından kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye’nin imalat sanayisi, küresel sanayileşme süreçlerinden etkilenirken, düşük teknoloji kullanımı ve ithalata bağımlılık gibi yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, imalat sanayi üretici fiyat endeksi, piyasalardaki dalgalanmalara karşı sektörün dayanıklılığını analiz etmek için kritik bir gösterge niteliği taşımakta ve sektörün sürdürülebilirliği ile ekonomik istikrar arasındaki etkileşimleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu belirleyen makroekonomik dinamikleri; imalat sanayi yurt içi fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, reel efektif döviz kuru, ham petrol varil fiyatları, enerji fiyatları (TUFİ-Enerji fiyatlarındaki değişim), Türkiye 2 yıllık gösterge Faiz oranı (TR Faiz oranı) ve ABD federal fon oranı (FED faiz oranı) gibi makroekonomik değişkenler kullanarak En küçük kareler (EKK) ve Ağırlıklı ortalama en küçük kareler (WALS) yöntemleriyle incelemektedir. Analiz sonuçları, sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, FED faiz oranı ve ham petrol varil fiyatlarında meydana gelen bir birimlik artışların Türkiye imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın, reel efektif döviz kuru, imalat sanayi kapasite kullanım oranı ve TR faiz oranında meydana gelen bir birimlik artışların ise Türkiye imalat sanayi enflasyonu üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, makro üretim modelinde TR faiz oranı sabit bir parametre olarak kabul edilmiş ve yapılan analiz sonucunda, TR faiz oranındaki bir birimlik artışın Türkiye imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak, FED faiz oranının dahil olduğu modelde, TR faiz oranının işareti negatif çıkmaktadır. Bu durum, FED faiz oranlarındaki değişimlerin, TR faiz oranları üzerinde dolaylı bir baskı oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İmalat Sanayi Enflasyonu, Fiyat İstikrarı, Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler Yöntemi

An Analysis of the Macroeconomic Dynamics Determining Manufacturing Industry Inflation in Turkey Using the Wals Method

Abstract

The manufacturing industry holds a significant position as one of the main components of a country’s economic structure and development process. During the economic development process, high value-added production in the manufacturing sector plays a critical role in providing countries with a competitive advantage. Turkey’s manufacturing industry, influenced by global industrialization processes, faces structural challenges, including limited technological advancement and high import dependency. In this context, the manufacturing producer price index serves as a critical indicator for analyzing the sector’s resilience to market fluctuations and facilitates the

¹ Bu çalışma, 5 Kasım 2024 tarihinde Ankara’da düzenlenen 13. Uluslararası Hakemli ve Katılımlı Avrasya Zirvesi: Bilimsel Araştırmalar ve Güncel Gelişmeler Kongresinde sunulan “Makroekonomik ve Sektörel Üretim Göstergelerinin Türkiye İmalat Sanayi Enflasyonu Üzerindeki Etkileri: WALS Yaklaşımı ile Ekonometrik Bir İnceleme” başlıklı bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş versiyonudur.

² Ekonometri, MSc, alperdemirkoll@gmail.com, ORCID: 0009-0009-0891-5890.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, gamzeeyilmaazz@gmail.com, ORCID: 0009-0006-4459-1588.

understanding of interactions between sectoral sustainability and economic stability. This study examines the macroeconomic dynamics that influence inflation in Turkey's manufacturing industry by employing macroeconomic variables, including the domestic manufacturing price index, industrial production index, fixed capital investment expenditures, manufacturing capacity utilization rate, real effective exchange rate, crude oil barrel prices, energy prices (CPI-energy price change), Turkey's 2-year benchmark interest rate (TR interest rate), and the U.S. federal funds rate (FED interest rate), utilizing the Ordinary Least Squares (OLS) and Weighted Average Least Squares (WALS) methods. The analysis results indicate that a one-unit increase in the industrial production index, fixed capital investment expenditures, the FED interest rate, and crude oil barrel prices exerts a positive and statistically significant impact on inflation in Turkey's manufacturing industry. In contrast, a one-unit increase in the real effective exchange rate, manufacturing capacity utilization rate, and TR interest rate exerts a negative and statistically significant effect on Turkey's manufacturing industry inflation. Furthermore, in the macroeconomic production model, the TR interest rate is treated as a fixed parameter, and the analysis reveals that a one-unit increase in the TR interest rate exerts a positive and statistically significant impact on Turkey's manufacturing industry inflation. However, in the model that includes the FED interest rate, the sign of the TR interest rate appears negative. This indicates that changes in the FED interest rates indirectly influence the TR interest rates.

Keywords: Manufacturing Industry Inflation, Price Stability, Weighted Average Least Squares Method

1. Giriş

İmalat sanayisinin ekonomik sistemdeki yeri, bir ülkenin kalkınma sürecini belirleyen en kritik faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ülkelerin kalkınma süreçleri ilerledikçe sektörlerin ekonomideki ağırlıkları da farklılaşmaktadır. Kalkınmanın erken dönemlerinde tarıma ve doğal kaynaklara dayalı sektörler ekonomide belirgin bir ağırlığa sahipken, kalkınmanın ilerleyen aşamalarında bu sektörlerin yerini imalat sanayi almakta ve buna paralel olarak hizmet sektörünün ekonomi içindeki payı da kayda değer biçimde artmaktadır. Bu durum doğal ve yapısal bir dönüşüm olarak tanımlanırken, imalat sanayi sektörü “hafif sanayiden ağır sanayiye” doğru bir dönüşüm geçirmektedir (Polat, 2011). Bu dönüşüm süreci, sanayi yapısına verilen önemi artırmış ve ülkeler arasındaki rekabetin temel unsuru haline gelmiştir. Özellikle ilerleyen yıllarda buhar gücünün keşfi, sanayi devrimiyle birlikte üretim ve rekabet koşullarını kökten değiştiren bir faktör olmuştur. Bu doğrultuda, ülkeler ekonomik rekabetçiliklerini artırmak amacıyla yüksek teknoloji kullanarak katma değeri yüksek ürünler üretme yoluna gitmekte ve piyasada rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedirler. Piyasa rekabet avantajı ile birlikte üretim kapasitesindeki artış, sektörel payların ekonomilerin toplam hacmi içerisindeki önemini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonominin rekabet gücünü de güçlendirmektedir. Bu durum, kaynakların daha verimli kullanımı ve teknolojik yeniliklerin daha hızlı benimsenmesi yoluyla ülke ekonomilerinin sürdürülebilir büyümesine katkıda bulunmaktadır (Petek vd., 2020).

Türkiye imalat sanayisinin düşük teknoloji kullanımı ve ithalata bağımlı yapısı, üretici fiyatlarındaki artışlarla birleşerek ekonomik büyüme ve sanayi rekabet gücü üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Enflasyonist eğilimler, üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olarak hem iç hem de dış piyasalarda rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, kapasite kullanım oranı ve üretim verimliliği gibi faktörlerin imalat sanayi enflasyonu üzerindeki etkilerinin incelenmesi, sanayi politikalarının daha etkin bir şekilde belirlenmesine olanak tanıyabilir (Öcal, 2013). Enflasyonist baskılar ve üretim maliyetlerindeki artışların etkisiyle birlikte, Türkiye'nin küresel ticaretteki rekabet gücü zayıflamakta ve sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşımı zorlaşmaktadır (Karaman ve Kaya, 2023). Bu bağlamda, imalat sanayisinin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla yenilikçi ve teknolojik stratejilerin geliştirilmesi teşvik edilmelidir. İmalat sanayi sektörü, yarattığı katma değer, yüksek üretim kapasitesi ve istihdam düzeyi ile reel ekonomide kritik bir rol üstlenmekte ve ekonomik

büyümeye doğrudan katkı sağlamasının yanı sıra, sektörler arası iş birliği ve teknolojik dönüşümün tetikleyicisi olarak konumlanmaktadır. Bu sektördeki gelişmeler, yalnızca üretim hacmini değil, aynı zamanda küresel pazarlarda rekabet edebilme yetisini artırarak, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada da stratejik bir etki yaratmaktadır (Küçük Karaman, 2023). Bu açıdan, imalat sanayi sektörü, modern ekonomilerdeki dinamik ve yenilikçi olanaklarıyla ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden biri olarak tanımlanmaktadır (Muchingami vd., 2017).

İmalat sanayi sektörünün sağladığı yenilikçi olanaklar, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik gelişim stratejilerinin merkezinde yer alarak küresel sanayileşme sürecinde istihdamı artırma potansiyeline zemin hazırlamaktadır. Küresel sanayileşme sürecinde teknolojik gelişmeler ve değişen talep dinamikleri, sanayi ürünlerine yönelik talep ve üretimin coğrafi dağılımında önemli farklılıklara yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, yüksek teknoloji ve hizmet sektörüne yönelim söz konusuken, gelişmekte olan ülkelerde düşük katma değerli sanayi ürünlerinin payı artış göstermektedir. Türkiye’de bu küresel eğilimden etkilenmiş olup, imalat sanayisindeki düşük teknoloji kullanımı ve ithalata dayalı yapısı nedeniyle dış ticarete yapısal zorluklarla karşı karşıyadır. Emek yoğun ve düşük teknolojiye dayalı bu yapı, üretim verimliliğini sınırlamakta ve Türkiye’nin küresel pazarlardaki rekabet gücünü zayıflatmaktadır (Akan ve Topal, 2018).

Türkiye’nin sanayi üretim endeksi ve kapasite kullanım oranındaki düşüşlerin yanı sıra imalat sanayi üretici fiyatlarındaki artışlar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından dikkate değer bir tehdit oluşturmaktadır (Karaman ve Kaya, 2023). Bu bağlamda, ekonomik göstergelerin önemi daha da belirginleşmekte ve hükümetler ile politika yapımcılar için ekonomik durumu değerlendirme süreçlerinde referans oluşturmaktadır.

Son yıllardaki küresel ekonomik koşullar değerlendirildiğinde, Rusya ve Ukrayna arasındaki gerilimlerin yerini savaş ortamına bırakması, yükselen enflasyonla birlikte yaşam maliyetlerindeki artış ve 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi ile birlikte küresel ekonomik piyasalar olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmeler hem reel hem de finansal olarak ülkelerin ekonomik ve politik olarak kırılganlık düzeylerinin artmasına yol açmıştır (Demirkol ve Akın, 2023; Karaman ve Kaya, 2023). Bu durum Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içinde önemli bir paya sahip olan imalat sanayi sektörü, ekonomik dalgalanmalara karşı en duyarlı sektörlerden biri olarak kritik bir öneme sahiptir. Yüksek cari işlemler açığı, Türkiye’de kısa ve uzun vadeli ekonomik dalgalanmaların tetiklemesine neden olmakta ve bu durum imalat sanayisinin stratejik değerini artırmaktadır (Yükseler, 2023). Bu bağlamda, imalat sanayi yurt içi üretici fiyat endeksi, sektörün fiyat dinamiklerini ve üretim maliyetlerini yansıtan önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. İmalat sanayi yurt içi üretici fiyat endeksinin analizi, bu sektörün ekonomik durumu üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak ve piyasalardaki dalgalanmalara karşı gösterdiği dirençle ilgili değerli veriler sunacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İmalat sanayi yurt içi üretici fiyat endeksi (Yi-ÜFE) verileri incelendiğinde, 2023 yılı Ekim ayında Yi-ÜFE’nin bir önceki aya göre %1,94, bir önceki yılın aralık ayına göre %38,70, bir önceki yılın aynı ayına göre %39,39 ve on iki aylık ortalamalara göre %58,46 artış gösterdiği görülmektedir (TÜİK, 2023). Bu veriler, yurt içi üretim maliyetlerinde dikkate değer bir artış yaşandığını ve bu durumun çeşitli sektörlerde hem üreticiler hem de tüketiciler üzerinde önemli etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle, aylık bazda %1,94’lük artış, kısa vadeli fiyat değişimlerini yansıtırken, üretim maliyetlerinde ve hammadde fiyatlarında gözlemlenen artışların etkisini de ortaya koymaktadır. Bu, imalat sanayinin karlılığını olumsuz etkileyebilir ve işletmelerin maliyetlerini artırarak ekonomik zorluklar yaratabilir. Bir önceki yılın aralık ayına göre %38,70’lik artış, yılın başından itibaren

fiyatların belirgin bir şekilde yükseldiğini ve enflasyonist baskıların devam ettiğini göstermektedir. Bu durum hem işletmelerin hem de tüketicilerin alım gücünü tehdit edebilir ve ekonomik istikrar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Ayrıca, yıllık bazda %39,39'luk artış, imalat sanayinin yıllık fiyat hareketlerinde önemli bir yükselişi işaret etmektedir. Bu artış, üreticilerin girdi maliyetlerini ve dolayısıyla ürün fiyatlarını artırma zorunluluğunu doğurmakta, bu da tüketici fiyatları üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Son olarak, on iki aylık ortalamalara göre %58,46'lık artış, uzun vadeli bir enflasyon trendinin sürdüğüne işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye'deki ekonomik koşullar ve enflasyon dinamiklerinin sürdürülebilirliği açısından kaygı verici bir tablo çizmektedir. İmalat sanayi üzerindeki yüksek üretici fiyatları, nihai tüketici fiyatları üzerinde baskı yaratmakta ve genel ekonomik istikrarı tehdit edebilmektedir. Türkiye ekonomisi için imalat sanayi sektörü, toplam üretim kapasitesinin ve ekonomik gücün temel bileşenlerinden biridir. Ancak son yıllarda küresel ekonomik dalgalanmalar ve iç piyasalardaki dinamiklerin yol açtığı enflasyonist baskılar, imalat sanayindeki fiyat hareketliliklerini önemli ölçüde etkilemiş ve yurtiçi üretici fiyat endeksini sektör açısından kritik bir gösterge haline getirmiştir. İmalat sanayindeki maliyet artışları, genel fiyat seviyeleri ve ekonominin rekabet gücü üzerinde doğrudan etkili olmuş ve bu bağlamda söz konusu endeksin ekonomik analizlerdeki rolünü daha da artırmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye' de imalat sanayi enflasyonunu belirleyen makroekonomik dinamikler 2007:M01-2023:M10 dönemine ait aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Literatürde kısıtlı olarak ele alınan imalat sanayi üretici fiyat endeksi (Yi-ÜFE) bağımlı değişken olarak incelenmiş; sanayi üretim endeksi, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, sabit sermaye yatırım harcamaları, enerji fiyatları (TUFE-Enerji fiyatlarındaki değişim), Türkiye 2 yıllık gösterge faiz oranı (TR faiz oranı), ABD federal fon oranı (FED faiz oranı), reel efektif döviz kuru ve ham petrol varil fiyatları gibi makroekonomik göstergeler analize bağımsız değişken olarak dahil edilerek imalat sanayi enflasyonunu etkileyen temel dinamikler kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Türkiye ekonomisinin büyük ölçüde sanayi üretimine ve ithalata dayalı yapısı göz önüne alındığında, döviz kuru ve enerji fiyatları gibi değişkenlerin ithalat maliyetleri üzerinden üretim maliyetlerine doğrudan etki ederek imalat sanayi enflasyonunu yükseltme potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye'de faiz oranları, döviz kuru ve sanayi üretim göstergeleri gibi yerel makroekonomik göstergelerin yanı sıra ABD federal fon oranı (FED faiz oranı) ve ham petrol varil fiyatları gibi küresel faktörlerin de Yi-ÜFE üzerindeki etkisini analiz etmek, fiyat istikrarını sağlama ve enflasyonla mücadele gibi ekonomi politikaları açısından önemli içgörüler sunmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye özelinde Yi-ÜFE dinamiklerinin kapsamlı bir şekilde ele alınması, ülke ekonomisine özgü politika önerileri geliştirme açısından değerli bir katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiş; üçüncü bölümünde ekonometrik metodoloji açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise analiz sonuçları raporlanmıştır. Sonuç bölümüyle elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür Özeti

Ampirik literatür incelendiğinde, imalat sanayi sektörünün geniş kapsamlı olarak ele alındığı, ancak imalat sanayi enflasyonuna yönelik çalışmaların görece sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çerçevede, imalat sanayi enflasyonunu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek faktörlere ilişkin ampirik bulgular aşağıda sunulmuştur.

Yalçınkaya, Cılbant ve Özçalık (2009) çalışmalarında, 1989-2009 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak Türkiye'de reel efektif döviz kuru, toplam ihracat içindeki imalat sanayi ihracatının payı ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiler VAR analizi yöntemiyle

incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, sanayi üretim endeksinin reel efektif döviz kuru ve imalat sanayi ihracatı ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle reel efektif döviz kuru değişimlerinin ve ithalat-ihracatın imalat sanayi içindeki payı üzerinde önemli etkileri olduğu belirlenmiştir.

Greenidge ve DaCosta (2009) çalışmalarında, enflasyon dinamiklerini seçilmiş 5 Karayip ülkesi için 1970-2006 dönemi verileri kullanılarak ARDL ve VECM yöntemleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, petrol fiyatlarındaki değişimler, döviz kuru ve faiz oranlarının enflasyon üzerinde belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, faiz oranlarının uzun vadede enflasyon üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Karayipler’de enflasyonun hem maliyet yönlü hem de talep yönlü faktörlerden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Yayar (2012) çalışmalarında, 1998-2010 döneminde Türkiye ekonomisinde sanayi üretimini etkileyen faktörleri incelemiştir. Bu bağlamda, faiz oranları, M2 para arzı, sanayi üretim endeksi, petrol fiyatları, kamu harcamaları, döviz kurları, ihracat, hane halkı tüketimi ve ithalat gibi değişkenler kullanılarak VAR analizi yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, sanayi üretiminin en çok ithalat ve kamu harcamalarından etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca, petrol fiyatları ve kamu harcamalarının sanayi üretimi üzerindeki etkisi pozitifken, faiz oranları ve ihracatın etkisinin negatif olduğu saptanmıştır. Çalışma, Türkiye’nin sanayi üretiminin büyük ölçüde dışa bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bayar ve Tokpunar (2014) çalışmalarında, sanayi üretimini belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Bu kapsamda, 2005-2011 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak 78 sektörü kapsayan bir panel veri seti oluşturulmuş ve analizler Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group – AMG) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, sektörel ihracat ve ithalatın yanı sıra toplam yatırımlar ve sektörel verimliliğin imalat sanayi üretimini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, reel kurun değer kazanmasının imalat sanayi üretimi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, faiz oranlarındaki artışların imalat sanayi üretimini daraltıcı bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Öztürk ve Ağan (2017) çalışmalarında, 2002: Q1-2012: Q4 dönemi verileri kullanılarak Türkiye’de sanayi üretiminin belirleyicileri VAR analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu modelde, sanayi üretim endeksi bağımlı değişken olarak kullanılırken, ihracat, yatırım ve faiz oranı gibi makroekonomik değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, ihracat ve yatırımların sanayi üretimi üzerinde olumlu etkiler yarattığını, faiz oranlarının ise negatif bir etki oluşturduğunu göstermektedir.

Korkmaz (2017) çalışmasında, 1998-2015 dönemi için Türkiye ekonomisinde enflasyon dinamiklerini regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz bulguları incelendiğinde, faiz oranının enflasyon üzerindeki etkisinin dönemsel farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kısa vadede faiz oranlarının enflasyonu pozitif yönde etkilediği, uzun vadede ise TÜFE enflasyonu üzerinde pozitif, ÜFE enflasyonu üzerinde ise negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kısa dönemde para arzı ve reel kredi hacminin enflasyon üzerinde negatif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. GSYİH artış oranının ise uzun vadede enflasyon oranlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Durgun (2018) çalışmasında, Türkiye’de döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki 2002:M1-2016:M4 dönemine ait aylık veriler çerçevesinde VAR analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada üretici fiyat endeksi, nominal döviz kuru, sanayi üretim endeksi, M1 para arzı ve ham petrol ithal fiyatları temel değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, döviz kurundaki değişimlere karşı enflasyonun verdiği tepkinin yaklaşık 16

dönem sonunda azaldığını ortaya koymaktadır. Varyans ayrıştırma analizi sonuçları ise döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisinin zaman içinde istikrarlı kaldığını ve enflasyondaki dalgalanmaların yaklaşık %20'sinin döviz kuru hareketlerinden kaynaklandığını göstermektedir.

Kırca ve Canbay (2019) çalışmalarında, Türkiye'deki üretici fiyat endeksi ile sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi 2014-2019 dönemi aylık veriler ile simetrik ve asimetrik nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, değişkenler arasında simetrik bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını, ancak üretici fiyat endeksindeki olumlu şokların sanayi üretim endeksinde olumsuz şoklara yol açtığını ortaya koymuştur. Ayrıca, asimetrik nedensellik ilişkisinin yönü pozitif olarak belirlenmiştir.

Petek ve Şanlı (2019) çalışmalarında, gayri safi yurtiçi hasıla, döviz kuru ve sanayi üretim endeksinin imalat sanayinde kapasite kullanım oranları üzerindeki etkileri, 2007:Q1-2017:Q3 dönemi verileri kullanılarak yapılan eşbütünleşme ve birim kök testleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, döviz kuru ve sanayi üretim endeksinin kapasite kullanım oranlarını artırırken, GSYH'nin kapasite kullanım oranlarını azalttığını göstermektedir. Ayrıca, kapasite kullanım oranları ile GSYH ve sanayi üretim endeksi arasında nedensellik ilişkisi bulunmuş, ancak döviz kuru ile kapasite kullanım oranları arasında nedensellik ilişkisi gözlemlenmemiştir.

Tütüncü ve Kahveci (2020) çalışmalarında, 2006:M1 – 2018:M12 dönemi verileri kullanılarak, enerji fiyatlarındaki değişimlerin Türkiye'nin üretim ve istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada, sanayi üretim endeksi, işsizlik ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiler, simetrik, asimetrik ve zamanla değişen nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, petrol fiyatlarının sanayi üretimi ve işsizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, ancak sanayi üretimi üzerindeki etkinin işsizlikten daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, enerji fiyatlarının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Smaoui, Smaoui ve Kammoun (2022) çalışmalarında, Tunus'ta sanayi üretimi, petrol fiyatları, petrol fiyatı belirsizliği, borsa endeksi, enflasyon, faiz oranı ve ekonomik politika belirsizliği arasındaki ilişkiler 2010-2021 dönemi çeyreklik veriler ile eşbütünleşme ve etki-tepki analizleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, sanayi üretimi ile makroekonomik değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Kredi faiz oranı, ham petrol fiyatı ve petrol fiyatı belirsizliğindeki şokların sanayi üretimini uzun vadede olumsuz etkilediği, fiyat düzeyi, borsa endeksi ve uluslararası koşullardaki değişimlere ise sanayi üretiminin zaman içinde uyum sağladığı belirlenmiştir.

Kolcu (2023) çalışmasında, Türkiye ekonomisinde enflasyonu belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Bu kapsamda, 2006-2021 dönemi verileri kullanılarak döviz kuru, faiz oranı, reel para arzı, bütçe açığı ve cari açığın enflasyon üzerindeki etkileri Adımsal (Stepwise) regresyon, VAR ve ARDL modelleri aracılığıyla incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, döviz kurunun enflasyon üzerinde hem kısa hem de uzun vadede pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Reel para arzı ise enflasyonu ters yönde etkilemektedir. Faiz oranının etkisi sınırlı iken, bütçe açığı kısa vadede etkili olsa da uzun vadede belirleyici enflasyonun belirleyici olarak görülmemektedir. Cari açığın ise enflasyon üzerinde güçlü bir etkisi bulunmamaktadır.

Demir ve Özcan (2023) çalışmalarında, 2007-2022 dönemi aylık veriler kullanılarak Türkiye'de kapasite kullanım oranları ve üretici fiyatlarının sanayi üretimi üzerindeki etkileri Doğrusal Olmayan Gecikmeli Dağıtılmış Otoregresif (NARDL) analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, kapasite kullanımındaki %1'lik artış, sanayi üretiminde

%1,63'lük bir artışa yol açarken, aynı oranlı bir düşüş ise %1,27'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Üretici fiyatlarındaki %1'lik artış sanayi üretimini %0,06 oranında düşürürken, fiyatlardaki düşüşlerin sanayi üretimi üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Pozitif ve negatif şokların sanayi üretimi üzerindeki etkilerinin eşit olmaması, özellikle üretici fiyatlarındaki negatif şokların etkisiz olması, bu faktörlerin sanayi üretimi üzerindeki etkilerinin asimetrik bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Kahraman ve Kaya (2023) çalışmalarında, 2007-2022 dönemi Türkiye imalat sanayi üretim endeksinin belirleyicileri, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada, kredi hacmi, kredi faiz oranları, kapasite kullanım oranı ve yurt içi üretici fiyat endeksi bağımsız değişken olarak ele alınmış, ayrıca 2008 küresel krizi ve Covid-19 sağlık krizi gibi şoklar modele dahil edilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, bu değişkenlerle imalat sanayi üretim endeksi arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Uzun vadede, kredi hacmi ve kapasite kullanım oranının imalat sanayi üretim endeksi üzerinde pozitif, faiz oranı ve üretici fiyat endeksi ise negatif etkiye sahiptir. Kısa vadede ise kapasite kullanım oranı pozitif etki yaparken, kredi faiz oranı ve üretici fiyat endeksi olumsuz etkiler göstermektedir. Ayrıca, 2008 krizi imalat sanayi üretim endeksi üzerinde negatif, Covid-19 krizi ise pozitif bir etki yaratmıştır.

Gezer (2024) çalışmasında, 2006:Q1-2023:Q4 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak enflasyonu etkileyen faktörler ARDL yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre, enflasyon üzerinde en belirleyici faktörün efektif döviz kurundaki değişim olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla toplam ithalattaki değişim ve sanayi üretim endeksi takip etmektedir. Ayrıca, petrol fiyatlarındaki değişimin hem kısa hem de uzun dönemde enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uslu ve Özçelik (2024) çalışmalarında, Türkiye'de enflasyonun belirleyicileri 2009:Q1-2022:Q2 dönemine ait çeyreklik veriler ile ARDL analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulguları incelendiğinde, ÜFE'deki artışın TÜFE'yi yükselttiğini, sanayi üretim endeksindeki artışın ise enflasyonu düşürdüğünü göstermektedir. Ayrıca, para arzı ve döviz kurunun da enflasyon üzerinde anlamlı etkileri olduğu belirlenmiştir. Çalışma, üretim kapasitesinin artırılmasının ve maliyet baskılarının kontrol altına alınmasının enflasyonla mücadelede kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Ampirik Analiz

3.1. Veri Seti

Bu çalışma, Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu belirleyen makroekonomik dinamikleri incelemektedir. Sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, reel efektif döviz kuru, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, iki yıllık gösterge faiz oranı (TR faiz oranı), ABD federal fon oranı (FED faiz oranı), enerji fiyatları (TÜFE-Enerji fiyatlarındaki değişim) ve ham petrol varil fiyatlarının imalat sanayi yurt içi üretici fiyat endeksi (Yi-ÜFE) (imalat sanayi enflasyonu) üzerindeki etkiler analiz edilmektedir. Analize konu olan değişkenlerin ilgili bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelendiğinde, sanayi üretim endeksi, imalat sanayindeki toplam üretim seviyesini yansıttığı için fiyat hareketleri üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Sabit sermaye yatırım harcamaları, üretim kapasitesinin genişlemesi ve toplam arz üzerindeki etkisi nedeniyle enflasyon dinamiklerinde belirleyici bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Reel efektif döviz kuru, ithalat maliyetlerini ve dış ticaret dengesini etkileyerek üretici fiyatlarını şekillendiren önemli faktörlerden biridir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı, sektördeki arz-talep dengesi hakkında bilgi sağlamakta ve arz yönlü enflasyon baskılarını belirlemede etkili olmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan Türkiye iki yıllık gösterge faiz oranı (TR faiz oranı) ve ABD federal fon oranı (FED faiz oranı), finansal piyasalardaki likidite koşulları ile yatırım ve tüketim harcamaları üzerindeki etkileri nedeniyle imalat sanayi enflasyonu ile ilişkilendirilmektedir. Enerji fiyatları (TÜFE-Enerji fiyatlarındaki değişim) ve ham petrol varil fiyatları, üretim maliyetleri üzerinde doğrudan etkili olup, imalat sanayi üretici fiyat endeksi (Yi-ÜFE) açısından kritik değişkenler arasında yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan veri seti 2007:M1-2023:M10 dönemi için aylık verilerle oluşturulmuş olup veri seti sıfır ortalamaya ve birim standart sapmaya sahip olacak şekilde standartlaştırılmıştır. Analizler E-views12 ve Stata15 paket programı aracılığıyla test edilmiştir. Analizlerde kullanılan değişkenlere ait açıklamalar ve hangi kaynaklardan elde edildiğine ait bilgiler Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Değişkenlerin Tanımları

Değişkenler	Değişken Tanımı	Kaynak
IMALATUFE	İmalat Sanayi Yurt içi Üretici Fiyatları-İmalat Düzey	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr/
SUE	Toplam sanayi-Düzey	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr/
SSYH	Sabit Sermaye Yatırım Harcaması (Mevsimsellikten arındırılmış Hali) -Düzey	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr
KKO	İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (Mevsimsellikten Arındırılmış Hali) -Düzey	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr/
REDK	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr
TR _{FAİZ}	Türkiye 2 yıllık gösterge faiz oranı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr
FED _{FAİZ}	Federal Funds Effective Rate, Percent, Monthly, Not Seasonally Adjusted	https://fred.stlouisfed.org
PETROL	Cushing, OK Ham Petrol Vadeli Fiyatı (Varil Başına Dolar)	https://www.eia.gov/
ENJ _{TÜFE}	Enerji (Tüketici, Fiyat, Endeksi, TÜFE) -Düzey	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası https://evds2.tcmb.gov.tr

3.2. Model Tahminleri

Bu çalışmada, Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu etkileyen makroekonomik dinamikleri analiz etmek amacıyla Makro-üretim modeli ve Genel model olmak üzere iki farklı model kullanılmıştır. Bu modeller, Akın ve Demirkol (2024) çalışmasında Türkiye’deki gıda fiyat dinamiklerini incelemek için geliştirilen, ülkeye özgü faktörlerin ele alındığı “yerel faktörler” modeli ve tüm değişkenlerin bir arada ele alındığı “genel” model referans alınarak uyarlanmıştır. Çalışmada kullanılan makro-üretim modelinde, sektörel üretim dinamiklerinin imalat sanayi enflasyonu üzerindeki etkileri daha ayrıntılı olarak ele alınmakta; ayrıca yardımcı değişkenlerdeki değişimlerin imalat sanayi enflasyonuna etkileri daha kapsamlı bir biçimde incelenmektedir.

Model I: Genel Model

$$\text{IMALATUFE}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{SUE}_t + \alpha_2 \text{SSYH}_t + \alpha_3 \text{KKO}_t + \alpha_4 \text{REDK}_t + \alpha_5 \text{TR}_{\text{FAIZ}_t} + \alpha_6 \text{FED}_{\text{FAIZ}_t} + \alpha_7 \text{PF}_t + \alpha_8 \text{ENJ}_{\text{TUFE}_t} + \mu_t \quad (1)$$

Model II: Makro-Üretim Modeli

$$\text{IMALATUFE}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{REDK}_t + \beta_2 \text{TR}_{\text{FAIZ}_t} + \beta_3 \text{Z}_{i,t} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Çalışmada kullanılan modellerdeki t ve i indisleri, sırasıyla zaman periyodunu ve yardımcı değişkenlerin parametre sayısını ifade etmektedir. Makro-üretim modelinde reel efektif döviz kuru ile Türkiye’nin 2 yıllık gösterge faiz oranları sabit değişkenler olarak yer alırken modelde yer alan $\text{Z}_{i,t}$ parametresi çalışma kapsamında modele yardımcı değişken olarak dahil edilen sektörel üretim göstergeleri; sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları ve imalat sanayi kapasite kullanım oranı değişkenlerini temsil etmektedir. Türkiye ekonomisine özgü olarak döviz kuru, faiz oranları ve sektörel üretim göstergelerinin birlikte ele alındığı bu model, ekonomik dinamikleri daha kapsamlı bir çerçevede analiz etme imkânı sunmaktadır. Böylece, bu göstergelerin etkileşimli değerlendirilmesi sayesinde Türkiye ekonomisinin üretim kapasitesi hakkında daha isabetli ve ayrıntılı analizler yapılabilmekte ve sektörel düzeyde daha ayrıntılı tahminler elde edilebilmektedir.

3.3. Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmadaki ampirik araştırma üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ve aralarındaki korelasyonlar incelenmiş, güçlü bir korelasyon ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada, değişkenlerin durağanlık düzeyleri ADF Breakpoint birim kök testiyle değerlendirilmiş ve tüm değişkenlerin $I(1)$ seviyesinde durağan olduğu belirlenmiştir. Durağanlık analizinde, Perron’un (1989) önerdiği yenilikçi aykırı değer (innovational outlier) modeli kullanılmıştır. Bu model, verilerde tek seferlik bir kırılma olduğunda, kırılmanın kademeli bir şekilde gerçekleştiğini varsaymaktadır. Bu yaklaşım, serilerin durağanlık özelliklerini ve yapısal kırılmaları daha doğru bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Son aşamada, değişkenler arasındaki ilişkiler, En Küçük Kareler (EKK) ve Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler (WALS) yöntemleri ile incelenmiştir. En küçük kareler yöntemi, ekonometrik çalışmalarda basit uygulaması ve güvenilir analiz sonuçları elde edilmesi nedeniyle sıkça kullanılan bir analiz yöntemidir. Bu doğrultuda, Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu etkileyen makroekonomik dinamiklerin regresyon ilişkisi, öncelikle klasik (havuzlanmış) model EKK yöntemi ile analiz edilmiştir. Daha sonra elde edilen sonuçların güvenilirliğini test etmek, daha robust sonuçlar elde etmek ve analiz

çeşitliliğini artırmak için Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler (WALS) yöntemi kullanılmıştır.

En küçük kareler (EKK) yöntemi, sabit hata varyansı (homoscedasticity) varsayımı altında etkili ve yansız tahminler sunan güçlü bir istatistiksel yöntemdir. Ancak, pratikte bu varsayım çoğunlukla ihlal edilmekte ve değişen varyans (heteroskedastisite) sorunu, yani hata terimlerinin varyansındaki değişkenlik, ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, regresyon parametrelerinin daha güvenilir tahmin edilmesi amacıyla Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler (WALS) yöntemi kullanılmaktadır (Midi vd., 2009).

Regresyon analizlerinde kullanılan değişken sayısının fazla olması model seçiminde belirsizlik yaratabilmektedir. Moral-Benito (2015), Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler (WALS) yönteminin bu belirsizliği en aza indirdiğini vurgulamaktadır. Magnus ve Durbin (1999) çalışmalarıyla akademik literatüre kazandırılan ve ilerleyen dönemde Magnus vd. (2010) ve Luca ve Magnus (2011) tarafından geliştirilen WALS, özellikle değişen varyans (heteroskedastisite) ve model belirsizliği gibi durumlarda, Klasik En Küçük Kareler (EKK) yöntemine kıyasla daha güvenilir tahminler sunmaktadır. WALS yöntemi, model belirsizliğini minimize ederek tahmin performansını optimize etmekte, böylece parametre tahminlerinin güvenilirliğini artırmakta ve değişken seçiminde sistematik bir yaklaşım sağlamaktadır (Behera ve Mishra, 2022). WALS, modeldeki temel ve yardımcı değişkenler arasında dengeli bir yapı kurarak tahmin sürecini güçlendirmektedir. Temel değişkenler, modelin yapısal bütünlüğünü sağlayan ve mutlaka dahil edilmesi gereken bileşenleri ifade ederken, yardımcı değişkenler yalnızca veri seti ve analiz edilen model bağlamında anlamlı katkı sağladığında modele dâhil edilmektedir. Yardımcı değişkenlerin eklenip eklenmemesi, modelin doğruluğunu ve tahmin performansını artıracak şekilde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, parametre tahminlerinde esneklik sağlarken, çoklu doğrusallık gibi istatistiksel problemlerin etkisini de azaltmaktadır (Danilov ve Magnus, 2004; Seya vd., 2014).

WALS yöntemi, değişken seçim sürecinde Ortogonal Dönüşüm tekniğini kullanarak yardımcı değişkenlerin bağımsızlığını sağlamaktadır. Böylece, modelde yer alan değişkenler arasındaki doğrusal bağlantılar en aza indirgenerek regresyon sonuçlarının güvenilirliği artırılmaktadır (Berger vd., 2023). Ayrıca, modelin tahmin doğruluğunu yükseltmekte ve parametre tahminlerinin sapma riskini minimize etmektedir (Danilov ve Magnus, 2004; De Luca vd., 2018). Ek olarak, Laplace dağılımının kullanılması, tahminlerdeki sapma riskini azaltarak daha güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Magnus vd., 2010). WALS yöntemi, Bayesyen istatistik yaklaşımını frekans istatistikleriyle birleştirerek her iki yöntemin avantajlarını bir arada sunmaktadır (De Luca vd., 2018). Bayesyen istatistik çerçevesinde, önsel olasılıklar (prior probabilities) mevcut veriler doğrultusunda oluşturulmakta, sonsal olasılıklar (posterior probabilities) ise yeni gözlemlerle güncellenerek daha hassas tahminler yapılmasını sağlamaktadır. Bu yöntem, Bayesyen hareketli ortalamalar (BMA) yönteminin esnekliği ile parametrelerin frekans istatistiklerini birleştirerek model belirsizliğini azaltmakta ve tahmin doğruluğunu artırmaktadır. Böylece, tek bir modele bağlı kalmak yerine alternatif modeller sistematik olarak değerlendirilerek kapsamlı sonuçlar elde edilmektedir. Ayrıca, nötr önsel kullanımanın zarar kistasını (regret criterion) minimize ettiği ve analiz süreçlerindeki karmaşıklığı azalttığı gözlemlenmiştir (Zellner, 1986; Magnus vd., 2010; Seya vd., 2014; Yardımcı, 2019). Bu özellikler, değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkisini (eşbütünleşme) ve nedensellik bağlarını açıkça belirleme gereksinimini ortadan kaldırarak, modelin sağlam ve esnek bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır. Böylece, model tahmin doğruluğu artırılırken, eşbütünleşme ve nedensellik analizine duyulan gereksinim azalmaktadır. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda, değişkenler arasındaki ilişkileri daha

doğru ve sistematik bir şekilde değerlendirme imkânı sunan WALS yöntemi, eşbütünleşme ve nedensellik testlerine kıyasla daha uygun bir yöntem olarak benimsenmiştir.

Sonuç olarak, WALS yöntemi, regresyon analizlerinde doğruluğu artıran ve model belirsizliklerini azaltan güçlü bir istatistiksel araç olarak öne çıkmaktadır. Yardımcı değişkenlerin optimal değerlendirilmesi ve hesaplama maliyetlerinin minimize edilmesi, WALS yöntemini özellikle değişen varyans, çoklu doğrusal bağlantı ve model belirsizliği koşullarında etkili bir çözüm haline getirmektedir (Behera ve Mishra, 2022; Berger vd., 2023).

3.4. Ön Testler

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	SUE	SSYH	KKO	REDK	TR _{FAİZ}	FED _{FAİZ}	PF	ENJ _{TUFE}
Ortalama	99.23	107.19	76.09	93.12	13.17	1.15	72.78	1100.9
Maks. Değer	165.56	129.00	83.30	127.71	35.87	5.33	134.02	8464.7
Min. Değer	50.45	47.10	61.90	47.62	5.14	0.05	16.70	157.60
Std. Sapma	26.95	15.32	3.70	22.89	5.45	1.59	22.71	1641.8
Gözlem Sayısı	202	202	202	202	202	202	202	202

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

	SUE	SSYH	KKO	REDK	TR _{FAİZ}	FED _{FAİZ}	PF	ENJ _{TUFE}
SUE	1.000							
SSYH	0.100	1.000						
KKO	-0.075	-0.247	1.000					
REDK	-0.097	0.219	-0.056	1.000				
TR _{FAİZ}	-0.026	0.088	-0.034	-0.277	1.000			
FED _{FAİZ}	0.067	0.199	-0.090	0.184	-0.098	1.000		
PF	0.152	0.330	-0.093	0.124	0.212	0.173	1.000	
ENJ _{TUFE}	0.399	0.290	-0.101	0.040	0.058	0.121	0.288	1.000

2007:M1-2023:M10 dönemlerine ait verilerin betimleyici istatistikleri ve korelasyon analizi sonuçları sırasıyla Tablo 2 ve Tablo 3’ te gösterilmektedir. Değişkenlerin betimleyici istatistikleri incelendiğinde SUE, REDK, PF, TR_{FAİZ}, PF, ENJ_{TUFE} değişkenlerinin yüksek standart sapmalara ve geniş bir dağılıma sahip olduğu görülürken, KKO ve FED_{FAİZ} değişkenlerinin daha düşük sapmalara ve görece diğer değişkenlerden daha sıkı bir dağılıma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde ise değişkenler arasında güçlü bir korelasyon ilişkisi bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorunu olmadığını göstermektedir.

3.5. Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak değişkenlerin durağanlık sınamaları ADF Breakpoint birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. ADF Breakpoint birim kök testi analiz sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. ADF Breakpoint Birim Kök Analizi Sonuçları

ADF Breakpoint Birim Kök Test Sonuçları				
	Düzy		1.	Fark
	Katsayı Değeri	Olasılık Değeri	Katsayı Değeri	Olasılık Değeri
IMALATUFE	1.50	>0.01	-6.48***	<0.01
SUE	-3.08	>0.01	-23.24***	<0.01
SSYH	-3.74	>0.01	18.52***	<0.01
KKO	-4.57	>0.01	16.84***	<0.01
REDK	-2.57	>0.01	-11.60***	<0.01
PF	-4.15	>0.01	-10.29***	<0.01
TR _{FAİZ}	-2.73	>0.01	-14.02***	<0.01
TR _{FED}	-4.53	>0.01	-7.68***	<0.01
ENJ _{TUFE}	-2.68	>0.01	-16.81***	<0.01

Not: Çalışmada maksimum gecikme uzunluğu, Akaike ve Schwarz kriterlerine dayalı olarak 14 olarak belirlenmiştir. *,** ve *** sırasıyla %10,%5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

En Küçük Kareler (EKK) ve Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler (WALS) tahminleri gerçekleştirilmeden önce, bağımlı ve bağımsız değişkenler üzerinde ADF Breakpoint birim kök testi uygulanmıştır. Çalışmaya dahil edilen değişkenlerin bağımlı ve bağımsız değişkenlerin trend içermeyen verilerde durağan düzey değerlerinde (I0) durağan olmadığı, birinci farkında (I1) durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, ilgili ülke üzerinde bu değişkenleri etkileyen içsel ve dışsal şokların kalıcı nitelikte olduğunu, yani verilerin uzun vadede bu tür şoklara kalıcı tepkiler verdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4’te sunulan birim kök analizi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla analizler EKK ve WALS yöntemleri kullanılarak iki aşamalı ve iki farklı model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu EKK ve WALS analiz sonuçları genel ve makro-üretim modeli olarak iki ayrı model olarak Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. EKK ve WALS Yöntemi Analiz Sonuçları

En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)				
Model I				
	Katsayı Değeri	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık Değeri
SABİT TERİM	-0.0011	0.0274	-0.04	0.967
SUE	0.4634 ***	0.0902	5.14	0.000
SSYH	0.1140 **	0.0498	2.29	0.023
KKO	-0.3331 ***	0.0571	-5.83	0.000
REDK	-0.5065 ***	0.1209	-4.19	0.004
ENJ _{TUFE}	-0.1906	0.1194	-1.60	0.112
TR _{FAİZ}	-0.1360 ***	0.0465	-2.92	0.004
FED _{FAİZ}	0.4854 ***	0.0390	12.42	0.000
PF	0.2706 ***	0.0347	7.79	0.000
R ²	0.8416			
Model II				
SABİT TERİM	0.0043	0.0250	0.17	0.862
REDK	-0.3337 **	0.1377	-2.42	0.016
TR _{FAİZ}	0.1578 **	0.0647	2.44	0.016
Yardımcı Değişkenler				
SUE	0.3016 **	0.11263	2.39	0.018
SSYH	0.2987 ***	0.0683	4.20	0.000
KKO	-0.2567	0.0419	-0.13	0.896
R ²	0.6243			
Ağırlıklı Ortalama En Küçük Kareler Yöntemi (WALS)				
Model I				
	Katsayı Değeri	Standart Hata	t istatistiği	
SABİT TERİM	-0.0026	0.027	-0.10	
SUE	0.4000 ***	0.0847	4.72	
SSYH	0.1204 ***	0.0407	2.96	
KKO	-0.3145 ***	0.0521	-6.04	
REDK	-0.4451 ***	0.1141	-3.90	
ENJ _{TUFE}	-0.0933	0.1128	-0.83	
TR _{FAİZ}	-0.1478 ***	0.0435	-3.99	
FED _{FAİZ}	0.4788 ***	0.0378	12.64	
PF	0.2640 ***	0.0330	7.99	
Model II				
SABİT TERİM	-0.0059	0.0419	-0.14	
REDK	-0.3999 ***	0.1250	-3.20	
TR _{FAİZ}	0.1374 ***	0.0641	2.10	
Yardımcı Değişkenler				
SUE	0.2526 ***	0.1077	2.34	
SSYH	0.2306 ***	0.0648	3.55	
KKO	-0.2159 ***	0.8127	-2.66	
Not: () içi değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. *,** ve *** sırasıyla %10,%5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. t tablo değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyeleri için 1.645, 1.96 ve 2.576'dır.				

Tablo 5’ te EKK ve WALS yöntemi genel ve makro-üretim modeli analiz sonuçları yer almaktadır. WALS yöntemi genel model incelendiğinde sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, FED faiz oranları ve petrol fiyatlarındaki artışların imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı, TR gösterge faiz oranı, reel efektif döviz kurundaki artışların ise imalat sanayi enflasyonu üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri tespit edilmiştir. WALS yöntemi makro-üretim modeli incelendiğinde ise reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,40 birimlik bir azalışa yol açarken, TR gösterge faiz oranındaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,13 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Model kapsamında modele yardımcı değişken olarak dahil edilen sanayi üretim endeksindeki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda yaklaşık 0.25 birimlik bir artışa neden olurken, sabit sermaye yatırım harcamalarında bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0.23 birimlik bir artışa neden olmaktadır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranındaki bir birimlik artış ise imalat sanayi enflasyonunda 0.21 birimlik bir azalışa yol açmaktadır.

EKK yöntemi makro- üretim modeli ve genel model incelendiğinde WALS yöntemi analiz sonuçları ile paralel sonuçlar içerdiği tespit edilmiştir. EKK yöntemi genel model incelendiğinde sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, FED faiz oranları ve petrol fiyatlarındaki artışların imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı, TR gösterge faiz oranı ve reel efektif döviz kurundaki artışların ise imalat sanayi enflasyonu üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunmaktadır. EKK yöntemi makro-üretim modeli incelendiğinde ise reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,33 birimlik bir azalışa yol açarken, TR gösterge faiz oranındaki bir birimlik artış imalat enflasyonunda 0,15 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Model kapsamında ele alınan sanayi üretim endeksi ve sabit sermaye yatırım harcamalarındaki bir birimlik artış, imalat sanayi enflasyonunda yaklaşık 0.30 birimlik bir artışa neden olmaktadır.

Her iki analiz ve her iki model sonucunda enerji fiyatlarının imalat sanayi enflasyonu üzerinde istatistiksel olarak herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

İmalat sanayisi, ekonomik kalkınma süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmekte ve kalkınmanın farklı aşamalarında sektörler arasındaki dönüşümün merkezinde bulunmaktadır. Kalkınmanın erken dönemlerinde tarım ve doğal kaynaklara dayalı sektörler ön planda olurken, ilerleyen aşamalarda bu sektörlerin yerini imalat sanayisine bırakmakta ve hizmet sektörünün ekonomideki payı artmaktadır. Bu yapısal dönüşümle birlikte, ülkelerin küresel rekabet gücünü artırma ve yüksek teknoloji kullanarak katma değeri yüksek ürünler üretme hedeflerine yönelmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, verimlilik artışları ve yenilikçi stratejilerle desteklenen bu süreç, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Küresel ekonomik dalgalanmalar, arz ve talep değişiklikleri ile iç piyasa koşulları, imalat sanayi enflasyonunun stratejik bir ekonomik gösterge haline gelmesine neden olmakta ve bu sektörün ekonomik politikaların belirlenmesindeki önemi daha da artırmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu etkileyen makroekonomik dinamikleri analiz etmektedir.

Bu çalışmada ilgili ampirik literatürler çerçevesinde, imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi enflasyonu üzerinde etkili olduğu belirlenen ve/veya etkili olduğu düşünülen değişkenler ele alınarak, bu değişkenlerin imalat sanayi enflasyonu dinamiklerine katkısı incelenmiştir.

Çalışmada, imalat sanayi enflasyonunu temsil eden İmalat Sanayi Üretici Fiyat Endeksi (Yi-ÜFE) bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. İlgili literatür doğrultusunda sanayi üretim endeksi, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, sabit sermaye yatırım harcamaları, enerji fiyatları (TUFE-Enerji fiyatlarındaki değişim), Türkiye 2 yıllık gösterge faiz oranı (TR faiz oranı), ABD federal fon oranı (FED faiz oranı), reel efektif döviz kuru ve ham petrol varil fiyatları gibi makroekonomik göstergeler analize bağımsız değişken olarak dahil edilerek, imalat sanayi enflasyonunu etkileyen temel dinamikler kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular kapsamında EKK ve WALS yöntemleriyle gerçekleştirilen analizlerde genel modeller incelendiğinde, sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları, FED faiz oranları ve petrol fiyatlarındaki artışların imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu ortaya koyulmuştur. Buna karşın, reel efektif döviz kuru, imalat sanayi kapasite kullanım oranı ve TR gösterge faiz oranlarındaki artışların imalat sanayi enflasyonu üzerinde negatif ve anlamlı etkileri tespit edilmiştir. WALS yöntemi makro-üretim modeli incelendiğinde ise reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,40 birimlik bir azalışa yol açarken, TR gösterge faiz oranındaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,13 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Model kapsamında modele yardımcı değişken olarak dahil edilen sanayi üretim endeksindeki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda yaklaşık 0.25 birimlik bir artışa neden olurken, sabit sermaye yatırım harcamalarında bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0.23 birimlik bir artışa neden olmaktadır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranındaki bir birimlik artış ise imalat sanayi enflasyonunda 0.21 birimlik bir azalışa yol açmaktadır. EKK yöntemi makro-üretim modeli incelendiğinde ise reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artış imalat sanayi enflasyonunda 0,33 birimlik bir azalışa yol açarken, TR gösterge faiz oranındaki bir birimlik artış imalat enflasyonunda 0,15 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Model kapsamında ele alınan sanayi üretim endeksi ve sabit sermaye yatırım harcamalarındaki bir birimlik artış, imalat sanayi enflasyonunda yaklaşık 0.30 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Her iki analizde de enerji fiyatlarının imalat sanayi enflasyonu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunu etkileyen makroekonomik dinamikler üzerine yapılan analizler, reel efektif döviz kuru, gösterge faiz oranı ve imalat sanayi kapasite kullanım oranındaki artışların enflasyonu azalttığını; ham petrol varil fiyatları, sanayi üretim endeksi, sabit sermaye yatırım harcamaları ve FED faiz oranlarının ise imalat sanayi enflasyonunu artırdığını göstermektedir. Ayrıca, makro üretim modelinde TR faiz oranı sabit bir parametre olarak kabul edilmiş ve yapılan analiz sonucunda, TR faiz oranındaki bir birimlik artışın Türkiye imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak, FED faiz oranının dahil olduğu modelde, TR faiz oranının işareti negatif çıkmaktadır. Bu durum, ABD faiz oranlarındaki değişimlerin, Türkiye faiz oranları üzerinde dolaylı bir baskı oluşturduğunu göstermektedir.

Bu bulgular ışığında, imalat sanayi enflasyonunu kontrol altına almak amacıyla ve fiyat istikrarını sağlamak için çeşitli politika önerileri sunulmaktadır:

Politika önerileri hem kısa vadeli hem de uzun vadeli stratejileri içermektedir. Kısa vadede, enflasyonist baskıları hafifletmek amacıyla döviz kuru oynaklığını sınırlayan risk yönetimi araçlarının geliştirilmesi ve finansman maliyetlerinin dengelenmesi önceliklidir. Uzun vadede ise, üretim kapasitesini artıracak sanayi ve teknoloji yatırımlarının teşvik edilmesi, sürdürülebilir büyüme ve fiyat istikrarı açısından kritik öneme sahiptir.

Sanayi üretimi ve sabit sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik politikaların önem arz ettiği söylenebilir. Analiz bulguları, sanayi üretim endeksinin imalat sanayi enflasyonu üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sanayi üretimi ve sabit sermaye

yatırım harcamalarının, enflasyonu artırıcı bir etkiye sahip olmasına rağmen, bu alanlarda yapılacak yatırımların uzun vadede üretim kapasitesini artırarak enflasyonist baskıları hafifleteceği öngörülmektedir. Özellikle, sanayi üretimini teşvik edecek Ar-Ge yatırımları, teknoloji transferleri ve ihracat desteklerinin artırılması, üretim maliyetlerini düşürerek uzun vadede fiyat istikrarına katkı sunacaktır. Bu nedenle, sanayi üretimi ve sabit sermaye yatırımlarını teşvik eden politikalar, ekonomik büyümeyi desteklerken fiyat istikrarına da katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, vergi indirimleri ve doğrudan yatırım destekleri gibi teşvikler üretim faaliyetlerini artırabilir. Ayrıca sabit sermaye yatırımlarını desteklemek amacıyla, düşük faizli kredi imkânlarının sağlanması firmaların maliyetlerini düşürebilir ve üretim kapasitelerini artırabilir. Başlangıçta gerçekleştirilen yatırımların maliyetleri yüksek olabilir; ancak bu yatırımlar, üretim kapasitesinin artışına katkıda bulunarak zamanla daha verimli bir üretim süreci sağlayabilir. Bulgular, sabit sermaye yatırımlarının enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymakta, ancak üretim kapasitesindeki genişlemeyle bu etkinin zamanla azalabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, sabit sermaye yatırımlarına yönelik teşviklerin artırılması önem arz etmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışlar, özellikle enerji maliyetlerinin yükselmesine neden olarak imalat sanayi üretim maliyetlerini artırmakta ve bu durum enflasyonist baskıları güçlendirmektedir. Analiz bulguları, petrol fiyatlarının imalat sanayi enflasyonu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Enerji fiyatlarının yükselmesi, sanayi üretiminde kullanılan girdilerin maliyetlerini artırırken, ulaştırma ve lojistik sektörlerinde de fiyat artışlarına yol açarak dolaylı enflasyonist etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, ithalata bağımlı olan sektörlerde ham madde maliyetlerinin yükselmesine neden olarak üretici fiyatlarını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, petrol fiyatlarındaki artışlar, imalat sanayi enflasyonunu doğrudan ve dolaylı yollardan artırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu etkinin hafifletilmesi için enerji fiyatlarındaki dalgalanmaları dengeleyici politikaların geliştirilmesi, yerli enerji üretiminin artırılması ve sürdürülebilir enerji projelerinin teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması, petrol ve doğalgaz gibi dışa bağımlı enerji kaynaklarının kullanımını azaltarak sanayi üretiminde maliyet baskılarını sınırlayabilir. Ayrıca, enerji verimliliğini artıracak teşvik mekanizmalarının oluşturulması, sanayi işletmelerinin enerji maliyetlerini düşürmesine yardımcı olabilir. Döviz kuru dalgalanmalarının imalat sanayi enflasyonu üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlamak için ithalata bağımlı sektörlerde döviz kuru riskini azaltacak finansal enstrümanların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, firmalar için vadeli döviz işlemleri, opsiyonlar ve türev ürünler gibi risk yönetimi araçlarının kullanımının teşvik edilmesi, kur oynaklığından kaynaklanan maliyetleri sınırlayarak enflasyon üzerindeki baskıyı azaltabilir. Bununla birlikte, ithalat bağımlılığını azaltmak amacıyla yerli üretimin teşvik edilmesi, döviz kuru oynaklığının yaratacağı riskleri sınırlandırabilir. Döviz kuru riskinin yönetilmesi, imalat sanayi enflasyonundaki düşüşe katkı sağlayacaktır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranındaki artışın enflasyon üzerindeki negatif etkisi dikkate alındığında, üretim süreçlerinde verimliliği artıracak teknoloji yatırımlarına öncelik verilmelidir. Verimliliği artırıcı politikalar, birim maliyetlerin düşmesini sağlayarak fiyat istikrarına katkı sunabilir. Çalışmada, Türkiye'deki gösterge faiz oranlarındaki artışların imalat sanayi enflasyonunu düşürme yönünde etkili olabileceği bulunmuş olup, bu etki, talep daralması ve finansman maliyetlerinin artması gibi kanallar aracılığıyla açıklanabilir. Bulgular da faiz oranlarındaki artışın enflasyon üzerinde belirgin bir baskı oluşturduğunu göstermektedir. Ancak, uzun vadede yüksek faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratması ve üretim kapasitesini sınırlaması göz önünde bulundurularak, daha dengeli ve sürdürülebilir bir para politikası izlenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda, finansman maliyetlerinin düşürülmesi gerektiği önerisi, ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik olup, enflasyonun uzun vadeli kontrolü için çeşitli makroekonomik stratejilerle desteklenmelidir.

Son olarak, ABD Merkez Bankası (FED) faiz oranlarındaki artışların Türkiye imalat sanayi enflasyonu üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek için dış finansman maliyetlerini azaltacak stratejiler geliştirilmelidir. Analiz sonuçları, FED faizlerindeki artışların Türkiye’deki enflasyonist baskıları artırdığını ortaya koymaktadır. Türkiye’nin dış finansmana bağımlılığını azaltacak yerli üretime ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına dayalı yatırımlar desteklenmeli, aynı zamanda döviz rezervlerinin güçlendirilmesi yoluyla kur oynaklığı kontrol altına alınmalıdır. Özellikle, enerji ithalatına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji projelerine verilen teşviklerin artırılması, dış ticaret açığını daraltarak döviz kuru oynaklığının kontrolüne katkı sağlayabilir. Faiz oranlarındaki artış, enflasyonist baskıları hafifletebileceği için bu konuda dikkatli olunmalı ve makroekonomik istikrar gözetilmelidir. Bu öneriler ile birlikte Türkiye’de imalat sanayi enflasyonunun kontrol altına alınması, fiyat istikrarının sağlanması ve uzun vadeli ekonomik büyümenin desteklenmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, Y. & Topal, S. (2018). "Development of terms of trade of manufacturing industry." KAUJEASF, 9(18), 575-598.
- Akın, T., & Demirkol, A. (2024). "Analyzing factors influencing food price dynamics in Turkey: a Bayesian perspective." EDITORIAL BOARD.
- Barişık, S. ve Yayar, R. (2012). "Sanayi üretim endeksini etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi." İktisat, İşletme ve Finans, 27 (316), 53-70.
- Bayar, G., & Tokpunar, S. (2014). "Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üretiminin Belirleyicileri-Panel Veri Analizi." Business and Economics Research Journal, 5(1), 67.
- Behera, P., & Mishra, B. R. (2022). "Determinants of bilateral FDI positions: Empirical insights from ECs using model averaging techniques." Emerging Markets Finance and Trade, 58(3), 710-726.
- Berger, M., Pock, M., Reiss, M., Röhring, G., & Czepionka, T. (2023). "Exploring the effectiveness of demand-side retail pharmaceutical expenditure reforms: Cross-country evidence from weighted-average least squares estimation." International Journal of Health Economics and Management, 23(1), 149-172.
- Danilov, D., & Magnus, J.R. (2004). "On the harm that ignoring pretesting can cause." Journal of Econometrics, 122, 27-46.
- Demir, C., & Ozcan, S.E. (2023). "Türkiye’de sanayi üretimi, kapasite kullanım oranı ve üretici fiyatları arasındaki asimetrik ilişki: doğrusal olmayan ARDL modeli yaklaşımı." İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches, 10(2), 525-543. <https://doi.org/10.26650/JEPR1247326>
- Demirkol, A., & Akın, T. (2023). "Gelişmekte Olan Ülke Gruplarında Makroekonomik Göstergelerin Kırılgan Devletler Endeksi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Yöntemleri ile Karşılaştırılması." 7. Uluslararası İzmir İktisat Kongresi 17-18.05.2023, İzmir Türkiye. Sözlü Sunum-Tam Metin.
- De Luca, G., Magnus, J. R., & Peracchi, F. (2018). "Weighted-average least squares estimation of generalized linear models." Journal of Econometrics, 204(1), 1-17.
- Durgun, A. (2018). "Döviz Kuru Dalgalanmalarının Enflasyon Üzerindeki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği." International Review of Economics and Management, 6(2), 117-137.
- Gezer, F. (2024). "Türkiye’de Enflasyonun Belirleyicileri (2006-2023): ARDL Yaklaşımı." Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 10(2), 445-461. <https://doi.org/10.20979/ueyd.1532625>
- Greenidge, K. ve DaCosta, D. (2009). "Determinants of inflation in selected Caribbean countries." Business, Finance & Economics in Emerging Economies, 4(2), 371-397.

Karaman, S. K., & Kaya, S. K. (2023). “Türkiye Örneğinde İmalat Sanayi Üretim Endeksinin Belirleyicileri.” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 20(1), 43-62.

Kırca, M. & Canbay, Ş. (2019). “Türkiye’de Üretici Fiyat Endeksi ile Sanayi Üretim Endeksi Arasındaki Simetrik ve Asimetrik Nedensellik İlişkilerin Analizi.” I. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan bildiri, Karabük Üniversitesi ECONDER, Karabük Üniversitesi, Karabük.

Kolcu, F. (2023). “Türkiye’de enflasyonun belirleyicileri.” Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 31-56. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1207652>

Korkmaz, Ö. (2017). “Enflasyon oranını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Türkiye üzerine bir uygulama.” Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2), 109-142.

Küçük Karaman, S. (2023). “İthalat bağımlılık oranının hesaplanması ve Türkiye’de sektörel ithalat bağımlılık oranını etkileyen faktörlerin panel veri analizi.” İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 8(21), 686-711.

Luca, D. G., & Magnus, J. R. (2011). “Bayesian model averaging and weighted-average least squares: Equivariance, stability, and numerical issues.” The Stata Journal, 11(4), 518–44. doi:10.1177/1536867X1201100402.

Magnus, J.R., Durbin, J. (1999). “Estimation of regression coefficients of interest when other regression coefficients are of no interest.” Econometrica 67, 639–643.

Magnus JR, Powell O, & Prüfer P. (2010). “A comparison of two model averaging techniques with an application to growth empirics.” Journal of Econometrics, 154(2), 139–153.

Midi, H., Rana, S., & Imon, A. H. M. R. (2009). “The performance of robust weighted least squares in the presence of outliers and heteroscedastic errors.” WSEAS Transactions on Mathematics, 8(7), 351-361.

Moral-Benito, E., (2015). “Model averaging in economics: An overview”. J. Econ. Surv. 29(1), 46–75.

Muchingami, L., Monametsi, G. L., & Paradza, I. (2017). “Bank lending and manufacturing sector growth in Zimbabwe,” International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology. 6(4), 5119-5125.

Öcal, F. M. (2013). “Türkiye’de Sanayi Üretim Endeksi Ve İmalat Sanayi Eğilim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi.” Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(02), 242-258.

Öztürk, M., & Ağan, Y. (2017). “Determinants of industrial production in Turkey,” Journal of Economics and Financial Analysis, 1(2), 1-16.

Perron, P. (1989). “The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis.” Econometrica, 57, 1361-1401.

- Petek, A., Altun, C., & Petek, F. F. (2020). "Türkiye'de Reel Efektif Döviz Kuru Ve İmalat Sanayi Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi (2008-2020 Dönemi)." Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 39-48.
- Polat, H. (2011). "Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi." Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 24-39.
- Seya, H., Tsutsumi, M., and Yamagata, Y. (2014). "Weighted-Average Least Squares Applied to Spatial Econometric Models: Monte Carlo Investigation." Geographical Analysis, 46(2), 126-147.
- Smaoui, F., Smaoui F. & Kammoun, N. (2022). "The Response of Industrial Production to the Macroeconomic Factors: New Evidence for Tunisia," Global Scientific Journals, 10(9), 376-396.
- Şanlı, O., & Petek, A. (2019). "Türkiye'de Gayrisağı Yurtiçi Hasıla, Döviz Kurları Ve Sanayi Üretim Endeksinin Kapasite Kullanım Oranları Üzerine Etkileri: Zaman Serileri Analizi." International Review of Economics and Management, 7(1), 49-73.
- Tütüncü, A., & Kahveci, Ş. (2020). "Türkiye'de Petrol Fiyatlarının Sanayi Üretim Endeksi Ve İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkisi." Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 38(4), 847-867.
- TÜİK (2023). "Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Ekim 2023)" [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Ici-Uretici-Fiyat-Endeksi-Ekim-2023-49401#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Y%C4%B0%2D%C3%9CFE%20\(2003%3D100,%58%2C46%20art%C4%B1%C5%9F%20g%C3%B6sterdi.](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Ici-Uretici-Fiyat-Endeksi-Ekim-2023-49401#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Y%C4%B0%2D%C3%9CFE%20(2003%3D100,%58%2C46%20art%C4%B1%C5%9F%20g%C3%B6sterdi.) Erişim Tarihi:01.10.2024.
- Uslu, N., & Özçelik, Ö. (2024). "Türkiye'de Tüketici Enflasyonunun Belirleyicileri: Ardl Sınır Testinden Kanıtlar." Beykoz Akademi Dergisi, 12(2), 102-132. <https://doi.org/10.14514/beykozad.1456600>
- Yalçınkaya, M. H., Çılbant, C., & Özçalık, M. (2009). "Avrupa birliği sürecinde Türk imalat sanayi dış ticaretinin rekabet gücü: 1989-2009 dönemi VAR analizi." Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 115-137.
- Yardımcı, A. (2019). "Bayesci model ortalaması yöntemi: İstihdam oranı üzerine biruygulama". İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya, 12(1), 15-31.
- Yükseler, Z. (2023). "2018-2022 döneminde sanayi sektöründe gelişmeler," https://www.researchgate.net/publication/369764771_20182022_DONEMINDE_IMALAT_SANAYI_SEKTORUNDE_GE_LISMELER sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 30.09.2024
- Zellner, A. (1986). "On assessing prior distributions and Bayesian regression analysis with g-prior distributions. In: Goel, P.K., Zellner, A. (Eds.), Bayesian Inference and Decision Techniques: Essays in Honor of Bruno de Finetti (Studies in Bayesian Econometrics Statistics)", Vol. 6. Elsevier Science Ltd, North Holland, pp. 233-243.

Essay Genre and Montaigne's Essays

Murat TURNA¹

Arastırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 14.11.2024

Kabul Tarihi: 04.04.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 14.11.2024

Acceptance Date: 04.04.2025

Abstract

Originating in the cultural accumulation of antiquity, the essay is a literary genre that found its own form in the Middle Ages. Montaigne's *Essays* written in the 16th century are considered the prototype of the genre. From past to present, the essay has always been a genre that emphasizes the individual and the sense of self. In this respect, it has an important place in modern literature that puts the individual at the center. The personal opinion, feeling and interpretation observed in Montaigne's work is the key to the relationship of the essay with other literary genres. This article will briefly touch upon the history and general characteristics of the essay. Then, the nature and theme of Montaigne's book will be shed light on. The conclusions reached as a result of the review are that the essay is a functional and actual literary genre; Montaigne, on the other hand, presents a subjective text that reflects the characteristics of the genre. With the aspects expressed, the *Essays* are now part of the Western canon. Montaigne's work is important as it is a founding text and exhibits the dominant characteristics of the genre. On the other hand, *the Essays* are one of the most widely known and read works of all times. Considering that the work has a history of more than four centuries, it can be predicted that it will continue to nourish art for generations as a universal cultural heritage with its literary values.

Keywords: Essay, Montaigne, Literature, Art.

Deneme Türü ve Montaigne'in Denemeleri

Özet

Kökeni antikitenin kültürel sermayesine dayanan deneme, orta çağda kendi formunu bulmuş bir edebî türdür. Montaigne'in 16. yüzyılda yazdığı *Denemeler* türün prototipi kabul edilir. Deneme geçmişten bugüne hep bireyi, ben duygusu öne çıkartan bir tür olmuştur. Bu bakımdan bireyi merkeze alan modern edebiyatta önemli bir yer tutar. Montaigne'in eserinde gözlemlenen şahsi görüş, duyuş ve yorumlama denemenin diğer edebî türlerle ilişkisinin anahtarıdır. Bu makalede denemenin tarihçesine ve genel özelliklerine kısaca değinilecektir. Ardından Montaigne'in kitabının niteliğine ve tematiğine ışık tutulacaktır. İnceleme neticesinde varılan sonuçlar denemenin fonksiyonel ve aktüel bir edebî tür olduğu; Montaigne'in ise türün karakteristiğini yansıtan öznel bir metin ortaya koyduğudur. Dile getirilen yanılarıyla *Denemeler* artık Batı kanonunun bir parçasıdır. Kurucu bir metin olması ve türün başat niteliklerini sergilemesi bakımından Montaigne'in eseri önemlidir. Diğer yandan *Denemeler* her zamanın en çok bilinen ve okunan eserlerinden biridir. Eserin dört yüzyılı aşkın geçmişi olduğu düşünülürse, sahip olduğu edebî değerlerle evrensel bir kültürel miras olarak yine nesiller boyunca sanatı beslemeyi sürdüreceği de öngörülebilir.

Anahtar Kelimeler: Deneme, Montaigne, Edebiyat, Sanat.

¹ Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Konya, Türkiye, mturna@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1413-6246.

1. Introduction

Essay is one of the most preferred forms of modern literature. For writers, essay has a structure that allows them to easily express thoughts or feelings. It does not require objectivity or scientificity while writing. It does not seek to persuade. On the other hand, there are also essays that try to persuade. It should be said that essays are diverse in terms of subject and style. For readers, it can be said that the atmosphere that draws the person in and does not tire them while reading is an important reason for preference. Reading essays helps to benefit from the personal experiences of others and is a way of making good use of time. It provides people with knowledge. It is observed that essays have emerged as a popular genre from past to present. Below, the history and characteristics of this genre will be discussed based on its definition; then, Montaigne's book *Essays*, which provides the first essay example, will be examined. The main purpose of the article is to provide panoramic information about the genre and to comment on the characteristics and quality of the *Essays*. The literary aspect, thematic features and contribution to cultural accumulation of the genre and its object of study, *Essays*, are the basic perspective in this study.

2. Definition - Historical Course and Characteristics of the Form

The article is based on a qualitative research. In this context, the information previously stated about the essay type will be taken into consideration and this information will be interpreted. After the information that will form the basis of the review is given, the focus will be on the main object of the review, the *Essays*.

The essay belongs to the category of non-fiction narrative. As a literary term, it is explained as follows:

"Any short composition in prose that undertakes to discuss a matter, express a point of view, persuade us to accept a thesis on any subject, or simply entertain. The essay differs from a 'treatise' or 'dissertation' in its lack of pretension to be a systematic and complete exposition and in being addressed to a general rather than a specialized audience; as a consequence, the essay discusses its subject in nontechnical fashion and often with a liberal use of such devices as anecdote, striking illustration, and humor to augment its appeal." (Abrams & Harpham, 2015: 116).

The examples and developments of the genre in the East and the West are different. For example, in the Chinese literary tradition, the essay is a short composition whose style is emphasized. It is said to have more than ten varieties. For example, prose poems, philosophical explanations, official writings such as petitions and reports all served the development of this genre and were treated under the name of essay. It is known that the first essays were written in China before 200 BC. It has a history of two thousand years (Eberhard, 1992: 9-30). In the West, on the other hand, no matter how far back the essay is taken, its beginning is generally attributed to the Middle Ages. This article will be based on the history and development of the essay as a modern literary genre in Western literatures.

Although the essay as a literary genre started with Montaigne (1533-1592), in fact, when one reads Montaigne's writings, it can be argued that he, too, introduced this genre inspired by Greek philosophers. It would be appropriate to look for the writings of Seneca, Cicero and Marcus Aurelius in the origins of the genre. Plutarch, who is assumed to have been Seneca's

pupil and whose writings include essays and biographies on philosophy and history, should also be included among these names. The words, letters and speeches of Greek and Roman philosophers can be said to be the origin of the essay. In fact, Montaigne (2023: 460, 152, 462) frequently refers to them and their writings in his own work:

"...it is Plutarch and Seneca who taught me to regulate my behavior and my tastes... both of them were teachers to two Roman emperors... In their teachings philosophy is presented very well, simply and consistently."

"I have never been associated with any important books except those of Plutarch and Seneca."

"I also like Cicero's Letters to Atticus because it not only gives a lot of information about history and the issues of his time, but also reflects his personal feelings and thoughts."

The sentences above are very clear. It points to Montaigne's sources and starting points. It explains who and how the author, who is considered the pioneer of the essay genre, was influenced by. In short, it sheds light on the origins of the genre by explaining the primary motives behind Montaigne's turn towards the essay.

The essay has been a controversial genre from the very beginning. In Western literature, it is also known that the word essay means article. Again, writings in the criticism genre are presented under the title of essay. Some newspaper articles are also considered within this scope. The essay has a transitory form due to its ambiguous boundaries. Therefore, interestingly, it appears side by side or intertwined with many literary genres. For example, it can be argued that the essay and autobiography, the essay and diary, or the essay and memoir have intricate relationships and lines that cannot be easily separated. Isabel Duran (2023: 48), for instance, thinks that the essay is a reflective piece of autobiography. Considering Montaigne's writings, this idea is not to be dismissed lightly. Duran says that the essay has a flexible intertextuality with other literary forms. The essay is autobiographical to the extent that it is personal. It has a structure conducive to autofiction, biography and personal history writing (Duran, 2023: 61).

When it comes to the essay, two important authors are referred to in Western literature. The first is Lukacs. In his famous essay *On the Nature and the Form of the Essay*, Lukacs (2010: 17) clearly states that he sees the essay as an art form:

"I want to try to define the essay as strictly as is possible, precisely by describing it as an art form." In describing it, he emphasizes its artistic aspect. However, the formal classification of the essay is difficult. It is characterized as a hybrid form (Chadbourne, 1983: 133).

Adorno, the other name cited, also analyzes this aspect of the essay more. According to him, the essay is an unsystematic type of writing. Moreover, it is distant from aesthetics. He meets Lukacs' views with caution. Perhaps the most important observation in Adorno's *Notes to Literature, The Essay as Form*, is that the essay has a structure that is contrary to the four main rules laid down by Descartes in the *Discourse on Method*. It does not divide the subject into parts in order to understand the problem. It does not have a gradual intellectual progression. Finally, it does not offer an overview of the issue it deals with. As a result, Adorno (1991: 3-23) finds it anachronistic. He accuses it of carrying the meaning of timelessness. In short, he analyzes the term in a rather abrasive way.

It is argued that the essay is anti-authoritarian because it opposes all the rules codified since Descartes. It is even said to contain a defeatist aspect in that it is a rejection of mastery. The following observation about the ethics of the essay is worth noting:

"The ethic of essay is most stringent: it demands the rejection of mastery. The rejection of oneself as master. Even the disappearance of the self..." (DuPlessis, 1996: 16)

The anti-authoritarian structure of the essay inevitably opens the door to creative writing. It is possible to say that the essay is the free field of creative writing. The relationship between the literary forms mentioned above and the essay is important. Thanks to the creative imagination, the content processed in the essay gives birth to different styles. The fact that the essay is a free and flexible form has attracted different literary minds and caused them to focus on this genre. From the very beginning, essays talk about oneself, one's own ideas, feelings and outlook on life. Here, personal biography, and even the personal adventures one goes through, come into play. From this point of view, the idea that the novel was born in Western literature as a result of the processing and improvement of the essay was put forward. Indeed, it is significant that the first example of the modern essay is given by Montaigne in 1580 and Cervantes' work is dated 1605. There is a chronological coherence.

The sense of self is at the forefront in the essay. No matter what is mentioned, there is always "me" at the center. As a writer, there is the individual and a text shaped in the perspective of the individual. If it is remembered that modern literature also has an individual-centered birth, the importance of the place of the essay in modern literature can be understood. The essay is undoubtedly about individuality, but the individuality in essays has a public aspect. When Montaigne was talking about himself, he was sure that he would be read by the masses and that there was something to be learned from his writings. From this point of view, there should be no doubt that the voice in the essays is the voice of the "I" that turns into the "we". Therefore, the magical side of *Don Quixote*, which deals with personal adventures and directs the central sense of self in the essay towards us, requires a focus on the relationship between the novel and the essay. In this respect, the essay is perhaps the most productive genre in the development of modern literature. In fact, it can be predicted that the essay adds dynamism and innovation to every literary genre that comes into contact with it due to the breadth of its boundaries, its inclusiveness and its being a comfortable form.

Montaigne's monumental three-volume work was completed in 1588. Translated into English, the work resonates in England. The essay becomes a genre followed. In 1597, Francis Bacon (1561-1626) borrows the word "essay" from French and publishes a work of the same name. Both are avant-gardes of the essay in their own language, but Montaigne writes in a sincere, frank, even somewhat chatty or disorganized style. Bacon, on the other hand, is bookish. He does not proceed in a spontaneous way. The unity of subject and thought is immediately noticeable in his writings. His style is coherent. He writes in a preaching style. Philosophical thoughts are much more. His sentences are clever and didactic. Unlike Montaigne, apart from Latin writers, he quotes from the *Bible*. He tends to persuade. Bacon speaks in a more formal tone in his essays than Montaigne. His essays are more dignified and objective.

When Bacon's essays are analyzed in outline, the following observation is made:

"His essays are revolved around three major ideologies: Man in relating to his creator, Man's relation to world and society and Man relating to him." ([Sahibzada, 2020:17](#)).

Looking at the historical development of the form, it is clear that the contributions of Montaigne and Bacon made the essay a busy, consulted, exemplary modern genre. Montaigne was twenty-eight years older than Bacon and wrote his work seventeen years before him. Before Bacon published his book titled *Essays*, Montaigne was already famous as an essayist in France. Therefore, Bacon is Montaigne's successor in the field of essays. He is the second important name who introduced and developed the genre. In fact, the fact that he himself pronounced Montaigne's name in his essays is proof that Bacon was a natural follower of Montaigne (Ratté, 1940).

After Bacon publishes the ten-part *Essays*, he continues to work on his book. He worked on it all his life. He develops and changes both its content and its form. He publishes his book in thirty-eight chapters in 1612. In 1625, *the Essays* were reprinted. In its final form, his work is now fifty-eight chapters (Ferrari, 2016: 219). This work, a product of painstaking labor and thought, became a model for Enlightenment philosophers. For example, David Hume (1711-1776), one of Bacon's successors, wrote just like his predecessor. His book of *Essays* also resembles Bacon's style. Philosophy, judgmental logic, exhortations and a cool tone characterize his book. The categorical view in his book is immediately apparent. Epicureans, Stoics, Platonists and Skeptics are mentioned under separate headings. Antiquity and modern culture are occasionally compared (Hume, 2021). Such essays, which reason and conclude, will be much more functional in later periods.

It is a fact that two important names such as Montaigne and Bacon made a great breakthrough in essay literature. Montaigne is the representative of two different styles with his unprompted, colloquial style and Bacon with his formal style. Jonathan Swift, Mark Twain, Charles Lamb, William Hazlitt, George Orwell followed Montaigne's soft, colloquial style in later periods. Bacon's authoritarian and explanatory style is followed by Joseph Addison, Samuel Johnson, Mathew Arnold, John Stuart Mill, Emerson and Thoreau (Balci, 2020: 176).

In the 17th and 18th centuries, the essay assumes the missions of criticism and political sensitization. It is used to guide society. In the 19th century, the essay focuses mainly on the concept of culture. Defining culture, addressing the problems of the society in which one lives, philosophical problems, and the joy of living become prominent themes of essays. In this direction, Ralph Waldo Emerson (1803-1882), Henry David Thoreau (1817-1862), Miguel De Unamuno (1864-1936), Jose Ortega Y Gasset (1883-1955), Thomas Stearns Eliot (1888-1965), Alain, Emile-Auguste Chartier (1868-1951), Andre Gide (1869-1951), Albert Camus (1913-1960) are prominent names in the essay field.

In the 20th and 21st centuries, the thematic reservoir of essays has expanded considerably. All kinds of subjects are covered in the essay form. It is even observed that the form is stretched. Essays are placed within another literary genre. Gürsel Aytaç (2007: 53-54) reports that Max Frisch (1911-1991) evaluates the essay as a means of expression in his novel *Mein Name sei Gantenbein*. He states that Herman Hesse's novels *The Bead Game* (*Das Glasperlenspiel*) and *Steppenwolf* feature novelistic essayism in informative passages. Elias Canetti (1905-1994) gives examples in the essay genre by writing author portraits. All these give an idea about the historical course of the form, its diversity and characteristics.

3. About Montaigne's Essays

Montaigne belonged to a wealthy family. His father was the mayor of Bordeaux. He raised him with private teachers. In this way, Montaigne gained a command of Latin and Greek literature. He joined the ranks of the bureaucracy at a young age. Later on, he becomes the

mayor of Bordeaux, a position also held by his father. He fulfills this duty for two terms. He was mayor between 1581 and 1585. He lived in the midst of internal strife and religious wars. The political turmoil of his time closely affected the artist. He was imprisoned in the Bastille in 1588. In his last years, he retires to his home and devotes himself to writing. Montaigne retired as a judge in 1571 and went back to his library, but circumstances drew him back to the political scene. In addition to serving as mayor, he worked as a negotiator for the state (Keohane, 1977: 34-367). Along with his political career, he continued to write. After 1571, it is understood that he continued to write the *Essays*, albeit with interruptions. The first volume of his work was published in 1580 and the last volume in 1588. It is known that he worked on his work until his death in 1592. He added new writings to it and constantly updated his book. All his works were published in 1595 after his death (Montaigne, 2023:1).

3.1. Regarding the Origin of the Essays

What he wrote in the *Essays* is the most authentic first-hand source about Montaigne. In his book, the artist explains how he was educated. He was handed over to a German physician who did not speak French but knew Latin. This person is always busy with him. In addition, two other teachers were hired to help this German physician. Montaigne speaks Latin with them all the time. He learns Greek at home through games. He tells that his interest in books started with Ovidius. Vergilius, Lucretius, Catullus, Horatius are his favorite poets. He admires Terentius (Montaigne, 2023: 183 - 185, 457).

The reason why the *Essays* frequently refer to ancient Greek and Roman history, historical figures and philosophers who lived in those periods for examples is that Montaigne received such an education.

The Essays consist of three volumes. The first volume contains fifty-eight essays, the second volume thirty-seven, and the last volume thirteen. The first and last volumes are equal in volume. The second volume is the most voluminous.

Some passages in the work provide information about the main features of the *Essays*. The artist states that what he tells in the book are the lessons he has learned from life. He implies that he did not write them in a hasty manner. Just as one dresses, combs and takes care of oneself before going out in public, Montaigne, as a writer, states that he shows the same care in his writings. (Montaigne, 2023:422-423). This indicates that he thinks that what he writes will be read. He cares about being attentive, but according to him, the most important thing is not to lose his authenticity:

"But how I show myself is not so important, as long as I show myself as I am. That is what I want." (Montaigne, 2023: 728).

What follows gives the most fundamental characterization of the work:

"I want to expose and show every part of me, every side of me, everything of me, without discrimination." (Montaigne, 2023: 902).

The sentence above explains what the work aims to achieve. *The Essays* is a self-centered work. Already at the beginning of the work, Montaigne states that the subject of his book is himself. He immediately tells the future reader what he will encounter. He reinforces this idea with what he declares afterwards:

"Everyone else looks ahead, I look inward, I am only preoccupied with myself, I am constantly examining myself, analyzing myself, evaluating myself."

"This is my metaphysics and my physics." (Montaigne, 2023: 733, 1174).

The Essays are the product of this inward concentration. In doing so, Montaigne gains two benefits. The first is to know himself. Self-knowledge is a maxim of life that has been recommended since the sages of ancient times. It is obvious how much the artist values this. The second gain is to be able to create a work.

Montaigne is content to focus on himself. He even thinks that this endeavor can be a goal or a profession for man. In his essay "About Denial", he suggests keeping a file while concentrating on oneself. According to him, such an occupation is not wasting time in vain. One will get to know others through oneself. He will understand humanity. It is useful to record one's own mood changes and habits.

Based on his views, it is possible to consider Montaigne's *Essays* as a kind of emotional seismograph or intellectual barometer. The sensitivities and personal focal points of the artist can be identified one by one. This creates a large corpus. *Essays* already reflect the intellectual adventure of the modern individual. Montaigne introduces himself as he is with his orientation towards the self, not hiding his contradictions, skepticism, pleasures and anxieties. For the artist, knowing oneself and being satisfied with oneself means reaching perfection. Montaigne even prefers understanding himself to understanding Cicero, whom he admires so much (Montaigne, 2023: 1175).

Finding oneself in all its simplicity can be a source of inspiration for others. The artist hopes that with this work he can perhaps benefit someone else. If it attracts interest and if one wants to learn about his character, his writings on this occasion will be read carefully. These lines, in which he spills his intimacy, will be enlightening for people. Montaigne is sure that his book will give experience to others as he tells his story without hiding himself. He claims that the knowledge that can be acquired through years of friendship can be learned from *the Essays* in three days, and in a true and reliable way (Montaigne, 2023: 1080). This claim of the artist is his own proof that he really writes honestly and without hesitation.

He criticizes himself freely throughout his work. He lists his shortcomings and flaws without hesitation:

"Besides forgetfulness, I have other defects that increase my ignorance: My mind works slowly, I comprehend something too late; a little doubt or trouble hinders my mind... I say this in order to criticize my own mind, because there is no one who is more incapable and ignorant than I am, whether from weakness or lethargy, in many things that would be considered shameful not to know." (Montaigne, 2023: 727).

He openly states that he cannot calculate, cannot even recognize and distinguish money, and does not know the names of household appliances. The way he talks about himself in physical and psychological details and even his confessions suggest that he creates a kind of self-portrait. In terms of presenting his narcissism, contradictions and self, Montaigne is compared to Rembrandt, that unique artist of self-portraiture (O'Neill, 1985: 217).

Montaigne also gives information about how he wrote his essays. He wrote his book in intervals. Intervening works prevent him from writing. When he returns to writing again, he

revises his ideas. He does not prefer to change what he has written. The reason for this is to capture himself in all his simplicity. He does not touch what he writes because he wants to see the stages of development. He explains that he interferes with one or two words at most (Montaigne, 2023: 842).

He noted that he made use of ancient cultures in his writing. He intersperses poems between his essays. In this way, he wants to show poetic power and poignancy. This is how he aims to embellish his words and attract attention.

3.2. Thematic Attention to the Work

Education is emphasized in the *Essays*. Especially the essay titled "About the Education of Children" is remarkable. Montaigne is a skeptic and wishes education to pass through the filter of doubt. According to him, the teacher should teach the child to approach everything he hears with skepticism. At this point, Montaigne is understood to be one of the pioneers of Cartesian thought. It should be underlined that he determined the place of skepticism in education and philosophy even before Descartes. This illuminates Montaigne's role in the adventure of modern thought.

He does not think memorization is right. Memorization does not mean learning or knowing. To memorize is merely to commit to memory, which Montaigne judges to be dysfunctional. Educating children does not mean making them memorize. Sometimes it is also through travel. Children who are taken on trips from a young age learn languages and are exposed to different cultures. Education also requires discipline. The artist is in favor of a sweet and hard education. The individual who uses his/her mind and means can eventually become brave and wise. The goal of wisdom is virtue. The most obvious characteristic of a virtuous person is a cheerful countenance. Montaigne draws a path from skepticism to wisdom in the education of children. The attainment of happiness requires wisdom, and the acquisition of wisdom requires intellectual competence. His thoughts on education are articulated and systematic.

His skepticism makes him critical. He criticizes the society he lives in. He finds the French understanding of education lacking depth. He does not hold back from criticizing the nation he belongs to. He complains about the prevalence of lying in society. Lying and perjury have become a habit of speech. He does not approve of this. People act as if they know everything even though they are superficial. He mocks those who do not understand poetry claiming to know poetry. He humorously approaches the fact that the French train more poets than poetry critics. It is easier for people to write a poem than to understand a poem. That is why there are poets everywhere. This situation is unhealthy. Even though everyone claims to understand poetry, art is difficult to understand. Montaigne touches upon the strange situations he is in with a sarcastic style. Therefore, humor is a characteristic of his style.

The artist expresses his opinion on many topics. From the prophet of Islam to medicine, from retirement to ancient wars, he writes on various subjects. For example, he does not approve of people retiring before the age of fifty-five or sixty. Working life should be organized according to the public interest. As someone who has worked as a public servant, it is understandable that he is concerned with public law. However, rational thought is not always consistent in the *Essays*. Montaigne also has some ideas that are difficult to agree with. Despite being a person who values reason and science, his anti-medical views are surprising. He makes generalizations and criticizes medicine by exemplifying negative cases. He argues that once people start to follow the rules of medicine, they get diseases they did not know they had. What he says about this is contradictory. On the one hand, he does not find the word of

medicine credible, on the other hand he says that he respects physicians. Then he says, "I am not angry with physicians, I react to their 'profession'" (Montaigne, 2023: 864).

This ambivalent and difficult to understand attitude is also observed in his other essays. The artist, who does not have a problem with old age, is content to grow old. Old age is peaceful because it reduces desires and anxieties. Montaigne, who glorifies reason and wisdom throughout his book, is convinced that learning is unnecessary in old age. This is another contradiction. Old people who try to learn the alphabet or acquire new knowledge are fools for him. He considers old age as a condition that prevents learning or active living. However, he is wrong to think this way. Montaigne's ideas are entirely personal and shaped by the characteristics of his own time. We cannot defend the same views today. Especially nowadays, when old age is delayed and lived in a healthy way thanks to medicine, it is not easy to find elderly people who would agree with these ideas. One of their erroneous views is that the prophet of Islam supposedly forbade science to the believers. In fact, the prophet has said many words encouraging science. Montaigne's untruthful attitude here is evidence of his subjectivity.

Another point to be mentioned in the *Essays* is the artist's relationship with religion. The artist, who was Jewish on his mother's side, preferred Catholicism. In the century he lived in, there was a religious war between Catholics and Protestants. Montaigne's three brothers were Protestants. Despite the different preferences in his family and the ongoing religious war, he remained loyal to Catholicism throughout his life. Religion and reason do not conflict in his essays. On the contrary, religion and reason are side by side and religion is reached through reason.

Montaigne is not a person far from religion. In one of his essays, he brings the subject to religion by proceeding with examples. He says that he has come to a decision as a result of the examples he gives and his reading of Plato. Life and philosophy, that is, experience and reasoning, convince him of the necessity of the idea of religion. His words are exactly as follows:

"Plato and these examples lead us to the conclusion: The belief in God is formed in us either by love or by compulsion. Atheism is in a sense a perverse, unnatural, extremely arrogant and corrupt proposition, difficult to impose on human thought." (Montaigne, 2023: 492).

He goes on to say that atheists are unfortunate and brainless people. He rejects atheism. He shares the idea that human beings can never equal or even approach the divine. What is essential is the divine. "The eternal, that is, that which has never been born and will never die; that which time can never change" (Montaigne, 2023: 673). Therefore, man must turn to the divine, to the truth or reality that never fails. This is salvation. In the artist's own words, the encompassing and compassionate nature of the divine is described as follows:

"There is nothing easier, softer and more convenient than the divine law; it calls us, no matter how sinful and disgusting people we are." (Montaigne, 2023: 365).

His words give rise to the conviction that Montaigne has a religious personality: "We are all Christians in the same way, whether we are from Périgord or German" (Montaigne, 2023: 491).

Montaigne's attitude of uniting Europe on the basis of religion in an age when religious wars divided people is important. The perspective he offers is aimed at producing solutions to

problems. He witnessed how societies were hostile to each other in his era. Therefore, he exhibits an embracing and solution-oriented attitude that appeals to both his era and later periods. For this reason, Montaigne is considered to be a source of inspiration for the intellectuals of later generations. Emiliano Ferrari (2019: 8) makes the following observation on this subject:

"Rather than reading the personal life of the author into his work (and conversely), understanding Montaigne through the descriptive narrative of literary history, or examining the economic, social, and religious causes underlying his writing, American authors from the 18th to 21st century are concerned with the *Essays* as a cultural artifact helping them to frame their current problems, to meet new challenges, and to find valuable solutions for the present and future of a young democracy."

Montaigne and his work have always maintained their popularity thanks to these features we have outlined. *The Essays* is a unique work with its warm-hearted approach, reasonable evaluations, solution proposals, and a structure that makes us discover individuality. Its ability to stand out among so many works written in more than four centuries and to maintain its place among distinguished works is also related to this originality.

4. Conclusion

As a result of the analysis, it can be predicted that the essay is the most current genre of modern literature. This has to do with its structure and history. The essay has a fertile structure. It interacts with other genres. Its boundaries are unclear. It is often difficult to determine whether a piece of writing belongs to the genre of essay or criticism. Likewise, the essay develops an intricate network of relations with biography, diary and memoir. The main characteristic of these genres is that they center on the individual. At the center of the essay lies the individual view. In short, the essay has a structure and history that kneads individuality. As mentioned above, the thesis that the modern novel emerged with the processing and development of the essay makes the essay an actual, popular genre that is being thought about - in other words -, it is current. The essay has gone through various phases in terms of form and content. Even today, this change continues. The genre still does not have a fixed table of characteristics. Its boundaries and qualities vary. Its transitive and fertile structure brings it into interaction with every writing genre. In the 21st century, it should be considered that other features may be included in essays in different geographies. For instance, it should not surprise researchers that an essay can be presented in the form of a cartoon or a graphic, or that a story can be written in the style of an essay. The essay has already been used as an expression technique in different literary genres. Since it is a flexible genre, it is not easy to predict what the future may bring to the essay genre. It should be stated that the essay is a favorite genre of modern literature due to its characteristics.

If the object of study, Montaigne's *Essays*, is taken into focus, a great deal of information is obtained about the book's origins, colorful style, and subjectivity. Montaigne, who is considered the founding father of the essay in Western literature, tells frankly how he developed this style of writing. Seneca, Cicero, Marcus Aurelius, Plutarch were his influences. The letters and discourses of the Stoics inspired him. Montaigne feeds on antiquity. He acquires his formation through Greco-Latin culture. That is why there are so many references to them, to history and historical texts in his work.

Montaigne's *Essays* are considered one of the monumental works of modern literature. Harold Bloom counts *the Essays* in the Western canon. The book's greatest contribution to

contemporary thought is its ability to always fix the concepts of the individual and doubt in a central position.

Essays is the rising voice of the thinking individual. It is perhaps the most innovative text in the Middle Ages, a time of religious wars. It is proof that there is an individual's opinion outside the official theses, a person who thinks outside the conventional discourse. Montaigne evaluates the opinions of many people who are considered authorities in his own way. He is skeptical. He judges what is said and expresses his personal interpretations. He is comfortable in writing, has no complexes and does not mince his words. It opens up topics for discussion and comments from others.

In his work, one encounters a wide basin of details from his personality to his daily routine. Many subjects such as his love of Paris, his ability to ride horses, his kidney pains, his fear of being dependent on someone else come before the reader. In every situation, he expresses his own ideas and comparisons. The Latin phrase "In me omnis spes est mihi", which means "My only hope is myself", is characteristic of his writings. With his *Essays*, the artist builds his own personal tradition. He reasons before making a judgment. He proceeds in the light of knowledge. In a way, he reveals his own philosophy. While his personal philosophy is one side, he does not use a philosophical language in his writings.

The order of the subjects in his book does not contain a certain order. The essays cover a wide range of unrelated topics, from the feeling of fear to the big toe. This lack of system paves the way for moving quickly from topic to topic. While talking about the imagination, he brings up how habits change from one society to another. Suddenly, he begins to explain with striking examples how difficult it is to change established behaviors. In the *Essays*, many themes, from the individual to the social, from metaphysics to science, change at a dizzying pace. The artist's desire to speak and his lack of discipline in doing so is perhaps a handicap for the modern reader, but it must be admitted that today Montaigne is read more for pleasure than for learning. With the exception of researchers, those who read him are a general and average audience who turn to his books to acquire the minimum general culture.

Montaigne talks about himself in the *Essays*, as he states at the beginning of his book. Solitude and free time were necessary to write these essays. The artist makes solitude about self-worth. Solitude does not mean privacy. One can be with others even when alone. Montaigne does this by writing. He makes his ideas public. So it can be said that this is an interestingly socialized solitude.

Montaigne's essays are extremely simple and sincere. In fact, they are unpretentious texts. Latin quotations draw attention to the writings. Historical references add seriousness and credibility to the words. Personal opinions blended with references from the past attract the reader. Its easy readability and ability to convey its message in a simple way make *the Essays* one of the indispensable books of all times.

References

- Abrams, M. H. - Harpham, G. G. (2015). *A Glossary of Literary Terms*, USA: Cengage Learning.
- Adorno, T. W. (1991). *Notes to Literature* (Trans.: Shierry Weber Nicholsen), Ed. Rolf Tiedemann, New York: Columbia University Press.
- Aytaç, G. (2007). *Deneme Üzerine Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*, Ankara: Hece Yayınları.
- Balcı, Y. (2020). Günümüz Türk Edebiyatında Deneme, *Hece – Türk Edebiyatında Deneme Özel Sayısı*, 282/283/284, (166-179).
- Chadbourne, R. M, (1983). A Puzzling Literary Genre: Comparative Views Of The Essay, *Comparative Literature Studies* 20/2, (133-153). <https://www.jstor.org/stable/40246392> (erişim tarihi: 21.03.2025)
- Duran, I. (2023). The Personal Essay As Autobiography: A Gender and Genre Approach, *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, (41-65). <https://www.ull.es/revistas/index.php/estudios-ingleses/article/view/5190/3553> (erişim tarihi: 21.03.2025)
- Duplessis, R. B. (1996). f-Words: An Essay On The Essay, *American Literature*, 68/1, (15-45). <https://www.jstor.org/stable/2927538> (erişim tarihi: 21.03.2025)
- Eberhard, W. (1992). *Çin Denemeleri*, (Çev.: Nusret Hızır), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ferrari, E. (2016). "A knowledge broken": Essay Writing and Human Science in Montaigne and Bacon, *Montaigne Studies*, University of Chicago, XXVIII, 1-2, (211-221).
- Ferrari, E. (2019). Montaigne in America: contexts, uses, meanings, *Montaigne Studies An Interdisciplinary Forum*. (01-30-2019) (1-8).
- Hume, D. (2021). *Denemeler*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Keohane, N. O. (1977). Montaigne's Individualism. *Political Theory*, 5/3, (363-390). <http://www.jstor.org/stable/190647> (erişim tarihi: 21.03.2025)
- Lukacs, G. (2010). *Soul and Form* (Trans.: Anna Bostock), Ed. John T. Sanders & Katie Terezakis, New York: Columbia University Press.
- Montaigne (2023), *Denemeler*, (Çev.: İsmail Yerguz) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- O'Neill, J. (1985). The Essay as a Moral Exercise: Montaigne. *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme*, 9/3, (209-218). <http://www.jstor.org/stable/43444540> (erişim tarihi: 21.03.2025)
- Ratté, E. H. (1940). *A Comparison of the Essays of Montaigne and Bacon*, Boston University Graduate School Thesis.
- [Sahibzada, J. \(2020\).](#) Analysis of Francis Bacon's Prose Writing Style, *American International Journal of Social Science Research*, 5/1, (16-21).

Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi Mücadelesinde Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç ve Faaliyetleri

Bilgesu POLAT*

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 16.12.2024

Kabul Tarihi: 12.05.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 16.12.2024

Acceptance Date: 12.05.2025

Özet

Bu çalışma, yalnızca Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç’un yaşamını ve eylemlerini değil, onun ışığında bir bütün olarak öğretmen mücadelesinin tarihsel boyutunu ele almıştır. Bu ele alışla birlikte çalışmada Mustafa Şükrü Koç’un Türk eğitim ve parlamento tarihine katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma 1961-77 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi Aydın milletvekili olarak görevini sürdürmüş olan Mustafa Şükrü Koç üzerine yapılan ilk çalışma niteliğini taşımaktadır. Çalışmada ilk olarak 1945 yılından sonra öğretmenlerin mücadelesi içerisinde hangi derneklerin ortaya çıktığı, bu derneklerin oluşum aşamaları ve ideolojik tutumları ile Şükrü Koç’un bu süreçte yaklaşımı ve Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği’ndeki faaliyetleri ele alınmıştır. Daha sonrasında 27 Mayıs Darbesi’nin değiştirdiği atmosfer içerisinde Şükrü Koç’un meclise girişi, o dönemin en kitlesel öğretmen örgütü olan Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu’na başkan oluşu ve federasyonu nasıl ileriye taşıdığı üzerinde durulmuştur. Şükrü Koç öncülüğünde 60’lı yıllar boyunca öğretmenlerin özlük ve sendikal haklara kavuşma mücadelesinden bahsedilmiştir. Şükrü Koç üzerinde yapılan karalama kampanyalarına değinilmiş ve Koç’un bunlara nasıl yanıt geliştirdiği incelenmiştir. Köy Enstitüsü çıkışlı bir öğretmen olarak Şükrü Koç’un Köy Enstitülerine bakış açısı ve Köy Enstitülerini yeniden hayata geçirme girişimleri ele alınmıştır. Çalışmada son olarak Amerika’nın Türk eğitim sistemine olan müdahaleleri ve buna nasıl bir direnç gösterildiği, Şükrü Koç’un federasyon başkanlığı görevinden sonra mecliste Adalet Partisi iktidarına karşı hangi görüşleri savunduğu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Şükrü Koç, Eğitim, Öğretmen, Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu

Aydın Deputy Mustafa Şükrü Koç and His Activities in the Struggle for Teacher Organization in Turkey

Abstract

This study not only addresses the life and actions of Aydın Deputy Mustafa Şükrü Koç, but also the historical dimension of the teachers' struggle as a whole in his light. With this approach, the study attempts to reveal Mustafa Şükrü Koç's contributions to the history of Turkish education and parliament. In addition, the study is the first study on Mustafa Şükrü Koç, who served as the Republican People's Party Aydın Deputy between 1961-77. The study first addresses which associations emerged within the teachers' struggle after 1945, the formation stages and ideological attitudes of these associations, and Şükrü Koç's approach to this process and his activities in the Aegean Region Village Teachers' Association. Later, it focuses on Şükrü Koç's entry into parliament within the atmosphere changed by the May 27 Coup, his becoming the president of the National Federation of Turkish Teachers' Associations, the most massive teacher organization of that period, and how he carried the federation forward. The struggle of teachers to gain personal and union rights throughout the 60s under the leadership of Şükrü Koç was mentioned. The smear campaigns against Şükrü Koç were mentioned and how Koç responded to these was examined. Şükrü Koç's perspective on Village Institutes as a teacher who graduated from the Village Institute and his attempts to revive the Village Institutes were discussed. Finally, the study examined in detail the interventions

*Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID No: [0009-0006-3262-5808](https://orcid.org/0009-0006-3262-5808), 2330600115@stu.adu.edu.tr

of America in the Turkish education system and how this was resisted, and what views Şükrü Koç defended against the Justice Party government in the parliament after his term as federation president.

Key Words: Mustafa Şükrü Koç, Education, Teacher, National Federation of Teacher Associations of Turkey

Giriş

Mustafa Şükrü Koç¹, 1925 yılında Aydın'ın Kuyucak ilçesinde hayata gözlerini açmıştır.² İlkokul 5. sınıfa kadar öğrenimini doğduğu yer olan Kuyucak'ta sürdüren Koç, 5. sınıfa geldiğinde Köy Enstitülerinin başlangıç nüvesi kabul edilen ve Ekim 1937'de kurulan İzmir Kızılçullu Köy Öğretmen Okulu'na geçmiştir.³ Burada gördüğü eğitimi de başarıyla tamamlayan Koç, 1941 yılında açılan ve 1942 yılında faaliyete geçen Ankara Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nde öğrenimine devam etmiş⁴ ve ilk yazılarını da bu enstitüye bağlı olarak çıkan Köy Enstitüleri Dergisi'nde yazmıştır.⁵ Şükrü Koç bu derginin dışında İmece⁶, Yücel Aylık Sanat ve Fikir Dergisi⁷, Yeni Öğretmen, Köy ve Eğitim, Gayret, Yön, Sosyal Adalet, Özgür İnsan ve Birlik dergilerinde de yazılar yayınlamıştır.

Yüksek lisansını Londra Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü'nde "Eğitimde Teori ve Uygulama" konusunda yapan Şükrü Koç'un, hayatı boyunca milletvekili ve siyasetçi kişiliğinin yanında öğretmen, eğitimci ve pedagog yanını da her zaman koruduğu anlaşılmaktadır. Çalışma hayatını ilköğretim müfettişliği, öğretmen okulu öğretmenliği ve 27 Mayıs'tan sonra ise bir süre Millî Eğitim Bakanlığı'nda planlama müdürü olarak geçirmiştir. İlk olarak İzmir'de yayınlanan Demokrat İzmir Gazetesi'nde, sonra da Ulus ve Milliyet gazetelerinde yazarlık yaptığı görülmektedir.⁸

¹ Meclis arşivlerinde Koç soyadı ile birlikte Büyükoç soyadı da verilmiştir. Kaynakların çoğunda Koç soyadı olduğu ve kendi yazdığı yazıların altında daha çok Koç soyadını kullandığı için çalışmada Mustafa Şükrü Koç ismi kullanılmıştır. TBMM Albümü (1920-2010), C. 2 (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, Nisan 2010, s. 781. Şükrü Koç'un bir başka biyografisini incelemek için bkz. Erdal Onar, Türk Parlamento Tarihi TBMM – XII. Dönem (1961-1965), C. IV, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Ankara, s. 106-107.

² Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1991), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1994, s. 285.

³ Melih Tinal, Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, s. 184.

⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türk Parlamento Tarihi, Kurucu Meclis (6 Ocak 1961- 15 Ekim 1961), Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi Üyeleri Özgeçmişler, II. Cilt, TBMM Yayını No: 158, Ankara 2015, s. 101-102.

⁵ Emine Gut, Köy Enstitüleri Dergisi Üzerinde Bir İnceleme, Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 2018, s. 71.

⁶ İmece Dergisi, Mart 1961'de Köy Enstitüsü geleneğini yaşatmak amacıyla yayınlanmaya başlamıştır. Şükrü Koç'un Haziran 1961'de derginin 4. sayısında "Kültür ve Eğitim Üstüne" başlığıyla, Eylül 1961'de derginin 5. sayısında "Okutulanlar Okutulmayanlar" başlığıyla, Aralık 1961'de derginin 8. sayısında "Atatürk ve Milli Eğitim" başlığıyla, Ekim 1962'de derginin 18. sayısında "İlköğretim Haftası Üstüne" başlığıyla yazıları yayınlamıştır. Ümüt Akagündüz – Seval Yınlımez Akagündüz, İmece Dergisi ve Dergideki Toplum Temalı Yazıların Bibliyografik Künyesi (1961-1965), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı 60, Aralık 2017, s. 202.

⁷ Yücel Aylık Sanat ve Fikir Dergisi, 1935 yılından 1956 yılına kadar toplam 163 sayı çıkartmıştır. Derginin sahibi Muhtar Fehmi Enata'dır. Dergi, sanat ve kültür yazılarının yanında fikrî olarak Atatürkçü düşüncüyü ve Kemalizm'i benimsemiştir. Dergide Ceyhan Atuf Kansu, Bülent Ecevit, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hasan Ali Yücel, Halide Edip Adıvar, Vedat Nedim Tör gibi isimlerin yazıları yayınlanmıştır. Selman Burak Korkmaz, Türkiye'de Tek Parti İktidarı (1931-1946) ve Basın: Yücel Dergisi (1935-1956) Örneği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Ocak 2014, s. 69-70.

⁸ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 101-102.

Şükrü Koç, 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis'e Öğretmen Teşekkülleri Temsilciliği bünyesinde katılmış ve darbeden sonra yapılan ilk genel seçimde CHP Aydın milletvekili olmuştur. 1961-77 yılları arasında 12, 13 ve 15. dönem boyunca milletvekilliğini sürdürmüştür. CHP'de parti meclisi üyeliği ve TBMM Grup Yönetim Kurulu üyeliği yapmıştır.⁹

Öğretmenlik mesleğiyle ilgili toplumsal mücadeleye 1950'li yıllarda Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği'ne girerek katılan Şükrü Koç, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'na üye olarak bu yapıda üst düzey pozisyonlarda görev almıştır. 1962 yılının yaz ayında Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun başkanlığına seçilen Koç'un, bu görevini 1965 yılına kadar sürdürdüğü görülmektedir. Federasyon yöneticiliği sırasında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)¹⁰ Milli Komisyonu Yönetim Kurulu üyeliği ve Avrupa Konseyi Eğitim Grubu üyeliği yaparak bir bakıma Türkiye'yi de temsil etme imkânı yakalamıştır.¹¹

Şükrü Koç ilkokula giden çocuklar için 1961 yılında "Okuma Öğretimi 1 ve 2" başlıklı bir çeviri kitabın hazırlanmasına öncülük etmiş, ayrıca 1966 yılında "Eğitim Psikolojisi" adlı ders yardımcı kitabını yazmıştır. Koç'un yaptığı çeviriler ve yazdığı yardımcı ders kitapları bakanlık tarafından basılmış ve okullarda dağıtılmıştır. 1971 yılında Türk-İş'e bağlı 12 sendika ve federasyon için yazdığı "Sosyal Demokrat Düzen"¹² ve 1969 yılında yayınlanan "Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma" adlı kitapları Koç'un özellikle eğitim, siyaset ve sendikal mücadele açısından ortaya koyduğu en etkili ve önemli eserler olduğu söylenebilir. İyi derece İngilizce bilen, evli ve 2 çocuk babası olan Mustafa Şükrü Koç, 25 Ağustos 2008 tarihinde 83 yaşında iken Balıkesir'in Burhaniye ilçesinde ölmüştür.¹³

1. Öğretmenlerin Mücadelesinde İlk Büyük Örgütlenmelerin Oluşumu ve Şükrü Koç'un Faaliyetleri

Şükrü Koç'un 1960'lı yıllarda başında bulunduğu Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun kurulmasına giden sürecin Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişle birlikte açıldığı savunulabilir. Nitekim bu süreçte Cemiyetler Kanunu'nda yapılan yasal düzenlemelerle çalışanlara sendika ve mesleki örgüt kurma fırsatı verilerek demokratik haklar konusunda sistemde gerekli kısmi gevşemeler sağlanmıştır.¹⁴

Bu çerçevede ilk olarak her yerleşim biriminin, kendi bölgesi içinde bulunan öğretmenlerin özlük haklarını korumak için dernekleşmeye gittiği görülmektedir. Bununla birlikte bu mücadele yöntemi dar ve sınırlı kaldığı, derli ve toplu olmaktan uzak olduğu için beklenen kazanımları sağlayamamış ve öğretmenler açısından daha üst bir birlik kurulması ihtiyacı zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda Ankara Öğretmenler Yardımlaşma Derneği'nin yaptığı çağrıya uyan 32 yerel derneğin, 15 Ağustos 1948'de Öğretmen Yardımlaşma Dernekleri

⁹ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 101-102.

¹⁰ 16 Kasım 1945'de Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan ve o tarihten itibaren eğitim, bilim, kültür ve sanat alanlarında uluslararası iş birliği yoluyla dünya barışını sağlamayı hedefleyen bir kurumdur.

¹¹ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 101-102.

¹² Özgür İnsan Dergisi, Yıl 1, S: 9, Şubat 1973, s. 45. Daha detaylı bilgi almak için bkz. Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler, Amaçlar, Yöntem, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

¹³ Hüseyin Emre Bağcı, Türk Parlamento Tarihi, TBMM XV. Dönem (1972-1977), C. III, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Yayını No: 148, Ankara, 2012, s. 1720.

¹⁴ Gökce Cerev, Geçmişten Günümüze Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenme Mücadelesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, s. 208.

Birliği çatısı altında bir araya gelmesi önce 1950’de Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Birliği’nin kurulmasını ve 1954’te ise bunun federasyona dönüşmesini sağlamıştır.¹⁵

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) adıyla bilinen bu federasyonun eğitime bakış açısı konusunda heterojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerle Demokrat Parti’ye yakın olan öğretmenlerin aynı çatı altında olması görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının da kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bu ayrılığın, DP iktidarı döneminde idareyi demokratların ele geçirmesiyle birlikte Köy Enstitüsü kökenli öğretmenleri yapı içerisinde söz sahibi yapmamaya dönük müdahaleleri doğurduğu görülmektedir.

Köy enstitüsü çıkışlı öğretmenler çözümü daha yolun başında iken kendilerini TÖDMF’den örgütsel olarak ayırmakta bulmuşlardır. 1949 yılında İzmir’in Bayındır ilçesinde bir grup öğretmenin öncülüğünde Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği kurulmuştur. Bu birlik 1958 yılında bütün köy öğretmenleri derneklerinin birleşmesiyle Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu adını almıştır.¹⁶ Böylelikle Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrasında karmaşık devlet yapısı içerisinde eğitim alanında temel olarak iki ayrı ideoloji var olmuştur.

Mustafa Şükrü Koç, köy enstitüsü mezunu bir öğretmen ve pedagog olması, aynı zamanda eğitimsel ve ideolojik perspektifi dolayısıyla safını Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği olarak belirlemiştir. Öğretmenlerin mücadelesine katkı koyma arayışında ilk durağı burası olmuştur. Şükrü Koç, Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği’nin 8 Eylül 1954 tarihli altıncı dönem genel kurulunda başkan yardımcılığına seçilmiştir. 7-8 Eylül 1955 tarihli yedinci dönem genel kurulda as başkanlığa, 8 Eylül 1956 tarihli sekizinci dönem genel kurulda ise derneğin veznedarlığına seçilmiştir.¹⁷ Koç, Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği’nin çıkarmış olduğu “Gayret”¹⁸ adlı dergide yazarlık da yapmıştır.¹⁹

1950’li yıllarda Şükrü Koç’un en çok üzerinde durduğu sorunlardan biri köy okulları olmuştur. Koç, derneğin 1955 yaz ayında öğretmenlere yönelik düzenlediği kurslarda köy okullarında eğitim ve öğretimin sorunları ve çözüm yolları başlığı altında dersler vermiştir.²⁰ Yine Şükrü Koç’un yürüttüğü faaliyetler sonucunda yüksek köy enstitüsü mezunlarının uygun yerlerde görevlendirilmesi sağlanmıştır. Bunlardan en önemlisi ilköğretim müfettişi olabilme hakları bakanlık tarafından kabul edilmiştir.²¹

2. 27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Politik Ortam ve Öğretmenlik Mesleği

1960’larda elde edilen örgütlenme ve yükselen sol politikleşme, eğitimin algılanış ve uygulanış biçimini değiştirdiği görülmektedir. Solcu öğretmenler, eğitimi yalnızca sınıfta

¹⁵ Niyazi Altunya, Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi (1906-2015), Yenilenmiş 3. Basım, Ankara, 2015, s. 95.

¹⁶ Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği için daha detaylı bilgi almak isteyenler bkz. Mustafa Şahin, “Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmelerine Bir Örnek: Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Haziran 2014, s. 307.

¹⁷ Şahin, agm., s. 316.

¹⁸ Şükrü Koç’un 1952 yılında Gayret Dergisi’nin 7. sayısında “İngiltere’de Yetişkin Halkın Eğitimi” başlığıyla, 1954’de derginin 35. sayısında “Öğrenciyi İnceleme Rehberi” başlığıyla, 1955’de derginin 43. sayısında “İlkokul Öğretmeni Yetiştirme Meselesi” başlığıyla yazıları yayınlanmıştır.

¹⁹ İsmail Aydın, TÖB-DER Tarihi, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, Nisan 2016, s. 25.

²⁰ Şahin, agm., s. 319.

²¹ Mücadele sonucunda başka kazanımlar da elde edilmiştir. Yüksek Köy Enstitüsü’nden tarım ve tarımla ilgili bölümleri bitirenler ilk öğretmen okullarına ve ortaokullara ziraat öğretmeni olarak tayin edilebilecek, güzel sanatlar, yapı ve maden işlerinden mezun olanlar da tamamlayıcı kurstan geçmek şartıyla yine öğretmen olarak görev yapabileceklerdir. Şahin, agm., s. 321.

yapılan ve bakanlığın verdiği müfredatı çocuklara aşıl原因 bir olgu olarak görmemişler, hem müfredatın dışına çıkma eğilimi göstermişler hem de eğitimi köy evlerinde, miting meydanlarında, tiyatro sahnelerinde kendisine yer bulan birer pratik haline getirmişlerdir.²² Böylelikle eğitim giderek daha genel amaçlara hizmet etmeye başlamış, halkı bilinçlendirecek, sınıf bilincini uyandıracak ve toplumsal kalkınmayı sağlayacak birer enstrüman haline gelmiştir.

Birçok öğretmen derneğinin birleşmesiyle oluşan ve dönemin siyasi atmosferi içerisinde kendi örgütsel ve ideolojik yapısını değiştiren TÖDMF, böylece eğitim tartışmalarının muhtevasını Köy Enstitüleri temelinde sürdürülmesine öncülük eden bir oluşum haline gelmiştir. Bu federasyon, 27 Mayıs'tan sonra değiştirilmesi beklenen eğitim sisteminin yeniden Köy Enstitülerini referans alması gerektiğini savunur hale gelmiş,²³ 27 Mayıs'tan sonra Türkiye Köy Öğretmenleri Dernekleri Federasyonu'ndan da TÖDMF'ye geçişler yaşanmış ve bu durum federasyon içerisindeki değişikliğe hız kazandırmıştır.

Bu değişikliklerden biri TÖDMF'nin 1961 yılında yaptığı seçimlerde derneğin başkanlığına Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu başkanlığı yapmış CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun seçilmesidir. Diğer i se TÖDMF'nin Samsun'da düzenlediği 14. Kongre ile yayınladığı 1961-62 raporunda 19 kişilik yönetim kurulunda Mustafa Şükrü Koç'un İcra Komitesinde kendine yer bulmasıdır.²⁴ Yaşanan bu değişimlerin sonucu olarak TÖDMF'nin 1962 Temmuz'unda Aydın'da yaptığı 15. Temsilciler Kurulu toplantısında federasyonun başkanlığına CHP Aydın Milletvekili Şükrü Koç seçilmiştir.²⁵ Bu TÖDMF'nin DP'den CHP yörüngesine kaydığı şekilde okunsa da aslında CHP'den daha sol ve halkçı bir programla hareket edeceğinin göstergesi olmuştur.²⁶

Şükrü Koç, askeri müdahalenin ardından kurulan Kurucu Meclis'e Öğretmen Teşekkülleri Temsilcisi olarak çağrılan 6 kişiden biridir.²⁷ 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde de Aydın bölgesinden CHP milletvekili olmuştur. Görüşleri itibarıyla CHP'nin en solcu vekillerinden²⁸ birinin TÖDMF'nin başkanlığına seçilmesi, federasyon içerisinde bulunan milliyetçi muhafazakâr öğretmenlerin yoğun tepkisini çekmiştir. Bu öğretmenler de yeni bir arayış içerisine girmiş ve TÖDMF'den yollarını ayırarak önce Milliyetçi Öğretmen Dernekleri Birliği'ni, daha sonra derneklerin birleşmesiyle Milliyetçi Öğretmen Birlikleri Konfederasyonu'nu kurmuşlardır.²⁹ Daha önce 1950'li yıllarda TÖDMF ile Köy Öğretmen

²² Ummahan Ceren Ünlü, Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, "Halkı Uyandırmak" ve "Devrim İçin Eğitim". Mülkiye Dergisi, 2023, s. 1582.

²³ Güven Gürkan Öztan, 1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Mart 2021, s. 292.

²⁴ Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 41, Mayıs 1962, s. 1.

²⁵ Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 44, Ağustos 1962, s. 16.

²⁶ Şükrü Koç, dönemin CHP'sinde oluşan parti içi gruplaşmalarda Mustafa Kemal Paloğlu, Selahattin Hakkı Esatoğlu, Mustafa Ok, Murat Öner, Seyfi Sadi Pencap ve Muammer Erten gibi isimlerle birlikte "sol grubun" içerisinde siyaset yürütmüştür. Bu grup, başını Bülent Ecevit, Turan Güneş ve İbrahim Öktem'in çektiği "ortanın solu grubuna da" yakındır. Tunay Şendal, Cumhuriyet Halk Partisinde Ortanın Solu İle Başlayan Siyasal Metamorfoza Karşı İç ve Dış Muhalefet, Tarih ve Gelecek Dergisi, Haziran 2020, s. 287.

²⁷ Altunya, a.g.e., s. 104.

²⁸ Şükrü Koç, ekonomiye, siyasete ve eğitime olan bakış açısında emperyalizmi şiddetle eleştirmiş, bağımsızlığı temel almış, iktisatta kamuculuğu ve planlı kalkınmayı, eğitimde Köy Enstitüleri modelini savunmuştur. 1961-65 yılları arasında kurulan ve İnönü'nün başbakanlığını yaptığı koalisyon hükümetlerini de planlı kalkınmayı öngörüldüğü şekliyle uygulamadığı ve Köy Enstitülerini yeniden hayata geçirmedığı için eleştirmiştir. Bu bağlamda Koç, eleştirilerini yalnızca Adalet Partisi'ne değil, kendi üyesi olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne de yöneltmiştir. Koç, bu eleştirilerin neredeyse tamamını daha sol bir bakış açısıyla yapmıştır.

²⁹ Özgür Mert, Türkiye'de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013. s. 4.

Dernekleri arasında yaşanan mücadele 1960'lı yıllarda şekil değiştirerek TÖDMF ile milliyetçi muhafazakâr öğretmenler arasında sürecektir.

3. Şükrü Koç'un Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu Başkanlığı

Şükrü Koç'un TÖDMF'nin başkanlığına seçildiği toplantıda örgütlenmenin bütün derneklere ulaşması ve örgütsüz tek bir öğretmenin kalmaması gerektiği, Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu ile birleşme temaları da karar altına alınmıştır.³⁰ Federasyonun talepleri arasında öğretmenlere kitap ve yıpranma bedellerinin verilmesi, ortaöğretimde verimsizliğin nedenlerinin giderilmesi ve Köy Enstitülerinin daha da geliştirilerek yeniden açılması vardır.³¹ Diğer yönetim kurulu üyeleri ve icra komitesinin de belirlendiği bu toplantının genelgesinde yayınlanan en önemli madde ise 20 Temmuz 1962'de İsmet İnönü'ye sunulan ve 21 Temmuz'da kamuoyuna açıklanan muhtıra olmuştur.³²

Bu muhtırada 1963-1977 yılları arasında 15 yılı kapsayacak şekilde hazırlanan kalkınma planının içerisinde eğitim alanında hedeflere ulaşabilecek bir planlamanın yapılmadığı vurgulanmıştır. Eğitimin ulusal kalkınmayı sağlayacak bir biçimde düzenlenmediğinin altı çizilmiş, aynı zamanda anayasanın zorunlu gördüğü ilköğretimin yüzde yüz sağlanamamasından şikâyet edilmiştir. 2 milyon çocuğun okullardan uzak olduğu yazılmış, acilen ihtiyaçlara uygun, enerjik, gerçekçi ve milli bir temelde eğitim reformuna gidilmesi gerektiği söylenmiştir. Son olarak öğretmenler ile bakanlık arasında ülkü birliği kurulması gerekliliği federasyon ve Şükrü Koç tarafından İsmet İnönü'ye aktarılmıştır.³³

Altında TÖDMF başkanı Şükrü Koç'un isminin ve imzasının bulunduğu muhtırada planlı kalkınma ve eğitim arasında kurulan ilişki şu şekilde açıklanmıştır:

“Türkiye Atatürk'ten sonra ilk defa olarak planlı kalkınma devresine girmiştir. Planlı kalkınmanın gerçekleşmesi için en önde muhtaç olduğumuz şey yerli ve yabancı sermaye değil, ulusumuzun imkanlarını sonuna kadar kullanmaya esas teşkil eden, iyi yetiştirilmiş, ihtiyaca uygun sayı ve vasıfta insan gücü hazırlamaktır. Onun içindir ki, ekonomik sosyal planlamanın büyük kısmı eğitim planlamasından ibarettir.”³⁴

Bu muhtıranın esasında üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan ulusal kalkınmacı deneyimlerin ortalığı kasıp kavurduğu ve buna paralel olarak 27 Mayıs'ın yarattığı siyasi hava ile yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT)³⁵ Türkiye'de meydana getirdiği devletçilik, planlama ve kalkınma tartışmalarının eğitimcilerde bıraktığı etki ve taleplerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak artık Türkiye'de eğitimciler, eğitimin misyonunu sadece kültür ve uygarlık değerlerinin topluma anlatılması olarak görmemişler, eğitime ikinci bir misyon yüklemişlerdir. Bu ikinci misyon, toplumun bütünüyle kalkındırılması çabalarına metot ve imkanlar geliştirmek olarak açıklanmıştır. Bu eğitimin kendi bağımsızlığını

³⁰ Nitekim Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu TÖDMF ile birleşme kararı alacak ve icra komitesi birleşmeyi sağlayacak çalışmalara Ekim 1962'de başlayacaktır. Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 46, Ekim 1962, s. 7.

³¹ “Şükrü Koç Başkan, Devrimciler Zafer Kazandı”, Öncü Gazetesi, 14 Temmuz 1962.

³² Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 44, Ağustos 1962, s. 17.

³³ Yön Dergisi, Yıl 1, S: 32, Temmuz 1962, s. 15.

³⁴ agd., s. 15.

³⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, 27 Mayıs Darbesinden hemen sonra 5 Ekim 1960 tarihinde kurulmuştur. Kurumun temel amaçlarından biri iktisadi ve sosyal açıdan kalkınma planları hazırlayarak devlete danışmanlık yapmak ve kamunun ekonomideki rolünü arttırmaktır. Kurum, özellikle 1960-1980 yılları iki darbe arası dönemde oldukça etkin bir şekilde çalışmıştır. DPT, Şükrü Koç'un da milletvekili olduğu dönemlerde 1963-67, 1968-72 ve 1973-77 yılları arasında üç defa beş yıllık kalkınma planı hazırlamıştır. Cevat Geray, Devlet Planlama Teşkilatı Kurulduktan Sonra Şehir ve Bölge Planlaması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Nisan 1960, s. 225.

koruyarak siyaset ve ekonomiyle ilişkilendirilmesi anlamına gelmiştir. Yani eğitim, planlı kalkınma ve büyük ekonomik dönüşümün kaldıraç olarak yorumlanmıştır. Bu yeni anlayışa göre eğitim, ulusal kalkınmanın ihtiyaçlarına göre düzenlenmeli, üretimdeki yeni teknik metotları kavrayacak ve uygulayacak vasıflı işgücü yetiştirmeye zemin hazırlamalıdır. Bunun için gerekli okullar kurulmalı ve gerekli eğitimler verilmelidir. Muhtırada mevcut eğitim sisteminin buna uygun olmadığı belirtilerek Türkiye'nin tüketici değil üretici insan tipi yetiştirmesi gerektiği aktarılmıştır. Muhtırada ayrıca kamudaki dağılımda eğitimcilerin önemli bir yer tuttuğu söylenirken 60 bin öğretmenin 400 liradan az maaş aldığı da vurgulanmıştır.³⁶

Özetle bu muhtıra, planlamayı ana hedeflerine uygun bir biçimde gerçekleştirmeyen ve özellikle eğitimi ikinci plana atan, öğretmenleri kötü koşullarda düşük ücretlere çalıştıran siyasi iktidara karşı Şükrü Koç liderliğinde öğretmenlerin önemli bir uyarısı olmuştur.

3.1. Şükrü Koç'un Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu Başkanlığı Dönemi Faaliyetleri

1962-1963 yılı öğretmenlerin yaşadıkları sorunların ve geçim sıkıntısının ayyuka çıktığı, vazife sırasında sistematik bir şekilde saldırıya uğradıkları bir dönemdir. Mustafa Şükrü Koç, bu sorunları hem federasyon hem de meclis aracılığıyla sürekli olarak gündemde tutmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Koç, 1962'nin ocak ayında, öğretmen açığı ile yetiştirilen öğretmen sayısı arasında bir dengeyi kurulum kurulmadığını öğrenmek amacıyla dönemin Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu'ya³⁷ bir soru önergesi vermiştir. Bakan verdiği sözlü yanıtta öğretmen yetiştiren kurumlarda öğrenci sayısını karşılayacak derecede mezun verilmediğini kabul etmek durumunda kalmıştır.³⁸ Bunun üzerine Şükrü Koç, okul binası olmasına rağmen öğretmeni olmadığı için kapalı bulunan 12 bin tane köy okulunun varlığından bahsetmiştir. Durumun bu vahametle gittiği sürece 1963 Kasım ayında ilköğretimde 18 bin öğretmen açığı ile karşı karşıya kalınacağını altını çizmiştir. Bakanlığın hazırladığı planların yetersiz olduğunu söyleyen Koç, bu konuda DPT'nin attığı gerçekçi adımları olumlu karşılamış ve bakanlığı acil bir biçimde icraata davet etmiştir.³⁹

Şubat 1962'de Millî Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri İkinci Oturumu'nda konuşan ve yine eğitimdeki sorunlara değinen Şükrü Koç, eğitim sisteminin kendisinden bir sonraki basamağa öğrenci hazırlamak üzerine kurulu olduğunu söylemiştir. Fakat bu amacı bile tam randımanla sürdürememektedir. Dönem içerisinde okuma çağına olan ve ilkökula giren çocukların ancak yarısı mezun olabilmektedir. Bu sorunun acilen çözülmesi gerektiğini vurgulayan Koç, okulların tam randımanlı çalışmasının ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak becerikli insan tipinin yetişmesinin önemini ortaya koymuştur. Bu konuda Şükrü Koç, 2 uyumlu işleyişin olması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Birincisi Millî Eğitim Bakanlığı'nın Devlet Planlama Teşkilatı ile uyum içerisinde çalışmasıdır. İkincisi ise okulların ezber teorik bilgi üzerinden birer "memur fabrikası" gibi çalışması yerine kafa ve kol emeğinin uyumlu olduğu ve ikisini aynı anda geliştiren bir sistem çarkının kurulmasıdır. Bunun için de bütün dünyaya örnek olan

³⁶ agd., s. 15.

³⁷ 12. ve 13. Dönem Cumhuriyet Halk Partisi Çorum Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. 26. Hükümet'te, yani Birinci İsmet İnönü Koalisyon Kabinesi'nde Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

³⁸ Bakan 10 yıllık plan içerisinde yılda ortalama 9000 – 9500 ilkökul, 3300 ortaokul ve 597 lise öğretmenin yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ama halihazırda yılda ortalama olarak ilk öğretmen okulları 4000, eğitim enstitüleri 800, yüksek öğretmen okulu ise 8 mezun vermektedir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 1, Oturum 1, Birleşim: 28, 3 Ocak 1962, s. 474.

³⁹ Şükrü Koç bakana ortaöğretimdeki 4400, lise ve öğretmen okullarındaki 1700 öğretmen eksikliğini hatırlatmış ve okulların açılmasına rağmen öğretmensizlik yüzünden binlerce ders saatinin boş geçtiğini söylemiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 1, Oturum 1, Birleşim: 28, 3 Ocak 1962, s. 475.

Köy Enstitüleri modelinden tekrar faydalanılmalıdır. Şükrü Koç, devlet memurları kadrosunun yarısını öğretmenler teşkil etmesine rağmen cari bütçenin yalnızca yüzde 16'sının bu bakanlığa ayrıldığını söylemiştir. Koç, teknik öğretimin, özellikle de tarımın bütün alanlarını kapsayacak şekilde, mevcut olanın 3 katı hacimle faaliyete geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰

27 Mayıs 1960 sonrası Türk siyasi ve toplumsal hayatında ortaya çıkan önemli bir durum da ilerici-gerici söylem ve yaklaşımlarının ortaya çıkmasıdır. Bu öğretmenlik mesleği değerlendirmelerine de yansımıştır. Şükrü Koç'un içinde bulunduğu yapı da Atatürkçü çizgiyi ilerici olarak değerlendirmektedir. Birlik Dergisi'nin aktardığına göre 1962'nin yaz ayında yurdun bütün köşesinde dinci çevrelerin saldırılarına maruz kalan Atatürkçü çizgideki ilerici öğretmenler iktidara gelen İsmet İnönü'ye açık bir mektup yayınlamışlardır. Bu yazıda Atatürkçüler gibi düşünmeyen gerici, bencil ve kinci zihniyetin, üstelik tüm kamu görevlilerini kapsayacak genişlikteki saldırılarına tahammül edilmeyeceği, bunlara güçlü bir fikir ve devrimci bir tavır ile karşılık verileceği vurgulanmıştır. Bu konuda İsmet İnönü iktidarının desteğini isteyen federasyon, zafere ancak böyle ulaşabileceğini belirtmiştir.⁴¹

Şükrü Koç, Ekim 1962'de öğretmenlere yapılan saldırılar ile ilgili millet meclisi başkanlığına bir sözlü önerge vermiştir.⁴² 1963 yılı bütçe komisyonunda yaptığı konuşmada, 27 Mayıs'ın karakteri ve hükümetin verdiği direktifler ışığında görevini sürdürmeye çalışan öğretmenlerin vazifesi sırasında "gerici çevreler" tarafından uğradıkları saldırılara ve fiili tecavüzlere değinmiştir. Tüm bunları şiddetle kınayıp hükümeti önlem almaya davet etmiştir.⁴³

27 Mayıs'ın ortaya çıkardığı ortamdan öğretmenler lehine faydalanmak için Koç, 27 Mayıs'a ortam hazırlayanın da 27 Mayıs'ı uygulayanın da Atatürk'ün yolundan giden öğretmenler olduğunu söylemiştir. Bu yüzden öğretmenler gazetelerdeki bazı yazarlar, parlamentodaki bazı vekiller, dinci eşraf ve toprak ağaları tarafından sürekli bir biçimde sözlü ve fiziki saldırıya uğramıştır. Ancak Koç'a göre öğretmenler, 27 Mayıs'ın getirdiği haklar ve hürriyetler sistemi içerisinde buna direnmeye ve hedefleri doğrultusunda çabalamaya devam edecektir. Şükrü Koç, köy öğretmenlerinden üniversitedeki profesörlere kadar eğitimcilerin verdiği bu mücadelenin askeri-sivil bürokrasi, aydınlar ve gençlerden oluşan "zinde kuvvetler" tarafından desteklenmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁴ Bu kapsamda Şükrü Koç'un 27 Mayıs'ı gerçekleştiren ve destekleyen güçlerin siyasi ve toplumsal yapıya hâkim olması yönünde bir iradeye sahip olduğu savunulabilir.

1963 Yılı Bütçe Komisyonu'nda konuşan Şükrü Koç, 5 yıllık planlama içerisinde planlamanın en önemli unsuru olan eğitime yeterince bütçe ayıramamasından yakınmıştır. Geçen yıla göre yaşanan parasal anlamdaki büyük artışın maaş zamlarından dolayı zorunlu sebeplere dayandığını söylemiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen eğitime 2 milyar bütçe ayrılmasından dolayı meclise ve hükümete teşekkürlerini sunmayı ihmal etmese de konuşmanın bütününde eğitim reformlarını hayata geçirmekte isteksiz ve başarısız olan hükümeti eleştirmiştir. Sorunları meclis kürsüsünde haykırmaya devam etmiş ve planın 15 yıllık süreç içerisinde milli eğitimin topladığı eğitim şurasının hedeflerine göre hareket etmesi gerektiğini, öğretim daireleri arasında kesin ve mutlak bir iş birliği yapılması ve sayıya uygun ilkokul inşa edilmesinin üzerinde durmuştur. Koç'a göre 27 Mayıs'a kadar ihtiyaca göre okul yapımı

⁴⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 3, Oturum 2, Birleşim: 53, 22 Şubat 1962, s. 474.

⁴¹ Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 43, Temmuz 1962, s. 1.

⁴² Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 46, Ekim 1962, s. 12.

⁴³ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 3-5.

⁴⁴ Birlik Dergisi, "27 Mayıs'ın Üçüncü Yılı", Yıl 5, S: 54, Haziran 1963, s. 3-5.

konusunda kesin çözümler bulunamamış, hep geçici önlemler alınmıştır. Sonrasında çıkan 222 Sayılı Kanun işin maddi yanını çözse de yönetim ve örgütlenmedeki eksikliklerden dolayı hala yeterli sayıda okul yapılamamıştır. 1962 planına göre 1770 köy ve 240 şehir okulu yapılması gerekirken 1 yılda sadece 700 köy ve 160 şehir okulu yapılabilmektedir. Şükrü Koç, aksamanın yüzde 55'in üzerinde olduğunu söylemiştir. Toplu ihaleler yoluyla okul yapım bütçesinin 2 katına çıktığını ve ihale sürecinin okul dönemine yetişmediğini vurgulayan Koç'un, bu aksaklığın çözümü için mecliste bakanlık uhdesinde "Okul Yapım Donatım Genel Müdürlüğü" altında ayrı bir birimin kurulmasını önerdiği görülmektedir.⁴⁵

Yaptığı konuşmada eğitimdeki yetersizlikleri sıralayan Koç, teknik eğitimde ve halk eğitimdeki zayıflıkları belirtmiştir. Çeşitli lise tiplerinin yanında fen liselerinin de açıldığını ve bunların çoğunun öğretmensiz, binasız ve laboratuvarsız olduğunu söylemiştir. Ortaöğretimdeki 10 bin öğretmen açığını, teknik öğretmen okulları mezunlarının statüden dolayı meslekten ayrıldığını, öğretmen okullarının bina ve tesislerinin yeterli olmadığını vurgulamıştır. Teknik eğitim alanında tarım için gerekli hamlelerin yapılmasını da söyleyen Koç, ayrıca öğretmenlerin yüzde 75'inin 400 liranın altında maaş alması, 1 yıldır beklenen tazminat, ek ders ücreti ve intibak kanun tekliflerinin komisyondan geçmemesi gibi önemli sorunlara değinmiştir. Konuşmasında Koç, son olarak imam hatip okullarının devlet kontrolüne alınması ve bunları yöneten derneklerle ilişkilerinin kesilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁶

Tüm bunların yanında Şükrü Koç, özellikle de AP'li vekiller ve senatörler⁴⁷ tarafından "komünistlikle" suçlanmıştır. 1962 yazında TÖDMF başkanı seçilmesinden sonra AP İzmir Senatörü Ömer Lütfü Bozcalı'nın⁴⁸ Kayseri'de öğretmenler teşkilatının kilit noktalarında komünistlerin olduğunu söylemesi, senatoda "öğretmenlerin komünist olduklarından dolayı hiçbir işleri yapılmıyor" ifadesini kullanması TÖDMF başkanı Şükrü Koç tarafından şiddetle eleştirilmiş ve Bozcalı hakkında gerekli işlemlerin yapılması için cumhurbaşkanlığına, meclis başkanlığına, senatoya, Milli Eğitim Bakanlığı'na ve federasyon kongre başkanlığına telgraf çekilmiştir.⁴⁹

TÖDMF'nin yaptığı Temsilciler Kurulu Toplantısı'ndan sonra bazı gazetelerde çıkan yazılarda öğretmenlerin ülkücü-ülküsüz, sağcı-solcu şeklinde ayrıştırılmasına karşı federasyonun yayınladığı bildiride öğretmenlerin Atatürkçü, devrimci ve milliyetçi olduğu belirtilmiştir.⁵⁰

1963 yılı mali bütçe görüşmelerinde Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi üzerine yapılan tartışmalarda AP Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay⁵¹ da Şükrü Koç'a komünistlerin yazdığı bir kitabı analiz etmesi ve komünist düzeni övmesi gerekçesiyle sataşmıştır. Akay, Niyazi Berkes tarafından tercüme edilen ve İngiliz Profesör Laski⁵² tarafından yazılan

⁴⁵ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 3-5.

⁴⁶ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 3-5.

⁴⁷ Şükrü Koç'u komünistlikle suçlayan AP'li siyasetçilerden biri de AP Maraş Senatörü Nedim Evliya'dır. Evliya, CHP'ye Koç'u bünyesinden uzaklaştırması konusunda uyarılarda da bulunmuştur. Pınar Tokaş, Fedai Dergisi'nde Komünizm, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2018, s. 23.

⁴⁸ 1961-68 yılları arasında Adalet Partisi'nin İzmir Senatörü.

⁴⁹ Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 44, Ağustos 1962, s. 24.

⁵⁰ Birlik Dergisi, Yıl 4, S: 44, Ağustos 1962, s. 23.

⁵¹ Akay, 12., 13. ve 16. Dönem Adalet Partisi Çanakkale Milletvekilidir. 1975-77 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı görevini yürütmüştür.

⁵² Harold Joseph Laski, 1893 yılında Manchester'da doğmuştur. 1926 yılında Londra Üniversitesi'nde siyasal bilimler alanında profesör olmuştur. 1944-46 yılları arasında İngiltere'de İşçi Partisi'nin başkanlığını yapmıştır.

“Demokrasi ve Sosyalizm” adlı kitabı Şükrü Koç’un tahlil ettiğini ve yazdığı bir paragrafta Sovyet düzenini övdüğünü söylemiştir.⁵³ Şükrü Koç ise verdiği yanıtta görüşlerin kendisine değil, bir İngiliz profesörüne ait olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

Bu süreç içerisinde İsmet İnönü’ye sunulan muhtıranın fayda etmediği görülmüştür. Geçim sıkıntısı katlanmış, beklenen ve söz verilen eğitim reformları hayata geçirilmemiş, öğretmenlerin mesleki anlamdaki sorunları bitmemiş, dinci çevrelerin fiziki saldırıları sürmüş, bakanlıkça federasyona bağlı öğretmenlere nakil, sürgün ve işten atma gibi haksız işlemlerde bulunulmuş ve başta Şükrü Koç olmak üzere TÖDMF aşırı solun etki alanına girmesi suçlamalarıyla yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Üstelik bütçe tartışmalarında ve hazırlanan kalkınma planlarında eğitime gereken önemin verilmediği görülmüştür.

Ocak 1963’te Şükrü Koç başkanlığındaki heyet son çareyi Çankaya’da aramış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’i ziyaret etmiştir. Konuşulan konuların arasında öğretmenlerin biriken sorunları vardır. Heyet ile Gürsel arasında geçim sıkıntıları, çalışma koşullarının ıslahı, öğretmenlere yapılan maddi ve manevi saldırıların önlenmesi, öğretmenlerin askerlik durumları gibi konular konuşulmuştur.⁵⁵

Bu görüşmenin sonrasında federasyona bağlı 320 dernek olağanüstü toplanmış ve bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride öğretmenlerin aldığı ücretlerin kuşa dönmesine, bunun üzerine Millî Eğitim Bakanlığı’nın insanca yaşayacak ücret zammı yapılması için bastırmak yerine tasarruf tedbirleri uygulamasına, öğretmenlerin dövülmesi, fiili tecavüzlere uğraması ve öldürülmesine, bakanlığın federasyon üyelerine nakil ve tecziye uygulamasına değinilmiştir.⁵⁶

Cumhurbaşkanından sonra başbakan ve parti temsilcilikleri de ziyaret edilmiş ancak hiçbirinden sonuç alınamamıştır. Cemal Gürsel’in bakanları toplaması ve toplantının çıkışında gazetecilere “çalışmalardan gayet memnunum” açıklamasında bulunması bardağı taşıran son damla olmuştur.⁵⁷ Şükrü Koç başkanlığında TÖDMF çareyi öğretmenlerin seslerini ve taleplerini haykırabilecekleri büyük bir miting düzenlemekte bulmuştur.

Mitingden 8 gün önce, planlı dönemin ilk bütçesi olan 1963 Mali Yılı Bütçesi için toplanan mecliste bir konuşma gerçekleştiren Şükrü Koç, ülkenin genel gidişatına değinmiş ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe de dikkat çekmiştir. DP’li yıllarda uygulanan enflasyonist politika ile büyük bir kaynak aktarım mekanizması kurulduğuna işaret eden Koç, zengin ile yoksul arasında derin uçurumlar oluşması ve yaşanan büyük sosyal problemlere istinaden hükümetin bir an önce sosyal adaleti sağlamaya dönük adımlar atması gerektiğini söylemiştir. Böyle problemleri bir ortamda planın hedefinin hızlı kalkınma ve sosyal adaleti sağlamak olması gerekirken siyasal iktidarın kemer sıkmaya devam ettiğini belirterek mevcut bütçeyi eleştirmiştir. Vergide adaletin olmadığını, daha az kazananın daha çok vergi alındığını

Sovyetler Birliği’ndeki sosyalizm deneyimine mesafeli kalmış ve sosyalizmi daha demokratik bir perspektiften yorumlamıştır. Bkz. Harold J. Laski, Politikaya Giriş, Ayrıntı Basımevi, Ankara, Mayıs 2019.

⁵³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 13, Oturum 2, Birleşim: 52, 17 Şubat 1963, s. 141.

⁵⁴ Yazı, 1945 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı’nın yayınladığı Köy Enstitüleri Dergisi’nin 4 sayılı nüshasının 589. sayfasında çıkmıştır. Şükrü Koç, İngiliz İşçi Partisi İcra Komitesi Başkanı ve Londra Üniversitesi Profesörü Harold Laski’ye ve Amerikalı gazeteci Walter Lippeman’ın makalelerine cevap niteliğinde bir yazı yazmıştır. Akay’ın Büyük Öğretmen Mitingi’nden 3 gün önce böylesine eski bir konuyu gündeme getirmesi ise tesadüf değildir. Amacının Şükrü Koç’u ve TÖDMF’yi halkın gözünde değersiz kılmaya çalışmak ve örgütün faaliyetlerine set çekmek olduğu anlaşılmaktadır. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 13, Oturum 2, Birleşim: 52, 17 Şubat 1963, s. 143.

⁵⁵ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 16.

⁵⁶ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 29.

⁵⁷ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 49, Ocak 1963, s. 31-32.

söylemiştir. Koç’a göre kalkınmanın finansmanını yeni vergiler yoluyla işçi, köylü, esnaf ve memur karşılayacak, milli gelirin üçte birini elinde bulunduran zengin sınıf ise yeni muaflar yoluyla daha az vergi verecektir.⁵⁸

3.2. Büyük Öğretmen Mitingi (20 Şubat 1963)

Miting hazırlıklarının yapıldığı sırada CHP içerisindeki küçük bir azınlık grup dışında mecliste bulunan partilerin ve vekillerin tamamı mitingin ve federasyonun karşısında yer almıştır. Buna ortak hükümetin başında bulunan İsmet İnönü de dahildir. Dönemin İçişleri Bakanı bu “solcu” eylemin önlenmesi konusunda emirler yağdırmış, AP grubundan aşırı sağcı vekiller bu eylemin “komünist tertibi” olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Bakanlık, söz verdiği halde miting için Türkiye’nin dört bir köşesinden Ankara’ya gelen öğretmenlerin il içerisindeki yurt ve pansiyonlarda konaklamasına izin vermemiştir.⁶⁰

Bütün engellemelere ve karalamalara rağmen 20 Şubat 1963’te Ankara Tandoğan Meydanı’nda federasyona bağlı olan 330 öğretmen derneğinden 270 tanesinin ortak katılımıyla 1650 tane sıralı safin ve 13 bin 200 öğretmenin bulunduğu “Büyük Öğretmen Mitingi” düzenlenmiştir⁶¹ ve bu miting yurt çapında oldukça ses getirmiştir. Mitingde bir konuşma gerçekleştiren CHP Aydın Milletvekili ve TÖDMF Başkanı Mustafa Şükrü Koç, federasyon içerisinde bulunan bütün derneklerin anayasanın yerleştiği demokratik toplum düzenini ve Atatürk devrimlerinin amaç edindiği unsurları bünyesinde içselleştirerek hızla yola devam ettiğini söylemiştir. Derneğin 6 ayda yaşadığı nicel büyümeye vurgu yapan Koç, 77 yeni derneğin federasyona katıldığını belirtmiştir. Koç, federasyon içerisinde bulunan öğretmenleri birleştiren temel unsurun Atatürk ilkelerini ve devrimlerini korumak olduğunu söylemiştir ve federasyonun siyasete bulaştığını iddia edenlere karşı çıkararak yapının siyaset üstü olduğunu altını çizmiştir. Koç, Türk öğretmenlerinin haysiyetlerine tecavüz etmek isteyenleri miting meydanından bir kez daha şiddetle kınamış ve sert ifadelerde bulunmuştur. Türk öğretmenlerinin verdiği hizmetlerin kolaylaştırılması ve ücretlerinin geçinebilecekleri bir düzeye çekilmesi konusunda siyasi iktidara uyarılarda bulunan Koç, hükümeti acil önlem almaya davet etmiştir. Mustafa Şükrü Koç konuşmasını demokratik ilkelere ve insan haklarına aykırı meslek kanunlarının ve yönetmeliklerinin değiştirilmesi gerektiğini söyleyerek bitirmiştir.⁶²

Mitingden sonra Şükrü Koç, federasyonun iyi bir planlama yapıp mitingi başarıyla gerçekleştirdiği için, öğretmenlerin ise gösterdikleri olgunluk ve düzenlilikten dolayı Ankaralıların takdirini kazandığını söylemiştir. Koç, derneklere ve mitinge katılan bütün öğretmenlere teşekkürlerini sunmuştur.⁶³

Şükrü Koç’un mitingde yaptığı konuşma da yine yıllarca kendisine karşı bir saldırı malzemesi olarak kullanılmış, hakkında çeşitli spekülasyonların çıkmasına neden olmuştur. TÖDMF’nin

⁵⁸ Şükrü Koç, ortalama geliri 48 bin lira olan zengin çiftçi %12,5 vergiye bağlanmışken, gelir tutarı 9000 lira olan bir memurdan %28 oranında vergi alındığını söylemiştir. Yine Koç’un aktardıklarına göre çalışan nüfusun %72’sinin milli gelirden payına düşen nispet %20’dir. Yani o dönem içerisinde 11 milyon vatandaşın emekleri karşılığında ellerine geçen para 11 milyar liradır. Buna karşılık iş adamları, sanayiciler, ithalatçı, ihracatçı ve çiftlik sahibi kesimin, yani toplam nüfus içerisinde sayısı %1,3 kadar tutan küçük bir azınlığın milli gelirdeki hissesi %32’dir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 12, Oturum 2, Birleşim: 47, 12 Şubat 1963, s. 365-367.

⁵⁹ Mustafa Şükrü Koç, Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma, Güven Matbaası, Ankara, 1970, s. 137.

⁶⁰ Altunya, a.g.e., s. 108.

⁶¹ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 52, Nisan 1963, s. 4.

⁶² Birlik Dergisi, Büyük Eğitim Mitingi Özel Sayı, Yıl 5, S: 51, Mart 1963, s. 5-7.

⁶³ Birlik Dergisi, Büyük Eğitim Mitingi Özel Sayı, Yıl 5, S: 51, Mart 1963, s. 29.

solculuk ve komünistlikle özdeşleştirilerek “Koç Federasyonu” ismiyle anılması da bununla ilintilidir.⁶⁴ Amerikan misyonu Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) mitingi heyet halinde izlemiş ve misyonun başkanı Dr. Wrinkle bakanlığın bu eylemi engelleyememiş olması karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.⁶⁵

Maliye Bakanı Ferit Melen, başbakandan aldığı direktifle federasyon yöneticilerini TBMM’ye davet etmiştir. Şükrü Koç başkanlığındaki heyet ile bakan arasında ek ders ücretleri, köy öğretmenlerinin mahrumiyet zammı, öğretmenlerin emekliliği, ilkokul öğretmenlerinin meslek ödeneği ve intibak ile ilgili konular konuşulmuştur. Mitingin ardından maliye bakanı sorunların çözümü konusunda federasyona yeşil ışık yakmak zorunda kalmıştır.⁶⁶ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu⁶⁷ ise eğitimdeki problemler ve Köy Enstitülerine bakış açısından dolayı TÖDMF’nin muhalefetine maruz kalmaya devam etmiş ve en son Haziran 1963’te istifasını sunmak durumunda kalmıştır.⁶⁸ Yerine Köy Enstitülerine daha sıcak bakan Dr. İbrahim Öktem⁶⁹ getirilmiştir.

61 Anayasası özgürlükçü ortamın kapısını aralasa da gerek işçilerin gerekse öğretmenlerin sendikal haklara kavuşması ve bunun anayasa ile güvence altına alınması kendi mücadeleleri ile olmuştur. Türkiye’de işçilerin hem nicel hem de nitel olarak hızla geliştiği, 1961 Saraçhane Mitingi⁷⁰ ve 1963 Kavel Grevi’nin⁷¹ yaşandığı bu dönemde öğretmenlerin düzenlediği bu büyük miting, Türkiye’de öğretmenlerin tarihsel mücadelesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Genele baktığımızda ise miting, kafa ve kol emeği ile yaşamını sürdüren toplumsal kesimlerin sendikal haklara, grev ve toplu sözleşme haklarına ulaşma mücadelesinin öğretmen ayağını temsil etmiştir.

Tüm bu gelişmelerin ışığında, özellikle de 1963 yılını ve Büyük Öğretmen Mitingi’ni;

- 1.) Öğretmenlerin yaşadığı geçim sıkıntısı, mesleki sorunlar ve uğradığı saldırılar
- 2.) Grev ve toplu sözleşme hakkına ulaşma mücadelesi
- 3.) Tarım ve sanayi, eğitim ve toprak reformu konusunda hükümetin attığı adımların cılız kalması ve bu durumun 27 Mayıs’ı daha radikal bir biçimde uygulamak isteyen kesimlerin tepkisini çekmesi

⁶⁴ Mert, agt., s. 54.

⁶⁵ Koç, a.g.e., s. 138.

⁶⁶ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 52, Nisan 1963, s. 30.

⁶⁷ Hatipoğlu, 7.,8.,12. ve 13. Dönem CHP Manisa Milletvekili olarak TBMM’de yer almış ve 27. Hükümette Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır.

⁶⁸ Büşra Günay, Türk Siyasal Hayatında Şevket Raşit Hatipoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2021, s. 151-152.

⁶⁹ Öktem, 10., 12., 13. ve 14. Dönem CHP Bursa Milletvekili olarak TBMM’de yer almış ve 1963-65 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu, 12 Haziran 1963’te Öktem’i makamında ziyaret etmiş ve yapılan görüşmede Öktem, Köy Enstitülerinin kapanışından sonraki eğitim hayatını bir “duraklama dönemi” olarak değerlendirmiştir. Batuhan Alişoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Sürecinde İbrahim Hulusi Öktem (1963-1965), Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2020, s. 1432.

⁷⁰ 1961 yılının son gününde düzenlenen bu büyük mitinge 100 bin işçi katılmış ve mitingde konuşma yapan hatipler en çok sosyal adalet, grev hakkı, kolektif iş akdi meselesi üzerinde durmuşlardır. “Saraçhanebaşı Mitingine 100 Bin İşçi İştirak Etti”, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ocak 1962.

⁷¹ 28 Ocak 1963 günü Maden-İş Sendikası’na üye 220 işçi, gasp edilen ikramiyelerinin ödenmesi için ve işten çıkartılan işçi arkadaşlarının tekrar görevlerine dönmesi talebiyle oturma eylemine başlamışlardır. 2 Şubat 1963 günü eylemlerin fabrika önüne taşması halktan katılımlarla birlikte eylem yapanların sayısının çoğalmasına neden olmuştur. 36 gün süren grevin ardından işten çıkarılan işçiler tekrar işe alınmış, tazminatsız bir şekilde çıkarılanların tazminatlarının ödenmesine karar verilmiştir. Zafer Aydın, “Kanunsuz Bir Grev: Kavel 1963”, DİSK Tarihi Kuruluş, Direniş, Varoluş 1967-1975 (Editör: Aziz Çelik), C. 1, Disk Yayınları No: 78, İstanbul, Mart 2020, s. 105-106.

4.) Geçmiş yılların enflasyonist politikası altında yaşanan büyük kaynak aktarımı, zengin ve yoksul arasındaki büyük uçurum ve hükümetin bunu çözmek yerine kemer sıkamak istemesi belirlemiştir.

1963 Kasım ayında yapılan yerel seçimlerde AP'nin ardından ikinci parti konumuna düşen CHP'nin seçim başarısızlığını Milliyet Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda değerlendiren Koç, CHP'nin aydınlardan, işçilerden, esnaftan ve ithalat-ihracatı elinde tutan zenginlerden oy ve destek alamadığını belirtmiştir. Çünkü devrimleri ve reformları etkili bir şekilde uygulayamadığı için aydınların, ücretlerin düşük olmasından dolayı işçilerin, ağır vergilerden dolayı küçük esnafın desteğini kaybetmiştir. Koç'a göre CHP'nin halk kitlelerini arkasına alabilmesi için işçilerin, köylülerin, memurların, küçük esnafın ve aydınların desteğini çekebilecek halkçı, devletçi, toplumcu ve devrimci bir program izlemesi gerekmektedir. Yazısında planlı kalkınmayı, vergide adaleti ve toprak reformunu içine alan geniş bir eylem planı sunan Şükrü Koç, 1965 yılında gündeme gelecek olan "ortanın solu" çıkışına da altyapı sunmuştur. Atatürk ilkelerinin doğası gereği zaten ortanın solunda olduğunu söyleyen Koç, CHP içerisinde güçlenecek olan ortanın solu çizgisinin de aslında en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.⁷²

Nisan 1963'te toplu sözleşme, grev ve lokavt kanun tasarısının tartışıldığı meclis oturumlarından birinde konuşan Koç, demokrasiyi kabul eden her toplumun yine demokratik düzeni sağlayacak müesseseleri kabul etmesi, bunları yürürlüğe koyması ve doğru bir şekilde işletilmesinin öneminden bahsetmiştir.⁷³ Kanun tasarısı üzerindeki 2 soruna işaret eden Koç, bunlardan birincisini kanunun sendikaları olabildiğince küçük üniteler halinde bulundurması ve birleşmesini zorlayıcı hükümler taşıması şeklinde açıklamıştır. İkinci olarak ise kanunun başta memurlar olmak üzere kamu görevlilerinin sendika kurmalarını ve bu sendikaları birer dernek gibi çalışmaktan kurtarıp kendi özlük hakları için mücadele örgütüne dönüştürmeyi sağlayacak hükümlerden uzak olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Yapılan uzun tartışmalar, Şükrü Koç'un başkanlığında TÖDMF'nin ve Türk öğretmenlerinin verdiği büyük mücadele sonucunda 15 Temmuz 1963'te 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu kabul edilmiş ve 24 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir. Böylelikle tüm eksiklerine rağmen işçilerin yanında kamu görevlilerine de sendikalaşma hakkı tanınmıştır. Lakin memurların sendika kurma hakkını tam olarak düzenleyen 624 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi 2 sene gecikmiş ve ancak 17 Haziran 1965'te kamu görevlilerin önü eksiksiz bir şekilde açılmıştır.⁷⁵ Açılan bu yolda öğretmenlerin ve aydınların girişiyle 8 Temmuz 1965 tarihinde Türkiye Öğretmenler

⁷² Mustafa Şükrü Koç, "CHP'ye Çıkar Yol", Milliyet Gazetesi, 27 Aralık 1963, s. 2. CHP içerisindeki "ortanın solu" söylemleri ile ilgili daha fazla bilgi almak isteyenler bkz. Altuğ Koç, 1965 Genel Seçimleri Öncesinde "Ortanın Solu" Söyleminin Ortaya Çıkışı, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, 36-50.

⁷³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 16, Oturum 1, Birleşim: 69, 10 Nisan 1963, s. 205

⁷⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 16, Oturum 1, Birleşim: 69, 10 Nisan 1963, s. 206-207.

⁷⁵ Samet Yaşar, 274 ve 275 Sayılı Kanunların Hazırlanış Süreci ve Sendikalar, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 2018, s. 99.

Sendikası (TÖS)⁷⁶ kurulmuş ve 1969 yılında TÖDMF fesih kararı olarak TÖS ile birleşme yoluna gitmiştir.⁷⁷

Bununla birlikte 1963 yılında düzenlenen Büyük Öğretmen Mitinginden ayrı olarak başkanlığını Fakir Baykurt'un yaptığı TÖS öncülüğünde ve varlığını henüz sonlandırmamış TÖDMF'nin katkılarıyla 15 Şubat 1969'da Ankara'da Büyük Eğitim Yürüyüşü düzenlenmiştir.⁷⁸ Öğretmenlerin düzenlemiş olduğu bu yürüyüş, 63 yılında yapılan mitingden sonra 60'lı yıllara damgasını vurmuş bir başka büyük kütleli eylemdir. TÖS'ün çıkardığı Büyük Eğitim Yürüyüşü adlı kitaba göre yürüyüşe katılım açısından 1963 yılında 15 bine yakın olan sayı 1969 yılında halktan katılımlarla birlikte yaklaşık 40 bin kişiye çıkmıştır.⁷⁹ Yürüyüşün nedeni sendika tarafından ekonomik, siyasi ve idari baskılar olmak üzere 3 başlıkta açıklanmıştır.⁸⁰ 1963'te düzenlenen Büyük Öğretmen Mitinginin bir bakanı istifa ettirdiğine ve öğretmenlere büyük kazanımlar sağladığına lakin aynı sıkıntıların devam ettiğine değinilmiştir.⁸¹ TÖS'e göre öğretmenler yine saldırıya uğramış ve yine geçim sıkıntısı yaşamışlardır. TÖS bunların önüne geçebilmek için öğretmenlerin geçmişte izlediği yola başvurmuş ve 1963 yılını örnek almaya karar vermiştir.⁸²

Şükrü Koç, öğretmenlik mesleğinin daha iyi noktalara gelmesinin öğretmene ve eğitimin yöntem ve niteliğine verilen önemle mümkün olacağını kitlesel şekilde gündeme getirirken çeşitli zamanlarda yapılan etkinliklerle de bunu pekiştirmiştir. Bu noktada Şükrü Koç, Köy Enstitülerine olan bakışını 17 Nisan 1964'te düzenlenen Köy Enstitüleri Günü'nün açılış konuşmasında özetlemiştir. Enstitüleri "toplumumuzun demokratik idare ve sosyal adalet ilkeleri içinde hızlı kalkınması amacını güden, cumhuriyet tarihimizin en ciddi ve milli hareketi" olarak tanımlamıştır. Planlı kalkınmanın tekrar gündeme geldiği güncel konjonktürde Köy Enstitülerinin yeniden ele alınması gerektiğini söyleyen Koç, köy ve şehir çocukları arasındaki eşitsizliğin son bulmasının yegâne koşulunun bu olduğunu belirtmiştir.⁸³ Köy Enstitülerinin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç'un ölümünün 4. yılı için

⁷⁶ Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), kamu görevlilerine sendikalaşma hakkı tanınmasıyla birlikte sol görüşlü öğretmenlerin kurduğu ilk büyük öğretmen sendikasıdır. Kurulduktan sonra sendikanın başkanlığını Fakir Baykurt, başkan yardımcılığını Dursun Akçam üstlenmiştir. Sendika 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra kapatılmıştır. TÖS ve Fakir Baykurt hakkında daha detaylı bilgi almak isteyenler için bkz. Fakir Baykurt, Bir TÖS Vardı, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2000.

⁷⁷ Yahya Akyüz, Öğretmen Örgütlenmesi (Türkiye, Fransa, İsviçre'de ve Uluslararası Düzeyde), Kuruluşlar, Etkinlikler ve Sorunlar, S.B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 86, Ankara, 1980, s. 14-16.

⁷⁸ Türkiye Öğretmenler Sendikası, Büyük Eğitim Yürüyüşü, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1969, s. 10.

⁷⁹ Verileri yürüyüşten sonra sendikanın Ankara biriminden Osman N. Koçtürk açıklamıştır. Yürüyüşteki kişi sayısını bir kortej görevlisi 31 bin olarak sayarken başka kortej görevlisi 36 bin olarak saymıştır. Koçtürk, Tandoğan Meydanı'nda halktan katılımlarla birlikte sayının 40 bin civarına ulaştığını belirtmiştir. Gürsel Meydanı'nda ise halkın yürüyüşe büyük ilgisi sonucunda sayı tahminen 70 bine kadar çıkmıştır. Türkiye Öğretmenler Sendikası, a.g.e., s. 122.

⁸⁰ Türkiye Öğretmenler Sendikası, a.g.e., s. 7.

⁸¹ Türkiye Öğretmenler Sendikası, a.g.e., s. 7.

⁸² Şükrü Koç'un 1962-65 yılları arasında başkanlığını yaptığı Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) öncülüğünde 20 Şubat 1963 tarihinde düzenlenen Büyük Öğretmen Mitingi'nin, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana öğretmenlerin mesleki ve toplumsal anlamda verdikleri mücadeleye içerisinde gerçekleştirdikleri ilk büyük örgütlü eylem olduğu söylenebilir. Bu tarihten itibaren öğretmenler, taleplerini duyurmanın ve kamuoyu oluşturmmanın en önemli yollarını sokağa çıkmak, eylem ve boykot yapmak ve greve gitmek olarak görmüşlerdir. TÖDMF'den sonra kurulan ve federasyonla birleşme yoluna giden Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın da bu mücadele birikimini savunduğu ve sürdürdüğü savunulabilir.

⁸³ Birlik Dergisi, "Federasyon Başkanı Şükrü Koç'un Köy Enstitüleri Günü'ndeki Açılış Konuşması", Yıl 5, S: 64, Mayıs 1964, s. 15.

düzenlenen anma töreninde konuşan Koç, Tonguç'u geride ciltler dolusu kitap bırakan⁸⁴ biri olmanın yanında "binlerce öğretmen yetiştirmiş ve eğitimde bütün dünyaya örnek olmuş 21 Köy Enstitüsü'nün kurucusu⁸⁵ olan halk çocuğu" olarak betimlemiştir. Tonguç'u köylülerin sorunlarını kendine dert edinen, bir grup varlıklı insan için değil yoksul halkın kaderini değiştirmek için çabalayan, bunun sosyal ve ekonomik çözüm yolunu da Köy Enstitülerinde bulan kişi olarak yorumlamıştır. Tonguç sayesinde "kafası ile birlikte eli ve ruhu eğitilmiş öğretmenler hazırlayan" kurumlar kurulmuştur. Koç'un konuşmasında, Ankara ve İstanbul'da kaloriferli apartman dairelerinde oturup hayatını köy kalkınmasına adanmış Tonguç'u lekelemeye çalışan milliyetçileri de isim vermeden şiddetle kınadığı görülmüştür.⁸⁶ Hasan Ali Yücel'in ölümünün 3. yılında düzenlenen anma töreninde de bir konuşma gerçekleştiren Koç, teknik eğitimin bütün yurda yayılması, güzel sanatlarda ve edebiyatta gelişmesi gereken bir zamanda ortaya çıkan Yücel'in üzerine düşeni yerine getirdiğini söylemiştir. Başta Köy Enstitüleri olmak üzere birçok teknik okulun, kız ve erkek sanat enstitülerinin, konservatuarların, tiyatroların bu dönemde kurulduğunu vurgulamış ve hizmetlerinin sonucunda Yücel'in hiç unutulmayacak şekilde hafızalara kazındığını belirtmiştir.⁸⁷

3.3. Şükrü Koç ve Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'na Yönelik Karalamalar ve Saldırıları

TÖDMF'nin Şükrü Koç'un da büyük etkisiyle giderek kitleselleşmesi ve öğretmenler arasında öncü bir örgüt haline gelmesi komünizm karşıtı çevreleri harekete geçirmiştir. Bununla ilgili Kemal Fedai Coşkun tarafından çıkarılan Fedai Dergisi kayda değer bir örnek olarak gösterilebilir. Bu dergide Şükrü Koç'un komünizm propagandası yaptığına yer verilirken CHP'li milletvekillerinden Gıyasettin Karaca'nın "Türk bayrağının rengi Şükrü Koç'un kanıdır" sözlerine de tepki gösterilmiştir.⁸⁸ Bir başka örnek de Mayıs 1964'te federasyonun çağrısı üzerine Atatürk ilkelerine bağlı derneklerin gericilikle savaş için ortak bir cephe kurma çabalarına verilen reflekslerdir. Komünizm karşıtı çevreler federasyona çelme takmak amacıyla, öğretmenlerin ana örgütünü "politikaya karıştığı" iddiasıyla millet meclisine ve senatoya şikâyet ederek birer soru önergesi verilmesini sağlamışlar, MEB'den federasyon yöneticilerini görevlerinden uzaklaştırmalarını istemişlerdir. Ancak bakanın "iddialar sağlam bir temele dayandırılmadığı sürece bu ancak öğretmenlerimizi rahatsız eder" yanıtı ile Türk öğretmenlerinin anayasaya, devrime ve Atatürk ilkelerine bağlı olduğunu belirtmesi tepkileri ilk etapta sonuçsuz bırakmıştır.⁸⁹

⁸⁴ Tonguç, 1927 yılında Elişleri Rehberi, 1928 yılında Muallim Almanığı, 1931 yılında Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi, 1932 yılında İlk, Orta ve Muallim Mekteplerinde Resim, Elişleri ve Sanat Terbiyesi, 1933 yılında İş ve Meslek Terbiyesi adlı kitabı yazmış ve 1933 yılında Kershensteiner adlı kitabı çevirmiştir. Bunların dışında Almanya Maarifi, Köyde Eğitim, Canlandırılacak Köy, İlköğretim Kavramı, Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, Öğretmen Ansiklopedisi, Resim-İş Dersleri, Pedagoji Sözlüğü, Pestalozzi Çocuklar Köyü adlı kitapları yazmıştır. İsmail Hakkı Tonguç ile ilgili daha detaylı bilgi almak için bkz. Engin Tonguç, Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1970.

⁸⁵ 3 Ağustos 1935 tarihinde İlköğretim Genel Müdürlüğü görevine getirilen Tonguç, dönemin Kültür Bakanı Saffet Arıkan'a Köy Enstitülerinin temelini oluşturacak bir rapor sunmuştur. 1938 yılında Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı koltuğuna oturmasıyla 17 Nisan 1940'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 3803 Sayılı Kanun ile ülke genelinde 21 tane Köy Enstitüsü açılmıştır. Bunlardan en bilindikleri Ankara'da açılan Hasanoglan, İzmir'de açılan Kızılçullu, Aydın'da açılan Ortaklar Köy Enstitüleridir. Dilek Ergöner, "Köy Enstitüleri ve Enstitülerin Fikir Babası İsmail Hakkı Tonguç Üzerine", ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Dergisi, C: 3, S:2, Aralık 2020, s. 91-93.

⁸⁶ Birlik Dergisi, "Eğitimci Tonguç", Yıl 6, S: 66, Temmuz 1964, s. 3-4.

⁸⁷ Birlik Dergisi, "Hasan Ali Yücel Anıldı", Yıl 5, S: 62, Mart 1964, s. 1.

⁸⁸ Fedai Dergisi, Yıl: 1, S: 5, Aralık 1963, s. 13-14.

⁸⁹ Birlik Dergisi, "Öğretmen Topluluğu Karşısında İrtica", Yıl 5, S: 64, Mayıs 1964, s. 1.

Aynı dönemde Adalet Partisi'nin Samsun Cumhuriyet Senatörü olan Fethi Tevetoğlu da TÖDMF'nin tüzük dışında hareket ettiğini, solcu bir siyaset adamı olan Şükrü Koç'un ve ekibinin amaç, plan ve görüşlerine hizmet ettiğini savunmuş, bu konuda bir soru önergesi vermiştir.⁹⁰ Bakanın bu önergeyi de yine gerekli kanıtlar sunulmadığı için geçersiz kabul ettiği görülmektedir.⁹¹

TÖDMF'ye saldırıların arttığı bir dönemde Şükrü Koç, Tevetoğlu'nu yanıtsız bırakmamıştır. Derneğin başkanı ve yönetim kurulunun atamayla değil seçimle başa geldiğini Tevetoğlu'na hatırlatan Koç, başkan ve üyelerinin ancak derneklere ve kanunlara karşı sorumlu bulunduğunu söylemiştir. Bir meslek örgütünün tüzüğü, misyonu ve amacı dışında politik hedeflere alet edilmesi iddiasına karşı ise TÖDMF'nin Atatürk ilkelerinin en yılmaz savunucusu olmaya devam edeceğini belirtmiştir.⁹²

TÖDMF'nin Ankara'da düzenlediği “zararlı akımlarla savaş toplantısı” aşırı solu değil sadece gericiliği hedef almakla eleştirilmiş ve komünistlikle itham edilmiştir. Federasyonun bu eleştirilere verdiği yanıtta, şeriat, hilafet ve saltanat yanlılarının ülkeyi çağdaşlaştırmak için mücadele eden Atatürkçü aydınları “tanzimat devrinde zındık, meşrutiyet devrinde masonluk, cumhuriyet döneminde ise komünistlikle” suçlayarak mücadele güçlerini kırma girişimlerinde bulunduklarını söylemiştir. Federasyonun aşırı sol bir yapıda olmadığı, sadece Atatürk devrimlerini uygulamak ve ilerletmek amacıyla olduğu belirtilmiştir.⁹³

TÖDMF'nin, Şükrü Koç'un başkanlığında 1962-64 yılları arasında muazzam bir çıkış yakaladığı savunulabilir. Koç'un başkanlık döneminde federasyon hem toplumsallaşma imkânı yakalamış hem eğitimcilerin bilinç düzeyi artmış hem de öğretmenlerin ücretlerin yükseltilmesine dönük talepleri büyük ölçüde çözüme kavuşmuştur. TÖDMF'nin Eskişehir'de toplanan 17. Kurultay'ının açılış konuşmasını yapan Koç, toplam üye sayısının 60 bine yaklaştığını vurgulayarak göreve geldiği 2 yıl içerisinde üye sayısının iki katına çıktığını söylemiştir. Bu ileriye doğru gerçekleşen gelişmelere paralel olarak birtakım tepkilere ve iftiralara uğradıklarını söyleyen Koç, bunu da ilerlemenin bir kanıtı olarak açıklamıştır. Öğretmenlerin maddi sıkıntılarının giderilmesi için kanun tedbirlerinin kesinleştiğini, parlamento ve hükümet çevreleriyle ciddi temaslar yapıldığını müjdelemiştir. İlkokul öğretmenlerinin ödeneği, ek ders ücretleri gibi iki önemli konunun mücadeleler sonunda çözüme kavuştuğunu belirtmiştir. Toplumu orta çağ karanlığına itmek isteyenlerle, bozgun ve anarşide kişisel çıkar arayanları aynı anda eleştiren Şükrü Koç, bir kez daha Atatürk ilkelerini “ulusu ileriye götürücü tedbirlerin anahtarı” saymıştır. Kurultayın temel tartışma konusunun akademik teknik orta eğitim ile halk eğitim olduğunu söyleyen Koç, planlı kalkınma içerisinde belirlenen hedeflerin uygulanması konusunda gereken hazırlıkların yapılmamasından ötürü bürokrasiyi bir kez daha uyarmıştır. Konuşmasının sonunda Koç hiçbir maddi çıkar gözetmeden halka karşı sorumluluk bilinciyle hareket ettiklerini, federasyonun hiçbir siyasi ve sosyal grubun menfaatine çalışmadığına dikkat çekmiştir.⁹⁴

4. Şükrü Koç'un Amerika'nın Türk Eğitim Sistemini Değiştirme Çabalarına Yönelik Gösterdiği Tepkiler

⁹⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Oturum: 1, Birleşim: 65, 28 Nisan 1964, s. 85.

⁹¹ Birlik Dergisi, “Tevetoğlu Bakandan Cevabını Aldı”, Yıl 5, S: 64, Mayıs 1964, s. 3.

⁹² Birlik Dergisi, “Federasyon Başkanını Milli Eğitim Bakanı Tayin Etmez”, Yıl 5, S: 64, Mayıs 1964, s. 4.

⁹³ Birlik Dergisi, Yıl 5, S: 64, Mayıs 1964, s. 7.

⁹⁴ Birlik Dergisi, “Federasyon Başkanı Şükrü Koç'un 17. Kurultay Açılış Konuşması”, Yıl 6, S: 67, Ağustos 1964, s. 1-3.

Şükrü Koç'un başkanlığında TÖDMF'nin mücadele verdiği bir başka ana başlık da ABD'nin Türk eğitim sistemi üzerinde olan etkileridir. Şükrü Koç'un 1970 yılında yayınlanan "Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma" isimli kitabında Türkiye'nin eğitim sisteminin nasıl adım adım Amerikan emperyalizmine bağlı hale geldiği anlatılmıştır. Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu ihtilalcilerinin milli kurtuluş mücadelesi verdiği sırada siyasi gücü aydın ve bürokratlardan oluşan devrimcilerin elinde tuttuğunu söyleyen Koç, o dönemde henüz bir "sosyal güç" olan ağa-eşraf takımının da desteğinin alındığını yazmıştır. Türk devriminin üst tapıyı değiştirmesine karşılık alt yapıda ve üretim ilişkilerinde gereken değişikliği sağlayamadığını vurgulamış, bu durumun zamanla aydın ve bürokratlar ile halk arasındaki çelişkiyi derinleştirdiğini ve iktidarın devrimcilerin elinden kayıp gitmesine sebep olduğunu yazmıştır.⁹⁵

Koç'a göre İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle tarım ürünlerindeki fiyat artışlarından büyük kazançlar biriktiren ve sermayesini büyük ölçüde arttıran ağa-eşraf takımı, hem yaptığı birikimin bir bölümünü şehirlere aktarmış hem de şehirlerde bulunan ticaret burjuvazisiyle ortaklıklar kurarak onlarla olan ilişkilerini geliştirmiştir. Büyük bir sosyal güç olmasının yanında siyasi gücünü de arttıran bu gerici kesim ilerici kesimin artık iktidarda kalmasını istememiştir. Demokrat Parti dönemini gerici ağa-eşraf takımı ile büyük ticaret burjuvazisinin iktidarı olarak yorumlayan Koç, DP'nin başa gelir gelmez Köy Enstitülerini hedef aldığını da yazmıştır.⁹⁶

Koç'un aktardıklarına göre ABD, Türkiye'deki devlet bürokrasisini kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dizayn etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Demokrat Parti iktidarı döneminin ilk yarısında İktisadi İşbirliği Teşkilatı (ICA) yoluyla birkaç yüz Türk personeline burslu olarak kısa süreli Amerika gezileri yaptırılmıştır. Koç, bu teşkilatın 1956 yılında AID adını aldığını ve açılışının Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı anlamına geldiğini belirtmiş, teşkilatın Millî Eğitim Bakanlığı'na dönük etkilerini ve müdahalelerini incelemiştir. Koç, AID misyonunun 1956 yılından itibaren daha aktif bir konuma geldiğini ve Millî Eğitim Bakanlığı'nı uzman sıfatıyla kontrol altına aldığını iddia etmiştir. Koç'un aktardıklarına göre teşkilatın belirlediği isimler Amerika'da burslu bir şekilde eğitim almışlar ve Türkiye'ye döndüklerinde devletin diğer kademelerinde olduğu gibi MEB'de de önemli görevlere getirilmişlerdir. Bu kişiler hakkında isim verilmemiş, sadece bursu alanlar arasında Süleyman Demirel'in de olduğu belirtilmiştir. AID misyonun başında CIA'nın yüksek rütbeli görevlisi olup daha sonraları Vietnam Savaşı'nda da görev yapacak olan Dr. Wrinkle⁹⁷ bulunmuştur.⁹⁸ Fakir Baykurt'un aktardıklarına göre, 1963-64 yıllarında öğretmen yetiştirmek amacıyla bir proje hazırlayan ve 20 öğretmen okulu için dönemin parasıyla 100 milyon liraya yakın bütçe ayıran AID, her öğretmen okulunda birer büro kurmayı, bürolara iki uzman, iki tercüman ve iki sekreter atamayı amaçlamıştır.⁹⁹ AID misyonunun faaliyetleri sendikalara da yansımış,

⁹⁵ Koç, a.g.e., s. 84-88.

⁹⁶ Koç, a.g.e., s. 89-93.

⁹⁷ Türkiye'ye gelmeden önce Almanya'da bulunan Amerikan işgal kuvvetlerinin eğitim danışmanlığını yapmış olan Dr. Wrinkle, Alman okullarını da Amerikan etkisi altına sokmaya çalışmıştır. Fakir Baykurt, Türk Eğitiminde Emperyalist Etkiler, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, Kasım 1999, s. 36.

⁹⁸ Koç, a.g.e., s. 101.

⁹⁹ Baykurt, bu yüksek bütçeli tekliflerin dönemin Öğretmen Okulları Genel Müdürü Selman Erdem tarafından engellendiğini yazmış, daha sonrasında AP iktidarına gönderme yaparak yapılan baskılar sonucunda Erdem'in görevden ayrılmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Baykurt, a.g.e., s. 46-47.

Türk-İş'ten ayrılıp DİSK'i kuran sendikaların ve yöneticilerinin en büyük ayrılık gerekçesi AID'den Türk-İş'e aktarılan fonlar ve paralar olmuştur.¹⁰⁰

TÖDMF, 1961 yılından sonra AID misyonunun eylemlerini ve Türk eğitim sistemini yabancılaştırma faaliyetlerini ifşa etmek için çaba harcamıştır. Aynı şekilde AID merkezi de TÖDMF'nin çalışmalarını yakın takibe almış ve kısa sürede yakalamış olduğu büyük sıçramanın nedenlerini araştırmıştır.¹⁰¹

TÖDMF'nin giderek genişlediğini ve öğretmenler içerisinde öncü bir örgüt haline geldiğini gören AID ilk olarak federasyon ile iş birliği yapma taktiğini denemiştir.¹⁰² AID misyonu adına federasyonu ziyaret eden ve başkan Şükrü Koç ile görüşen Dr. Holmlund federasyonu çalışmalarından dolayı tebrik etmiş ama sadece gönüllülerin çabasıyla ve üye aidatıyla proje oluşturma imkansızlığından söz etmiştir. Bunun için daha büyük paralara ihtiyaç vardır ve federasyonun projeleri için gerekli mali yardımı AID olarak yapabileceklerini söylemiştir. AID misyonunun amacını ve politikasını çok iyi bilen TÖDMF yöneticileri ve Şükrü Koç böylesine bir iş birliği teklifini kesin olarak reddetmişlerdir.¹⁰³

AID misyonunun bundan sonraki amacını tam olarak anlamak için federasyon tarafından görevlendirilen kişiler AID yöneticileriyle birkaç toplantıya daha katılmışlardır. Burada Amerikalı eğitimcilerin göz boyayan burs, saray inşaatı gibi tekliflerde bulunduğu görülmüştür. Federasyon bu toplantılardan sonra AID'in amacını anlayarak gelen teklifleri bir kez daha reddetmiş ve Amerikan kuruluşuyla olan bağlantısını tamamen kesmiştir. Şükrü Koç, yönetimi Amerika'ya teslim etmek pahasına donanımlı binalara ve kaliteli malzemelere ihtiyaç duymadıklarını, arkalarında bulundan 100 bin Atatürkçü öğretmenin desteğinin yeterli olduğunu yazmıştır.¹⁰⁴

TÖDMF ile iş birliği yoluna gidemeyeceğini anlayan AID, taktik değiştirerek kendilerine bağlı kişileri federasyon kongrelerine göndererek yönetimi ele geçirmeye çalışmıştır. 1964 yılındaki Eskişehir Kurultayı'ndan önce AID'e bağlı isimler ve onlarla yol yürüten yurt içindeki kişiler Şükrü Koç'u gözden düşürmek adına ilginç bir organizasyona girişmişlerdir. Daha önce 1963 yılı bütçe görüşmelerinde AP Çanakkale vekili Akay'ın Şükrü Koç'a karşı kullandığı suçlamaları tekrar gündeme getirmişlerdir. Şükrü Koç'un 1946 yılında MEB tarafından yayınlanan bir dergide İngiliz İşçi Partisi liderlerinden Harold Laski'nin "Demokrasi ve Sosyalizm" adlı kitabını değerlendirdiği bir yazısı çıkmıştır. AID bu yazıyı basına sızdırmış ve yazıyı yazan Şükrü Koç'u halka komünizmi aşılama çalışmakla suçlamıştır. İşin sonunda AID'in Şükrü Koç'u karalama ve federasyonu ele geçirme çabaları sonuçsuz kalmış, TÖDMF Atatürk'ün izinden yürümeye devam etmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bu gerekçeyi haksız ve çelişkili bulanlar da olmuştur. Aziz Çelik, DİSK'in beş kurucusundan Kuas, Alpdündar ve Güzelce'nin de AID programı kapsamında ABD'de eğitim aldığını belirtmiş, Kemal Türkler'in bir dönem AID fonlarından yararlanmak istediğini yazmıştır. Çelik'e göre o dönem Türk-İş'ten kopuşun AID misyonu ile açıklanması TİP'in yürüttüğü anti-Amerikancı ve anti-empyralist siyaset ile konjonktürel olarak dünyada ve Türkiye'de anti-Amerikancı havanın esmesinden kaynaklıdır. Aziz Çelik, "AID Yardımları ve DİSK'in Eleştirileri", DİSK Tarihi Kuruluş, Direniş, Varoluş 1967-1975 (Editör: Aziz Çelik), C. 1, Disk Yayınları No: 78, İstanbul, Mart 2020, s. 195.

¹⁰¹ Koç, a.g.e., s. 136.

¹⁰² Yıldırım Koç, "Amerikan Parasını Reddeden Öğretmen Örgütleri", Aydınlık Gazetesi, 5 Aralık 2020.

¹⁰³ Koç, a.g.e., s. 139.

¹⁰⁴ Koç, a.g.e., s. 139-141.

¹⁰⁵ Koç, a.g.e., s. 143.

27 Ağustos 1962’de ABD başkan yardımcısı Johnson ile Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin arasında yapılan antlaşmayla Türkiye, Barış Gönüllüleri’ni¹⁰⁶ kabul etmeye başlamıştır. Kennedy’nin bir projesi olan ve ABD’nin yardım ettiği ülkeler ve halklar arasında Amerikan sevgisini uyandırmayı amaçlayan bu proje ABD’li kolej ve üniversite öğrencileri tarafından yürütülecektir. 1963 ve 1969 yılları arasında 1200 Barış Gönüllüsü genç Türkiye’ye gelerek kasabalarda İngilizce dersi vermeye başlamıştır. Bu kişilerin Türk devletinin ve eğitim sisteminin koyduğu kurallardan daha özerk hareket ettiği görülmüştür. Ayrıca zamanla ajanlık faaliyetleri yürüterek CIA hesabına çalıştıkları fark edilmiştir.¹⁰⁷ Bu Barış Gönüllüleri projesi de yurtsever öğretmenlerin tepkisini çekmiştir. Şükrü Koç ve TÖDMF, Barış Gönüllüleri’nin bir ajanlık müessesesi olduğunu, Türkiye’yi siyasi ve ekonomik alanın yanında kültürel ve eğitimsel planda da Amerika’ya bağlı hale getirme girişimi olduğunu her fırsatta vurgulamışlardır.¹⁰⁸

5. Şükrü Koç’un Adalet Partisi İktidarı Hakkındaki Düşünceleri

Şükrü Koç’a göre 1964 yılında Kıbrıs’ta yaşanan ve ABD başkanı Johnson ile İnönü arasında sirayet eden kriz AP’nin iktidara gelmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Türk toplumunun Amerikan politikalarına duyduğu nefretin artması¹⁰⁹ ve bağımsızlıkçı fikirlerin yaygınlaşmasıyla çoğu alanda olduğu gibi MEB içerisinde de sol eğilimin güçlenmesi ABD’yi kaygılandırmış ve ABD, AP’nin iktidara gelmesi için çalışmıştır. Koç’un iddiasına göre AP iktidara geldiğinde ilk olarak sol eğilimli genel müdürleri tasfiye etmiş ve Köy Enstitülerine yakın isimleri MEB’den uzaklaştırmıştır.¹¹⁰ Bu doğrultuda Gönen Köy Enstitüsü mezunu, TÖS’ün ilk ve tek genel başkanı yazar Fakir Baykurt’un MEB Müdürler Kurulu kararıyla Ankara İlköğretim Müfettişliği görevinden alınması bu tasfiye politikasının en büyük örneklerinden biri olmuştur.¹¹¹

Şükrü Koç’un AP’yi eleştirdiği noktalardan biri de DPT’nin planlarına uyulmamasıdır. Özelleştirmelerin yanında 1965’te 26 tane olan imam hatip okullarının sayısının 1969’da 75’e çıkmış olması, mesleki okul bazında artışlara göre fazla olarak eleştirilmiş ve bu durum dinselleşme ve irtica olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Koç, bu atılımın egemen güçler ve emperyalizm tarafından desteklendiğinin altını çizmiştir.¹¹² Bununla birlikte dikkat çekilen hususlardan biri de AP iktidarı döneminde gerek okullaşma gerekse de okur yazarlık oranında beş yıllık planın hazırlanmış ve öngörmüş olduğu şekilde bir artış gerçekleştirilememiş, köy

¹⁰⁶ ABD’de John Kennedy hükümeti tarafından 1 Mart 1961’de başlatılan ve başka ülkelere teknik yardım sağlama, Amerikan kültürünü tanıtmaya, benimsetme ve sevdirmeye amaçlı gönüllü programına verilen isimdir. 1962-1972 yılları arasında toplam 2101 Barış Gönüllüsü Türkiye’ye gelmiştir. Günver Güneş – Ezgi Durmaz, “Amerikan Barış Gönüllülerinin Muğla ve Çevresindeki Faaliyetleri”, Cumhuriyet’in 100. Yılına Armağan Muğla Tarihi Üzerine Araştırmalar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2024, s. 146.

¹⁰⁷ Barış Gönüllüleri Hareketi, Türkiye’de değişik siyasi partiler, kurumlar, akademisyenler ve dergiler içerisinde birçok farklı ideolojik görüş tarafından Amerikan emperyalizminin başka ülkeleri kontrolü altına alma girişimi ve ajanlık faaliyeti olarak değerlendirilmiştir. Murat Soysal, Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri (1962-1972), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 111-123.

¹⁰⁸ Koç, a.g.e., s. 157-162.

¹⁰⁹ Koç, a.g.e., s. 165.

¹¹⁰ Koç, a.g.e., s. 189-190.

¹¹¹ Güven Gürkan Öztan, Adalet Partisi İktidarında Solun Eğitim Meselesine Bakışı (1965-1971), Mülkiye Dergisi, Mart 2020, s. 10.

¹¹² Koç, a.g.e., s. 190-192.

okullarında eğitim, okulların kalitesi, donanımı ve öğretmen sayısı gibi kriterler baz alındığında istenilen düzeye ulaşamamış olduğudur.¹¹³

Şükrü Koç, AP iktidarı döneminde kalkınma planları içerisinde özel sektöre ağırlık verilme girişimlerine karşı büyük direniş göstermiştir. 1967 yılında ikinci kalkınma planı müzakereleri için mecliste CHP adına bir konuşma gerçekleştiren Koç, AP iktidarını kalkınma planı içerisinde özel sektöre ve sermayeye ağırlık vermesi dolayısıyla yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Koç'a göre AP'nin karma ekonomiden anladığı devletin elindeki yatırımlarla yetinmesi ve özel sektörün yatırımlarına altyapı sunmasıdır. Oysaki bu zamana kadar Anadolu insanının hem istihdama kavuşması hem de sosyokültürel olarak gelişim göstermesi kamu iktisadi teşebbüslerin ürünüdür. Koç, cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektöre ağırlık veren daha liberal eğilimli bir politika izlendiğini, fakat bunun kısa süre içerisinde verimli olmadığı anlaşıncıya üstün teknoloji ve büyük sermaye gerektiren alanlara devletin el attığını söylemiştir. AP'yi ilk yıllarda başarısızlığı ispatlanan ekonomi politikasına dönmekle suçlamıştır.¹¹⁴

Tarım konusunda da yine özel sektöre ağırlık verildiğini ve bunun bir yanlışlık olduğunu belirten Koç, iktidara tarımda devletin rolünü hatırlatmıştır.¹¹⁵ Tarımda üretimi sağlamak için gerekli olan üretim araçlarının birçoğunun yüksek fiyatlara ithal edilmesi ve akaryakıt, ilaç, gübre fiyatlarının yüksek olması tarımsal maliyetleri muazzam derecede arttırmaktadır. Bu durum köylünün dış pazarlarla rekabet edebilme olanağını ortadan kaldırmıştır. Koç, köylünün emeğini koruyabilmek ve maliyetleri düşürebilmek için gerekli olan üretim araçlarını devlet olarak sağlayabilmek amacıyla komisyona önerilerde bulunmuştur:

“İkinci beş yıllık plan içerisinde tarımsal üretimde gerekli olan tarım araç ve makineleri, traktörü, kimyevi gübreyi ve ilaçları devlet olarak ithal edip asgari bir fiyat farkıyla çiftçiye ve köylüye sunmak

Yurt içinde üretilen ya da monte edilen traktör, makine ve yedek parçalarda çeşidin azaltılması, ünite büyütülmesi yoluyla maliyetlerin düşürülmesi. Gümrük indirimleri ve direkt ithalat yoluyla ucuzluk sağlama

İhraç ürünlerinde kalite denetimi, standardizasyon ve fiyat istikrarını sağlamak üzere kooperatiflerle iş birliği kurulması ve araçların ortadan kaldırılarak üreticinin emeğini koruma ve dünya piyasalarıyla rekabet edebilme olanağı sağlama”¹¹⁶

Koç'un bu söylediklerine AP Aydın Milletvekili ve Plan Karma Komisyonu Başkanı İsmet Sezgin'in itiraz ettiği görülmektedir. Sezgin, ithalatın devlet eliyle yapılmasına hem bireysel hem de komisyon adına karşı çıkmış ve bunun aynı zamanda iktisadi bir felsefe olduğunu savunmuştur.¹¹⁷ Koç, söylediklerini bir doktrin çatışması yaratmak adına söylemediğini, üreticinin emeğini korumanın ve istismarı engellemenin herkesin ortak görevi olduğunu söylemiştir.¹¹⁸

¹¹³ Şengül Büyükboyacı, Süleyman Demirel Dönemi (1965-1971) Eğitim Politikaları ve Uygulamalarının Türk Basınındaki Yankıları, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2015, s. 25.

¹¹⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 19, Oturum 3, Birleşim: 126, 27 Haziran 1967, s. 430.

¹¹⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 19, Oturum 3, Birleşim: 126, 27 Haziran 1967, s. 431.

¹¹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 130, 1 Temmuz 1967, s. 133.

¹¹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 130, 1 Temmuz 1967, s. 133.

¹¹⁸ Şükrü Koç, İsmet Sezgin ile aynı bölgenin milletvekili olduklarından bahsetmiş ve Aydın'da bulunan pamuk müstahsili vatandaşların ıstıraplarını beraber dinlediklerini AP vekiline hatırlatmıştır. Koç, üreticiye karşı yapılan istismarı anlatırken Aydın köylüsünün 1 kilo pamuğu 180 kuruşa mal ettiğini ve ortalama da 180 kuruşa sattığını

İkinci beş yıllık plan içerisinde strateji ve hedefleri adlı bölgenin 35. maddesinde üstün teknoloji ve büyük sermaye gerektiren alanlarda kamu sektörüne büyük görev düştüğü belirtilirken plan dokümanının 78. sayfasında ekonomik kurallarının 5. maddesinde imalat sektörünün özel sektöre bırakılacağı belirtilmiştir. Şükrü Koç, bu 5. maddenin ilk paragrafının metinden çıkarılması önermiş, bu teklif plan karma komisyonu ve hükümet tarafından desteklenmemiş, önerge oy birliğiyle reddedilmiştir.¹¹⁹

Şükrü Koç, ikinci beş yıllık kalkınma planının hazırlandığı bütçe görüşmelerinin ikinci gününde de AP iktidarının ağırlığı özel sektöre kaydırma girişimlerine karşı durmuştur. Koç, Türk ekonomisinin karma ekonomiye dayanması gerektiğini savunurken kamu ile özel teşebbüs arasında karma teşebbüsler kurulmasına karşı çıkmıştır. Bu oluşumların, devlet kaynaklarını ve fonlarını birkaç kişiyi zengin etmek amacıyla kullanacağını söylemiştir. Plan karma komisyonuna kamu yatırımlarının amacını ve dağılımını bozacak olan karma teşebbüslerin yasaklanması teklifinde bulunmuş, ancak teklif yine oy birliğiyle reddedilmiştir.¹²⁰

Şükrü Koç'un mücadelesi devletleştirme ve millileştirme başlıkları altında da sürmüştür. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 1969 yılı bütçesinde CHP grubu adına konuşan Şükrü Koç, partisinin enerji kaynaklarına ve bunların nasıl işletileceğine olan bakışını şöyle özetlemiştir:

“CHP grubu olarak inanıyoruz ki, toprağın altında ve üstünde bulunan bütün servet kaynaklarımız, halkın tümünün çıkarı demek olan bir milli hassaslık ve kıskançlık içinde işletilmelidir. Devlet, ekonomik görevleri olan bir kuruluştur. Bu servetlerden milletimizin adil ve eşit ölçüler içinde faydalanmasını sağlamak devletin başlıca görevidir. Onun içindir ki, devlet halka dönük, halk yararına çalışan bir iktisadi politika izlemek zorundadır. Bizim devletçiliğimizin amacı da budur. Devletçilik bir mücerret hedef ve amaç değil, halkın mutluluğuna, milli gelir dağılımında hak ettiği payı almasına, sosyal dengeyi sağlamaya ait sosyo-ekonomik politikanın uygulanmasına yarayan bir araçtır, bir metottur.”¹²¹

AP iktidarını 4 yılda tabii kaynakların milli temelde işletilmesine dönük hiçbir adım atmaması nedeniyle eleştiren Koç, mevcut petrol, maden ve yabancı sermaye kanunlarını “milli egemenlik ve bağımsızlık haysiyetimizi çiğneyen birer kapitülasyon ilanı” olarak yorumlamıştır. Şükrü Koç konuşmasının devamında 1954 yılında çıkarılan petrol kanununa değinmiş ve bu kanunun yabancı petrol tröstlerinin ülkenin milli kaynaklarını ele geçirmelerine gereken hukuki altyapıyı sağladığını söylemiştir.¹²²

Bu bağlamda Şükrü Koç, ülkemizde bulunan enerji kaynaklarını yabancı tekellerden ve yerli sermayeden kurtarmanın biricik yolunu etkin bir devletleştirme ve millileştirme siyaseti izlemekte görmüştür. Bütün bu görüşlerinin de ülkenin kurucu felsefesinde ve Atatürk ilkelerinde bulunduğunu düşünmüştür. Onu sosyalist değil de sol Kemalist, sol milliyetçi ya da ulusal kalkıncı yapan da budur. Politik çizgisi Atatürk'e yeniden dönüşü sağlamak ve ulusal bağımsızlığı etkin kılmaktır. Federasyonda, mecliste, sokakta, yazdığı yazılarda Türkiye'nin sanayi, tarım ve enerjide devletçi bir çizgide olması gerektiğini savunmuş ve her

örnek göstermiş, bu sömürünün ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 130, 1 Temmuz 1967, s. 134.

¹¹⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 130, 1 Temmuz 1967, s. 144-145.

¹²⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 131, 2 Temmuz 1967, s. 233-234.

¹²¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 33, Oturum 3, Birleşim: 55, 18 Şubat 1969, s. 637.

¹²² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 33, Oturum 3, Birleşim: 55, 18 Şubat 1969, s. 637.

seferinde sosyal adalete vurgu yapmıştır. Türkiye'nin ekonomide, siyasette ve eğitimde başta ABD olmak üzere emperyalizme olan bağımlılığından kurtulması gerektiğini kendine ilke edinmiştir.

6. Sonuç

Mustafa Şükrü Koç, 1925 yılında Kuyucak'ta doğmuş ve ilkokul öğrenimini burada tamamladıktan sonra önce İzmir Kızıllı Köy Öğretmen Okulu'na ardından da Ankara Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'ne girmiştir. Yetiştirdiği Köy Enstitüleri onun hem uzun yıllar öğretmenlik ve müfettişlik yapmasına vesile olmuş hem de kendisine öğretmenlerin mücadelesine dahil olma sorumluluğunu yüklemiştir. Bu sorumluluk bilinciyle hareket eden Koç, yükselen öğretmen hareketi içerisinde uzun bir dönem boyunca yer almıştır.

1945 yılından sonra öğretmenlerin mücadelesi örgütlü bir yapıya bürünmüş ve oldukça kitlesel hale gelmiştir. Bunun nedeni gerek siyasal düzlemde yaşanan nesnel değişimler gerekse öğretmenlerin ortaya koyduğu öznel irade olmuştur. Bu da en büyük meyvesini TÖDMF ve Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği olarak vermiştir. Şükrü Koç, köy enstitüsü çıkışlı bir öğretmen olarak başlangıçta DP'nin elinde tuttuğu TÖDMF'ye karşı Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği'nde mücadelesini sürdürmüştür. Ancak büyük bir kırılma noktası olan 27 Mayıs Darbesi TÖDMF'nin sola açık hale gelmesini sağlamıştır. 27 Mayıs'tan sonra CHP Aydın Milletvekili olarak meclise giren ve 1962'de TÖDMF'nin başına geçen Şükrü Koç'un öğretmenlerin özlük hakları mücadelesine geniş katılımlı Büyük Öğretmen Mitingi'nin örgütlenmesi ve mecliste öğretmenlerin sorunlarının dile getirilmesi yoluyla başka bir boyut kazandırdığı görülmüştür. Koç döneminde TÖDMF hem eylemsel olarak yükselişe geçmiş hem de nicel manada üye sayısı açısından ciddi bir büyüme yakalamıştır. Öğretmenlerin uğradığı saldırılara ve yaşadığı geçim sıkıntısına karşı federasyon ve meclis içerisinde etkili bir direniş gösteren Şükrü Koç, öğretmenlerin yaşanabilir bir ücrete erişmesine, sağlıklı bir ortamda eğitim vermesine ve sendikal haklara ulaşmasına¹²³ büyük katkı sağlamıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası neredeyse bütün siyasi çevrelerde Atatürk'e dönüş, II. Kuva-yı Milliye Hareketi gibi söylemlerin kullanıldığı görülmüştür. Devleti rayına oturma hareketi olarak görülen 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra 27 Mayıs'ın amacına uygun olarak Şükrü Koç'un da fikirlerini Atatürk'e dönüş temelinde olgunlaştırdığı, eğitimde Köy Enstitüleri modelini yeniden hayata geçirme amacıyla hareket ettiği söylenebilir. Şükrü Koç, öğretmenlik mesleğini bir aydınlanma hareketi haline getirmek, teori ile pratiği buluşturmak, eğitimi uygarlık hedefine uygun hale getirmek için çabalamıştır. Şükrü Koç'un bütün çabalarına karşılık hem Adalet Partisi iktidarında hem de Koç'un kendi partisinden olan İsmet İnönü ile Bülent Ecevit'in başbakanlık yaptığı dönemde eğitimin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmadığı ve Köy Enstitülerinin yeniden hayata geçirilmediği görülmüştür.

Şükrü Koç'un siyasi çizgisinden rahatsız olan Nedim Evliya, Fethi Tevetoğlu, Ahmet Nihat Akay ve Ömer Lütfü Bozcalı gibi AP'li senatörler, vekiller ve federasyon içerisinde bulunup sonradan yollarını ayıran milliyetçi muhafazakâr öğretmenler 60'lı yıllar boyunca Koç'u hiç durmadan "komünistlikle" suçlamışlardır. Bu suçlamaları reddeden Şükrü Koç her fırsatta kendisini ve federasyonu Atatürkçü çizgide tanımlamayı ihmal etmemiştir. Şükrü Koç,

¹²³ İlkokul öğretmen aylıkları yüzde 35 arttırılmış, orta öğretim öğretmenlerinin birim ders ücretlerinin artışı üst sınır aylığa yaklaşmış, er olarak askere alınan öğretmenlere ek ders ücreti verilmiş ve öğretmenleri koruyucu bazı önlemlerin arttırılması karar altına alınmıştır. Ayrıca Devlet Personeli Sendikaları Yasası ve Devlet Memurları Yasası gibi önemli yasaların çıkarılmasında da Şükrü Koç'un ve TÖDMF'nin verdiği mücadele etkili olmuştur. Altunya, a.g.e., s. 106.

düşünce yapısı itibarıyla tam manasıyla solculuk ve komünistlikle bağdaştırılamayacağı gibi emperyalizme, özel sektöre ve eğitime olan bakış açısıyla dönemin Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha solda siyaset yürüten bir politikacı izlenimi verdiği de gerçektir.

Mücadelesinin bir ayağını da Amerikan emperyalizminin Türk eğitim sistemini ve kültürel zenginliklerini kendi çıkarlarına bağımlı hale getirme girişimlerine tepkiler oluşturmuştur. Yazdığı "Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma" kitabıyla Amerika'nın siyasi ve ekonomik sömürsünün yanında eğitimsel plandaki saldırılarının tarihsel boyutuna da değinen Koç, Amerika'nın MEB üzerindeki kontrolünü eleştirmiş ve Amerika'nın bu faaliyetlerini teşhir etmeye çalışmıştır. Şükrü Koç öncülüğünde TÖDMF'nin, Türkiye'de bulunan AID misyonunun faaliyetlerini ifşa etme konusunda yoğun bir çaba sarf ettiği ve eğitimi bağımsız hale getirme iddiasıyla hareket ettiği görülmüştür.

Federasyon yöneticiliğinden sonra AP iktidarının özelleştirmeci politikalarına karşı mecliste etkili bir direnç ortaya koyan Şükrü Koç, AP iktidarının meslek okulları arasında en çok imam hatiplere önem vermesi karşısında hem laikliği ön plana çıkartmış hem de ekonomik kalkınmayı sağlayacak diğer meslek okullarının inşasının daha acil ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Kaynakça

Arşivler

TBMM Arşivi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 3. Yasama Yılı, Oturum: 1, Birleşim: 65, 28 Nisan 1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 1, Oturum 1, Birleşim: 28, 3 Ocak 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 3, Oturum 2, Birleşim: 53, 22 Şubat 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 12, Oturum 2, Birleşim: 47, 12 Şubat 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 13, Oturum 2, Birleşim: 52, 17 Şubat 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 16, Oturum 1, Birleşim: 69, 10 Nisan 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 19, Oturum 3, Birleşim: 126, 27 Haziran 1967

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 130, 1 Temmuz 1967.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 20, Oturum 2, Birleşim: 131, 2 Temmuz 1967.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 33, Oturum 3, Birleşim: 55, 18 Şubat 1969.

Gazete ve Dergiler

Aydınlık Gazetesi

Birlik Dergisi

Cumhuriyet Gazetesi

ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Dergisi

Fedai Dergisi

Milliyet Gazetesi

Öncü Gazetesi

Özgür İnsan Dergisi

Yön Dergisi

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Akagündüz, Ü. – Akagündüz, S. Y., İmece Dergisi ve Dergideki Toplum Temalı Yazıların Bibliyografik Künyesi (1961-1965), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı 60, Aralık 2017.

Akyüz, Y., Öğretmen Örgütlenmesi (Türkiye, Fransa, İsviçre’de ve Uluslararası Düzeyde), Kuruluşlar, Etkinlikler ve Sorunlar, S.B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 86, Ankara, 1980.

Alişoğlu, B., Millî Eğitim Bakanlığı Sürecinde İbrahim Hulusi Öktem (1963-1965), Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2020.

Altunya, N., Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi (1906-2015), Yenilenmiş 3. Basım, Ankara, 2015.

Aydın, İ., TÖB-DER Tarihi, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, Nisan 2016.

Bağce, H. E., Türk Parlamento Tarihi, TBMM XV. Dönem (1972-1977), C. III, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Yayını No: 148, Ankara, 2012.

Baykurt, F., Bir TÖS Vardı, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2000.

Baykurt, F., Türk Eğitiminde Emperyalist Etkiler, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, Kasım 1999.

Büyükboyacı, Ş., Süleyman Demirel Dönemi (1965-1971) Eğitim Politikaları ve Uygulamalarının Türk Basınındaki Yankıları, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2015.

Cerev, G., Geçmişten Günümüze Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenme Mücadelesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013.

DİSK Tarihi Kuruluş, Direniş, Varoluş 1967-1975 (Editör: Aziz Çelik), C. 1, DİSK Yayınları No: 78, İstanbul, Mart 2020.

Geray, C., Devlet Planlama Teşkilatı Kurulduktan Sonra Şehir ve Bölge Planlaması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Nisan 1960, s. 225.

Gut, E., Köy Enstitüleri Dergisi Üzerinde Bir İnceleme. Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 2018.

Günay, B., Türk Siyasi Hayatında Şevket Raşit Hatipoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2021.

Güneş, G. – Durmaz, E., “Amerikan Barış Gönüllülerinin Muğla ve Çevresindeki Faaliyetleri”, Cumhuriyet’in 100. Yılına Armağan Muğla Tarihi Üzerine Araştırmalar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2024.

Koç, A., 1965 Genel Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017.

Koç, M. Ş., Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma, Güven Matbaası, Ankara, 1970.

Korkmaz, S. B., Türkiye’de Tek Parti İktidarı (1931-1946) ve Basın: Yücel Dergisi (1935-1956) Örneği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Ocak 2014.

Laski, H. J., Politikaya Giriş, Ayrıntı Basımevi, Ankara, Mayıs 2019.

Mert, Ö., Türkiye’de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013.

Onar, E., Türk Parlamento Tarihi TBMM – XII. Dönem (1961-1965), C. IV, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Ankara.

Öztan, G. G., 1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Mart 2021.

Öztan, G. G., Adalet Partisi İktidarında Solun Eğitim Meselesine Bakışı (1965-1971), Mülkiye Dergisi, Mart 2020.

Seyitdanlıoğlu, M., Türk Parlamento Tarihi, Kurucu Meclis (6 Ocak 1961- 15 Ekim 1961), Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi Üyeleri Özgeçmişler, II. Cilt, TBMM Yayını No: 158, Ankara, 2015.

Soysal, M., Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri (1962-1972), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010.

Şahin, M., Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmelerine Bir Örnek: Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2014.

Şendal, T., Cumhuriyet Halk Partisinde Ortanın Solu İle Başlayan Siyasal Metamorfoza Karşı İç ve Dış Muhalefet, Tarih ve Gelecek Dergisi, Haziran 2020.

TBMM Albümü (1920-2010), C. 2 (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, Nisan 2010.

Tinal, M., Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008.

Tokaş, P., Fedai Dergisi’nde Komünizm, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2018.

Tonguç, E., Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1970.

Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler, Amaçlar, Yöntem, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1991), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1994.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, Büyük Eğitim Yürüyüşü, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1969.

Ünlü, U. C., Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, “Halkı Uyandırmak” ve “Devrim İçin Eğitim”. Mülkiye Dergisi, 2023.

Yaşar, S., 274 ve 275 Sayılı Kanunların Hazırlanış Süreci ve Sendikalar, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 2018.

Görsel Sanatlar Bağlamında, Resimli Dünya Dergisindeki İllüstrasyonların İncelenmesi

İlter SARIKAYA ¹

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 16.01.2025

Kabul Tarihi: 03.03.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 16.01.2025

Acceptance Date: 03.03.2025

Özet

Resimli Dünya “fenni, edebi, terbiyevi, mizahi çocuk gazetesidir” ibaresiyle 4 Aralık 1924’de İstanbul’da yayınlanmıştır. Haftalık çıkan dergi 21 sayı yayınlanmıştır. Yayın Müdürü Orhon Seyfi (Orhon), çizeri Cemal Nadir (Güler) idi. Yayınlandığı süre boyunca çocuklara faydalı bilgiler vermeyi hedefleyen Resimli Dünya, onların hayal gücünü geliştirecek bilgileri resim, şiir, bulmaca, gezi yazısı, soru, haber, illüstrasyon (çizgi resim) ve öykü şeklinde sunmuştur. Dergi, Cumhuriyetin ilk yıllarında gelecek neslin zekâ ve algısını geliştirecek, ülke ve dünya bilgisini arttıracak nitelikteki illüstrasyon örneklerine yer vermiştir. Bunlardan biri olan ve seri olarak yayınlanan resimli ve geniş açıklamalı “Resimli Dünya’nın İcatlarından” başlıklı bölümdür. Bu bölümde sunulan on beş ilginç icada ait illüstrasyon çizimleriyle, çocuklara resim ve bilgiyi birleştirerek hayal gücünü kullanma, yaratıcılık ve buluş yapabilme becerileri kazandırmak hedeflenmiştir. Dergi bu icatları oldukça faydalı ve yapılması kolay birer buluş olarak tanıtmaktadır. Resimli Dünya, anlaşılır illüstrasyon çizimleriyle ve açıklamalarıyla ağırlıklı olarak çocukların yaratıcılık yönlerine hitap etmiştir. Gündelik hayata dair sorunları çözecek bu icatların pratik, kolay ve eğlenceli olmaları çocuklara sorun çözme kabiliyeti, yılmadan çalışma ve gözlem ve deney yaparak bir bakıma yaparak yaşayarak öğrenme yoluyla önemli bilişsel ve eğitsel katkılar sunmak gayesindedir. Çalışmada, grafik tasarımın bir alanı olan yayın illüstrasyonları açısından da oldukça başarılı ve etkileyici olan bu illüstrasyon çizimleri ile eğitimde yaratıcılığın artırılmasını sağlayabilecek bu icatlar tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Resimli Dünya, Cemal Nadir Güler, grafik tasarım, icat

Examination of Illustrations in the Illustrated World Magazine

Abstract

Resimli Dünya “scientific, literary, educational, humorous children's newspaper” was published in Istanbul on December 4, 1924. The weekly magazine published 21 issues. The editor-chief was Orhon Seyfi (Orhon), and the illustrator was Cemal Nadir (Guler). Aiming to provide useful information to children during its publication, Resimli Dünya presented information that would develop their imagination in the form of paintings, poems, puzzles, travel letters, questions, news, cartoon pictures and stories. In the early years of the Turkish Republic, the magazine included examples that will improve the intelligence and perception of the next generation and increase the knowledge of the country and the world. One of them is the Illustrated and widely annotated section entitled “From the inventions of The Resimli Dünya”, which is published in series. The fifteen interesting inventions presented in this section aim to give children the skills to use imagination, creativity and invention by combining painting and knowledge. The journal presents these inventions as very useful and easy to make inventions. Resimli Dünya appealed mainly to the creative aspects of children with clear drawings and descriptions. The practical, easy and fun of these inventions that will solve the problems of everyday life is aimed at providing children with significant cognitive and educational contributions through the ability to solve problems, learning by working without intimidation and living by observing and experimenting in a way. In the study, these drawings, which are

¹ İlter Sarıkaya, Öğretim Görevlisi, Antalya Belek Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Tasarım Bölümü, Grafik Tasarım Programı, ilteray2@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-6726-6004

quite successful and impressive in terms of graphic design, introduced these inventions that can increase creativity in education.

Keywords: Resimli Dünya, Cemal Nadir Güler, graphic design, invention

1.Giriş

Geçmişten günümüze insanlar resmi pek çok farklı alanda kullanmışlardır. Özellikle iletişim, eğitim ve öğretim aracı olarak resimlerden faydalanılmıştır. Bu yönüyle yazının icadından önceki tarihlerde mağara, kaya ve duvarlara çizilen resimler görsel iletişimde kullanılan ilk eserler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca insanlık tarihinde yazının doğuşunun görsel betimlemelerle başladığı ve insanların binlerce yıldan beri resimler, göstergeler, imgeler ve metaforlarla kendilerini ifade ettikleri bilinmektedir. Bu anlamda soyut işaretler ve kodlama yöntemleriyle oluşan görsel sembollerin hiyeroglifleri oluşturduğu, ilkyazı örnekleri olarak kabul edilen çivi yazısının resim denilebilecek şekil veya işaretlerden doğup geliştiği düşünülmektedir.² Yani görsel tanımlamalar zaman içerisinde yazıya dönüşmek suretiyle resimler, bir iletişim veya öğreti aracı olarak kullanılmaya ve zaman içinde teknolojik ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle değişim göstererek günümüze ulaşmaya muvaffak olmuştur. Bu yönüyle yazılı basında yer alan yazı, işaret, sembol ve resimler toplumsal ve bireysel davranışlara yön veren birer iletişim aracı olarak etkin bir şekilde kullanılmaktadır.³

Sembol ve işaretler yoluyla gerçekleşen iletişim yazılı iletişimle karşılaştırıldığında akılda kalıcılık, kolay öğrenilebilirlik, hızlı anlamlandırma, evrensel anlam ve algı boyutlarına sahip olması yönleriyle öne çıktığı görülmektedir.⁴ Dünyanın görsel alfabesi olan piktogramlar buna en iyi örneklerdir. Yazıya oranla daha geniş bir kitleye kolayca hitap eden bir resmin, binlerce kelimeye eşdeğer olması resimlerin ifadeci gücünü arttırmaktadır.⁵ Bu yüzden resimli çocuk kitaplarından reklam afişlerine, tiyatro biletlerinden gıda ambalajına kadar birçok alanda sadece yazı tek başına yeterli olmadığından yazıyı destekleyen resim, şema ya da diyagramlar gibi görsellerin de etkili bir iletişim için kullanıldığı görülmektedir.

2. Görsel Sanatlar Bağlamında Resimli Dünya Dergisindeki İcat İllüstrasyonlarının İncelenmesi:

Resimlerin bilgilendirme aracı olarak özellikle çocuk eğitiminde kullanılması fikri basının gelişimine paralel olarak önem kazanmıştır. Yazı ve resmin birlikte kullanılmasıyla etkin bir etkileşimin gerçekleşmesi, bireyin okuma-anlama-hayal kurma ve tasarlama becerilerini geliştirmektedir.⁶ Bu bağlamda, belirli bir düşünce ya da mesajı aktarmada sözel unsurların görsel yollarla betimlenmesi olan illüstrasyon sanatı zamanla daha büyük önem kazanmıştır.

İllüstrasyon başlık, slogan metin gibi sözel unsurların görsel yollarla betimlenmesi demektir. Bir başka ifadeyle illüstrasyon, dergi, kitap, poster, film, animasyon ve video oyunları gibi eğitim öğretim araçlarında da bilgi ve mesajın görsellerle ifade

² Özlem KARAMAN, Görsel Bildirişim Aracı Olarak Jeosembollerin İnsan Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2013, s.43.

³ Tanık YAZAR, Bir Proje Çalışması Çerçevesinde Görsel Bildirim Simgelerinin İletişimdeki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1996, s.49-50

⁴ Abdullah AYAYDIN, “Evrensel Dil ve Semboller Dünyası: Görsel Sanatlar”, e-Journal of New World Sciences Academy, 7/3 2012, s. 259.

⁵ Tevfik Fikret UÇAR, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2019, s.24-25

⁶ H. Ömer BEYDOĞAN, “Okuma ve Anlamayı Etkileyen Stratejiler”, Milli Eğitim, 185, 2010, s.9.

edilmesidir.⁷ İllüstrasyon sanatı, kullanım alanlarına göre yayın, reklam, teknik ve bilimsel olarak sınıflandırılmakla birlikte çalışmada seçilen Resimli Dünya dergisi yayın illüstrasyonu bünyesinde ele alınabilir. Bu yönüyle gazete, dergi kitap gibi basılı eserlerde okuyucunun anlama sürecini güçlendirmeyi amaçlayan görsel öğelerin tasarlandığı bu illüstrasyon türüne önemli bir örnek Resimli Dünya dergisidir.

Yayın illüstrasyonları yazılı metinleri desteklemek, anlamı güçlendirmek, anlaşılabilirliği arttırmak veya görsel olarak zenginleştirmek amacıyla Resimli Dünya'nın çocuklara yönelik bölümlerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Derginin illüstrasyonları, metnin içeriğine uygun çizimlerle okuyucunun içeriğe daha fazla bağlanmasını sağlayacak nitelikte ve anlatılanları daha çekici bir hale getirir şekilde sunulmuştur.⁸ Bu bağlamda anlaşılması zaman alan bilimsel konuları veya karmaşık kavramları resim ve şekillerle basitleştiren Resimli Dünya, çocuklara birçok icadı tanıtmış, hayal ederek yeniden kurgulama imkânı sunmuştur. Böylece okuyucuyu daha derin bir etkileşime sokan resimler, karmaşık ve aşamalı bilgilerden oluşan icatları bile çocukların anlayıp kavrayabileceği kolaylık ve akıcılıkla onlara sunabilmiştir. Resimli Dünya dergisindeki resimli icatlar, metnin içeriğiyle ilişkili görsel hikâye anlatıcısı olan şekillerle verildiği için hikayeyi tek bir görsel ile açık bir biçimde açıklayabilmiştir. Böylece yayın illüstrasyonlarında kullanılan görsel hikâye anlatım yöntemiyle okuyucular metni daha hızlı ve kolay algılayabilmekte, içeriğe odaklanabilmekte ve konuyu bir bütün olarak değerlendirebilmekte imkan bulabilmişlerdir.⁹

Resimli Dünya'da yer alan resimli icatlardaki görseller, duygu, düşünce veya bilginin okuyucuya aktarılması, benimsetilmesi ve hissettirilmesi amacına hizmet etmekte, böylece derginin çocuklarla etkileşime geçebilmesinde resimler önemli bir unsur haline gelebilmiştir.¹⁰ Etkileşim açısından bakıldığında Resimli Dünya çocuk dergisinde yer alan illüstrasyonların 1920'lerde o günün şartlarına göre çocuklara yönelik önemli eğitsel hususlar içerdiği söylenebilir. Bu bağlamda dergideki icatlar, günümüzde çocuk eğitiminde çok yaygın olarak kullanılan deneyap atölyeleri, yaparak yaşayarak öğrenme modelleri ve montessori eğitim gibi farklı alanlardaki uygulamalara uygun içerik ve örnekleri de barındırmaktadır.

3. Resimli Dünya Dergisindeki İcat İllüstrasyonları:

Resimli Dünya “fenni, edebi, terbiyevi, mizahi çocuk gazetesidir” açıklamasıyla 4 Aralık 1924'de İstanbul'da yayına başlamıştır.¹¹ Haftalık olan ve 21 sayı yayınlanan Resimli Dünya'nın Yayın Müdürü Orhon Seyfi (Orhon) ve çizeri Cemal Nadir (Güler) dir. Yayın amacını çocuklara faydalı bilgiler vermek olarak belirleyen Resimli Dünya, çocukların hayal etme becerisini arttıracak ve hayal dünyasını geliştirecek bilgileri bulmaca, gezi yazısı, şiir, soru ve haberler şeklinde sunmanın yanında özellikle resim, çizgi resim ve resimli öykü

⁷ Uğur ATAN, “Sanat, Çizgi Film-Animasyon ve Çocuk”, Erkin Uluslararası Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 2/1, 2024, Samsun, s.24.

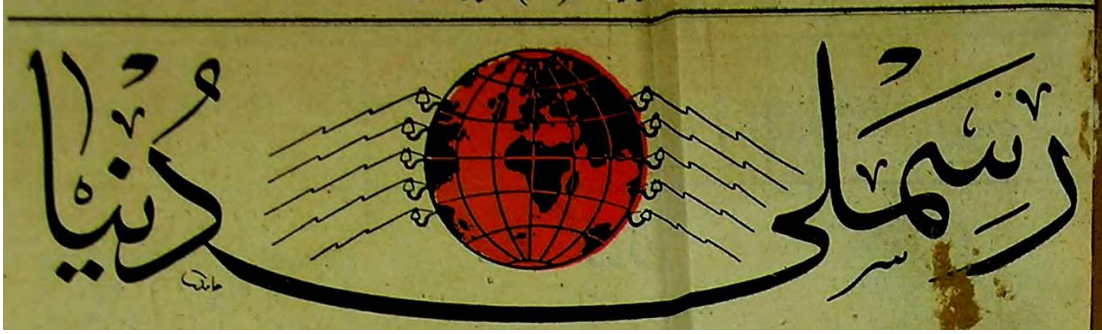
⁸ Nihan SARI, Çocuk Kitapları İllüstrasyonları Üzerine Bir Araştırma ve Bir Örneklem, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006, s.89.

⁹ Namık Kaan GÖKÇEN, “Yayın İllüstrasyonlarında Görsel Hikaye Anlatımı”, Işık Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 1/1, 2023, s.19, s.17-29.

¹⁰ Melda ÖNCÜ, “Baskı Teknolojisindeki Gelişmelerin Resimli Çocuk Kitaplarının Gelişimine Etkisi”, Sanat ve Tasarım Dergisi, 1/1, 2008, s.78; SARI, Çocuk Kitapları İllüstrasyonları üzerine..., s.90.

¹¹ Resimli Dünya, I, 4 Kanunuevvel 1340.

şeklinde görsellerle de vermiştir.¹² Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çocuk dergilerinden biri olan Dergi, geleceğin neslinin zeka ve algısını geliştirecek, milli ve evrensel değer ve terbiyesini arttıracak nitelikte örnekler ile hazırlanmıştır. Bu kapsamda seri olarak yayınlanan resimli ve geniş açıklamalı "Resimli Dünya'nın İcatlarından" başlıklı bölümü, çocuklara resim ve bilgiyi birleştirerek hayal gücünü kullanma, yaratıcılık ve buluş yapabilme becerileri kazandırmaya hedefler nitelikte hazırlanmıştır.

Resimli Dünya'nın isim ve logosu, Resimli ve Dünya yazılarının ortasında bir dünya resmi bulunuyor.

Dergide on beş ilginç icat bulunmaktadır. Bu icatlar arasında; evdeki eşyalardan otomobil yapımı, dağlara kolayca çıkmak için seyyahlara yeni usul önerisi, otomobillerde yaylarla sağlanan kolaylıklar, yeni usul bir motor, makine ve çarklarla yapılan devir daim makineler, Afrika'da kullanılabilecek siperlik yapımı, tavşan tuzağı ve dalgıç başlığı gibi teknik ve mekanik aletler bulunmaktadır. Bunların yanında uyurken balık tutmak usulü, uykusu derinlere erken kalkmaları için yeni usul çingirak, pratik yumurta pişirme, bahçede bir derecik yapımı, deniz altında balık avlama, cep fenerinin gücüyle yapılabilecekler ve bir ineğin sütünden başka nelerinden yararlanılabilir gibi usul ve yöntemlere dayalı icat örnekleri de vardır. Dergi bu icatları oldukça faydalı ve yapılması kolay birer buluş olarak tanıtmaktadır. Ancak bu icatların gerçekten var olabileceği veya faydalı olacağını kesin görmeyen ve sadece fikri olarak okuyucusuna sunduğunu belirten dergi, "ileride siz küçük okuyucularımız arasından yetişecek kaşifler elbette bunu mevkii tatbiki koymağa çalışırlar!" diyerek çocukların keşif yeteneklerinin gelişimine yönelik eğilimini ortaya koymaktadır. Örneğin icatlar arasında avcılık sporu hakkında bilgi verilerek tanıtılan "tavşan tuzağı" başlıklı icat eğitici ve öğretici bilgilerle ele alınmış, yapılması ve anlaşılması kolay şekilde gösterilmiştir.

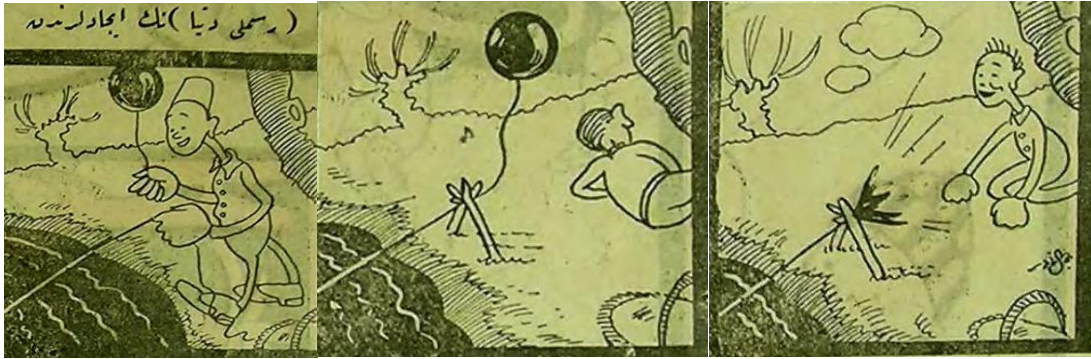
Resimli Dünya, bir çocuk dergisi olarak on beş tane resimli ve açıklamalı icadı çocuklara yönelik sunarken; onların kişisel, bilişsel ve bedensel bazı niteliklerini geliştirmek istenmiş olmalıdır. Sunulan anlaşılır çizimler ve açıklamalarla ağırlıklı olarak çocukların yaratıcılık yönlerine hitap edildiği görülmektedir. Resimler detaylı olmakla birlikte dikkat çeken ve merak uyandıran bir şekilde yaklaşık yarım sayfayı kapsar büyüklükte sunulmuştur.

Dergide fenni usullerle hazırlanan ve evde kolayca bulunacak eşyalardan veya eski malzemelerden yapılabilecek bu icatlar genellikle tasarruf bilincini geliştirmek gayretiyle hazırlanmış gibidir. Zamandan, enerjiden, paradan ve emekten nasıl tasarruf edilebileceğini gösteren ve konuyla ilgili düşündüren bu icatlar çocukların fikri yönden olduğu kadar onların

¹² Ozan YILDIRIM, Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Dünya Dergisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis Üniversitesi, Kilis, 2013, s.42; İlhan Süzgün, Resimli Dünya Mecmuasının Sistematik İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek lisan Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2013, s. 35-36.

herhangi bir eşyayı tanıma, kullanım özelliklerini öğrenme ve onları farklı şekillerde kullanma pratikleri üzerinde düşünme becerisi kazandırmayı da hedeflemektedir. Ayrıca bu şekilde çocuklara geri dönüşüm fikri benimsetilebildiği gibi bir eşyanın farklı kullanım özelliklerinin bulunduğu gösterilmesiyle yeniden şekillendirilen alet-edevatlarla geri dönüşüm uygulamalarına ilişkin öneriler sunulmaktadır. Ayrıca günlük sorunları çözer nitelikte ve gündelik hayatın ihtiyaçlarına göre tasarlanmış saat, motor ve araba gibi icatların nasıl yapılacağı, ne işe yarayacağı, yapılırken veya kullanılırken dikkat edilmesi gereken hususlar gibi eğitsel bilgilere de yer verilmiştir. Eğlenceli, pratik ve yaratıcı ürün tasarımları yanında eğitsel bilgi de verilerek çocuklara eğlenerek öğrenme, gözlem yapma hatta deney yaparak icat yapabilme ruh ve bilinci de kazandırılmak istenmektedir. İcatların yapılıp uygulandığı yerlerin açık hava, bahçe, köy gibi ortamlar olarak seçilmesi; tavuk, inek gibi hayvanların da gündelik hayata sokarak çocuklara köy hayatının güzelliklerinin fark ettirilmesi kadar buralarda da kaşif olunabileceğinin gösterilmesi yönüyle de dikkate değer yanları vardır.

Çocuklardan çok yetişkinlerin gündelik hayatına dair sorunlarını çözecek bu icatların pratik, kolay ve eğlenceli olmaları çocuklara sorun çözme kabiliyeti, yılmadan çalışma ve gözlem ve deney yaparak bir bakıma yaparak, yaşayarak öğrenme yoluyla önemli bilişsel ve eğitsel katkılar sunduğu yadsınamaz. Ancak bu icatların çocuğa göreliliği tartışılabilirken, aynı şekilde icatların masraflı, yararsız ve gereksiz hatta saçma olduğu da düşünülebilir. Ancak durum böyle de olsa icatların çocukların düşünme gücüne katkıda bulunduğu aşikardır. Şöyle ki sunulan icat önerisinin yanlış anlaşılması için önce onun anlaşılması gerekmektedir. Böylece gözlem, muhakeme ve yorum yaparak icatla ilgili olumlu ya da olumsuz niteliklerin anlaşılması mümkün olacağından okuyucunun konu ve resim üzerinde düşünmesi ve kafa yorması sağlanmış olacaktır. Neticede icadı merak edip inceleyen, açıklamayı okuyan çocuğun icatla ilgili olumlu veya olumsuz yorum yapması sağlandığında onun yaratıcı düşüncesi harekete geçirilebilecektir. Çizim/şekil/resimlerin eğitimde nasıl kullanılabileceğini gösteren bu icat örnekleri grafik sanatlar açısından da dikkate değer örneklerdir. Ders materyalleri dışında yayınlanan ancak eğitici özellikleri bulunan bu icatlar şunlardır:

Şekil 1, 4 Kanunuevvel 1340-4Aralık 1924 Uyurken Balık Tutmak Usulü,

Resimli Dünya'nın bu ilk resimli icadında balık avlamaya yeni başlayanlar için bazı tavsiyeler bulunduğu görülmektedir. Balık tutarken saatlerce deniz kenarında boş bekleyip yorulmak yerine tatlı bir uyku çekmeyi öneren çizer balığın oltaya takılmasıyla balonun patlayarak ses çıkarıp avcıyı nasıl uyandıracağını çizdiği bu düzenekle okuyucusuna sunmuştur. Çocukların pratik zekalarını ve çözüm bulma yeteneklerini geliştirmeye çalışan çizgi bant görseli, balık

avı örneğiyle işlerin basit ve pratik halline dair bir örnek olarak hem eğlenceli hem de düşünmeye yönlendirici bir unsur olarak verilmiştir.¹³

Şekil.2,11 Kanunuevvel 1340-11 Aralık 1924 Otomobil Meraklısı Karilerimize (okuyucular)

Tek bir resimle tanıtılan ve evdeki malzemelerden yapılan otomobilin tanıtıldığı ikinci sayıdaki icat, çocukların gözlem ve deney yaparak, eşyaların işleyiş mantığına da uygun olan yeni bilgiler üretmesini sağlamayı hedeflemektedir. Bu icatlar için kullanılan malzemelerin evde sıkça kullanılan araç gereçlerden seçilmesiyle evdeki makine ve aletleri tanıyan ve bunların kullanım ve çalışma ilkelerini öğrenen çocukların mekanik ve teknik bilgileri yeniden kurgulamasına imkân vermek amaçlanmaktadır. Çünkü resimde eski bir çamaşır sandığına tekerlek takarak, bir arabanın baş tarafına koyup içine bir pervane ve ayakların altına körük yerleştirmek suretiyle pervaneye bağlı zincirle döndürülen tekerlekleri olan bir araba yapıldığı görülmektedir. Ayrıca oduna geçirilmiş bir tencere kapağından direksiyon, bir yağ hunisinden korna, otomobilin arkasına renkli kâğıttan bir fener ve gözüne toz girmemesi için ninelerinin gözlüğünden koruyucu gözlük yapılabileceği gibi detaylar da ihmal edilmemiştir. Resimde korna sesi, tekerleklerin dönüşü ve körükten çıkan rüzgarla pervanenin hareketi gibi fizik bilimindeki hareket enerjileri de resmedilebilmiştir.

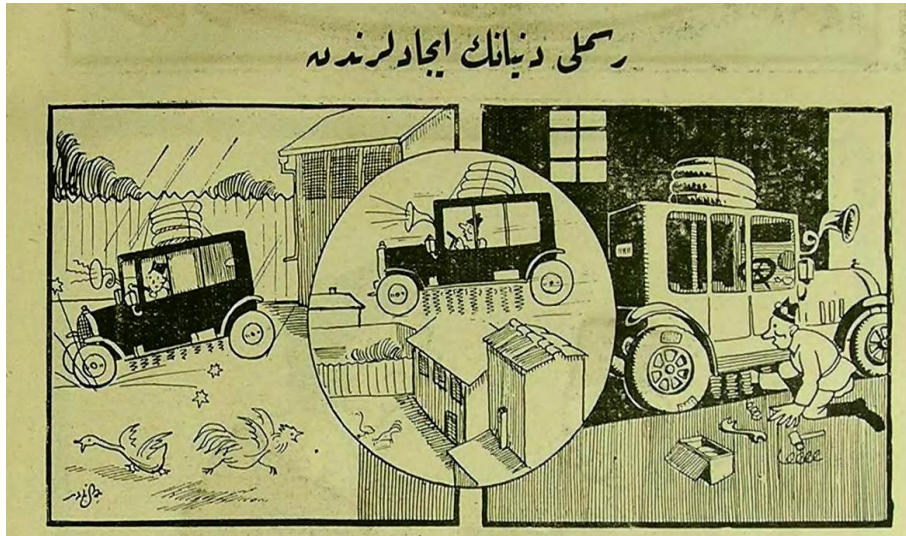
¹³ Resimli Dünya, Sayı 1, 4 Kanunuevvel 1340, s. 2 (bütün icatlar her sayının ikinci sayfalarında verilmiştir.)

Şekil.3. 18 Kanunuevvel 1340- 18 Aralık 1924

Yüksek dağlara kolayca çıkmak için seyyahlara tavsiye edeceğimiz yeni bir usul.

Bu resimde açıklama yapılmamakla birlikte çizimden anlaşılacağı üzere yürümek ve tırmanmak yerine zıplayarak engelleri aşmak veya yukarı doğru daha hızlı ve kolay hareket etmek isteyenlere doğa ve fizik yasalarına pek de aykırı olmayan yenilikler sunulmuştur.

Şekil 4. 25 Kanunuevvel 1340- 25 Aralık 1924

Yukarıdaki resimdeki yayların kullanımına dair uygulama örneklerinin derginin 4. sayısında otomobillere uygulandığı görülmektedir. Bu sayının icadında kuvvetli yayları otomobillerin altlarına takarak araçların yolda karşılaşılabileceği çeşitli sorunları çözmek hedeflenmektedir. Aynı karede üç örneğin çizilerek sunulduğu bu icatların daha fazlasını bulacak çocuk kaşiflere fikir verilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5. 1 Kanunusani 1340- 1 Ocak 1925, Yeni usul bir motor

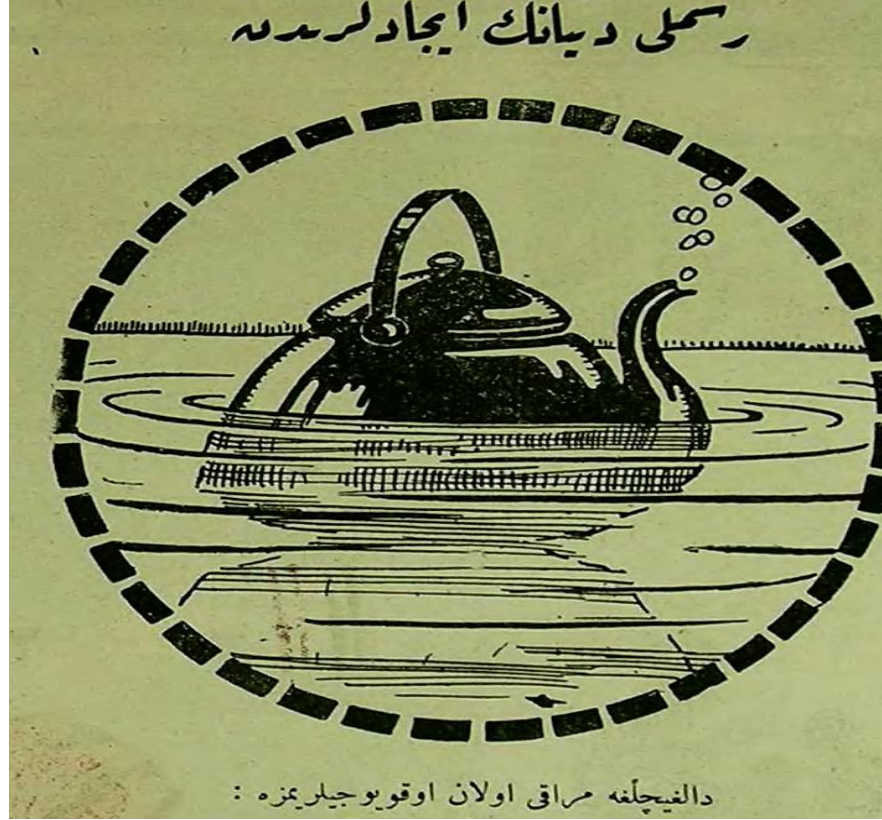
Yine hareket enerjisinin evde bulunabilecek araçlarla yeniden nasıl tasarlanabileceği ve ev işlerinde kullanılabilmesi bir motor icadıyla gösterilmiştir. Resim altındaki açıklamada, insanların işlerini zahmetsiz ve parasız yapmak isteginden bahsederek ev işlerini kolaylaştıracak bir motorun nasıl yapılabileceği anlatılmıştır. Buna göre evde odanın duvarlarına tavana yakın ve karşılıklı birer delik açıp, bu deliklere yuvarlak ince bir direk yada boru asılması, borunun evin dışına çıkan kısmına büyük ve dayanıklı bir pervane yerleştirilmesi, bahçeye çıkan diğer kısmına ağırlık sağlasın diye bir kuyu kovanı bağlanması gerektiği anlatılmıştır. Borunun içerde kalan kısmına kayışlar takıp, bunların uçlarını da dikiş makinesi, vantilatör veya dönmelerini istediğiniz herhangi şeye geçirmek önerilmiştir. Böylece dışarıda esen rüzgarla pervanenin döneceği ve bağlı olduğu eşyaları döndürerek veya çevirerek ev işlerini kolaylaştıracakı söylenmektedir. Bu sistemle ocakta piliç çevirmeden kuyudan zahmetsizce su çekmeye kadar birçok işin zahmetsizce görüleceği örneklendirilmiş, dışarıdan düzeneğe bakıp da un öğüten yel değirmeni olduğunu zanneden insanların un çuvalı yüklü merkeplerle onları ziyaret edebileceğine dair espri ile 5. sayının resim ve alt yazı tamamlanmıştır.

Şekil 6. 8 Kanunusani 1340- 8 Ocak 1925 Uykusu derin olup da erken kalkamayanlara müjde!

Yeni usul saatsiz çingırak

İki ayrı karede verilen resimde uyanan ve uyuyan iki kişinin önceki ve sonraki halleri Osmanlıcanın sağdan sola doğru yazılmasından dolayı ters gibi görünmektedir. Ancak sabahleyin vaktinde uyanmak isteyenler için kurulan düzeneğe eriyen mum, uyanan adam ve penceredeki güneş resmi sıralamayı netleştiren detaylardır. Derginin 6. sayısında bir çalar saat düzeneği hazırlanmıştır. Resim altındaki yazıda çingıraklı saatlerin bazen bozulduğu, pahalı olduğu gibi hususlara değinildikten sonra en ucuz ve en kusursuz saatin nasıl hazırlanacağı anlatılmıştır. Buna göre karyolanın baş tarafına yaylı bir çingırak takılması, çingırığın sapına bağlanan sicimin masaya çivilenmesi söylenerek bir tarafa sabaha kadar yanabilecek bir mum konulması öğütlenmektedir. Gece boyunca eriyen mumun sabahleyin güneş doğarken sicimin hizasına gelmesi ve eriyip kopan sicimden kurtulan diğer uçtaki çingırığın yaygaralı bir şangırtı koparacağı böylece kişiyi en derin uykudan uyandıracağı belirtilmektedir. Günümüzdeki teknolojik araçların o dönem olmadığı düşünüldüğünde ilginç bir öneri sunulduğu ve yangın tehlikesinin, mum, iplik gibi düzeneğe kullanılan malzemelerin fiyatlarının göz ardı edildiği düşünülebilir. Ancak bütün bunların yanında böyle bir düzeneğin hazırlanması, zamanlamanın hesaplanması, denge ve alanın ölçümü gibi hayal gücü, tasarım ve hesaplama gerektiren becerilerin geliştirilmek istendiği de gözden kaçırılmamalıdır.

Şekil 7. 15 kanunusani 1340-15 Ocak 1925 Dalgıçlığa meraklı olan okuyucularımıza:

Derginin 7. sayısındaki icatta yarısı suya gömülü kaynayan bir çaydanlık resmi ile dalgıçların kullanabileceği bir tür başlık icat etmek istediğini ortaya koymaktadır. Açıklamada hem kolay hem ucuz hem de herkesin evinde bulunabilecek, resimdeki gibi geniş karınlı çinko bir güğüm ihtiyacıyla konuya başlanmıştır. Dibi oyularak çıkarılan bu güğümü başınıza geçirip suya dalın denilse de bunun bir oyuncak olarak tasarlandığı “... derin ve kuvvetli akan sulara pek yaklaşmayınız. Sonra başlığınız da gider kendiniz de!!” uyarısıyla anlatılmaktadır.

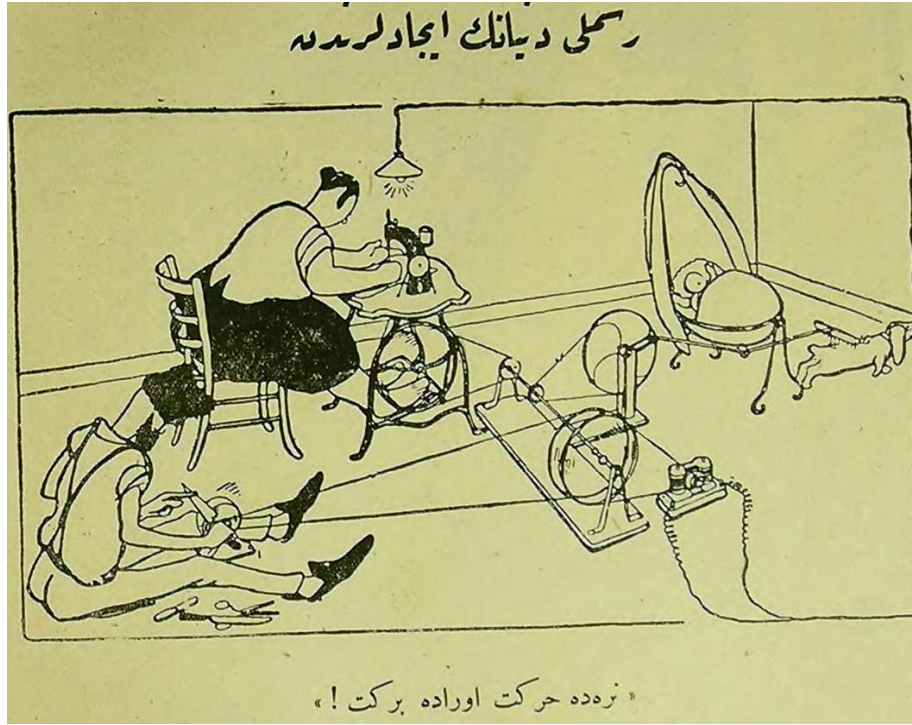
Şekil 8. 22 Kanunusani 1340-22 Ocak 1925Harikaların harikası bir kuvvet!

Derginin 8. sayısında üç ayrı karede örneklendirilen minik bir araçla bir tür kuvvet aleti icat edildiği görülmektedir. Şimdilik bir fikir olan harikulade kuvvet aleti bu icat geleceğin kaşiflerine şöyle tanıtılmaktadır. Bu icat bir cep feneri içerisine koyulan bir tür kimyevi maddeden oluşmakta ve içindeki ışık yardımıyla üzerine yansıtılan şeyleri parçalayan veya hareketsiz kılan bir araçtır. Resimde hedefe doğrultulan bir topa yansıtılan ışıkla parçalanan top mermisi veya karanlıkta saldırıya geçen bir katilin bıçağının ışıkla dondurulması gibi hayali bir güç feneri aletinden bahsedilmiştir. Dergi böyle bir icadın var olmadığı bilgisini vererek gelecekte olursa çocukları dayak yemekten kurtulabilmek için kullanılan savunma aracı olarak kullanılabileceğini de mizahi bir üslupla elindeki süpürge ile oğlunu terbiye etmeye çalışan anne çizimiyle vermiştir.

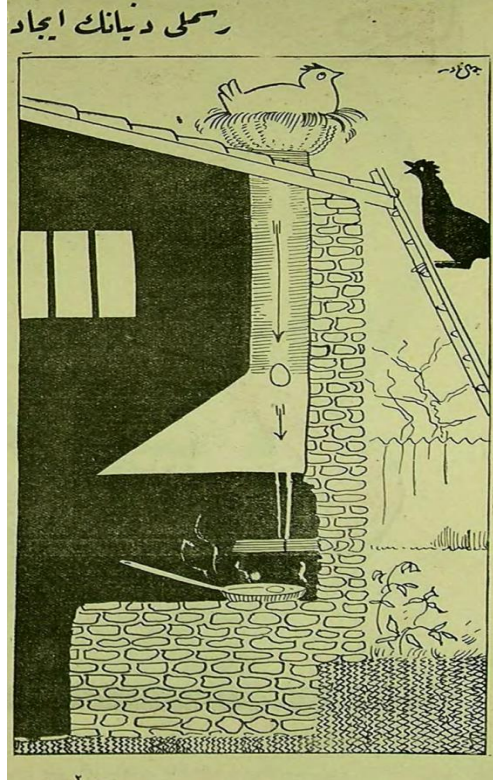
Şekil 9. 29 Kanunusani 1340-29 Ocak 1925 Tavşan tuzağı!

Derginin 9. sayısında tanıtılan icat bir avcılık malzemesi olan tavşan tuzağıdır. önce avcılıkta silahlı kurşunlu aletlerin tehlikelerini savuşturmak gereğinden bahsedilerek daha eğlenceli, meraklı ve tehlikesiz bir spor aleti geliştirileceği müjdesi ile okuyucunun dikkati çekilmektedir. Bu icat için öncelikle beş metrelik bir resim muşambası, bir miktar boya ve fırça alınması ve mükemmel bir orman resmi yapılması önerilmektedir. Bu orman tablosunun alt tarafına ve bir ağacın içine gelecek şekilde bir delik açılması ve arka tarafa tel örme bir sepet konulmasıyla düzenek tamamlanmaktadır. Artık silahsız olarak, köpeğinizle birlikte ava çıkılabileceği ve tavşanların bol olduğu bir yere giderek bu düzeneğin kurulabileceği böylece köpeğin kovaladığı tavşanların kolayca yakalanabileceği anlatılmıştır. Yine zahmetsiz bir yöntemle zararsız yeni bir avcılık spor aleti geliştirilmiş, resimde ayrıntılar net bir şekilde çizilmiş ve alt yazıda konu açıklanmıştır.

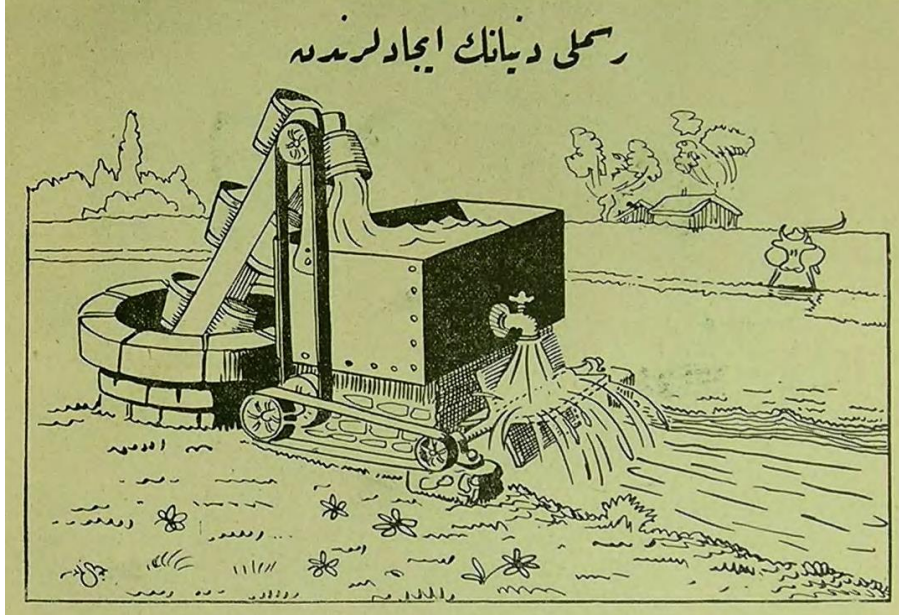
Şekil 10. 5 Şubat 1340- 5 Şubat 1925Nerede hareket orada bereket!

10. sayı bir deyim ile sunulmuş ve çizilen bu karmaşık düzenekte az kuvvetle çok iş yapılabileceği fikri işlenmiştir. Resimdeki bu masrafsız düzenek bir dikiş makinesi ve onun dönen çarklarına takılacak kayışlar ile neler yapılabileceğini anlatmaktadır. Buna göre; kayışa takılan bir bileği taşıyla bütün bıçak ve makasların hızlıca bilenebileceği, kayışa yerleştirilen bir çark ile elektrik üretilerek bir aydınlatma lambası yapılabileceği, kayışa bağlanan bir fırça ile köpek ve kedilerin kolayca fırçalanabileceği örneklendirilmiştir. Okuyucunun tasarım ve hayal gücünü geliştirebilmek için sunulan örneklerin çoğaltılmasına imkân veren dergi, çizimle ve anlatımla tanıttığı bu icatların kolay, anlaşılır ve eğlenceli olduklarını belirtmektedir.

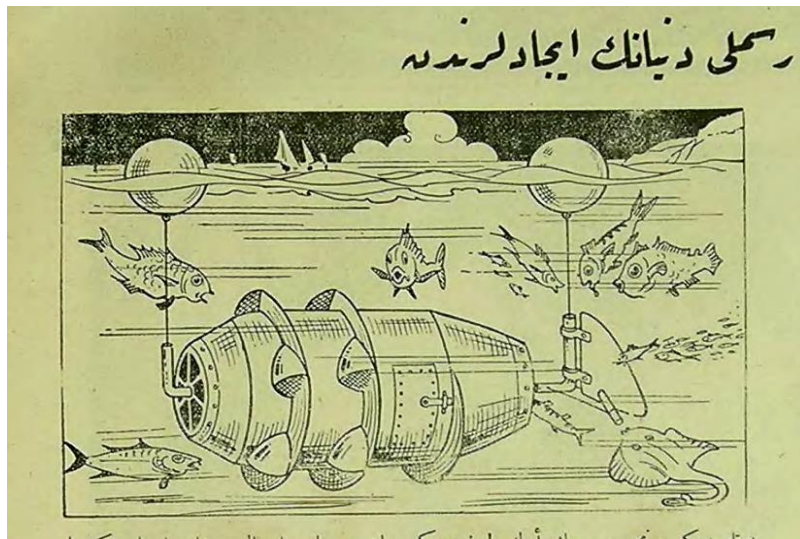
Şekil 11, 12 Şubat 1340-12 Şubat 1925

Bu sayıda tanıtılan buluş, artık bayat veya kokmuş yumurta yemek istemeyenler için hazırlanmıştır. Resimde açıkça görüldüğü gibi mutfaktaki ocağının bacasına konulan bir folluk ile taze yumurta almak ve bunu hemencecik pişirmek çok kolaylaştırılacaktır. Bahçedeki tavukların merdivenle tırmandığı bu folluk ve ocaktaki tava, yumurtanın düşeceği güvenli bir yol ve sık telli bir ızgara düzeneği detaylı bir şekilde çizilmektedir. Açıklamada ise yumurtlama sonrası ızgaraya düşüp kırılan ve kabukları tellerde kalan yumurtanın aşağıdaki tavaya süzülüp döküldüğü ve pişirmeye hazır hale geldiği anlatılmaktadır. Yine pratik zeka ile zahmetsiz ve kolayca bir mutfak işinin nasıl halledilebileceği icat denilen birbirine bağlı işlem basamaklarından oluşan şemada detaylıca çizilmiş ve açıklanmıştır.

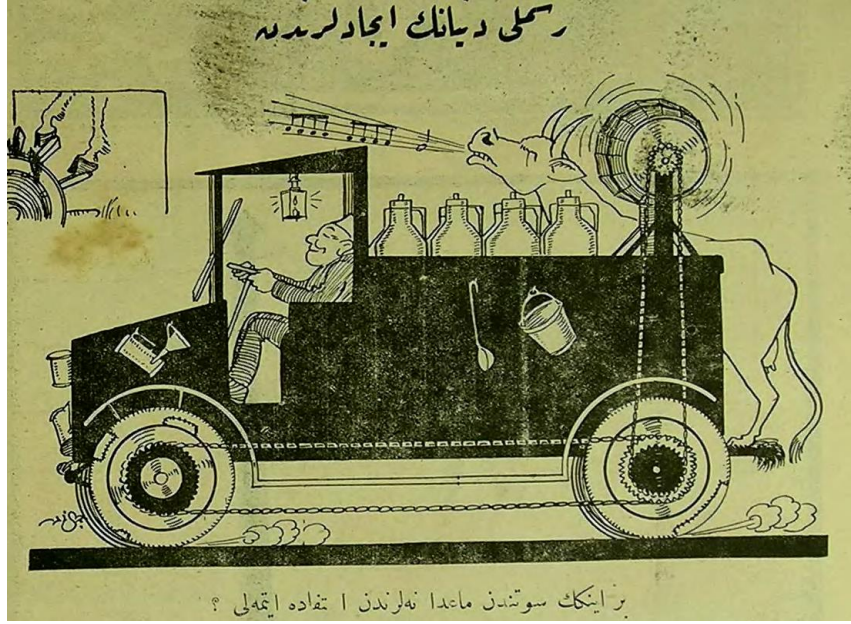
Şekil 12, 19 Şubat 1340- 19 Şubat ya! bu ya! Evin önünde geniş bir bahçe var da akan bir su yok.

12. sayıda evin önüne bir akarsu icat etme planı, bahçelerdeki su ihtiyacına yeni bir çözüm olarak tasarlanmıştır. Buna göre bahçedeki su kuyusunun üstüne, resimde gösterildiği gibi büyük bir tekne, kayışlara takılacak çarklar ve suyu akıtmak için büyük bir musluk gerektiği belirtilmektedir. Musluğun altına konulacak sağlam bir pervanenin kusursuz dönmesiyle kayışların hareket edeceği ve kuyuya inen boş kovalara su dolup yukarı çıkacağı, böylece tekneyi dolduracağı ve suyun musluktan akacağı basamak basamak anlatılmıştır. Bu devridaim işinin devam etmesiyle hiç yorulmadan bahçe, ahır veya evin su ihtiyacının kolayca karşılanabileceği, su taşımak derdinin bittiği, hatta suni bir ırmak dahi yaratılabileceği anlatılmıştır.

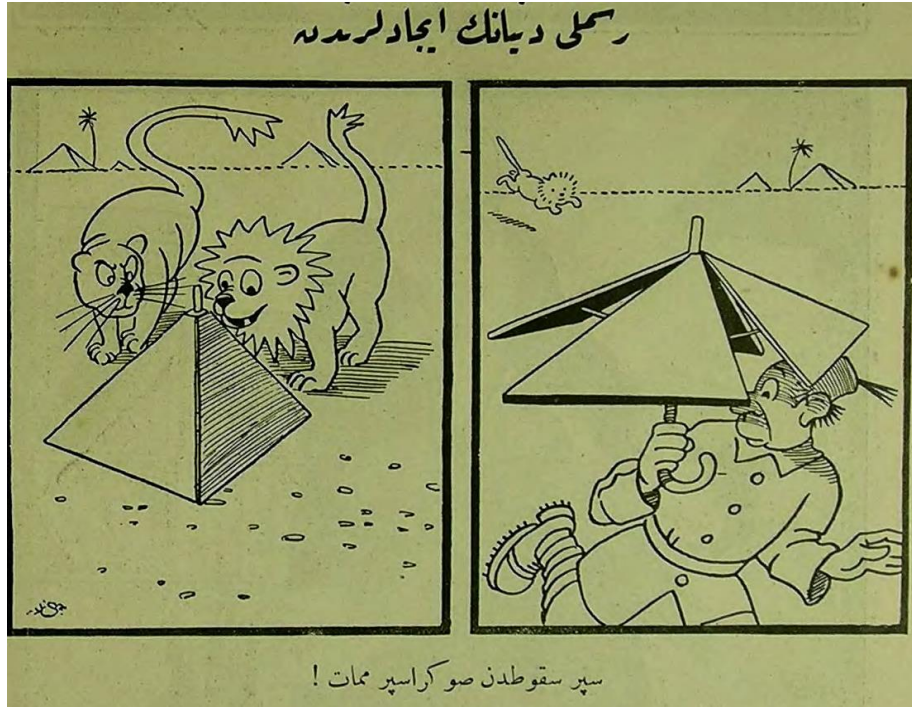
Şekil 13, 26 Şubat 1340-26 Şubat 1925Denizin altında balık Avlamak!

Yine bir balık avlama icadı ile okuyucularına boş vakit değerlendirme, güneş ve denizden faydalanma ve yaz eğlencesi kabilinde bir uğraş ile onların dikkatini çekmektedir. Bir nevi denizaltıya benzeyen bu icat; suya dayanıklı bir fiçinin iki başından uzatılan sağlam zincir veya iplere denizin içinde asılı duran bir fiçi çizimiyle tanıtılmaktadır. Bu tahtelbahrin yani denizaltının içi resimde gösterildiği gibi balıkların girebilecekleri ama çıkamayacakları bir tel kafesin bulunduğu boş bir alan olmalıdır. Böylece daha kolay ve zahmetsizce kısa sürede balık avlamak mümkün olabilecektir denilen icada dair açıklamada, bu yöntemin diğer balık avlama yöntemlerinden daha iyi olduğu teyit için okuyuculara sorulmaktadır.

Şekil 14, 5 Mart 1340-5 Mart 1925, Bir ineğin sütünden maada nelerinden istifade etmeli?

İneklerin sütü dışında daha nelerinden yararlanırsınız diyerek küçük okuyucuların merakını çeken dergi, ineklerin insanlara süt, yağ, et, gübre, deri ve işgücü sunduğunu belirterek yeni icadını tanıtmaya başlamıştır. Bu icatla inekten fenni surette nasıl yararlanılabileceği resimde detaylandırılmıştır. Resim incelendiğinde; makinesiz ve motorsuz bir kamyon ve bunu döndürmek veya durdurmak için bir dümen bulunduğu görülmektedir. Kamyonun arka tarafında iki kolun arasına pervaneli bir yayık yerleştirildiği ve araba hareket ettikçe yayığı döndürdüğü anlatılmıştır. Yine arabanın iki yanına basamaklı bir çark konulmasıyla önce kamyonun birbirine bağlı ön ve arka tekerleklerinin döneceği ve bu düzeneğe bağlı yayığın çalışacağı izah edilmiştir. Böylece hızlı bir şekilde ineğin hem sütünden hem kuvvetinden yararlanılacağı, yayığın içinde taze tereyağı toplanacağı hatta korna sesi olarak ineğin böğürtüsünün kullanılabileceği belirtilmiştir.

Şekil 15, 12Mart 1340-12 Mart 1925 Siper-i sukuttan sonra siper-i memat

Derginin son icadı, iki karedeki şemsiyevari bir alet biraz iptidai bir çizimle ve her zaman ihtiyaç duyulmayan bir icat olarak sunulmuştur. Afrika çöllerinde işe yarayacak gibi görünen bu icadın yağmurdan veya güneşten korunmak için de kullanılabileceğine dikkat çeken dergi, basit veya gereksiz gibi görünen bir şeyin bazen insanı ölümden koruyan bir siper olabileceğini de vurgulamıştır. İcat olarak sunulan bu siper-i memat bir nevi şemsiyeye benzer, dayanıklı tahta veya madeni bir sapı olan, hızla açılır kapanır dört kanatlı, sağlam tellerle bu sapa bağlanmış bir müselles-i mütesaviyüssakeyn yani bir eşkenar üçgendir. Tehlike anında hemen kapanıp altına girilebilen bu siperlik bir kamp çadırı gibi de kullanılabilecektir diyen dergi, günlük hayatın içinde var olan veya hayal edilebilen herhangi bir alet, makine veya aracın çalışma ilke ve tekniklerinin öğrenilmesi halinde basit bir eşyanın bile çok farklı amaçlarla ve bambaşka alanlarda nasıl kullanılabileceğini geleceğin küçük kaşiflerine gösterme gayretindedir.

4.Sonuç

Sonuçta; 29 Ekim 1923’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde 3 Mart 1924’de yayınlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunundan birkaç ay sonra Aralık 1924’de yayın hayatına başlayan Resimli Dünya o günün koşullarında çocuklara yönelik icat ve fikirler vermiştir. Dergide, konu ile ilgili yayın illüstrasyonlarının kullanılmasıyla dergiyi okuyan çocuklarda görsel algılama gücünün artmasına katkıda bulunarak kişisel, bilişsel ve bedensel bazı niteliklerin gelişmesini sağlamak amaçlanmıştır. Böylelikle öğrenme görsel betimlemeler yoluyla da gerçekleştirildiğinden çocukların görsel betimlemeler yoluyla daha kolay öğrenmeleri planlanmıştır. Çünkü illüstrasyonlarda kullanılan görsel öğeler; öğrenme aşamasında bireyin dikkatini çekerek onu güdüler, dikkatlerini canlı tutar, onların duygusal tepkiler vermesini kolaylaştırırlar. Aynı zamanda kavramları somutlaştırarak zor olan kavramların anlaşılmasını

sağlayan görsel öğeler bilginin alınmasını ve düzenlenmesini de kolaylaştırırlar. Böylece bir kavramla ilgili hususlara dair ilişkiler şekiller yoluyla kolayca verilebilir, kaçırılması olası bir takım noktalar görsel öğelerle anlaşılır ve fark edilebilir hale getirilebilir.

İllüstrasyon sanatıyla oluşturulan görsel tasarım öğelerinin eğitimdeki yerini fark eden Resimli Dünya dergisi sunduğu bu çizimlerle çocuklar için görsel tasarım örnekleri oluşturmuş o günün koşullarında bunu okuyucusuyla buluşturmuştur. Bunun yanı sıra illüstrasyon çizimleriyle oluşturulan görsel tasarım öğelerinin kullanılmasıyla çocuklara çevrelerinde kolayca bulunan malzemelerle hatta kullanım ömrü ve nitelikleri bitmiş yani çöpe atılabilecek malzemelerle faydalı, kolay ve pratik oyuncak/araç gereçler yapabilme fikri, bir icat veya tasarım ve uygulama becerisi imkânı da vermiştir. Ayrıca tasarımın yanında faydalı bir geri dönüşüm fikri, tasarruf alışkanlığı ve bilinci verilmek istenmiştir.

Resimli Dünya dergisinde yer alan bu çizimler, eğlenceli pratik ve yaratıcı olduğundan görsel algılama güçlerinin artırılmasıyla çocuklara hayal etme, kurgulama ve başarıma cesareti vermektedir. Eğitimde yaparak yaşayarak öğrenme modeline benzeyen bu çizimler grafik tasarım açısından oldukça başarılı ve etkileyicidir. Öte yandan günümüzde deneyap teknolojileri, oyunla eğitim, yaparak yaşayarak öğrenme gibi birçok eğitim öğretim uygulamalarına örnek nitelikte icatlar sunan dergi, çocuklarda merak, keşfetme, yeniden kurgulama ve motivasyon gibi hususları eğlenceli ve ilgi çeken uygulamalarla geliştirmektedir. Bu yönüyle çocukların bir eşya veya aletin çalışma ilkeleri, tasarımı ve kullanım özelliklerini öğrenerek onları farklı işlev ve kullanım alanlarıyla geliştirmek, güncel sorunlara basit, pratik ve akılcı çözümler bulmak anlayışını küçük yaşlardan itibaren kazanmalarını sağlamaktadır. Bu açıdan dergide sunulan icat örnekleri günümüzde çocuklara yönelik sanat ve tasarım eğitimlerinde de kullanılabilir tarihi birer materyal sayılabilirler.

KAYNAKÇA

- Atan, U., “Sanat, Çizgi Film-Animasyon ve Çocuk”, Erkin Uluslararası Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 2/1, 2024, Samsun, s.23-38.
- Ayaydın, A., “Evrensel Dil ve Semboller Dünyası: Görsel Sanatlar”, e-Journal of New World Sciences Academy, 7/3 2012, s.258-268
- Beydoğan, H. Ö., “Okuma ve Anlamayı Etkileyen Stratejiler”, Milli Eğitim, 185, 2010, s.8-21
- Gökçen, N. K. “Yayın İllüstrasyonlarında Görsel Hikaye Anlatımı”, Işık Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 1/1, 2023, s.17-29
- Karaman, Ö. Görsel Bildirişim Aracı Olarak Jeosembollerin İnsan Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2013.
- Yıldırım, O. Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Dünya Dergisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis Üniversitesi, Kilis, 2013.
- Öncü, M. “Baskı Teknolojisindeki Gelişmelerin Resimli Çocuk Kitaplarının Gelişimine Etkisi”, Sanat ve Tasarım Dergisi, 1/1, 2008, s.76-89
- RESİMLİ DÜNYA, I, 4 Kanunuevvel 1340 - XV, 12 Mart 1340
- Sarı, N. Çocuk Kitapları İllüstrasyonları Üzerine Bir Araştırma ve Bir Örneklem, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006
- Süzgün, İ. Resimli Dünya Mecmuasının Sistemik İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2013.
- Uçar, T. F. Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2019
- Yazar, T. Bir Proje Çalışması Çerçevesinde Görsel Bildirim Simgelerinin İletişimdeki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1996.

Spor Bilimleri Alanında Deprem ve Deprem Psikososyal Etkileri Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmaların Sistemik İncelemesi

Günseli DUMAN¹ Çilem BULUT², Savaş DUMAN³

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 12.03.2025

Kabul Tarihi: 29.04.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 12.03.2025

Acceptance Date: 29.04.2025

Özet

Türkiye, aktif fay hatları üzerinde yer alması nedeniyle tarih boyunca birçok yıkıcı deprem yaşamış ve bu afetler, bireylerin fiziksel ve psikososyal iyi oluşları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Son yıllarda, spor bilimleri alanında yapılan araştırmalar, depremin bireyler üzerindeki psikososyal etkilerini anlamaya ve sporun bu süreçte nasıl bir iyileştirici rol oynadığı göstermektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmada, sistemik derleme modeli tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında tercih edilen bu model doğrultusunda, Türkiye’de spor bilimleri alanında deprem ve depremin psikososyal etkileri üzerine gerçekleştirilen toplam 16 araştırma sistemik bir şekilde incelenmiştir. Çalışmaların ele aldığı temel konuların; depremin bireyler üzerindeki psikolojik etkileri, travmatik deneyimler, boş zaman aktivitelerinin stresle başa çıkma sürecine katkıları ve fiziksel aktivitenin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri üzerine olduğu görülmüştür. Yapılan incelemeler neticesinde; fiziksel aktivitenin ve sporun, depremden etkilenen bireylerde travma sonrası stres düzeyini azaltmada, psikolojik iyi oluşu desteklemeye ve sosyal uyumu artırmada önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, boş zaman etkinliklerine katılımın stresle başa çıkma sürecinde etkili olduğu ve spor yapmayan bireylerin depremin olumsuz etkilerini daha yoğun hissettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Spor, Deprem Psikososyal Etkileri

Systematic Review of Research on Earthquake and Psychosocial Effects of Earthquakes in Turkey in the Field of Sports Sciences

Abstract

Turkey has experienced many devastating earthquakes throughout history due to its location on active fault lines, and these disasters have had significant effects on the physical and psychosocial well-being of individuals. In recent years, studies in the field of sports sciences have aimed to understand the psychosocial effects of earthquakes on individuals and show how sports play a healing role in this process. In this context, the systematic review model was preferred in the current study. In line with this model preferred within the scope of the research, a total of 16 studies conducted in the field of sports sciences in Turkey on earthquakes and their psychosocial effects were

¹ Öğr. Gör. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Didim Meslek Yüksekokulu, AYDIN
<https://orcid.org/0000-0003-3549-3565>

² Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, AYDIN
<https://orcid.org/0000-0003-4967-5722>

³ Prof. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, AYDIN <https://orcid.org/0000-0001-8721-0112>

systematically examined. It was observed that the main topics covered by the studies were the psychological effects of earthquakes on individuals, traumatic experiences, the contributions of leisure activities to the process of coping with stress, and the positive effects of physical activity on mental health. As a result of the studies, it was determined that physical activity and sports played an important role in reducing the level of post-traumatic stress in individuals affected by the earthquake, supporting psychological well-being, and increasing social adaptation. In addition, it was determined that participation in leisure activities was effective in the process of coping with stress, and that individuals who did not do sports felt the negative effects of the earthquake more intensely.

Keywords: Earthquake, Sports, Psychosocial Effects of Earthquake

1. Giriş

Deprem, ani ve yıkıcı doğalarıyla bireylerin fiziksel ve psikososyal sağlığını derinden etkileyen doğal afetlerdir. Türkiye’de meydana gelen ve ciddi yıkımlara yol açan doğal afetlerden biri olan depremler, yer kabuğundaki hareketlenmeler sonucu ortaya çıkan ve yüzeyde sarsıntılara neden olan kısa süreli doğa olaylarıdır (İzbırak, 1992; Sür, 1993). Depremler, yalnızca fiziksel tahribata sebep olmakla kalmayıp aynı zamanda bireylerin psikolojik ve sosyal yaşamlarını da derinden etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle büyük çaplı depremler, ani ve beklenmedik oluşları nedeniyle toplum üzerinde travmatik etkiler yaratabilmektedir. Korku ve belirsizlik hissinin açığa çıkmasından kaynaklı olarak, deprem deneyimi yaşayan bireyler psikolojik olarak etkilenmekte ve normal hayatlarına uyum sağlamakta zorluk çekmektedirler (Çağatay, 2024)

Akdoğan (2024)’a göre, deprem sonrasında, her bireyin psikolojik tepkilerinin farklılık gösterdiği ve bu süreci farklı biçimlerde deneyimlediği önemli bir noktadır. Araştırmalar, zaman zaman çeşitli ruhsal bozuklukların ortaya çıkabileceğini veya var olanların şiddetinin artabileceğini ortaya koymaktadır (Atan ve Özdemir, 2023).

Üniversite öğrencilerinin deprem bilgi düzeyleri ve sürdürülebilir deprem farkındalıklarının incelendiği bir araştırmada, spor bilimleri öğrencilerinin depreme ilişkin bilinç düzeylerinin artırılmasının önemi vurgulanmıştır (Budak ve Kandil, 2023). Bu bağlamda bireylerin deprem sonrası fiziksel ve psikolojik iyilik hallerinin korunmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Spor bilimleri perspektifinden bakıldığında, depremlerin bireylerin fiziksel aktivite alışkanlıkları, psikolojik dayanıklılıkları ve genel yaşam doyumları üzerinde önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Yüceant (2023)’a göre, düzenli fiziksel aktivitenin stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik faktörler üzerindeki olumlu etkileri bulunmaktadır. Kurnaz (2021) tarafından yapılan bir araştırmada; spor merkezlerine üye bireylerin duygusal yeme ve sosyal fiziksel kaygı düzeylerini incelenmiş ve fiziksel aktivitenin psikolojik iyilik hali üzerindeki olumlu etkilerini vurgulanmıştır.

Taşgın ve Çağlayan (2011)’a göre, sporun stres yönetimi üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Temir (2024) tarafından yapılan bir başka araştırmada da, deprem sonrası boş zaman aktivitelerine katılımın psikolojik etkileri değerlendirilmiş ve katılımcıların boş zaman yoluyla stresle başa etme stratejilerinin deprem sonra travma düzeyi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle, spor ve fiziksel aktivitenin, deprem travmasıyla başa çıkmada önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir. Ünalı (2023)’ya göre, depremin travması ve stresiyle başa çıkmanın bir yolu yaratıcı ve eğlenceli aktivitelerden geçtiği ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, depremin bireyler üzerindeki psikososyal etkilerini konu alan araştırmaların sistematik bir biçimde incelenmesi ve mevcut literatürün derinlemesine analiz edilmesi

amaçlanmıştır. Deprem gibi doğal afetlerin bireylerin ruh sağlığı, sosyal ilişkileri, baş etme becerileri ve genel yaşam kalitesi üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığı bilinmektedir. Bu nedenle, konuyla ilgili yapılmış nitelikli araştırmaların bir araya getirilerek kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, hem afet sonrası müdahale süreçlerinin daha etkili planlanmasına hem de travma temelli yaklaşımların geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bunlardan hareketle mevcut araştırmada bulgularının, özellikle spor bilimleri disiplini açısından anlamlı sonuçlar ortaya koyması beklenmektedir. Zira sporun bireylerin psikolojik dayanıklılığını artırma, stresle baş etme mekanizmalarını güçlendirme ve sosyal bütünleşmeyi destekleme gibi işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, afet sonrası iyileşme sürecinde sporun rehabilite edici gücüne dair elde edilecek veriler, hem saha uygulamaları hem de akademik çalışmalar açısından yol gösterici olacaktır. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen bulguların, spor psikolojisi, spor yönetimi ve toplum temelli spor programları gibi alt alanlarda yeni araştırmalara zemin hazırlayacağı da düşünülmektedir. Belirlenen bu düşünce doğrultusunda ise “*Spor bilimleri temel alanında deprem ve depremin psikososyal etkileri üzerine Türkiye’de yapılan araştırmalar ne düzeydedir?*” sorusundan hareket edilmiştir.

2. Yöntem

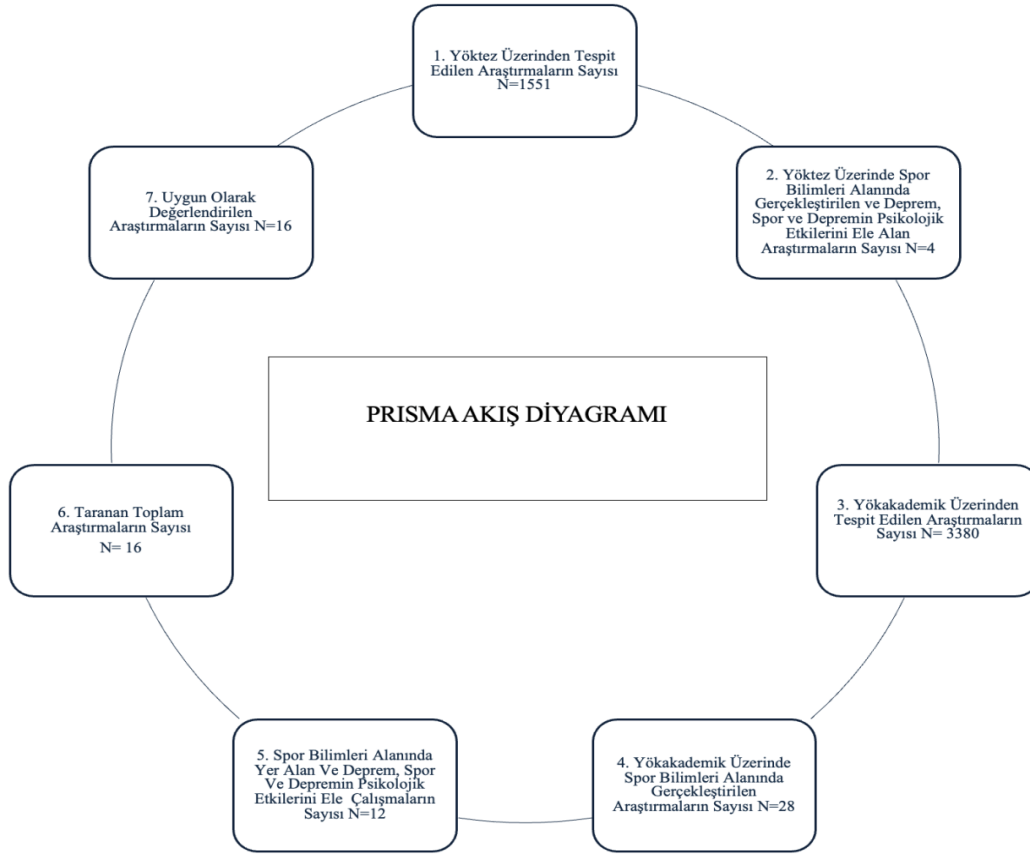
2.1 Araştırmanın Modeli

Spor bilimleri alanında deprem ve depremin psikolojik etkileri üzerine Türkiye’de yapılan araştırmaların incelenebilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada “Sistemik Derleme” modelinden yararlanılmıştır. Aksoy-Kendilci (2020)’ye göre, Sistemik derleme, belirli bir konuya ilişkin önceden tanımlanmış kriterler doğrultusunda, alanında uzman kişiler tarafından gerçekleştirilen kapsamlı bir tarama süreciyle, araştırma sorularına yanıt arayan bilimsel bir inceleme türüdür. Bu yöntemde, çeşitli dâhil etme ve dışlama kriterleri kullanılarak seçilen çalışmaların kalitesi değerlendirilir ve elde edilen bulgular sentezlenerek bütüncül bir bilgi sunulması amaçlanır. Sistemik derleme, kanıta dayalı uygulamalar kapsamında en güvenilir ve güçlü bilimsel kanıtları sunan bir araştırma yöntemidir (Çınar, 2021). Sistemik derleme protokolünün hazırlanması ve makalenin yazım süreci, bilimsel çalışmalarda şeffaflığı ve metodolojik titizliği sağlamak amacıyla **PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) Bildirimi** temel alınarak gerçekleştirilmiştir (Karaçam, 2013; Liberati vd., 2009). Bu bildirim, sistemik derleme ve meta-analiz çalışmalarında raporlama standartlarını yükseltmek, çalışmanın tekrarlanabilirliğini artırmak ve olası yanlışlıkları en aza indirmek için geliştirilmiştir. Araştırmanın her aşamasında PRISMA yönergeleri doğrultusunda hareket edilerek, çalışmaya dahil edilen kaynakların seçimi, veri analizi ve bulguların sunumu gibi süreçlerde bilimsel geçerliliğin korunması hedeflenmiştir.

2.2. Tarama Stratejisi

Taramalar, 03 Ocak 2025 ile 03 Şubat 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Taramalar sırasında, makale ve tezlerin özetleri dikkate alınarak anahtar kelimeler ile arama yapılmıştır.

Bu kapsamda, “*Spor bilimleri temel alanında deprem ve depremin psikososyal etkileri üzerine Türkiye’de yapılan araştırmalar ne düzeydedir?*” sorusundan hareketle; “*Deprem*”, “*Spor*”, “*Depremin Psikolojik Etkileri*” kavramları anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamına dahil edilecek çalışmaların belirlenmesi amacıyla yapılan eleme sürecine dair PRISMA Akış Şeması ise aşağıda sunulmuştur. PRISMA Akış Şeması, sistemik derlemede hangi çalışmalara dahil edilip edilmeyeceğini net bir şekilde göstererek, sürecin şeffaf ve takip edilebilir olmasını sağlamaktadır.

Şekil 1. PRISMA Akış Diyagramı

Şekil 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında hazırlanan PRISMA akış diyagramının yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda, mevcut araştırma doğrultusunda YÖK Tez üzerinden konu ile ilgili tespit edilen araştırma sayısının $n=1551$ olduğu, ancak spor bilimleri temel alanında deprem, spor ve depremin psikolojik etkilerini içeren araştırma sayısının $n=4$ olduğu tespit edilmiştir. YÖK Akademik üzerinden konu kapsamında tespit edilen araştırma sayısının ise $n=3380$ olduğu ancak spor bilimleri temel alanında deprem, spor ve depremin psikososyal etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırma sayısının $n=12$ olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, spor bilimleri alanında deprem ve depremin psikososyal etkileri üzerine Türkiye’de yapılan araştırmaların sistematik incelemesi amacıyla gerçekleştirilen toplam $n=16$ araştırmanın yer aldığı tespit edilmiştir.

2.3. Sistematik Derlemeye Dâhil Etme Kriterleri

Bu sistematik derlemeye dâhil edilecek çalışmalar, belirli seçim kriterlerine dayanarak belirlenmiştir. İlk olarak, yalnızca özgün ve daha önce yayımlanmamış araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmaların, Türkiye’de spor bilimleri alanında gerçekleştirilen ve depremin psikolojik etkilerine odaklanan çalışmalardan oluşması gerektiği, ayrıca, bu çalışmaların tam metnine erişilebilir olması şartı aranmış olup, araştırmaların Türkçe veya İngilizce dillerinde sunulması gerekmektedir. Dâhil edilen çalışmalar, yalnızca hakemli dergilerde yayımlanan makaleler veya akademik tezler olarak kabul edilmiştir. Son olarak, seçilen çalışmaların 2019

ile 2025 yılları arasında gerçekleştirilmiş olması gerektiği belirlenerek araştırmalar dahil edilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1. Ulaşılan Veri Tabanlarına Göre Araştırmaların Dağılımı

Veri Tabanı	Frekans	Yüzde
Yöktez	4	25
YökAkademik	12	75
Toplam	16	100

Tablo 1 incelendiğinde doğal afet ve spor , deprem ve sporun psikolojik etkilerine ilişkin Yöktez ve YökAkademik veri tabanlarının tarandığı görülmektedir. Bu bağlamda veri tabanlarında yapılan taramalar neticesinde konu ile ilgili toplam 16 araştırmanın ($f=16$) yer aldığı görülmüştür. Bu çalışmaların % 25'inin ($f=3$) Yöktez'de taranan tezlere ait olduğu tespit edilirken, %75'inin ($f=12$) ise YökAkademik'te taranan çalışmalara ait olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Çalışmaların Türlerine Göre İncelenmesi

Tür	Frekans	Yüzde
Makale	12	75
Tez	4	25
Toplam	16	100

Tablo 2 incelendiğinde mevcut araştırma kapsamında tespit edilen araştırmalarının %75inin ($f=12$) makale olduğu tespit edilirken, %25'inin ($f=4$) ise yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Yöktez üzerinden yapılan taramalar neticesinden deprem ve spor, doğal afet ve sporun psikolojik etkileri ile ilgili doktora tezinin yer almadığı görülmüştür.

Tablo 3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Çalışmaların Yıllarına Göre İncelenmesi

Yıl	Frekans	Yüzde
2019	1	6
2023	6	38
2024	9	56
Toplam	16	100

Tablo 3 incelendiğinde araştırma kapsamında yer alan 16 çalışmanın %6'sının ($f=1$) 2019 tarihinde yapıldığı görülürken, %38'inin ($f=6$), 2023 yılında yapıldığı görülmektedir. Mevcut araştırma kapsamında yer alan araştırmaların %56'sının ($f=9$) ise 2024 yılında yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Araştırma Kapsamında Yer Alan Çalışmaların Araştırma Yöntemlerinin İncelenmesi

Yöntem	Frekans	Yüzde
Nicel Araştırma Yöntemi	12	75
Nitel Araştırma Yöntemi	3	18
Karma Araştırma Yöntemi	1	7
Toplam	16	100

Tablo 4 incelendiğinde mevcut araştırma kapsamında yer alan çalışmalarının %75'inin (f=12) nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirildiği görülürken, %18'inin nitel araştırma, %7'sinin ise karma araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 5.Araştırmalarda Ele Alınan Ana Temaların incelenmesi

Ana Tema	Frekans	Yüzde
Deprem Bilgi Düzeyi ve Farkındalık	3	19
Deprem, Fiziksel Aktivite ve Sağlıklı Yaşam	2	12
Deprem, Spor ve Psikolojik İhtiyaçlar	4	25
Deprem Sonrası Fiziksel Aktivite ve Toplumsal Etkiler	3	19
Deprem ve Travma Sonrası Psikolojik Etkisi	4	25
Toplam	16	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırma kapsamında yer alan 16 çalışmanın %25'inin ana temasının (f=4) deprem, spor ve psikolojik ihtiyaçlar ile deprem ve travma sonrası psikolojik etkisi üzerine olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların %19'unun ana temasının (f=3) deprem bilgi düzeyi ve farkındalık ile, deprem sonrası fiziksel aktivite ve toplumsal etkiler (f=3;%19) üzerine olduğu görülürken, %12'sinin (f=2) ise deprem fiziksel aktivite ve sağlıklı yaşama ilişkin olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Araştırmalar Kapsamında Yer Alan Çalışmaların Örneklem Gruplarının İncelenmesi

Örneklem Grubu	Frekans	Yüzde
Üniversite Öğrencileri	4	25
Sporcular	3	19
Depremi Deneyimleyen Bireyler	3	19
SistematiK Derleme/Literatür Taraması ile Gerçekleştirilen Araştırmalar (Örneklem Grubu Yer almamaktadır)	3	19

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri	2	12
Spor yapan ve yapmayan bireyler	1	6
Toplam	16	100

Tablo 6 incelendiğinde mevcut araştırma kapsamında yer alan çalışmaların örneklem grupları incelendiğinde; %25'inin (f=4) üniversitesi öğrencileri ile gerçekleştirildiği, %19'unun (f=3) ise, sporcular, depremi deneyimleyen bireyler ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı zamanda araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmaların yine 19'unun (f=3) da sistematik derleme/literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalar olduğu görülmektedir. Tüm bunların yanında ise, araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların %12'sinin (f=2) beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile %6'sının ise spor yapan ve yapmayan bireyler (f=1) ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 7. Araştırma kapsamında yer alan çalışmaların veri toplama araçlarının değerlendirilmesi

Ölçekler	Veri Araçlarının Detayı	Toplama	Frekans	Yüzde
Nitel ve Karma Araştırmalar Kapsamında Kullanılan Formlar	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu		2	7
	Sistematik derleme/Literatür taraması ile gerçekleştirilen araştırmalar			
Depreme İlişkin Ölçekler	Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği		5	19
	Depreme Yönelik Tutum			
	Deprem Bilgi Ölçeği			
	Depreme Yönelik Tutum Ölçeği			
Psikolojik Yapıya İlişkin Ölçekler	Deprem Bilgisi Başarı Testi		9	35
	İkincil Travmatik Stres Ölçeği			
	Peritratmatik Stres Envanteri			
	Jasper/Goldberg Yetişkinler İçin Dikkat Dağınıklığı (DD) Testi			
	Psikolojik İyi Oluş Ölçeği			
	Öznel Mutluluk Ölçeği (ÖMÖ).			
	Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği			
	Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu			

		Beck Depresyon Ölçeği		
		Spielberger'in Sürekli Kaygı Envanteri (SKE).		
Spor Alanına Ölçekler	Bilimleri İlişkin	Sporcu Ruh Sağlığı		
		Sürekliliği-Kısa Formu		
		Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği		
		Spora Bağlılık Ölçeği		
		Bioelektrik İmpedans Analizi	10	38
		Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeği (Recreational Sport Well-Being Scale).		
		Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyon Ölçeği (FAKMÖ).		
		Sağlıklı Beslenmeye İlişkin Tutum Ölçeği		
		Rekreasyonel Aktivitelere Katılım Düzeyi Belirleme Formu		
		Boş Zaman Yoluyla Stresle Baş Etme Strateji Ölçeği (BZSBESÖ)		
		Sporda Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği		
		Toplam	26	100

Tablo 7 incelendiğinde; araştırmacılar tarafından spor bilimleri alanında gerçekleştirilen araştırmalarda 24 farklı ölçeğin yanında yarı yapılandırılmış görüşme formları ve yalnızca derleme çalışmalarının yapıldığı araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda araştırmaların % 7'sinin (f=2) yarı yapılandırılmış görüşme formu ile sistematik derleme ve literatür taraması kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Yine araştırma kapsamında yer alan çalışmaların %19'unun depreme ilişkin ölçeklerle kullanılarak gerçekleştirildiği, %35'inin (f=9) ise, psikolojik yapıya ilişkin ölçekler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Tüm bunların yanında araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen araştırmaların %38'inin (f=10) ise spor bilimleri alanına özgü veri toplama araçlarını kullandığı görülmektedir.

Tablo 8. Araştırma kapsamında yer alan çalışmaların sonuçlarının değerlendirilmesi

Yıl	Araştırmanın Türü	Sonuçlar	Yazar/Yazarlar
2019	Yüksek Lisans Tezi	Van depremini yaşayan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin sürekli kaygı düzeylerinin arttıkça dikkat dağınıklığı düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.	Şevli (2019)

2023	Makale	Üniversite öğrencilerinin deprem sonrası iyi halleri incelenmiş ve üniversite öğrencilerinin rekreasyonel iyi oluş düzeyleri genel olarak orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.	Ünaldı (2023)
2023	Makale	Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin deprem bilgi düzeylerinin arttıkça, depreme ilişkin farkındalık düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.	Budak ve Kandil (2023)
2023	Makale	Depremi yaşayan genç bireylerin katılımcıların fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının ortalama düzeyde olduğu ve fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunun çevresel nedenlerden ziyade bireysel nedenlerle daha yüksek olduğu bulunmuştur.	Gümüş ve Çakır (2023)
2023	Makale	Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin deprem bilgisi başarı testinden almış oldukları puan ortalamalarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.	Arslan ve Kuyulu (2023)
2023	Makale	Ebeveyn görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bu araştırmada; fiziksel aktivitelerin çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı tespit edilmiştir	Elçi, Genç, Yaşartürk, Aktaş ve Yersu-Kaya (2023)
2023	Makale	Araştırma kapsamında sporcuların deprem sonrası başarı güdüsü düzeyleri incelenmiş ve sonuç olarak; Yaşı 17 olan sporcuların 14-15-16 yaşlarındaki sporcuların ortalama puanlarından istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşük olduğu tespit edilmiştir.	Özkan, Kabacık, Ünal ve Yağız (2023)
2023	Yüksek Lisans Tezi	Yapılan sistematik derleme çalışmasına göre araştırmacı tarafından, incelenen 20 araştırmadan 17'sinde (%85), fiziksel aktivitenin kadınların ruh sağlığı üzerinde anlamlı ve olumlu etkiler yarattığı tespit edilmiştir.	Baykan (2023)
2024	Yüksek Lisans Tezi	Boş zaman katılımının, boş zaman yoluyla stresle baş etme stratejisi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve	Temir (2024)

		boş zaman yoluyla stresle baş etme stratejisinin de depresyon sonrası travma düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir	
2024	Yüksek Lisans Tezi	Depresyonun beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerinde peritratmatik (travma öncesi) ve posttravmatik (travma sonrası) etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.	Yağmurlu (2024)
2024	Makale	Spor yapmayan bireylerin depresyondan daha fazla etkilendikleri ve bu durumun, sporun olumlu etkilerine olan inançlarını artırdığı tespit edilmiştir.	Alpullu ve Yılgin (2024)
2024	Makale	Sporcuların depresyona yönelik tutumları arttıkça, sporda psikolojik ihtiyaç düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.	Fırat, Murathan ve Dalga (2024)
2024	Makale	Master sporcuların psikolojik iyi oluş düzeylerinin arttıkça, depresyon sonrası spora olan bağlılık düzeyleri ve spora yönelik olumlu tutumlarının da arttığı tespit edilmiştir.	Avan ve Parlakyıldız (2024)
2024	Makale	Depresyondan etkilenen üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivitenin doğrudan vücut kompozisyonu ve depresyon düzeyi üzerine etkisinin sınırlı düzeyde olabileceği tespit edilmiştir.	Gündüz, Avcu, Ada ve Hazar (2024)
2024	Makale	Sporcularda sosyal medya kaynaklı ikincil travmatik stres ile ruh sağlığı sürekliliği arasındaki ilişkinin seviyesi ya da yönünün bilinçli farkındalıkla açıklanamayacağı tespit edilmiştir.	Tingaz, Kılıç, Erul, Sevilmiş, Akbaş, Engür, Artan (2024)
2024	Makale	Literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmada; genç yetişkinlerin depresyon sonrası rekreatif sporla birlikte motivasyonlarının arttığını ve geleceğe daha olumlu şekilde baktıkları tespit edilmiştir	Yılmaz ve Çetinkaya (2024)
2024	Makale	Literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmada depresyondan geçici rekreatif yerleşim alanlarında kalmalarının,	

	rekreasyonel alanlarda Genç ve gerçekleştirilen oyunlardan kaynaklı Yılmaz olarak; afet sonrası yaşadıkları (2024) travmatik deneyimlerin etkilerinin azaltılması ve psikolojik iyileşme sürecinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir.
Toplam	16

Tablo 8 incelendiğinde; depremin sporcular ve eğitimciler üzerindeki etkilerini, psikolojik iyilik hali, stresle başa çıkma stratejileri ve sosyal medya etkilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda çoğu araştırma, deprem sonrası psikolojik durumları, fiziksel aktivite ve spora olan bağlılıkla ilişkilendirerek çeşitli sonuçların elde edildiği görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle;

Araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların, özellikle üniversite öğrencileri, sporcular ve beden eğitimi öğretmenleri gibi farklı grupların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerini incelendiği görülmektedir. Bu kapsamda depremin bireylerin fiziksel aktiviteye katılım, psikolojik iyi oluş, stresle başa çıkma ve travma düzeyleri üzerinde anlamlı etkiler yarattığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Özellikle araştırmacılar tarafından, sporun psikolojik iyi oluş üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmış ve fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunun bireysel nedenlerle daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, deprem sonrası sporun yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik sağlık açısından da önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Tablo 8 incelendiğinde sosyal medya üzerinden yayılan olumsuz içeriklerin, bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmalar, bilinçli farkındalık stratejilerinin bu etkileri tamamen açıklamadığını ortaya koymuştur.

Araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalardan hareketle; deprem sonrası bireylerin psikolojik ve fiziksel iyi oluş düzeylerini arttırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini söylenebilir. Özellikle fiziksel aktivite ve boş zaman katılımının, stresle başa çıkma, iyilik hali ve travma sonrası iyileşme süreçlerinde önemli bir rol oynadığı yine araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.

4. Tartışma Sonuç ve Öneriler

Depremler, ani ve beklenmedik bir şekilde meydana gelmeleri, geniş çaplı yıkıma, can kayıplarına ve yaralanmalara yol açmaları nedeniyle en yıkıcı doğal afetlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Sabuncuoğlu, Çevikalan ve Berkem, 2003). Bununla birlikte, depremlerin etkileri yalnızca fiziksel yıkımlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik yaşamlarını da derinden etkilemektedir (Altun, 2018). Afetler sonrasında yaşanan kayıpların yol açtığı yoğun stres, bireylerde uzun süreli psikolojik sorunlara neden olabilmekte ve bu durum depresyon, anksiyete bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi ruhsal problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Yıldız vd., 2023).

Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük depremin meydana gelmesi, büyük çaplı yıkımlara neden olmasının yanı sıra kitlesel travmaya yol açmıştır (Eker, 2024). Bu depremler, özellikle beklenmedik bir zamanda gerçekleşmiş olmaları ve geniş bir bölgeyi etkilemeleri sebebiyle bireylerde derin bir psikolojik etki bırakmıştır. Travmatik olaylar sonrasında, bireylerin yoğun stres ve kaygı yaşaması, geçmiş olayları tekrar hatırlıyormuş gibi hissetmesi, kabuslar görmesi ve sürekli tetikte olma hali gibi belirtiler

ortaya çıkabilmektedir. Bu tür psikolojik etkiler, bireylerin günlük yaşamlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Bu noktada, depremin yol açtığı psikolojik travmaların etkilerini hafifletmede fiziksel aktivitenin ve sporun önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Fiziksel aktivitenin düzenli olarak yapılması, stres düzeyini azaltmakta, ruhsal iyilik halini artırmakta ve bireylerin kaygı ile başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Spor ve egzersiz, hem fizyolojik hem de psikolojik olarak rahatlama sağlarken, aynı zamanda sosyal bağları güçlendirmekte ve bireylere dayanıklılık kazandırmaktadır.

Spor bilimleri alanında deprem ve depremin psikolojik etkilerinin incelenbilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada toplam 16 araştırmanın yer aldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmaların en fazla 2024 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği üzere ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 7.6 ve 7.7 şiddetinde büyük depremler meydana gelmiştir. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun Kahramanmaraş depremi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Mevcut araştırma kapsamında, çalışmaya dahil edilen araştırmalar ana temaları açısından incelendiğinde ise; araştırmacılar tarafından en fazla deprem, spor ve psikolojik ihtiyaçlar (%25), deprem ve travma sonrası psikolojik etkisi (%25)'ne yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar kapsamında örneklem grubunun en fazla üniversite öğrencilerinden (%25) oluştuğu tespit edilirken, araştırmacılar tarafından en az yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımının kullanıldığı ve derleme araştırmalarına yönelik yapılan araştırmaların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmacılar tarafından en fazla makale çalışmalarının yapıldığı ve doktora tezinin henüz yapılmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalarda depremlerin, sürekli kaygı ve dikkat dağınıklığı düzeyini artırdığı (Şevli, 2019), spor yapmayan bireylerin depremden daha fazla etkilendikleri (Alpullu ve Yılgin, 2024), yaşı 17 olan sporcuların depreme sonrası başarı motivasyonlarının düştüğü (Özkan, Kabacık, Ünal ve Yağız, 2023) tespit edilirken, deprem sonrası fiziksel aktivitenin çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı (Elçi, Genç, Yaşartürk, Aktaş ve Yersu-Kaya, 2023), fiziksel aktivitenin kadınların ruh sağlığı üzerinde anlamlı ve olumlu etkiler yarattığı (Baykan, 2023), boş zaman yoluyla stresle baş etme stratejisinin, deprem sonrası travma düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu (Temir, 2024), tespit edilirken katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin arttıkça, deprem sonrası spora olan bağlılık düzeyleri ve spora yönelik olumlu tutumlarının da arttığı (Avan ve Parlakyıldız, 2024), deprem sonrası fiziksel aktivite yapan bireylerin geleceğe daha olumlu yönde baktıkları tespit edilmiştir (Yılmaz ve Çetinkaya, 2024). Tüm bunlardan hareketle Spor bilimleri alanında deprem ve depremin psikolojik etkilerinin incelenbilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada sonuç olarak; Deprem sonrası düzenli olarak spor yapan bireylerin ruh sağlığının daha dirençli olduğu, stres ve travma düzeylerinin azaldığı, spora olan bağlılıklarının ve geleceğe yönelik olumlu bakış açılarının arttığı ifade edilebilir.

Bu bağlamda mevcut araştırma kapsamında öneriler şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Bu araştırma, yalnızca Türkiye’de yapılan tez ve makalelerle, YÖK Tez ve YÖK Akademik veri tabanlarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlılıklar doğrultusunda, gelecekte benzer konularda araştırma yapmayı planlayan araştırmacılara, veri kaynaklarını çeşitlendirerek daha kapsamlı taramalar gerçekleştirmeleri önerilebilir.
2. Araştırmacılar tarafından spor yapan ve spor yapmayan bireylerin deprem sonrası stres, kaygı ve depresyon düzeylerinin incelenmesi gerektiği önerilmektedir.

3. Deprem sonrası spor yapan kadın ve erkek bireylerin psikolojik iyileşme süreçlerinin incelenmesi gerektiği önerilmektedir.
4. Deprem bölgesinde ikamet eden ve depremde etkilenen bireylere düzenli olarak spor programı uygulatarak, katılımcıların psikososyal durumları deneysel bir araştırma modeli ile incelenebilir.
5. Mevcut araştırma kapsamında, araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların örneklem grupları incelenmiş ve bu gruplar içerisinde spor ekosistemi içerisinde yer alan antrenör ve hakemlerin yer almadığı görülmüştür. Bu bağlamda Kahramanmaraş depreminden etkilenen antrenör ve hakemlerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2024). *6 Şubat Deprem Deneyimi Yaşamış Bireylerin Deprem Sonrası Travma, Aşkınlık ve Kendini Toparlama Gücü Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Aksoy-Kendilci, E. (2020). *Vejetaryen beslenmenin sağlık üzerine etkisi: Sistematik derleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye.
- Alpullu, A., Yılgin, A. (2024). Spor Yapan ve Spor Yapmayan Bireylerde Deprem Sonrası Travma Düzeylerinin İncelenmesi. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 13(2), 191-198.
- Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Arslan, H., Kuyulu, İ. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Deprem Bilgisi Başarı Testi Değerlendirmesi: Spor Bilimleri Örneği. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 562-572.
- Atan, Y. S., Güzel-Özdemir, P. (2023). Earthquake: What is post traumatic normal? Where does the psychopathology begin? *Van Medical Journal*, 30(2), 126-127
- Avan, S. K., Parlakyıldız, S. (2024). Master Sporcuların Deprem Sonrası Spora Bağlılıkları ve Psikolojik Sağlamlıklarının Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(2), 263-277.
- Baykan, A. (2023). *Deprem Mağduru Kadınlarda Psikolojik Etkiler Derleme (Fiziksel Aktivitenin İyileştirici Rolü: Sistematik Bir Derleme(Analiz))*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, DisiplinlerArası Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim dalı, Bursa.
- Budak, D., Kandil, N. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Deprem Bilgi Düzeyleri ve Sürdürülebilir Deprem Farkındalık Düzeylerinin Araştırılması: Spor Bilimleri Örneği. *Sportive*, 6(2), 29-40.
- Çağatay, A. (2024). Deprem sonrası travma, tükenmişlik ve yaşam doyumu üzerine bir araştırma [Özel sayı]. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1), 724-745
- Çınar, N. (2021). İyi Bir Sistematik Derleme Nasıl Yazılmalı? *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 310-314.
- Eker, E. (2024). *Üniversite Öğrencilerinde 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Oluşan Travma Düzeyinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık ve Biyomedikal Bilimler (Disiplinlerarası) Anabilim Dalı, Burdur.
- Elçi, G., Genc, A., Yaşartürk, F., Aktaş, A. K., Kaya, G. Y. (2023). Fiziksel Aktivitenin Depremzede Çocuklar Üzerindeki Etkileri Hakkında Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 1123-1133.

Fırat, Y., Murathan, F. Ve Dalga, D. (2024). Afet Sonrası Sporcuların Sporda Psikolojik İhtiyaç Durumları ile Afet Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Adıyaman İli Örneği). *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(3), 541-552.

Genç, G.,Yılmaz, G. (2024). Deprem Sonrası Rehabilitasyon Sürecinde Geçici Rekreasyon Alanlarının Önemi. *International Journal of Holistic Health, Sports and Recreation*, 3(1), 17-38.

Gümüş, B., Çakır, E. (2023). Deprem Yaşayan Genç Bireylerin Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu ve Sağlıklı Beslenme Düzeyinin İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi, Spor Bilimleri Dergisi*. 3 (4), 15-30.

Gündüz, A. Z., Avcu, E. Ç., Ada, G.,Hazar, S. (2024). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinden Etkilenen Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyi ile Vücut Kompozisyonu, Mutluluk ve Depresyon Seviyeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 20-26.

İzbırak, R. (1992). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara

Karaçam, Z. (2013). Sistemik derleme metodolojisi: Sistemik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.

Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P., ... ,Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Annals of internal medicine*, 151(4), W-65.

Özkan, D., Kabacık, A., Ünal, D. T., Yağız, H. (2023). 14-18 Yaş Arası Profesyonel Sporcuların Deprem Sonrası Başarı Motivasyonu Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 7(33), 731-737.

Sabuncuoğlu, O., Çevikaslan A., Berkem M. (2003). Marmara depreminden etkilenen iki ayrı bölgede ergenlerde depresyon, kaygı ve davranış. *Klinik Psikiyatri*, 6, 189-197.

Sür, Ö. (1993). Türkiye'nin deprem bölgeleri. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (2), 53-65.

Şevli, S. (2019). *2011 yılı Van depremlerini yaşayan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin dikkat dağınıklığı durumlarının ve kaygı düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Van.

Taşgın, Ö., Çağlayan, H. S. (2011). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Tarzlarını İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(Özel).

Temir, F. (2024). *Doğal Afetler Sonrasında Boş Zaman Aktivitesine Katılımın Psikolojik Etkileri: 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Spor Yönetimi ve Rekreasyon Anabilim Dalı, Eskişehir.

Tingaz, E. O., Kılıç, B. N., Erul, B., Sevilmiş, U., Akbaş, Y., Engür, B., Artan, H. Ş. (2024). 2023 Türkiye Depremleri Sonrası Sporcularda Sosyal Medya Kaynaklı İkincil Travmatik Stres ve Ruh Sağlığı Sürekliliği İlişkisinde Bilinçli Farkındalığın Rolü. *Resilience*, 8(1), 1-11.

Ünaldı, G. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Deprem Sonrası Eğlence Amaçlı Spor Kaynaklı İyi Hallerinin Belirli değişkenler Doğrultusunda Belirlenmesi. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 107-117.

Yağmurlu, N. (2024). *Depremi beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerinde peri-travmatik ve post-travmatik etkisi (Malatya ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elâzığ.

Yıldız, M. İ., Başterzi, A. D., Yıldırım, E. A., Yüksel, Ş., Aker, A. T., Semerci, B., Hacıoğlu Yıldırım, M. (2023). Deprem sonrası erken dönemde koruyucu ve tedavi edici ruh sağlığı hizmeti-Türkiye Psikiyatri Derneği uzman görüşü. *Türk Psikiyatri Derg.*, 34(1), 39-49 .

Yılmaz, O., Çetinkaya, B. (2024). Deprem Sonrası Genç Yetişkinlerin Gelecek Beklentileri ve Rekreatif Spora Katılım Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 16-27.

Dijitalleşme Sürecinde E-Ticaret Faaliyetlerinin Sektörel Bazda Değerlendirilmesi¹ Mesut Çakır²

Arastırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 03.04.2025

Kabul Tarihi: 21.05.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 03.04.2025

Acceptance Date: 21.05.2025

Özet

İnternetin yaygınlaşması ve kullanıcı sayısının artış göstermesiyle beraber, sayıları artan e-ticaret siteleri karşısında tüketiciler geleneksel satın alma alışkanlıkları yanı sıra online satın alma davranışına uyum göstermeye başlamıştır. Bu değişim e-ticaret hacminin toplam ticaret hacmi içindeki payında da bir etki göstermiştir. Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümün işletmelerin ticari faaliyetleri ve tüketici davranışlarında nasıl bir değişime neden olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla, dijitalleşmenin e-ticaret ve tüketici davranışlarında yarattığı etki belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, dijitalleşme, e-ticaret, tüketici davranışları ve online satın alma davranışı kavramsal olarak açıklanmış; güncel istatistiksel veriler çerçevesinde e-ticaret hacminde yaşanan değişimin bir karşılaştırılması yapılmıştır. İkincil veriler kullanılarak e-ticarette yaşanan değişim yıllar itibariyle incelenmiştir. Çalışmada incelenen dönemler itibariyle yapılan analiz sonuçları e-ticaretteki büyümeyi göstermektedir. E-ticaret hacmi her yıl ivme kazanarak artmaktadır. E- ticaret hacmi 2013 yılında 14 milyar TL iken 2023 yılında 1855 milyar TL'ye ulaşmıştır. Artış oranı 11 yıllık süreçte hem ilk yıla hem de önceki dönemlere göre katlanarak gerçekleşmiştir. Örneğin 2023 yılında 2019 yılına göre 12,64 kat oranında bir artış gerçekleşmiştir. Yine 2023 yılında 2022 yılına göre artış oranı ise %132 olarak gerçekleşmiştir. E-ticaret hacmindeki artışların yanı sıra, genel ticaret içindeki e-ticaretin oranının yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın son kısmında sektör bazında e-incelenmiş, incelenen yıllar içinde öne çıkan sektörler belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, E-ticaret, Tüketici Davranışları, Online Tüketici Davranışları

Sectoral Evaluation of E-Commerce Activities in the Digitalization Process

Abstract

With the spread of the internet and the increase in the number of users, consumers have started to adapt to online purchasing behavior in addition to traditional purchasing habits in the face of the increasing number of e-commerce sites. This change has also had an impact on the share of e-commerce volume in the total trade volume. The purpose of this study is to reveal how digital transformation causes changes in the commercial activities and consumer behavior of businesses. For this purpose, the impact of digitalization on e-commerce and consumer behavior was determined. In the study, digitalization, e-commerce, consumer behavior and online purchasing behavior were explained conceptually; a comparison was made of the change in e-commerce volume within the framework of current statistical data. The change in e-commerce was examined over the years using secondary data.

The analysis results for the periods examined in the study show the growth in e-commerce. E-commerce volume increases rapidly every year. While e-commerce volume was 14 billion TL in 2013, it reached 1855 billion TL in

¹ Bu çalışma, 20-22 Eylül 2024 tarihinde yapılan Uluslararası Dijital İşletme, Yönetim ve Ekonomi Kongresinde sunulan 'Dijitalleşme Sürecinde E-ticaret Faaliyetlerinin Sektörel Bazda Değerlendirilmesi' isimli sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğretim Üyesi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi. Ekonometri Bölümü. ORCID No: 0000-0003-4980-1047 e mail: mcakir@adu.edu.tr

2023. The increase rate has been exponential in the 11-year period compared to both the first year and the previous periods. For example, in 2023, there was an increase of 12.64 times compared to 2019. Again, in 2023, the increase rate compared to 2022 was 132%. In addition to the increases in e-commerce volume, it has been determined that the proportion of e-commerce in general trade has tended to increase over the years. In the last part of the study, e-commerce was examined on a sector basis, and the prominent sectors in the examined years were determined.

Keywords: Digitalization, Digital Transformation, E-commerce, Consumer Behavior, Online Consumer Behavior,

1.Giriş

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla beraber işletmeler rekabetçi üstünlük kazanmak ve iş süreçlerini iyileştirmek amacıyla bir dönüşüm içerisine yönelmişlerdir. Tüketicilerin satın alma kararları yaşanan bu gelişmelerle yeni bir davranışa dönüşürken, işletmelerin de yeni iş modellerine uyumu hızlanmıştır. Diğer taraftan küresel rekabet karşısında işletmeler üretim süreçleri, örgüt yapısı ve pazar faaliyetlerinde dijitalleşme sürecine adapte olmaktadır.

Dijitalleşme süreci işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde de kendini göstermekte; tüketicilerin bu dijital dönüşümü kolaylıkla benimsemeleri karşısında işletmelerin tüketici ihtiyaçlarını karşılamada izlediği strateji ve yöntemleri gözden geçirmeleri ve güncellemelerini zorunlu kılmaktadır. Hızla değişen tüketici ihtiyaçlarının izlenmesi, beklentilerinin doğru anlaşılması ve yenilikçi yaklaşımlarla karşılanması; tüketicilerin işletmeye yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir. Son yıllarda tüketicilerin dijital platformlardan gerçekleştirdikleri yeni satın alma davranışları, işletmelerin pazarlama faaliyetlerini internet ortamı için de planlamaları ve yürütmelerini gerektirmektedir.

İnsan hayatının her alanına hızla yerleşen internet kullanımı ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, birçok sektörde dijitalleşme sürecini etkileyerek işletmelerin faaliyetlerini internet ortamında da genişletmeleri kararını hızlandırmıştır. Ticari faaliyetlerin dijitalleşmesiyle ekonomik anlamda bir değişim yaşanmıştır. İşletmeler geleneksel faaliyetleri dışında elektronik ticaret faaliyetlerine de yer vermektedirler. Hatta bazı işletmeler satış faaliyetlerini sadece online olarak gerçekleştirmektedir.

İnternet kullanımının yaygınlaşması, akıllı telefonlara olan ilginin artması, dijital bankacılık uygulamalarının tercih edilmesiyle birlikte hem işletme hem tüketici cephesinden elde edilen faydanın artmasıyla elektronik ticaret hem ülke bazında hem de küresel boyutta büyüme sağlamıştır. E-ticaret tüketiciye geleneksel satın alma alışkanlıklarının yanı sıra online satın alma deneyimi fırsatı sunarak aynı zamanda ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

E-ticaret, hem işletme hem de tüketici açısından 7/24 işlem yapabilme olanağı sağlarken, ürün çeşitliliği, dijital ortamda diğer alıcılarla etkileşimde olma, daha düşük maliyet, daha yüksek verimlilik, daha hızlı işlem gücü gibi kolaylıkları da beraberinde sunmaktadır. Tüketiciler fiziksel mağaza ortamında gezmeden internet aracılığıyla ürün veya hizmet alımlarını gerçekleştirebilme imkanına sahip olmaktadır. İşletmeler e-ticaret faaliyetleri ile pazar büyüklüğünü artırma, uluslararası pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirebilme ve küresel boyutta pazar başarısı elde etme şansına sahip olabilmektedir.

Bu çalışma ile amaçlanan, dijital dönüşümün, e-ticarete ve tüketici davranışlarına olan etkisini belirlemektir. İncelenen yıllarda e-ticaret büyüklüğünde yaşanan değişim karşılaştırmalı olarak ele alınarak, dijital teknolojilerin işletmelerin çevrimiçi ticari faaliyetleri ve tüketicilerin online satın alma davranışlarında oluşturduğu değişim belirlenmeye çalışılmıştır.

2.Literatür Taraması

Günümüzde teknolojik gelişmelerin hızına paralel şekilde gerek işletmeler gerekse tüketiciler cephesinde yenilikçi yaklaşımlar ortaya çıkmakta; aynı zamanda bu gelişmeler yeni satış ve

satın alma kanalları fırsatı sunmaktadır. Söz konusu gelişmelerden birisi olan e-ticaret; bilgi, mal veya hizmetin yeni teknolojik kanallardan hızlı bir şekilde erişilebilir olması ve satış imkânını sağlamaktadır. İnternete erişimin kolaylaşması ve buna bağlı olarak online alışverişe olan ilginin artışı, e-ticaret hacminde büyümeyi artırmaktadır. Geleneksel ticaretle beraber e-ticaretin yaygınlaşması ekonomik büyüme açısından itici bir güç olarak kabul edilmektedir.

Online alışveriş tüketicilere, internet ortamında satın almak istedikleri ürün ya da hizmetle ilgili ihtiyaç duydukları bilgileri elde ederek alternatifler arasında bir karşılaştırma fırsatı sağlayarak karar verme olanağı sunmaktadır. Satın alma karar sürecinde tüketicinin yükünü hafifleterek, satın alma davranışının yeni bir yüzü olarak işletmelere de alternatif bir satış kanalı olmaktadır.

Geleneksel satın alma davranışında tüketici fiziksel mağaza ortamında gerek ürün gerekse satış personeli ile yüz yüze etkileşim yaşarken online alışverişte tüketici internet ortamında etkileşim yaşamakta ve dijital ortamda iletişim kurabilmektedir. Online alışverişin sağladığı kolaylıklar ve avantajlar günümüz müşterisinin satın alma kararında motive edici unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Ülkelerin teknoloji politikalarını dijital ekonomiye uyum sağlayacak şekilde belirlemeleri önem taşımaktadır. Dijital ekonominin ölçülmesinde kullanılan önemli göstergelerden birisi e-ticaret göstergeleridir. E-ticarette yaşanan büyüme GSYİH içinde önemli bir paya sahiptir. Dijital teknolojilerin gelişimine paralel olarak ürün ve hizmetlerin dijital ortamlarda satışı da gelişme göstermektedir. E-ticaret tüm dünyada pazar payını artırmaktadır. 1995 yılından itibaren dünya genelinde e-ticaret pazar payı hızlı bir şekilde artış göstermiş ve internet kullanımıyla birlikte e-ticaret yapan işletmeler ticari işlemlerini daha gelişmiş araçlarla yapmaya başlamışlardır. Ülkemizde nüfus artışı, internet alışverişinde alternatif ödeme sistemleri ve lojistik hizmetlerindeki gelişmeler ile birlikte e-ticaret, yukarı doğru bir ivme yakalamıştır (Ersezer ve Altun, 2024; 23).

Günümüzde internetin eğitim, sağlık, spor, iş dünyası vb. birçok alanda yaygın kullanımı, e-ticaret faaliyetlerine dayalı işlem hacminde hızla bir artış etkisi göstermektedir. Küresel ölçekte olduğu gibi ülkemizde de dijital platformlarında alışveriş tercihinde bir artış gözlenmekte; mamul ve hizmet alımlarında online alışverişin sağladığı fayda ve kolaylıklar sebebiyle artan bir ilgi görülmektedir. Bireysel harcamalar dışında hanehalkı mal ve hizmet satın alma işlemlerinin de internet ortamında gerçekleşmesi ekonomik büyümede artışa yol açmaktadır (Bozdağ ve Yıldırım, 2023; 1279).

E-ticaretin önemini ortaya koyan önemli göstergelerden birisi, toplam ticaret hacmi büyüklüğü içerisinde sahip olduğu paydır. Literatürde e-ticareti inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Özdemir (2023)'in Türkiye'de e-ticaretin geçmişi, mevcut durumu ve geleceğe ilişkin öngörülerini içeren araştırmasında ülkemizde e-ticaretin önemli bir potansiyele sahip olduğu ve dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme gösterdiği ileri sürülmüştür. Araştırmada aynı zamanda ülkemizde e-ticaret açısından beyaz eşya ve küçük ev aletleri sektörünün yenilikçi bir anlayışla kendisini geliştiren en büyük sektör olarak dikkat çektiği ileri sürülmüştür.

E-ticaret ve dijital ekonomide yaşanan gelişmeler, insanlığın ve toplumun her alanını yeni bir boyuta dönüştürmektedir. E-ticaret, sadece iş fırsatları ve yeni pazar erişiminin kaynağı olarak değil aynı zamanda dijital teknolojilerin uzak ve kırsal alanlara da nüfuz etmesi için bir köprü olarak da düşünülebilir. Ayrıca, e-ticaret etkin bir şekilde uygulandığında birçok sosyal ve ekonomik sorunu çözebilecek yararlı bir araç olarak görülmektedir (Haji, 2021;979).

Dijital dönüşüm süreciyle beraber e-ticaretin büyüme hızı da dikkat çekmektedir. Alternatif bir fırsat olarak e-ticaret faaliyetlerini stratejik bir yaklaşımla yürütebilen işletmeler önemli bir avantaj elde edebilirler. Sayısı artan büyük e-ticaret sitelerinin satış büyüklükleri, ülkelerin ekonomik anlamda gelişmişlik düzeylerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. E-ticaret işletmeler için yeni bir iş fırsatı olmasının dışında mevcut faaliyetlerde de bir dönüşüme yol açmaktadır. Bununla birlikte küresel anlamda da e-ticaretin ekonomi içerisindeki payı ve önemi artış göstermektedir. Fakat dijital dönüşüme geçişte yaşanan gecikme ya da uyum sürecinin aşılammaması durumu, elde edilecek avantajları engel teşkil etmektedir (A. Şenbayram, 2023; 146).

Dijitalleşme ve e-ticaret, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmedeki temel itici güçlerdendir. Dijital ekonomi ve e-ticaretteki artış, işletmelerin faaliyetleri ve tüketicilerin işletmelerle etkileşim kurma şeklini değiştirmiş ve böylelikle sürdürülebilir ekonomik anlamda büyüme ve kalkınma hedefleri için yeni fırsatlara ortaya koymaktadır. Yeni ihracat fırsatları sunarak artan ekonomik büyüme ve iş olanakları sağlamaktadır. İşletmeler böylelikle dijital teknoloji ve e-ticaret aracılığıyla sürdürülebilirliği de teşvik etmektedirler (Criveanu, 2023; 12). Sınır ötesi e-ticaret faaliyetlerinin sürdürülebilir gelişme ve bölgesel ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin yanı sıra istihdam fırsatları yaratma ve yaşam standartlarını iyileştirme yoluyla bölgesel sosyal kalkınmaya da katkısı söz konudur (Yang vd., 2023; 23).

Eryiğit ve Özdemir (2023)'in küresel bir salgın olan covid-19 dönemi öncesi ve sonrasında e-ticaret sektörünün gelişimini inceleyen çalışmalarında, pandemi öncesi döneme göre Türkiye ve dünyada bazı sektörlerde e-ticaret hacminde önemli artışların olduğu ortaya konmuştur. Pandemi döneminin getirdiği koşulların gerek tüketicilerin gerekse işletmelerin e-ticarete yönelik tutumlarını etkilediği ve yeni ticaret anlayışının geliştiği sonucunu ileri sürmüşlerdir. Küresel salgın birçok sektörde iş kaybına yol açarken e-ticaret sektörüne olan olumlu etkisi ile dikkat çekmiştir. Tüketicilerin satın alma tercihi ve alışkanlıklarındaki değişimler bazı sektörlerin ticaret hacmini artırırken bazı sektörlerin de ticaret hacminde düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, Daloğlu ve Saridoğan (2023), söz konusu küresel salgının Türkiye ekonomisinde perakende sektöründeki etkilerinin analizini içeren çalışmalarında salgının özellikle perakende sektöründe fiziki mağaza ortamında gerçekleşen satış hacmini olumsuz etkilerken, dijital kanallardan bu olumsuzluğun dengelenmeye çalışıldığını; bu dönemde fiziki mağaza düzeyinde satışlar azalırken tüketicilerin e-ticaret üzerinde alışverişlerine devam ettiklerini ve bu dönemde en az etkilenen sektörün gıda perakende sektörü olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bununla birlikte, S.Kılınc ve Akın (2021) pandemi sürecinin ülkemizde e-ticaret faaliyetlerine etkisini ortaya koymak ve e-ticaret hacminde artış ve azalış gösteren sektörlerin belirlenmesine yönelik araştırmalarında, pandemi sürecini kapsayan 2020 yılında 2019 yılına kıyasla e-ticaret hacminin yükseldiği; öncelikli olarak gıda sektörü olmak üzere birçok sektörde satın alma davranışının e-ticaret yöntemi ile gerçekleştirildiği; e-ticaret hacminde sektörel bazda yaklaşık her sektörde artışlar yaşandığı; e-ticaret hacmindeki en fazla büyümenin sırasıyla gıda sektörü, süpermarket sektörü ve kimyasal ürünlerde gerçekleştiği belirlenmiş ve Türkiye’de e-ticaretin hızla yükselmeye devam edeceği öngörüsü ileri sürülmüştür.

İnternet kullanımındaki artış, ülkelerin uluslararası ticaret faaliyetlerini de kolaylaştıran bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Özellikle uluslararası ticarete internetin kullanımı, pazara erişim, reklam ve tanıtım gibi önemli maliyetlerde tasarruf etkisi yaratarak uluslararası ticaret hacminde artışa yol açmaktadır. İnternet aracılığıyla gerçekleştirilen uluslararası ticaret

işlemleri, zaman ve mekân kısıtlamalarını da ortadan kaldırarak yerel işletmelerin uluslararası pazarlara giriş faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. E-ticaret, işletmelere daha etkili bir tedarik ve dağıtım ağı oluşturma fırsatı sağlarken, işlem maliyetlerini de azaltarak pazar girişini daha gerçekleştirilebilir hale getirmektedir (Irmak, 2023;196).

Akther (2023)'ın Hindistan'ın e-ticaret faaliyetlerinin mevcut durumu ve potansiyelini belirlemeye yönelik çalışmasında Hindistan e-ticaret pazarının hızla genişlediğini ve uluslararası alanda önemli bir oyuncu olarak kendini kanıtladığını ortaya koymuştur. Çalışmada çevrimiçi alışverişin hakimiyeti, mobil ticaretin yükselişi ve sosyal alışverişin ortaya çıkışı gibi avantajlara karşılık; kaynak kısıtlamaları, karmaşık altyapı ihtiyaçları, düzenleyici engeller ve yoğun rekabet sektörün karşılaştığı zorluklar olarak belirlenmiştir. Hindistan'ın e-ticaret hacminde hedeflenen büyümenin sağlanmasında kişiselleştirilmiş müşteri deneyimleri, sürdürülebilir uygulamalar ve sınır ötesi e-ticaretin önemi vurgulanmaktadır.

Aslan ve Manavgat (2021), Türkiye'de e-ticaret sektörünün güçlü ve zayıf yönleri ile sahip olduğu fırsat ve tehditleri SWOT analizi ile belirlemeye yönelik çalışmalarında, işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlamalarında e-ticaretin kaçınılmaz olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda çalışmada Türkiye'de e-ticaretin en güçlü yönünün, bilgi ve iletişim teknolojilerine gereken önemi vererek e-ticaret faaliyetlerini ilk olarak gerçekleştiren işletmelerin mevcut pazar paylarında artış olabileceği; e-ticaret sektörünün zayıf yönünün ise ürünün teslim sürecine ilişkin yaşanan gecikmeler, dağıtım maliyeti ve internet altyapısının zayıf olduğu sonucu ortaya konmuştur.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 2013 ve 2018 yılları arasında Tübisad, Etid, Deloitte ortak çalışma verileri ile 2019 ve 2023 yılları arasında T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye'de e-ticaretin görünümü raporu verilerinden yararlanılmıştır. 2023 yılı sonrası veriler elde edilemediğinden çalışmaya dahil edilememiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti 2013 yılından itibaren mevcut olduğu için incelenen ilk yıl 2013 yılı olmuştur. Çalışmada tablo ve grafiklerden yararlanılmıştır. Tablolarda yer alan veriler endekslenmiştir.

Endeks, bir yığın olayının değişkenlerinin zaman ya da mekan içerisindeki değişimlerini göstermek amacıyla hesaplanan oransal bir ölçüdür.

$$I = \frac{X_i}{X_0} . 100$$

şeklinde yazılır (Sivaslıgil, 2003; 109).

Çalışma da sabit esaslı (SEE) ve değişir esaslı (DEE) endekslerden yararlanılmıştır. Son yıldaki verinin ilk yıldaki veriye göre değişimi (SEE) ve son yıldaki verinin bir önceki yıldaki veriye göre değişimi (DEE) elde edilerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın analiz kısmi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde, toplam e-ticaret hacmindeki gelişmeler ve e-ticaretin genel ticaret içindeki oranı incelenmiştir. Bu süreç 2013 ile 2018 yılları ve 2019 ile 2023 yılları arasında olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Bunun nedeni Covid 19 süreci ve sonrasında e-ticaret hacmindeki gelişmeleri ortaya koymaktır. Üçüncü bölümde ise e-ticaret hacmindeki artışlardan sonra, incelenen dönem

içerisinde, hangi sektörlerin ön plana çıktığı incelenmiştir. 2019 ile 2023 yılları arasında hem hacimsel hem de bir önceki döneme göre artışlar gösteren sektörler irdelenmiştir.

Çalışmanın amacı, dijitalleşme ile birlikte ivme kazanan e-ticaretin yıllar itibariyle gösterdiği gelişimi belirleyip, hangi sektörlerin öne çıktığını tespit etmektir. Bu amaçla öncelikle 2013 ile 2018 yılları arasında e-ticaret hacmindeki büyüme ve genel ticaret içindeki e-ticaretin payı irdelenmiştir. Daha sonra e-ticaret hacmindeki büyüme ve genel ticaret içindeki e-ticaretin payı 2019 ile 2023 yılları için tekrarlanmıştır. Buradaki amaç e-ticaretin gösterdiği gelişmenin boyutunu belirlemektir. Daha sonra 2019 ile 2023 yılları arasında e-ticaret içinde öne çıkan sektörler belirlenmiştir. 2019 yılından 2023 yılına kadar bir önceki yıla göre olan sektörel gelişmeler ve yıllık bileşik büyüme oranları ile sektörler karşılaştırılmıştır.

3.1. 2013-2018 Yılları Arasındaki Süreçte E-ticaret Hacmindeki Gelişmeler

Aşağıda yer alan Tablo 1’de 2013 ile 2018 yılları arasında gerçekleşen toplam e-ticaret hacmindeki gelişmeler yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye toplam e-ticaret harcamaları (Milyar TL) endeksi.

Yıllar	Türkiye’de Toplam E-ticaret	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2013	14	100	100
2014	19,2	137,1429	137,1429
2015	24,6	175,7143	128,125
2016	30,8	220	125,2033
2017	42,2	301,4286	137,013
2018	59,8	427,1429	141,7062

Kaynak: Tübisad, Etid, Deloitte ortak çalışması: E-ticaret pazar büyüklüğü raporu 2013-2018 verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Yukarıdaki Tablo3.1.1.’de de görüldüğü üzere 2013 yılında 14 milyar TL olan ticaret hacmi, 2018 yılında 59,8 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2018 yılında 2013 yılına göre artış %327 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise 2017 yılına göre e-ticaret hacmindeki artış %41 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2017-2018 yılları arasında (%41) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de e- ticaret % (online/perakende) endeksi.

Yıllar	Türkiye’de E-Ticaret (Online/Perakende)	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2013	1,3	100	100
2014	1,6	123,0769	123,0769
2015	2	153,8462	125
2016	3,5	269,2308	175
2017	4,1	315,3846	117,1429
2018	5,3	407,6923	129,2683

Kaynak: Tübisad, Etid, Deloitte ortak çalışması: E-ticaret pazar büyüklüğü raporu 2013-2018 verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Yukarıda yer alan Tablo 2.’ye göre 2013 yılında 1,3 olan Türkiye’de E-Ticaret (Online/Perakende) oranı, 2018 yılında 5,3’e ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2018 yılında 2013 yılına göre artış %307 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise 2017 yılına göre e- ticaret oranındaki artış %29 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2017-2018 yılları

arasında (%29) gerçekleştiği görülmektedir. Son yıldaki Türkiye’de E-Ticaret (Online/Perakende) oranı artışı (29), e-ticaret hacmindeki artışa (%41) göre daha düşüktür.

3.2. 2018-2023 Yılları Arasındaki Süreçte E-ticaret Hacmindeki Gelişmeler

Aşağıdaki Tablo 3’ de 2018 ile 2023 yılları arasında gerçekleşen toplam e-ticaret faaliyetlerindeki gelişmeler gösterilmektedir.

Tablo 3. Genel e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi(Milyar TL).

Yıllar	Türkiye’de Toplam E-ticaret	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2019	136	100	100
2020	226	166,1765	166,1765
2021	381	280,1471	168,5841
2022	800	588,2353	209,9738
2023	1855	1363,971	231,875
2024 (Tahmin)	3395	2496,324	183,0189

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Yukarıdaki Tablo 3’de görüldüğü üzere 2019 yılında 136 milyar TL olan e-ticaret hacmi, 2023 yılında 1855 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %1364 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre e-ticaret hacmindeki artış %131 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2022-2023 yılları arasında (%131) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4. Perakende e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi(Milyar TL).

Yıllar	Türkiye’de Perakende E-Ticaret	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2019	64	100	100
2020	145	226,5625	226,5625
2021	234	365,625	161,3793
2022	458	715,625	195,7265
2023	989	1545,313	215,9389
2024 (Tahmin)	1920	3000	194,1355

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Tablo 4’e göre 2019 yılında 64 milyar TL olan perakende e-ticaret hacmi, 2023 yılında 989 milyar TL’ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %1545 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre perakende e-ticaret hacmindeki artış %115 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2022-2023 yılları arasında (%115) gerçekleştiği görülmektedir. E-ticaret hacmindeki artışın perakende e-ticaret hacmindeki artışa göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 5. E-ticaret/genel ticaret’in yıllara göre değişimi (%)

Yıllar	E-Ticaret/Genel Ticaret (%)	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2019	10,1	100,0	100,0
2020	16,3	161,4	161,4
2021	18	178,2	110,4

2022	18,3	181,2	101,7
2023	20,3	201,0	110,9

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Tablo 5.’de görüldüğü gibi 2019 yılında genel ticaret içerisinde e-ticaretin oranı yüzde 10,1 iken 2023 yılında ise, oran yüzde 20,3 olarak gerçekleşmiştir. Artış hızına bakıldığında beş yıllık süreçte yani 2019 ile 2023 yılları arasında iki katın biraz üzerinde bir artışın (%101) olduğu görülmektedir. 2023 yılında 2022 yılına göre artış ise %10 şeklindedir. 2020 yılında bir yıl öncesine göre artış oranı yüzde 61’dir, bu oran beş yıllık süreçte en yüksek orandır.

Tablo 6. Perakende e-ticaret/perakende ticaretin yıllara göre değişimi(%).

Yıllar	Perakende E-Ticaret/ Perakende Ticaret	Sabit Esaslı Endeks (SEE)	Değişir Esaslı Endeks (DEE)
2019	8,3	100,0	100,0
2020	15,8	190,4	112,9
2021	17,9	215,7	113,3
2022	16,7	201,2	93,3
2023	18,3	220,5	109,6

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Yukarıda yer alan Tablo 6’ya göre 2019 yılında perakende e-ticaretin, perakende ticarete oranı % 8,3, 2023 yılında ise bu oran % 18,3 olarak gerçekleşmiştir. Artış hızına bakıldığında beş yıllık süreçte yani 2019 ile 2023 yılları arasında iki katın biraz üzerinde bir artışın (%110) olduğu belirlenmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre artış ise %9 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında 2020 yılına göre %13 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Bu oran beş yıllık süreçte en yüksek orandır.

Özetlemek gerekirse 2013 yılından 2023 yılına kadar olan dönemde e-ticaret hacminde, e-ticaretin genel ticaret oranında ve perakende ticaret hacminde artışların olduğu görülmektedir. E-ticaret hacmindeki ve e-ticaretin genel ticaret oranındaki en fazla artışın 2023 yılında bir önceki yıla göre gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Kısacası e-ticaretin yıllar itibariyle artış gösterdiği, özellikle de son yıllardaki artışın önceki yıllara göre nispeten daha fazla olduğu söylenebilir.

3.3. Sektörler Bazında E-ticaretin Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde, e-ticaretin gelişimi sektörler bazında ele alınmıştır. 2019-2023 yılları arasında artış eğiliminde olan e-ticaret içerisinde öne çıkan sektörlerin artış oranları belirlenmiştir.

Tablo 7. Sektörlerin yıllık büyüme oranları

% Değişim	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
Gıda ve Süper Market	281	163	90	183
Ev, Bahçe Mobilya ve Dekorasyon	105	83	153	130
Beyaz Eşya, Küçük Ev Aletleri	129	73	83	141
Elektronik	56	60	114	194

Konaklama	-37	175	222	97
Çiçekçilik	101	105	45	70
Spor ve Outdoor	5	55	138	175
Yemek	62	79	35	141
Giyim, Ayakkabı ve Aksesuar	39	26	123	136
Medikal Kişisel Bakım, Kozmetik	26	47	89	123
Eğlence ve Sanat	-46	71	188	192
Havayolları	-40	98	146	127
Anne ve Bebek	47	7	56	142
Araç Kiralama	1	73	124	70
Seyahat, Taşımacılık ve Depolama	-46	114	124	118

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E -Ticaretin Görünümü Raporu

Yukarıdaki Tablo 7’nin verilerine göre, 2019-2020 yılları arasında en fazla artış gösteren ilk üç sektör sırasıyla gıda ve süpermarket; beyaz eşya, küçük ev aletleri; ev bahçe mobilya ve dekorasyon sektörleridir. Covid-19 Pandemi sebebiyle eğlence sanat, seyahat taşımacılık ve depolama ve havayolu sektörlerinde negatif artış yani azalma olduğu görülmektedir. 2020-2021 döneminde artışın en fazla olduğu ilk üç sektör sırasıyla konaklama, gıda ve süpermarket, seyahat taşımacılık ve depolama sektörleridir. 2021-2022 döneminde en fazla artış gösteren ilk üç sektör sırasıyla konaklama, eğlence ve sanat ve ev bahçe mobilya ve dekorasyon sektörleridir. 2022-2023 döneminde en fazla artış gösteren ilk üç sektör sırasıyla elektronik, eğlence ve sanat ve gıda ve süpermarket sektörleridir.

Diğer sektörlerin de yıllar itibarıyla büyüme oranları mevcut tabloda sırasıyla yer almaktadır.

Tablo 8. Sektörlerin yıllık bileşik büyüme oranları (%)

	2019-2023
Gıda ve Süper Market	171
Ev, Bahçe Mobilya ve Dekorasyon	116
Beyaz Eşya, Küçük Ev Aletleri	104
Elektronik	99
Konaklama	81
Çiçekçilik	80
Spor ve Outdoor	79
Yemek	75
Giyim, Ayakkabı ve Aksesuar	74
Medikal Kişisel Bakım, Kozmetik	68
Eğlence ve Sanat	67
Havayolları	61
Anne ve Bebek	56
Araç Kiralama	55
Seyahat, Taşımacılık ve Depolama	54

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E -Ticaretin Görünümü Raporu

Sektörlerin 2019-2023 yılları arasında yıllık bileşik büyüme oranları ise yukarıda yer alan Tablo 2.3.2’de yer almaktadır. Burada beş yıllık süreçte en fazla artış gösteren ilk dört sektör sırasıyla, gıda ve süpermarket; ev, bahçe mobilya ve dekorasyon; beyaz eşya, küçük ev aletleri;

elektronik sektörleridir. Diğer sektörlerin de bileşik büyüme oranları mevcut tabloda açıklanmıştır.

Özetle Tablo 7.'de bir önceki yıla göre sektörlerdeki e-ticaret hacmindeki değişim ve Tablo 8.'de ise sektörlerdeki yıllık bileşik e-ticaret hacmindeki değişim gösterilmektedir. Bazı sektörlerde e-ticaret açısından yüksek hacme ulaşılrken, bazı sektörlerde ise yüksek büyüme oranı gerçekleşmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde ise hem hacim olarak hem de incelen son yıl (2023)'da en fazla artış gösteren sektörlerden bazıları yer almaktadır.

Tablo 9. Elektronik sektörü e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi (Milyar TL).

Yıllar	Milyar TL	SEE	DEE
2019	8,57	100,0	100,0
2020	13,39	132,6	156,2
2021	21,4	211,9	159,8
2022	45,88	454,3	214,4
2023	135	1336,6	294,2

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye'de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Yukarıdaki Tablo 9'da hem hacim hem de artış hızı olarak en yüksek değere sahip olan elektronik sektörü yer almaktadır. Elektronik sektörüne ait 2019 yılında 8,57 milyar TL olan ticaret hacmi, 2023 yılında 135 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %1237 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre elektronik sektörünün e-ticaret hacmindeki artışı %194 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2022-2023 yılları arasında (%194) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 10. Gıda süpermarket sektörü e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi (Milyar TL).

Yıllar	Milyar TL	SEE	DEE
2019	1,4	100,0	100,0
2020	5,33	52,8	380,7
2021	14	138,6	262,7
2022	26,56	263,0	189,7
2023	75,09	743,5	282,7

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye'de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Tablo 10'da açıklandığı gibi gıda ve süpermarket sektörüne ait 2019 yılında 1,4 milyar TL olan ticaret hacmi, 2023 yılında 75,09 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %644 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre gıda süpermarket sektörünün e-ticaret hacmindeki artışı %183 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2019-2020 yılları arasında (%281) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 11. Beyaz eşya küçük ev aletleri sektörü e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi (Milyar TL).

Yıllar	Milyar TL	SEE	DEE
2019	13,35	100,0	100,0
2020	30,62	303,2	229,4
2021	52,9	523,8	172,8
2022	96,75	957,9	182,9

2023	233,09	2307,8	240,9
------	--------	--------	-------

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Yukarıda yer alan Tablo 11’de de açıklandığı gibi beyaz eşya küçük ev aletleri sektörüne ait 2019 yılında 13,35 milyar TL olan ticaret hacmi, 2023 yılında 233,09 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %1208 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre beyaz eşya küçük ev aletleri sektörünün e-ticaret hacmindeki artışı %141 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2022-2023 yılları arasında (%141) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 12. Havayolu sektörü e-ticaret hacminin yıllara göre değişimi (Milyar TL).

Yıllar	Milyar TL	SEE	DEE
2019	15,38	100,0	100,0
2020	9,24	91,5	60,1
2021	18,3	181,2	198,1
2022	45,06	446,1	246,2
2023	102,4	1013,9	227,3

(Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir).

Tablo 12’ de görüldüğü gibi havayolu sektörüne ait 2019 yılında 15,38 milyar TL olan ticaret hacmi, 2023 yılında 102,4 milyar TL ye ulaşmıştır. Geçen süreçte yani 2023 yılında 2019 yılına göre artış %913 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2022 yılına göre havayolu sektörünün e-ticaret hacmindeki artışı %127 olmuştur. Yıllık artışlara bakıldığında en fazla artışın 2021-2022 yılları arasında (%146) gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 13. Seçilmiş bazı sektörlerin e-ticaret hacimleri ((Milyar TL), hacim toplamı ve hacim ortalamaları).

Yıllar	Havayolu	Gıda süpermarket	Beyaz Eşya Küçük ev Aletleri	Elektronik	Hacim Toplamı	Hacim Ortalaması
2019	15,38	1,4	13,35	8,57	38,7	9,675
2020	9,24	5,33	30,62	13,39	58,58	14,645
2021	18,3	14	52,9	21,4	106,6	26,65
2022	45,06	26,56	96,75	45,88	214,25	53,5625
2023	102,4	75,09	233,09	135	545,58	136,395

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Tablo 13’de görüldüğü üzere e-ticaret hacmi ve artış hızı yüksek bazı sektörlerin hacim, hacim toplamı ve hacim ortalamaları yer almaktadır. Hacim ve hacim ortalamalarının beş yıllık dönemde arttığı görülmektedir.

Tablo 14 Seçilmiş bazı sektörlerin e-ticaret hacimlerinin ortalamadan sapmaları.

Yıllar	Havayolu	Gıda süpermarket	Beyaz Eşya Küçük ev Aletleri	Elektronik
2019	159	14	138	89
2020	63	36	209	91
2021	69	53	198	80
2022	84	50	181	86

2023	75	55	171	99
------	----	----	-----	----

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2023 yılı Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu verilerinden yararlanılarak elde edilmiştir

Yukarıda yer alan Tablo 3.3.8, e-ticaret hacmi ve artış hızı yüksek bazı sektörlerin, yıllar itibariyle hacim ortalamalarından sapma değerlerini göstermektedir. Örneğin 2019 yılında havayolu sektörü, incelenen dört sektör ortalamasının %59 üstündedir. Beyaz eşya sektörü %38 üstünde, elektronik sektörü ise ortalamanın %11 altındadır. 2023 yılında beyaz eşya sektörü incelenen dört sektör ortalamasının %71 üstündedir. Elektronik gıda ve havayolu sektörleri ortalamanın altındadır.

Ancak incelenen dört sektördeki yıllar itibariyle gerçekleşen hacim artışları dikkat çekmektedir. Bu sebepten dolayı her dört sektörün de ortalama içindeki payları artmaktadır.

4.Sonuç

Dijitalleşmeyle birlikte hem işletmelerin e-ticaret faaliyetlerine yer vermeleri hem de tüketicilerin online satın alma davranışını benimsemeleriyle birlikte e-ticaretin hızlı bir şekilde ekonomi içindeki payını aldığı söylenebilir.

Çalışmada incelenen dönemler itibariyle yapılan analiz sonuçları da e-ticaretteki büyümeyi göstermektedir. E-ticaret hacmi her yıl ivme kazanarak artmaktadır. 2013 yılında 14 milyar TL olan e-ticaretin hacmi 2023 yılında 1855 milyar TL’ye ulaşmıştır. Artış oranı 11 yıllık süreçte hem ilk yıla hem de kendisinden önceki yıla göre katlanarak gerçekleşmiştir. Örneğin 2023 yılında 2019 yılına göre 12,64 kat oranında bir artış gerçekleşmiştir. Yine 2023 yılında 2022 yılına göre artış oranı ise %132 olarak gerçekleşmiştir.

E-ticaretin genel ticaret ve perakende ticaret içerisindeki oranı da yıllar itibariyle artış göstermiştir. Genel ticaret içindeki e-ticaretin payı, 2013 yılında 1,3 iken bu oran 2023 yılında 20,3 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında 2019 yılına göre %101 oranında bir artış gerçekleşirken, 2023 yılında 2022 yılına göre ise yaklaşık %11 oranında bir artış olmuştur.

Bununla birlikte çalışmada e-ticaret hacmi ve e-ticaretin genel ticaret içindeki oranının yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu belirlenmiş ve sonra sektör bazında e-ticaret incelenmiştir.

2019-2020 yılları arasında en fazla e-ticaret hacmi artışı görülen üç sektör sırasıyla: gıda ve süpermarket, ev, bahçe, mobilya ve dekorasyon ve beyaz eşya ve küçük ev aletleri sektörleridir. Konaklama, eğlence ve sanat, havayolları ve seyahat taşımacılık ve depolama sektörleri negatif artış göstermiştir. 2020 yılında 2019 yılına göre bu sektörlerdeki küçülmenin nedeni olarak Covid-19 pandemi süreci gösterilebilir. Bu dönemde çiçekçilik ve yemek sektörleri de dikkat çekmektedir.

2020-2021 yılları arasında en fazla e-ticaret hacmi artışı görülen üç sektör sırasıyla konaklama, gıda ve süpermarket ve seyahat taşımacılık ve depolama sektörleridir. Bu dönemde çiçekçilik havayolları ve yemek sektörleri de dikkat çekmektedir.

2021-2022 yılları arasında yılları arasında en fazla e-ticaret hacmi artışı görülen üç sektör sırasıyla: konaklama, eğlence ve sanat ve ev bahçe mobilya ve dekorasyon sektörleridir. Havayolları, spor ve outdoor, araç kiralama ve seyahat taşımacılık ve depolama sektörleri bu dönemde artış gösteren sektörler olarak göze çarpmaktadır.

2022-2023 yılları arasında en fazla e-ticaret hacmi artışı görülen üç sektör sırasıyla: elektronik, eğlence ve sanat ve gıda ve süpermarket sektörleridir. 2023 yılında 2022 yılına göre artış gösteren sektörler olarak spor ve outdoor, anne ve bebek ve beyaz eşya ve küçük ev aletleri sektörleri olduğu söylenebilir.

Sektörlerin yıllık bileşik büyüme oranları incelendiğinde gıda ve süper market, ev, bahçe mobilya ve dekorasyon, beyaz eşya, küçük ev aletleri, elektronik, konaklama sektörleri son beş yıl da yüzdesel olarak en fazla e- ticaret artışının olduğu sektörler olarak görülmektedir

E-ticaret faaliyeti içerisinde hacim artışı en yüksek olan sektörler beyaz eşya küçük ev aletleri, elektronik, havayolu, giyim ayakkabı ve aksesuar sektörleridir.

E-ticaret verileri incelendiğinde, son iki yılda bir önceki döneme göre en çok artış gösteren sektör elektronik (%194) sektörüdür. İkinci sırada gıda süpermarket (%182) yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü sıralarda ise yemek ve beyaz eşya küçük ev aletleri (%140) olduğu görülmektedir.

Çalışmada incelenen dönemler e-ticarete önemli bir büyümenin yaşandığını göstermektedir. Dijitalleşmeyle birlikte tüketicilerin beklentileri ve davranışlarında da bir değişim yaşanmaktadır. Pazarlamada asıl başarı tüketiciyi anlama, değişen tüketici davranışlarını izleme ve doğru stratejilerle cevap verebilmeyi gerektirir. Günümüzde tüketicinin online alışverişte nasıl ve hangi değişkenler karşısında karar sürecini gerçekleştirdiğinin dikkate alınması önemli bir husustur. Tüketicilere olumlu bir deneyim sunmak isteyen işletmeler, tüketiciyi etkileyen online mağaza ortamını oluşturmak durumundadır.

KAYNAKÇA

- A. Şenbayram, E. (2023). Artan E-Ticaret Hacminin İstihdam Sağlama Noktasında Kent Ekonomisine Etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 12 (1), 138-147.
- Akther, F. (2023). E-commerce in India: Trends, Hurdles, and Growth Opportunities. *Formosa Journal of Science and Technology (FJST)*. 2(10); 2871-2880.
- Aslan, E. ve Manavgat, G. (2021). Yeni Ekonomide Teknolojik Gelişmelerin Uluslararası Rekabet Gücüne Etkisi: Türkiye’de E-Ticaret SWOT Analizi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14); 67-92.
- Bozdağ, D. ve Yıldırım, Z. (2023). Türkiye’de E-ticaret üzerinden perakende mal ve hizmet alım sıklığının İBBS-1’ e göre karşılaştırılması; hanehalkı için multinomial logit model analizi. *Turkish Studies - Economy*, 18(4), 1265-1282.
- Criveanu, M.M. (2023). Investigating Digital Intensity and E-Commerce as Drivers for Sustainability and Economic Growth in the EU Countries. *Electronics* (12), 2318.
- Daloğlu, P. ve Saridoğan, N. (2023). Analysing the Effecte of the Global Pandemic on the Retail Sector in Turkey’s Economy. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*. (50), 57-70.
- Ersezer Ö. ve Altun D.D. (2024). Dijitalleşme Sürecinde Türkiye’de E-Ticaret. *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, (4), 14-25
- Eryiğit, V. ve Özdemir, L. (2023). Covid-19 pandemi döneminde yükseliş gösteren sektörler: E-ticaret. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 83-99.
- Haji, K. (2021). E-commerce development in rural and remote areas of BRICS countries. *Journal of Integrative Agriculture*, 20(4), 979–997.
- Irmak, E. (2023). Uluslararası Ticarette Dijitalleşme: E-Ticaret Kapsamında E- İhracat. *The Journal of Social Science*. 7(14), 180-200.
- Özdemir, S. (2023).Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılında E-Ticaret Sektörü Rakamları ve Değerlendirmeler, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9 (71),4164-176.
- Savrul Kılınc, B. ve Akın, F. (2021). Koronavirüs Salgınının Türkiye’de E-Ticaret Sektörüne Etkileri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, Özel Sayı; 87-97.
- Sivaslıgil, A.C.(2003). Sosyal Bilimler için Araştırma Teknikleri ve Temel İstatistik Bilgileri, İzmir.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023). Türkiye’de E-Ticaretin Görünümü Raporu. E-Ticaret Bilgi Platformu. 22.08.2024 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/duyurular/turkiyede-e-ticaretin-gorunumu-raporu> adresinden erişildi.

TÜBİSAD, DELOİTTE, ETİD Ortak Çalışması: Türkiye’de E-Ticaret Pazar Tanımlama ve Pazar Büyüklüğü Ölçümleme Çalışması Raporları. 1 Ekim 2021 tarihinde <https://tubisad.org.tr> adresinden erişildi.

Yang, L.; Liu, J. ve Yang, W. (2023). Impacts of the Sustainable Development of Cross-Border E-Commerce Pilot Zones on Regional Economic Growth. Sustainability (15), 13876.

Roma Dönemi'nde Kentsel Üretimde Su Gücünün Kullanımı¹

Sedat AKKURNAZ², Mustafa ÇİDEM³

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 11.04.2025

Kabul Tarihi: 21.05.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 11.04.2025

Acceptance Date: 21.05.2025

Özet

İnsanın su üzerindeki kontrolünün ilerlemesiyle birlikte su sistemlerinin gelişimi etkilenmiş ve özellikle önemli ilerlemeler gösteren Roma Dönemi kentleşmesinde güçlü altyapı temellerinin oluşmasını sağlamıştır. Su, gerekli içme suyunu sağlamaktan büyük ölçekli kamusal çeşmelerde akmaya kadar antik Roma yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Bu bağlamda, Roma su kültürü, kentleşmenin gelişmesiyle birlikte, kaynaktan kente ve oradan yaşam alanlarına dağıtımına kadar çeşitli yapılar kullanmıştır. Bu durum, çevre koşullarına en iyi şekilde uyum sağlayan ve artan kentsel su kullanımını karşılayan su iletim sistemlerinin uygulanmasına da yansımıştır. Böylece, kapsamlı iletim sistemleri inşa edilmiş ve büyük bir kentsel tedarik ağının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Su bir kente iletildiğinde, genellikle önce kentsel alan içerisinde su dağıtımını sağlayan castellum aquae yapısına ulaşmıştır. Bu iletim sayesinde, konut, çeşme, hamam, latrina ve endüstriyel kullanım alanları gibi farklı tüketicilere su temin edilmiştir. Bu çalışmanın amacı Roma Dönemi'nde suyun kentleşme üzerindeki etkisini, kullanımını ve kent içindeki üretim faaliyetlerinin çeşitlenmesine olan etkisini ortaya koymaktır. Çünkü su, Roma Dönemi'nde kentleşmenin büyümesi ve başarısında muazzam bir etkiye sahip olmuştur. Bu noktada yaşamın temel kaynağı olmasının yanı sıra kentlerin endüstriyel gelişiminde de belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durumun bir yansıması olarak suyun kullanımı inşaat, seramik üretimi, metalürji, tekstil, deniz ürünleri, su değirmeni, taş-mermer kesme atölyesi gibi birçok farklı endüstriyel alanda çeşitlenmiştir. Çalışma Roma Dönemi'nde suyun üretimde kullanımını inceleyerek, Roma kültürünün endüstriyel unsurlarını daha iyi anlaşılmasını hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roma, Kent Endüstrisinde Su ve Kullanımı, Hidrolik, Değirmen, Arkeoloji.

Use of Water Power in Urban Production in the Roman Period

Abstract

With the advancement of human control over water, the development of water systems was affected and provided the formation of strong infrastructure foundations, especially in the Roman period urbanization, which showed significant progress. Water was an important part of ancient Roman life, from providing the necessary drinking water to flowing in large-scale public fountains. In this context, Roman water culture used various structures from

¹ Bu makale, "Anadolu'da Antik Dönem Su Sistemleri" adlı doktora tez çalışmasının ilgili bölümünün geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

Çalışmamız, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından İTBF-23006 proje numarası ile maddi olarak desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne (BAP) çok teşekkür ederiz.

² Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Efeler, Aydın/Türkiye. Orcid No: 0000-0001-5385-6222. sakkurnaz@gmail.com.tr

³ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Denizli/Türkiye. Orcid No: 0000-0002-0974-2428. cidem89@gmail.com.tr

the source to the city and from there to the distribution to the living spaces with the development of urbanization. This situation was reflected in the implementation of water conveyance systems that best adapted to environmental conditions and met the increasing urban water use. Thus, comprehensive conveyance systems were built and formed an important part of a large urban supply network. When water was conveyed to a city, it usually first reached the castellum aquae structure, which provided water distribution within the urban area. Thanks to this conveyance, water was supplied to a series of consumers such as fountains, latrinas, baths, residential and industrial areas. The aim of this study is to reveal the impact of water on urbanization in the Roman period, its use and its effect on the diversification of production activities within the city. Because water had a tremendous impact on the growth and success of urbanization in the Roman period. At this point, in addition to being the main source of life, it also played a decisive role in the industrial development of cities. As a reflection of this situation, the use of water has diversified in many different industrial areas such as construction, ceramic production, metallurgy, textile, seafood, water mill, stone-marble cutting workshop. The study aims to better understand the industrial elements of Roman culture by examining the use of water in production during the Roman Period.

Keywords: Rome, Water and its Use in Urban Industry, Hydraulics, Mill, Archaeology.

1. Giriş

Tüm insanların hayatta kalmak için su kullanması gerektiğinden, su doğası gereği paylaşılan, kültürler arası bir deneyimin önemli parçasını oluşturmaktadır. İnsanların günlük olarak suyla olan etkileşimi dikkate alındığında suyun toplumsal grupları fiziksel ve topografik olarak birbirine bağlama özelliği ön plana çıkmıştır (Strang, 2005: 108; Oestigaard, 2011: 38; Rogers, 2018: 2). Uygulamalara bakıldığında Hellenistik Dönem ve öncesinde insanlar suya yakın olan basit ve pratik çözümler üreterek devamlılık sağlamıştır. Küçük yerleşim yerlerinin temiz su ihtiyacı, yağmur sularının nüfusun dönemsel ihtiyacını karşılayacak düzeyde toplandığı sarnıçlar ve kuyular kullanılarak karşılanmıştır (Garbrecht - Holtorf, 1973; Garbrecht - Fahlbusch, 1975: 164-166; Brinker, 1977: 768-769; Fahlbusch, 1982: 65-67).

Roma Dönemi'nde mühendislik ustalığının en kalıcı örneklerinden biri, suyun büyük ölçekte taşınabilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tölle-Kastenbein, 1990: 21-42; Crouch, 1993: 92-125; Hodge, 2002: 19-47; Wilson, 2008: 290-296). Özellikle su kemerleri, suyu doğal kaynaklardan büyük kanallara yönlendiren ve suyun hareket etmesini sağlayan büyük mühendislik başarılarıydı. Su kemerleriyle ilişkili yapılar yeraltı kanalları kadar fazla olmasa da, iletim hattı boyunca uzanan kemerlerin estetik ritmi, Romalıların doğal güçleri kontrol etme yeteneğinin ikonik bir temsili haline gelmiştir. Roma Dönemi'ndeki projelerle ilişkili bir kavram olan "kültürel devrim", servetin toplumsal prestije dönüştürülmesinde kendini göstermiştir ve bu da yeni kültür biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Gerçekten de, aşağıda tartışıldığı gibi, Roma Dönemi'nde su söz konusu olduğunda akışkan bir kültürel değişim yaşandığı görülmektedir. Roma su kültürünün unsurları imparatorluk genelinde benimsenip uygulanırken, bölgeye ve yerel toplumsal uygulamalara bağlı olarak farklılıklar içermiştir. Bu durum, su iletim sistemlerinin çevresel koşullara en iyi biçimde uyum sağlamasıyla ve artan kentsel su kullanımını karşılamak suretiyle pratikte yansımaları bulmuştur. Böylece kapsamlı iletim sistemleri inşa edilmiş ve büyük bir kentsel tedarik ağının önemli bir parçasını oluşturmuştur (Jansen, 2000: 111-120; Hodge, 2002: 273-303; Wilson, 2008: 302-304). Bir kente su girdiğinde genellikle önce castellum aquae yapısına ulaşırdı; bu yapı da suyu kentsel alanın belirli bölgelerine yönlendirilmesini sağlamıştır (Herschel, 1973: 206; Fox - McDonald, 1985: 381; Tölle-Kastenbein, 1990: 39-42; Ellis, 1996: 183; Hodge, 2002: 296-298; Grewe, 2008: 322-323; Wilson, 2008: 303; Kessener, 2013: 229-231). Söz

konusu iletim sayesinde çeşme, konut, hamam, latrina, asklepion ve endüstriyel kullanım alanları gibi farklı farklı tüketicilere tedarik sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında Roma Dönemi'nde kentlerin tasarımı, yapıların şekillendirilmesi ve planlama gibi unsurlar önemli örnekler kullanılarak değerlendirilmiştir. Kent içerisinde suyun tüketim ve kullanım alanlarının çeşitliliği hakkında anlatımlarda bulunulmuştur. Tüketim yapılarına bakıldığında sadece vatandaşların su kullanımı için değil, aynı zamanda estetik ve üretim unsuru olarak da inşa edilmiş oldukları dikkat çekmektedir. Bu anlamda su yapılarına bakıldığında suyun kente girişinden, kent içerisindeki dağıtımına kadar olan süreç bütünsel bir plan kapsamında yapılmıştır. Bu açıdan su yapılarının konumları ve birbirleriyle olan ilişkileri kentsel dokunun anlaşılmasını sağlamaktadır.

Çalışmamızda, Roma Dönemi'nde su teknolojisinin rolü ve suyun kaynaktan kente aktarılması ve kent içinde kullanımı gibi konular gelişen teknik ve teknolojilerin sağladığı gelişmeler ışığında incelenmiştir. Bu bağlamda su teknolojisine bağlı olarak ortaya çıkan su tüketim yapıları özgün örnekler ışığında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Yaptığımız çalışmanın tarihsel kapsamı, kentsel su tüketiminin yoğunlaştığı Roma Dönemi olarak belirlenmiştir. Bu konuda tarihsel değerlendirmeler yapılmasına olanak veren arkeolojik veriler ve bulgular örnek olarak kullanılmıştır. Suyun kullanımı ve etkileri vurgulanmıştır. Bu doğrultuda su yapılarının zaman içinde nasıl değiştiği belirlenmeye çalışılmış, değişimin mimari boyutları mevcut örneklerle ele alınmış ve bu değişimi etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, özgün özelliklere sahip su sistemlerinin tüm kullanım özellikleri bir arada değerlendirilmiş ve bu alanda yapılan diğer çalışmalara bütünsel olarak yaklaşılmış, literatüre toplu bir bakış açısıyla katkı sağlanmıştır.

2. Kentleşmede Su Yönetimi

İnsanoğlu, ihtiyaçlarını karşılamak ve kendisi için güvenli bir çevre oluşturmak için uzun yıllar doğayla mücadele etmiştir. Başlangıçta doğanın sağladığı barınaklarda ve su kaynaklarına yakın yerlerde yaşarken, daha sonra gösterdiği teknik gelişmelerle kendi konfor alanı için çözümler üretmeye başlamıştır. Bu durum aynı zamanda insan türünün değişen doğa koşullarını kendi ihtiyaçlarına göre uyarlama çabalarının önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak günümüzde su mühendisliği ve yönetimi uygulamalarındaki başarılar, farklı coğrafi koşullarda yaşayan çeşitli medeniyetlerin teknolojilerine dayanmaktadır. Teknolojik gelişmeler, medeniyetleri yıkıcı doğa olaylarına karşı daha dirençli hale getirmek ve yaşam standartlarını iyileştirmek için doğal kaynakları verimli kullanma zorunluluğundan doğmuştur. İnsanın su üzerindeki kontrolü, su sistemlerinin gelişmesini ve günümüz kentleşmesinde önemli bir unsur olan suya dayalı altyapının temellerinin oluşmasını sağlamıştır (Eschebach, 1983: 92; Owens, 2000: 24; Kretzschmer, 2010: 63-70, 94). Bu nedenle yerleşim alanlarındaki su sistemleri yaşamsal öneme sahip olan ve görsel estetikleriyle etkileyici mimari özellikler barındıran önemli yapılardan oluşmaktadır.

Roma Dönemi'nde düzenli kentleşme süreci ile birlikte kamu ve özel kullanım alanlarındaki yapılaşmalar su kültüründe de geniş kapsamlı olarak kendini göstermiştir. Dolayısıyla, Roma Dönemi'ndeki su teknolojisi Hellenistik Dönem'e göre daha kapsamlı görünse de, bu niteliksel

bir değişimden ziyade niceliksel bir değişimin sonucudur. Roma Dönemi'nde kullanılan teknolojinin çoğu temel bir bilgi birikimi üzerine geliştirilmişti, ancak imparatorluk döneminde çok daha kapsamlı bir şekilde kullanılmasıyla ön plana çıkmıştır. Roma yönetimi bölgede tartışmasız güç haline geldiğinde, kentler uzak mesafedeki bir kaynaktan su sağlayan su kemerleriyle donatılmıştır (De Montauzan, 1909: 220; Callebat, 1973: 172; Özbay, 2018: 26) (**Şekil 1**).

Roma Dönemi'ndeki mühendislerin inşa ettiği su dağıtım hatları, Hellenistik Dönemdekilere göre çok daha kapsamlı olarak ilerlemiştir (Hodge, 1983: 174-175; Weiss, 2011: 34). MÖ 4. yüzyılda uzun mesafeli su kemerlerinin geliştirilmesiyle kentlere kaliteli, sürekli ve güvenilir su temini sağlanmıştır (Hodge, 2000b: 95-99; 2002; Wikander, 2000c: 653; Landels, 2004: 33-25). Roma Dönemi öncesi birçok kent, uzun süre kaynaklara, nehirlere, sarnıçlara ve kuyulara bağımlı kalmıştır (Hodge, 2000a: 22-28; 2002: 51-58). Ancak kentsel su dağıtımını ve yönetimindeki üç önemli gelişme sayesinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. İlk olarak, su boruları ve kanalizasyon boruları daha düzenli şekilde döşenerek sokakları takip etmiştir. Bu durum giderek sayısı artan ızgara planlı şehirlerde işleri kolaylaştıran bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Eschebach, 1983: 92; Owens, 2000: 24; Kretzschmer, 2010: 63-70, 94). İkincisi, daha fazla özel konutun kendi su kaynağıyla donatılması olmuştur. Son olarak ise kentsel altyapının denetiminden özel yargıçların giderek daha fazla sorumlu olmaya başlamasıdır (Bruun, 2000: 565-567; Lewis, 2000: 640). Kentleşmedeki temel gelişimler sonrası kente su getirildiğinde, başlangıçta büyük rezervuarlarda depolanmış ve buradan çeşitli yerleşim alanlarına dağıtılmıştır (Hodge, 2002; 2000d: 39-65; Jansen, 2000: 111; Peleg, 2006: 343-347). Pişmiş toprak, kurşun veya taştan yapılmış borular aracılığıyla (Frontin. *Aq.* I.37-64; Forbes, 1955: 162; Hodge, 1981: 486; Hodge, 2002: 110-113, 308; Landels, 2004: 47-49), halka açık çeşmelere, hamamlara, özel konutlara ve kentteki su ile çalışan endüstriyel kullanım alanlarına suyun iletimi sağlanmıştır (Bruun, 2000: 565-567; Jansen, 2000: 111-122; Lewis, 2000: 640).

Roma Dönemi kentsel su dağıtım sistemine dair en ayrıntılı kanıtlar, benzersiz bir şekilde korunmuş Pompeii kentinde görülmektedir (Jansen, 2000: 111-122). Roma Dönemi'nde yerleşim alanları giderek genişlemeye başlamış, artan kentsel nüfusla beraber kentin yönetilmesine yönelik bir kültür ortaya çıkmıştır (Nielsen, 1993: 20-23; Hodge, 2002: 332; Wikander, 2000c: 652-653; Landels, 2004: 51; Kretzschmer, 2010: 95; Akkurnaz, 2017: 147-153). Bu durum su sistemlerinin gelişmesini tetiklemiştir; kentler sadece yakınlardaki su kaynaklarına bağımlı kalmamış, önemli harcamalar yaparak suyolları da inşa etmişlerdir (Hodge, 2002: 130). Kentlerin su ihtiyacı sadece suyolları ile sağlanmıyordu, çok sayıda sarnıçtan ve özel kuyudan da bol miktarda su kullanımı yapılmıştır. Aslında, paralel ve bağımsız olarak çalışan, çeşitli amaçları yerine getiren birden fazla su sistemi bir arada kente hizmet etmiştir. Su yolları inşa ederek uzak kaynaktan su getirilmiş ve kuyular da bir tür yardımcı veya tamamlayıcı olarak kullanılmıştır. Bir anlamda, kuyular temel hizmetler sağlarken, uzun mesafeli su taşıma sistemleri bir lüks olmuştur. Bir kentin ilk zamanlarında, içme suyu, halkın bireysel sorumluluğundaydı, kimi zaman yerel su kaynakları yardımcı olabilse de, insanlar su içmeyi genellikle evlerindeki sarnıçlara depoladıkları sular veya bahçelerindeki kuyular ile karşılamışlardır. Bu normalde temel insan ihtiyaçları için yeterli

olabilecek suyu sağlıyordu; ama kent nüfusunun artması ve kent içi kullanımın fazlaşmasıyla birlikte su ihtiyacına olan talep artmıştır. Böylece su iletim yolları kullanılarak uzak mesafelerdeki su kaynaklarından su temin edilmiştir (Jansen, 2000: 111-125; Hodge, 2002: 273-303; Wilson, 2008: 302-304; Akkurnaz, 2017: 147-153; Çidem, 2022: 149-172). İnşa edilen castellum aquae yapıları sayesinde, yerleşime getirilen sular kent içindeki yapılara dağıtılmıştır (Tölle-Kastenbein, 1990: 143; Ellis, 1996: 183; Mays, 2010: 121-122; Kretschmer, 2010: 94-99) (**Şekil 2**). Su, çıkış bölümündeki borular yardımıyla kentteki çeşmeler, hamamlar, özel konutlar ve endüstriyel kompleksler gibi çeşitli yapılara iletilmiştir (**Şekil 3**). İletilen suyun birim alandaki miktarı farklı boyutlardaki *calix* çaplarıyla tespit edilmiştir. Bu iletim boruları Roma İmparatorluğu'nun batısında genellikle kurşun borular ile yapılırken, doğusunda ise pişmiş toprak künkler daha yaygındır (Herschel, 1973: 206; Fox - McDonald, 1985: 381; Hodge, 2002: 296-298; Wilson, 2008: 303; Kessener, 2013: 229-231).

Roma Dönemi'nde, artan kentleşme ve önemli su kemerlerine sahip bu mega yerleşimlerin kaynaklarının artması, şehrin hemen her yerine ulaşan su dağıtım ağları oluşturmuştur. Artan makineleşme ve özellikle suyun gücü başta olmak üzere, yeni güç kaynaklarının kullanılmasıyla verimlilik daha da artmıştır (Forbes, 1955: 98-99; Wikander, 2000c: 650-651; Hodge, 2002: 74; Landels, 2004: 17-19). Greko-Romen su teknolojisi başlangıçta Anadolu ve Mısır'daki gelişmelerden esinlenmiştir. Klasik Dönem'den itibaren bu alandaki ilerleme Akdeniz'e doğru bir genişleme olarak devam etmiştir (Biswas, 1970: 39-41; Hodge, 2000b: 95-99; 2000c: 30-32; Wikander, 2000c: 653; Weiss, 2011: 34; Özbay, 2018: 13-24). Bunlara örnek olarak, Hellenistik Dönem'de doğuda su kaldırma araçlarıyla geliştirilen su gücünün kullanımı ve MS 1. yüzyılda imparatorluğun her yerine yayılan su değirmenlerinin kullanımı gösterilebilir (Bennett-Elton, 1899; Curwen, 1944: 130-146; Forbes, 1955: 89; Moritz, 1958: 15-16; Wikander, 2000a: 397-398; Landels, 2004: 19). Söz konusu yenilikler gelişen yapılaşmayla birlikte inşaat, seramik, metalürji, tekstil, deniz ürünleri ve taş-mermer kesim atölyeleri gibi farklı birçok alanda su gücünün çeşitli endüstriyel amaçlara uygulanmasında kendini göstermiştir (Wikander, 2000b: 401-410; 2000d: 650). Roma Dönemi'nde su teknolojisindeki gelişmeler genel olarak hem ölçek hem de verimlilikteki artışlarla karakterize edilebilmektedir. Nüfus arttıkça kentleşme olgusu ile birlikte hamam, latrina, çeşme ve endüstriyel su kullanımının yoğun olduğu binaların sayısı artmış, su tüketimi yoğunlaşmıştır.

Kent olgusundaki teknolojik gelişmelerin incelemesi, su mühendisliğinde değişiklikleri çok genel bir düzeyde ele almaktadır. Teknolojilerin geliştirildiği ve benimsendiği gerçek süreçler inanılmaz derecede karmaşıktır ve olumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Her bir kentin teknolojik yörüngesi, kendi doğal kaynaklarına, zenginliğine, teknolojik uzmanlığına ve siyasi bağlantılarına bağlı olmuştur. Ayrıca, kentlerin gelişim sürecini teknolojik gelişmelerle paralel olarak incelemek, teknolojik yenilikleri ve değişim sürecinin aşamalarını anlamamızı sağlayacaktır. Zira su kültürü monolitik değildir ve yerel kaygılara kolayca uyum sağlayabilirken, yerel halkların suyun sağladığı sayısız faydadan yararlanmasına da olanak tanımıştır.

3. Suyun Endüstriyel Kullanımı

Antik Dönem kentlerinde suyun yerleşime ulaşması sonrasında konutlar dışında birçok farklı endüstriyel alanda kullanımı söz konusu olmuştur. Özellikle Roma Dönemi'nde kentleşme ve artan nüfus farklı iş kollarının gelişmesine olanak tanımıştır. Bu özellikle MS 1. yüzyılda, Roma toplumunda yeni tip lüks mallar üretme ve zevk deneyimlemek için yeni ortamlar inşa etme arzusuyla bir tüketim kültürünün geliştiğini göstermektedir. Kent sakinleri özel düzenlemelere çok ihtiyaç duymadan, kentsel dağıtım şebekesini veya ayrı bir su iletim hattını kullanılarak atölyelerinde faaliyet göstermişlerdir (Frontin. *Aq.* II. 94, 98; Forbes, 1955: 81-89). Söz konusu kullanım alanları arasında inşaat, seramik üretimi, metalürji, su değirmenleri, tekstil, deniz ürünleri, taş-mermer kesme atölyeleri gibi alanlar yer almıştır.

Suyun endüstriyel kullanımına dair ilk değerlendirme inşaat sektöründeki kullanımı olmuştur. Bu alandaki inşa faaliyetlerinde *opus caementicium* ve *opus signinum* olarak adlandırılan harç karışımları kullanılmıştır. Zira inşaat harçları, su geçirmez astarlar, mozaik tabanları ve boya süreci gibi kullanım alanları için suya ihtiyaç duyulmuştur (Hodge, 1991: 94; Wilson, 2000: 133-134; Yılmaz, 2021: 167). Ancak inşaat alanları, doğaları gereği geçici işlerdir ve inşa halindeki binaların tamamlanmasıyla silinmeyen çok az arkeolojik iz bırakırlar. Bu nedenle, bu endüstri için su temini hakkında çok az bilgiye sahibiz, ancak antik dünyada çoğu durumda suyun nehir, kuyu, sarnıç veya çeşme gibi noktalardan elle veya hayvanlarla çekilip taşındığı ve harç için kullanıldığı muhtemeldir.

Endüstri alanında suyun kullanıldığı diğer bir alan seramik üretimidir. Burada, kilin hazırlanmasında önemli miktarda su gerekmektedir. Bu süreçte kil, su eklenerek işlenebilir hale getirilir, ancak önce kırılarak ve iyice ve düzgün bir şekilde su nüfuz etmesini sağlamak için kurumaya yayılarak “eskitilmesi” gerekmektedir. Sonrasında ise kil bir çukurda veya su dolu bir küvette karıştırıldığında kilin süspansiyona girmesi için yeterli su eklenerek, ya bir kürekle ya da çömlekçinin küvette bacakları ve elleriyle karıştırmasıyla saflaştırılıp işlemeye uygun hale getirilmektedir. Kaba kil parçacıkları ya elenerek ya da çökmesine izin verilerek çıkarılır. Kil hazırlandıktan sonra işlenmek için yeterli koşula ulaşması için suyun buharlaştığı kurutma yataklarında veya sık çukurlarda kurutma işlemi yapılmıştır. Hazırlık aşaması, yıkama, dekorasyon ve boya işlemleri gibi farklı süreçler için artan miktarlarda su gerekli olmuştur (Cockle, 1981: 89-93; Wilson, 2000: 128-129). Bu konuda Filistin Oboda'da MS 1. yüzyıldan kalma bir Nebati atölyesinde önemli arkeolojik veriler tespit edilmiştir. Söz konusu atölye alanında kil içeren bir kil karıştırma çukuru tespit edilmiştir. Roma Dönemi'ndeki bu tür üretim alanları suyu genellikle kuyu ve sarnıç gibi yapılardan temin ederek üretimlerini gerçekleştirmişlerdir (Negev, 1974: 11. Wilson, 2000: 128-129).

Metalürjik işlemlerde su kullanımına bakıldığında ise dökümhane atölyelerinde demirciler aletleri soğutmak veya söndürmek için su kullanımı gerçekleşmiştir. Demirciler uygulamada ateşli metali soğuk suya daldırarak hızla soğuturlar, bu da demirin çok daha sert ama kırılgan bir ürünle sonuçlanmasına neden olmaktadır. Kırılganlığın daha sonra temperleme (tekrar ısıtma) ile azaltılması sağlanmıştır (Forbes, 1964: 272-273; White, 1984: 125-126). Timgad'daki bir Roma bronz dökümhanesinde, su kullanımına işaret eden bir taş havuz

bulunmuştur, ancak suyun nasıl tedarik edildiğine dair hiçbir ayrıntı mevcut değildir (Ballu, 1911: 23; Wilson, 2000: 142-143). Yalnız atölyedeki işleyişe bakıldığında suyun kullanımının önem arz ettiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Su kullanımının üretimde kullanıldığı diğer bir alan ise tekstil olmuştur. Üretim aşamasındaki keten gibi ürünler daha rahat işlem görebilmesi için birkaç hafta suya batırılırdı (Plin. *Nat.* XIX. 3.16-18) ve böylece nemliyen eğirmek daha kolay hale getirilmiştir. Ayrıca Roma Dönemi'nde Pompeii'de çok sayıda çamaşır yıkama atölyesi bilinmektedir; bunlarda bezi ezmek için birçok küçük küvet ve sonrasında durulamak için çamaşır yıkama tesisleri suyu yoğun olarak kullanmıştır. Zira Pompeii'de su temini kentsel boru şebekesinden iletilmiş olup atölyeler ayrıca önemli giderlerle donatılmıştır (Maiuri, 1931: 546-576; Wilson, 2000: 143) (**Şekil 3**). Roma'da, bu işletmelerin kamu çeşmelerinden taşıma su alması ya da su kemerlerinden su sağlaması için yasal düzenlemeler yapılmıştır (Frontin. *Aq.* I.91-94).

Suyun endüstriyel kullanımına bir örnek de, sahil kentlerinde deniz ürünlerinin tesislerde muhafaza edilmesi olmuştur. Bu amaçla kullanılan yapı örneklerinden biri Parion antik kenti Yamaç Hamamı bitişiğinde yer alan *Murex* Havuzu'dur (Yılmaz, 2021: 164-165. Havuzun kullanımı için ayrıca bkz. Karali, 1999: 219-247; Bursa, 2007: 39-42; Kron, 2008: 206, 211-213; Keleş-Yılmaz, 2021: 545-546). Tarih olarak MS 1.-3. yüzyıla verilen havuza pişmiş toprak künkler ve döküm tekniğiyle yapılmış olan bronz musluk ile su sağlanmıştır (Yılmaz, 2021: 164-165) (**Şekil 4**). Kıyıya yakın yerleşim yerlerinde, bu havuzlar sayesinde deniz ürünlerinin tüketime kadar bekletilebilmesine olanak sağlanmıştır. Konutlarda olduğu gibi pişmiş toprak künk ve musluklar vasıtasıyla su iletimi yapılmıştır.

Roma Dönemi'nde suyun endüstriyel kullanımına ilişkin önemli bir kullanım da su değirmenleri olmuştur. Su değirmenlerinin MÖ 1. yüzyıldan itibaren yoğun kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur (Forbes, 1955: 88; White, 1970: 198-199; 1984: 82-83; Wikander, 1979; Simms, 1983: 635-643; Landels, 2004: 17; Çidem, 2024: 215-216) ve bu yapıların kullanımına dair antik kaynaklar da bilgi vermektedir (Vitr. *de Arch.* X. 5; Plin. *Nat.* XVII. 27; Strab. XII. 3. 30). Antik Dönem'deki önemli hidrolik sistemlerinden olan su değirmenleri, su çarkının konumuna göre yatay ve dikey olmak üzere iki ana tipte gelişmiştir (Bennett-Elton, 1899; Forbes, 1955: 91; White, 1970: 196-201; Pace, 1983: 111; Wikander, 2000a: 371-400; Landels, 2004: 18-24). Suyun yatay konumdaki bir dizi kanada vurmasıyla dönen yatay değirmenler en basit ve verimsiz su değirmeni türüdür. Hem basitliği hem de verimsizliği, bıçakların dikey bir milin alt ucuna monte edilmiş olmasından kaynaklanır, üst ucunun da değirmen taşını taşıması ve döndürmesi verimsizliğe sebep olmuştur. Yapıyı basitleştiren her hangi bir dişli sistemi bulunmamaktadır. Bir mekanizma olmasa da, değirmen taşı, alttaki su çarkıyla aynı hızda dönüyordu. Bu durum yavaş olmasından dolayı verimli öğütme için dezavantaj oluşturmıştır (Wikander, 2000a: 371-400; Hodge, 2002: 253-254).

Dikey su çarkı ile çalışan değirmenler ise çarkın dönüşüne göre ayrılmakta, alttan ya da üstten çevirmeli olarak farklılaşmaktadır (**Şekil 5**). Günümüzde yaygın olarak bilinen su çarkı şekli olan dikey çarktan en büyük farkı, yatay bir shaft üzerine monte edilmiş olması ve tahrik kuvvetinin dişliler vasıtasıyla dik açıyla üst değirmen taşına iletilmesidir (Curwen, 1944: 130-

146; Forbes, 1955: 93; Moritz, 1958: 15-16; Reynolds, 1983: 41; Landels, 2004: 21-22). Ayrıca, dişliler Roma değirmenlerinde dönüş hızını beş kat artırmanın uygun bir yolu olmuştur. Dikey su çarkı, diğer ucuna dikey bir dişli çark takılı yatay bir çark şaftını döndürmüştür (**Şekil 6**). Dikey su çarkları iki tiptir: Bir kanal veya akarsuya yerleştirilen ve aşağıdan gelen su gücüyle döndürülen tip ve yukarıdan döndürülen, kanatların çarkın üzerinden bir oluk şeklinde akarak dönmesiyle oluşturulan tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alt dönüş tipi ayrıca yapımı en kolay olanıdır, çünkü herhangi bir özel hidrolik düzenleme gerektirmez, ancak güçlü ve hızlı bir akış gerektirir. Özellikle yıl boyunca akarsuların akışında değişiklikler olduğu için bir kanala yerleştirilerek daha fazla kullanılmıştır. Uygulamanın dezavantajları her durumda düşük verimliliğe yol açmıştır. Kıta Yunanistan'da Atina Agorası'nda yer alan Roma su değirmeni güzel bir örnektir (**Şekil 7**). Söz konusu yapı Hadrianus su yolunun bir kolu tarafından beslenmiştir. Değirmen çarkının çapı 3.24 m'dir. Altan gelen su gücüyle döndürülerek kullanılmaktadır (Forbes, 1955: 98-99; Reynolds, 1983: 44-45; Landels, 2004: 17-19; Mays, 2010: 134-135).

Üst bölümden çevirmeli çark sistemi, çarkın üzerindeki ahşap bir oluk vasıtasıyla iletilen suyla çalıştırılmıştır. Hem suyun ağırlığı hem de itme kuvveti tekerleğin dönmesine neden olmuştur. Özellikle mevsim koşullarına bağlı olarak su akışının sık sık değiştiği bölgelerde, suyun bir kanal yardımıyla yapıya iletilmesi, tekerlek üzerindeki kanatların döndürülmesi ve yer çekimi kuvvetinden faydalanılması suretiyle uygulanan bir yöntemdir. Çalışma mekanizmasının oldukça işlevsel olması, birden fazla çarkla kullanılmasını sağlamıştır. Fransa'nın güneyindeki Barbegal yerleşimi, uygulamanın en iyi örneğidir (**Şekil 8**). MS 2. yüzyıla tarihlenen yapının su iletimi 9 km mesafeden sağlanmış ve iki paralel değirmen sırası inşa edilerek oluşturulmuştur. Her bir hatta 8 değirmen evi ve toplam 16 çark bulunmakta olup, yamaç üzerine inşa edildiği için suyun yukarıdan çevrilmesi için kullanılmıştır. Böylece yamaç üzerine inşa edilmesiyle su hızının yavaşlaması ortadan kaldırılmış ve hız kazanması sağlanmıştır (Forbes, 1955: 94; Rakob, 1979: 66; Fleming, 1983: 68; Sellin, 1983: 91-109; Schiøler -Wikander, 1983: 47-64; Spain, 1984: 143-180; Hodge, 1990: 106-111; 2002: 257).

Antik Dönem'deki su değirmenlerinin sayısı genel olarak düşünüldüğünden çok daha fazla olmalıdır. Türlerini ve tiplerini dağılım ve yoğunluk olarak söylemek mümkün değildir, ancak en azından bazıları için yapılmış özel su iletim hatları olduğu bilinmekte ve kırsaldaki su hatlarının çoğu bu değirmenlere hizmet etmiş olmalıdır. Bunlar değirmenleri besleyen münferit su iletim hatları yanında, değirmenlere mevcut kentsel su iletim hatları tarafından da su sağlanmıştır (Forbes, 1955: 161; Cohen-Drabkin, 1958: 326-329; Brumbaugh, 1966; Sellin, 1983: 98, 108; Hodge, 2002: 256; Landels, 2004: 171-178; Çidem, 2024: 216-217).

Suyun endüstriyel kullanımına ilişkin bir başka örnek de taş-mermer atölyelerinde kullanılmasıdır. Taşın elle kesilmesi işlemi MÖ 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Bruno, 2002: 188; Kessener, 2010: 283). İlk dönemlerde el gücü ile kesme işlemlerinde tuf taşı dişli ahşap testeresi ile kesilirken (Vitr. *de Arch.* II.7.1; Plin. *Nat.* XXXVI. 44); sert taşlar için dişsiz kesici tercih edilmiştir. Kesicinin ileri-geri hareket ettirilmesiyle küçük çizgi atıldıktan sonra su ve kum karışımı bu alana dökülerek harekete devam edilir. Böylece kesme işlemi kum ve

su yardımıyla gerçekleştirilmiştir (Plin. *Nat.* XXXVI. 9). Özellikle MS 1. yüzyılda yapılarda mermer kaplamaların yaygın olarak kullanılmaya başlanması, ihtiyacın seri üretimle karşılanmasını zorunlu hale getirmiştir (Mangartz, 2010: 1; Kessener, 2010: 284). Konuya ilişkin, Hierapolis kuzey nekropolünde bulunan ve MS 3. yüzyıla tarihlenen bir lahitin kapağındaki kabartma, su gücüyle çalışan bir taş testere atölyesinin teknik tasarımını göstermektedir (Kessener, 2010: 285; Ritti vd. 2007: 138-163) (**Şekil 9**). Sistemdeki su çarkı bağlantı mili ve krank sistemiyle donatılmıştır. Böylece su çarkının dönme hareketi, mermer levhaların seri üretimine olanak sağlayan bir harekete dönüştürülmüştür.

Ephesos da MS 6.-7. yüzyıla tarihlenen, çok sayıda kesicinin bulunduğu bir taş-mermer kesme atölyesi açığa çıkarılmıştır. Bülbül Dağı yamaçlarındaki yapı sıralarının en alt odasında yer almaktadır. Oda 2.2x0.6 m genişliğindedir. Zeminde bir su kanalı ve alanın her iki yanında yaklaşık 12 m yüksekliğinde iki dikdörtgen mermer blok bulunmaktadır. Alanın çeşitli noktalarında kesme izleri olan parçalar tespit edilmiştir (**Şekil 10**). Burada kullanılan mekanizmaların hepsi olasılıkla ahşaptan yapılmıştır. Bu nedenle de su çarkı ve diğer mekanizmalara dair hiçbir kanıt kalmamıştır. Mevcut veriler ışığında, atölye bölümüne bir kanal aracılığıyla su verildiği ve kesme işleminin tahta bir çark yardımıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Testere bıçaklarının nasıl monte edildiği ve taş blokları levhalar şeklinde kesmek için nasıl yönlendirildiği bilim insanları arasında tartışma konusu olmaya devam etse de, burada endüstriyel bir kullanım olduğu gerçeği mevcut verilerle desteklenmektedir (Warnecke, 1997: 33-38; Schiøler, 2005: 34-35; Mangartz, 2006: 582; Kessener, 2010: 287-288).

4. Değerlendirme ve Sonuç

Endüstriyel alanlarda su kullanımına ilişkin örneklerle bakıldığında, örneklerin çoğunun Roma Dönemi'ne dayanması dikkat çekicidir; özel konutların gelişimi ve evlere su taşıyan dağıtım ağlarının ortaya çıkışı göz önüne alındığında bu anlaşılabilir bir durumdur. Su teknolojilerinin yayılması, büyük kent merkezleri yeterli ve güvenilir bir su kaynağı olmadan sürdürülemez olduğundan, kentlerin konumlarından bağımsız olarak imparatorluk genelinde büyümesine olanak sağlamıştır. Antik Dönem'deki teknolojik gelişmelerin incelenmesi, bunların değişimlerini çok genel bir düzeyde ele alır; teknolojilerin geliştirildiği ve benimsendiği gerçek süreçler, zaman alan deneyimsel tecrübeler olarak düşünülmelidir. Çünkü su, bağlamından bağımsız olarak, toplumsal kimlik duygusunu yaratmaya, beslemeye ve güçlendirmeye yardımcı olur.

Endüstriyel kullanım söz konusu olduğunda suyun farklı sektörlerde yoğun olarak kullanıldığı ve çeşitliliğin fazla olduğu sonucu ortaya çıkar. Kentleşmenin gelişmesi nüfus artışına paraleldir. Bu durum tekstil ürünleri, seramik üretimi ve metalurji alanlarının çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Parion gibi kıyı yerleşimlerinde deniz ürünleri üzerine atölyeler yer alırken, Ephesos gibi büyük kentlerde farklı sektörlerdeki atölyelerde su kullanılarak taş-mermer kesildiği, su kaynaklarının bol olduğu yerlerde değirmenlerin yer aldığı saptanmıştır. Hierapolis'te bulunan MS 3. yüzyıla ait lahit kapağı kabartmasında da görüleceği üzere, su gücüyle çalışan taş testere atölyesinin ikonografik olarak betimlenmesi, sistemin kanallı su ile

işletildiğini ve dolayısıyla şehre suyun borularla verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Kabartmadaki uygulamaya benzer bir atölye Ephesos'ta bulunmaktadır. Ephesos'u süslemek için önemli miktarda mermer kullanılmıştır, ayrıca kentin bu taşı imparatorluğun her yerine ihraç etmiş olabileceği düşünülmektedir.

Roma mühendisliğinin becerisini ve başarısını gösteren en önemli kalıntıların başında su ile ilişkili yapılar gelir, görkemli su kemerleri ve şehir içi şebekeler hemen hemen her kentte karşımıza çıkar. Suyun endüstriyel ölçekte kullanımına dair örnekler ise, su kullanımına ilişkin teknolojik gelişmelerin Roma Dönemi'nde üretime ve ekonomiye büyük katkısı sağladığını göstermektedir. Zira su, zanaat üretimi ve endüstriyel faaliyetlerde temel bir rol oynamıştır. Özel mühendislik becerisi gerektiren su hatları ve su binaları inşa etmek son derece maliyetli işlerdi. Bu konuda kentler kendi içinde çözüm bulsa da, bazen Roma'dan gelen finansmanla mümkün olmuştur. Kentlerdeki yasal düzenlemeler sayesinde, suyun adil kullanımı ve işyerlerinin rekabetçi dengesi korunmuş, su ücretlerinin toplanmasıyla da su yapılarının ve hatlarının bakımı ve onarımına finansal kaynaklar sağlanmıştır. Ayrıca, suyun tenimin, kullanımı ve tahliyesi gibi konuları incelemek, Roma Dönemi kentlerindeki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik yönleri daha iyi anlamak için önemli bir araştırma yoludur.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Frontin. *Aq.*(=Frontinus, *De Aqueductu Urbis Romae*) Metin ve Çeviri: *Frontinus, Stratagems. Aqueducts of Rome*, with an English Translation by C. E. Bennett, The Loeb Classical Library, London, 1925.

Plin. *Nat.* (= G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*) Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*, H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X, Maa. Loeb Classical Library 330. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938-1971.

Strab. (=Strabon, *Geographika*) Metin ve Çeviri: *Geography, Volume V: Books 10-12*. English translation by Horace Leonard Jones. London, 1928, (The Loeb Classical Library).

Vitr. *de Arch.*(=Vitruvius, *De Architectura*) Metin ve Çeviri: *On Architecture, Volume II: Books 6-10*, Translated by F. Granger, Loeb Classical Library 280, Harvard University Press, Cambridge 1934.

Modern Kaynaklar

Akkurnaz, S. (2017). Antik Dönemde Kentleşme Olgusu ve Suyun Rolü. Çamur, D., Topbaş, M., İter, H., (Eds.). 2. *Uluslararası Su ve Sağlık Kongresi* içinde (147-153). Antalya.

Ballu, A. (1911). *Les Ruines de Timgad: Sept Annees de Decouvertes 1903-1910*. Paris.

Bennett, R. – Elton, J. (1899). *History of Corn Milling 2*. London.

Biswas, A. K. (1970). *History of Hydrology*, New York: American Elsevier Publishing Co.

Brumbaugh, R. S. (1966). *Ancient Greek gadgets and machines*. New York.

Bruno, M. (2002). Considerazioni sulle cave, sui metodi di estrazione, di lavorazione e sui trasporti, in M. de Nuccio – L. Ungaro. *I marmi colorati della Roma imperiale*, (179-193).

Bruun, C. (2000). Water Legislation in the Ancient World: The Greek World. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (557-574). Leiden: Brill.

Brinker, W. (1977). 'The Effects of the Smyrna Earthquake of 178 AD on the Water Supply of Pergamum. *Proceedings of the 17th Congress of the International Association of Hydraulic Research (IAHR)* içinde (768-769). Baden.

Bursa, P. (2007). *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Callebat, L. (1973). *Vitruve VIII*. Paris.

- Cockle, H. (1981). *Pottery Manufacture in Roman Egypt: a new papyrus*. Journal of Roman Studies 71, 87-95.
- Cohen, M. R. – Drabkin, I. E. (1958). Source Book in Greek Science. Cambridge. Mass., 326-329.
- Crouch, D. P. (1993). *Water Management in Ancient Greek Cities*. Oxford: Oxford University Press.
- Curwen, C. E. (1944). The problem of early water mills. *Antiquity* 18, 130-146.
- Çidem, M. (2022). Mastaura Antik Kenti Su Sistemleri Üzerine İlk Gözlemler. Akkurnaz, S.-Özver, A.-Kalkan, A. (Eds.). *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti* içinde (149-172). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Çidem, M. (2024). *Anadolu'da Antik Dönem Su Sistemleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- De Montauzan, G. (1909). *Les aqueducs antiques de Lyon*. Paris.
- Ellis, S. (1996). Systems of Water Control. The Evidence of Some African Castellae. Haan, N. de- Jansen, G. C. M. (Eds.). *Cura Aquarum in Campania. Proceedings of the Ninth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region / Beiträge des neunten internationalen Symposiums zur Geschichte der Wasserwirtschaft und des Wasserbaus im Mediterranen Raum. Pompeii, 1-8 October 1994 (Babesch Supp. 4)* içinde (179-183). Leiden.
- Eschebach, H. (1983). Die innerstadtsche Gebrauchwasserversorgung Dargestellt am Beispiel Pompeiis. *JEAR*, 81-132.
- Fahlbusch, H. (1982). *Vergleich Antiker Griechischer und Römischer Wasserversorgungsanlagen*. Braunschweig: Leichtweiss-Institut für Wasserbau der Technischen Universität Braunschweig.
- Fleming, S. (1983). Gallic waterpower: the mills of Barbegal. *Archaeology* 36.6, 68.
- Forbes, R. J. (1955). *Studies in Ancient Technology*, vol. I. Leiden: E. J. Brill.
- Forbes, R. J. (1964). *Studies in Ancient Technology*, vol. IX. Leiden: E. J. Brill.
- Fox R. W. – McDonald, A. T. (1985). *Introduction to Fluid Mechanics*. New York.
- Garbrecht, G. – Fahlbusch, H. (1975). Wasserwirtschaftliche Anlagen des antiken Pergamon: die Kaikos-Leitung. *Mitteilungen des Leichtweiss-Instituts für Wasserbau* 44.
- Garbrecht, G. – Holtorff, G. (1973). Wasserwirtschaftliche Anlagen des antiken Pergamon: die Madradag-Leitung. *Mitteilungen des Leichtweiss-Instituts für Wasserbau* 37.

- Grewe, K. (2008). Tunnels and Canals. Oleson, J. P. (Ed.). *Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World* içinde (319-336). Oxford: Oxford University Press.
- Herschel, C. (1973). *Frontinus: the two books on the water supply of Rome*. Boston: New England Water Works Association. (Eserin orijinali 1899'da yayımlandı).
- Hodge, A. T. (1981). Vitruvius, lead pipes and lead poisoning. *AJA* 85, 486-491.
- Hodge, A. T. (1983). Siphons in Roman aqueducts. *PBSR*, 51.
- Hodge, A. T. (1990). A Roman factory. *Scientific American* 262-11 , 106-111.
- Hodge, A. T. (1991). *Future Currents in Aqueduct Studies*. Cambridge: Francis Cairns Publications.
- Hodge, A. T. (2000a). Collection of Water. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (21-28). Leiden: Brill.
- Hodge, A. T. (2000b). Purity of Water. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (95-99). Leiden: Brill.
- Hodge, A. T. (2002). *Roman Aqueducts and Water Supply*. London: Duckworth. (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı).
- Jansen, G. (2000). Urban Water Transport and Distribuiton. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (103-125). Leiden: Brill.
- Karali, L. (1999). *Shells in Aegean Prehistory*. Oxford: British Archaeological Reports.
- Katsari, C.- Mitchell. S. (2008). The Roman Colonies of Greece and Asia Minor. Questions of State and Civic Identity. *Athenaum*, 96 (1), 219-247.
- Keleş, V. – Yılmaz, M. D. (2021). Fishing and the Processing of Seafood in Parion. In *Proceedings of the 19th International Congress of Classical Archaeology Cologne / Bonn, 22-26 May 2018 Archaeology and Economy in the Ancient World: Vol. 53* içinde (543-560). Heidelberg: Propylaeum, Heidelberg University Library.
- Kessener, H. P. M. (2010). Stone Sawing Machines of Roman and Early Byzantine Times in the Anatolian Mediterranean. *Adalya XIII*, 283-304.
- Kessener, H. P. M. (2013). A Pompeiian-type Water System in Modern Times. *Bulletin Antike Beschaving, Annual Papers on Mediterranean Archaeology*, 49 Supp. 24, içinde (230-240).
- Kessener, H. P. M. (2017). Roman Water Distribution and Inverted Siphons - Until Our Days. Unpublished Doctor's Thesis, Radboud University, Nijmegen.
- Kretschmer, F. (2010). *Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı).

- Kron, G. (2008). Animal Husbandry, Hunting, Fishing and Fish Production. Oleson J. P. (Ed.), *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World* içinde (175-222). Oxford: Oxford University Press.
- Landels, J. G. (2004). *Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik*. Ankara: Tübitak Yayınları. (Eserin orijinali 1978'de yayımlandı).
- Lewis, M. (2000). Historical Context. The Socio-Economic Background and Effects: The Hellenistic Period. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (631-648). Leiden: Brill.
- Maiuri, A. (1931). Pompeii: pozzi e condotture d'acqua nell'antica città. *N. Sc.*, 546-576.
- Mangartz, F. (2006). Zur Rekonstruktion de Wassergetriebene Byzantinische Steinsägemachine von Ephesos. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 36/4.
- Mangartz, F. (2010). *Die byzantinische Steinsägemaschine von Ephesos: Baubefund, Rekonstruktion, Architekturteile*. Monographien RGZM 96.
- Mays, L. W. (2010). A Brief History of Water Technology During Antiquity: Before the Romans. Mays, L. W. (Ed.). *Ancient Water Technologies* içinde (1-28). Heidelberg: Springer-Verlag.
- Moritz, L. A. (1958). *Grain-Mills and Flour in Classical Antiquity*. Oxford.
- Negev, A. (1974). *The Nabatean Potter's Workshop at Oboda* (Rei Cretariae Romanae Fautorum, Acta Supplementa, 1). Bonn.
- Nielsen, I. (1993). *Thermae et Balnea. The Architecture and cultural history of Roman Public Baths. Vols I-II*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Oestigaard, T. (2011). Water. Insoll, T. (Ed.). *The Archaeology of Ritual and Religion* içinde 38-50. Oxford: Oxford University Press.
- Owens, E. J. (1983). The Koprologoi at Athens in the Fifth and Fourth Centuries BC. *CQ* 33, 44-50.
- Owens, E. J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*. (Çev. Birsal, C.). İstanbul: Homer Kitabevi. (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı).
- Özbay, F. (2018). *Pamphylia, Lykia, Kilikia Bölgesi Roma Dönemi Su Sistemlerinin Yapısal Özellikleri*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Pace, P. (1983). *Gli Acquedotti di Roma*. Rome.
- Peleg, Y. (2006). Castella are not Reserviors. Wiplinger, G. (Ed.). *Cura Aquarum in Ephesos. Proceedings of the Twelfth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region* içinde (343-347). Leuven: Peeters.

- Rakob, F. (1979). Wasser als Element römischer Infrastruktur. *D U Die Kunstzeitschrift* 3, 66.
- Reynolds, T. S. (1983). *Stronger than a Hundred Men*. Baltimore / London.
- Rogers, D. K. (2018). Water Culture in Roman Society. *Ancient History*, 1(1), 1-118. Brill.
- Ritti, T. – Grewe, K. – Kessener, H. P. M. (2007). A relief of a water-powered stone saw mill on a sarcophagus at Hierapolis and its implications. *JRA* 20, 138-163.
- Schiøler, T. – Wikander, Ö. (1983). A Roman watermill in the Baths of Caracalla. *Opuscula Romana* 14(4), 47-64.
- Schiøler, Th. (2005). How to saw marble. *J. Int. Molinology* 70, 34-35.
- Sellin, R. H. J. (1983). The Large Roman water mill at Barbegal (France). *History of Technology* 8, 91-109.
- Simms, D. L. (1983). Water-driven saws, Ausonius and the authenticity of the *mosella*. *Technology and Culture* 24, 635-643.
- Spain, R. J. (1984). The second-century Romano-British watermill at Ickham, Kent. *History of Technology* 9, 143-180.
- Strang, V. (2005). Common Senses: Water, Sensory Experience, and the Generation of Meaning. *Journal of Material Culture* 10.1, 92-120.
- Tölle-Kastenbein, R. (1990). *Antike Wasserkultur*. Münih.
- Warnecke, H. (1997). Die antike Marmorsäge. Ein Werkzeugmaschine wird rekonstruiert. *Rheinisches Landesmuseum Bonn* 2.
- Weiss, C. F. (2011). *Living Fluidly: Uses and Meanings of Water in Asia Minor (2nd century BCE to 2nd century CE)*. Unpublished Doctor's Thesis, Newcastle University, Rhode Island.
- White, K. D. (1970). *Roman Farming*. London: Thames and Hudson.
- White, K. D. (1984). *Greek and Roman Technology*. London: Thames and Hudson.
- Wikander, Ö. (1979). Water-mills in Ancient Rome. *Opuscula Romana*, series 4, year 26, no. 12.
- Wikander, Ö. (2000a). The Water-mills. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (371-400). Leiden: Brill.
- Wikander, Ö. (2000b). Industrial Applications of Water-Power. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (401-412). Leiden: Brill.

Wikander, Ö. (2000c). Historical Context. The Socio-Economic Background and Effects: The Roman Empire. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (649-660). Leiden: Brill.

Wilson, R. J. A. (2000). Drainage and Sanitation. Wikander, Ö. (Ed.). *Handbook of Ancient Water Technology* içinde (151-179). Leiden: Brill.

Wilson, A. I. (2008). Hydraulic Engineering and Water Supply. Oleson, J. P. (Ed.), *Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World* içinde, 285-318. Oxford: Oxford University Press.

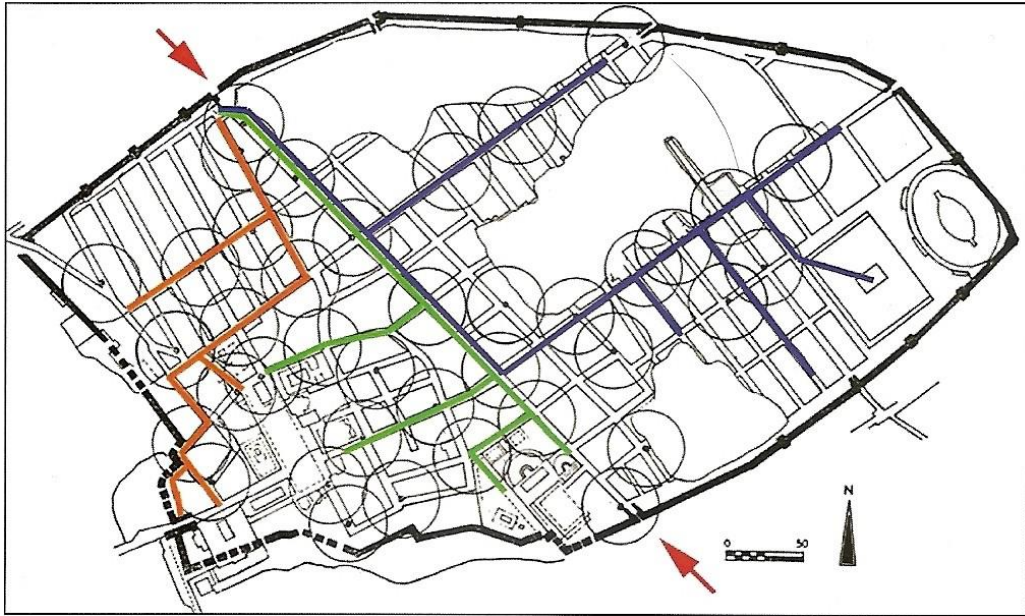
Yılmaz, M. D. (2021). *Parion Su Yolları (Temin-Dağıtım-Tahliye)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Şekil 1. Ephesos Sextilius Pollio su kemeriü görünümü. <https://www.selcuk.bel.tr/pollio-su-kemeri>, (Erişim Tarihi: 08.11.2024).

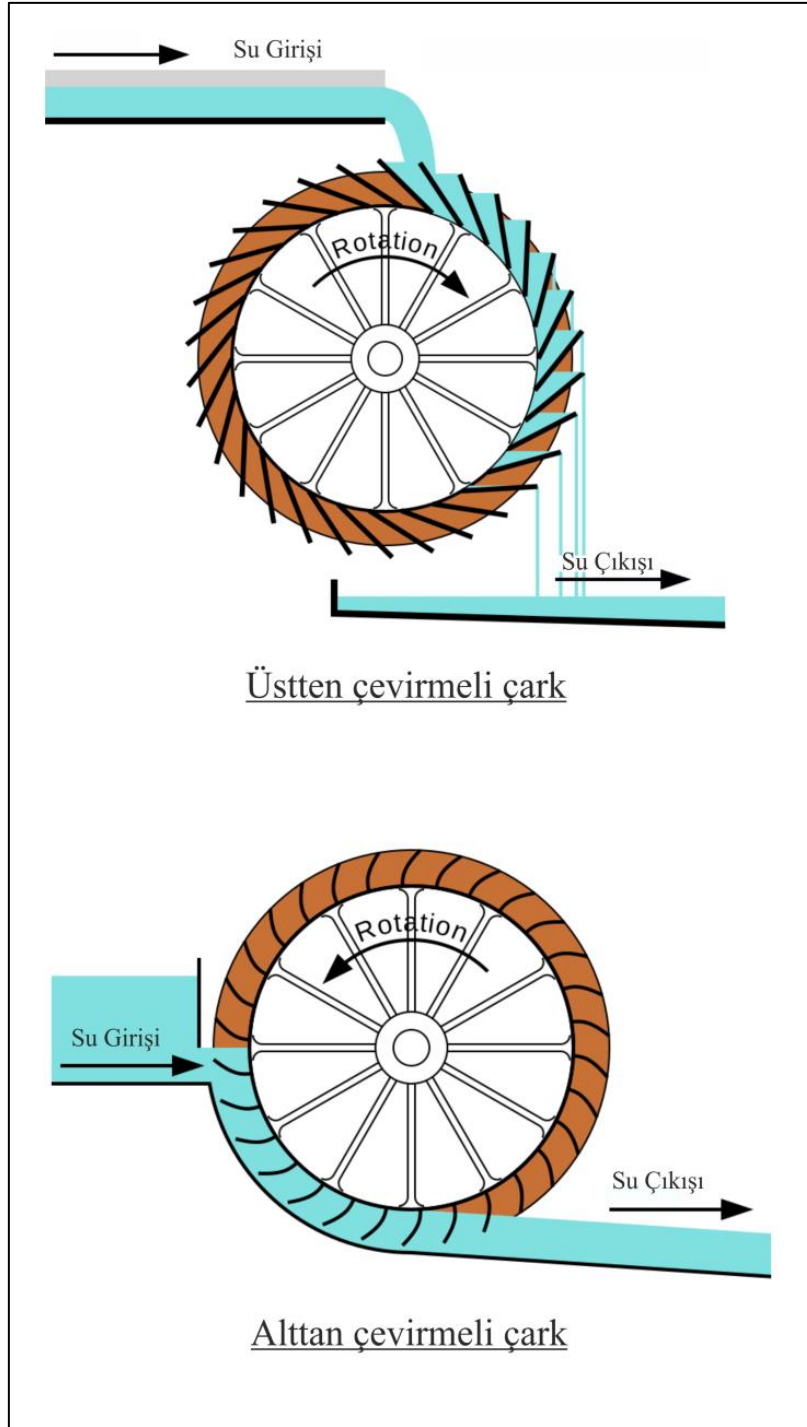
Şekil 2. Nimes castellum aquae yapısı ve su çıkışları (Kessener, 2017: 192, Fig. 271).

Şekil 3. Pompeii'nin su dağıtım sistemi planı (Kessener, 2017: 24, Fig. 20).

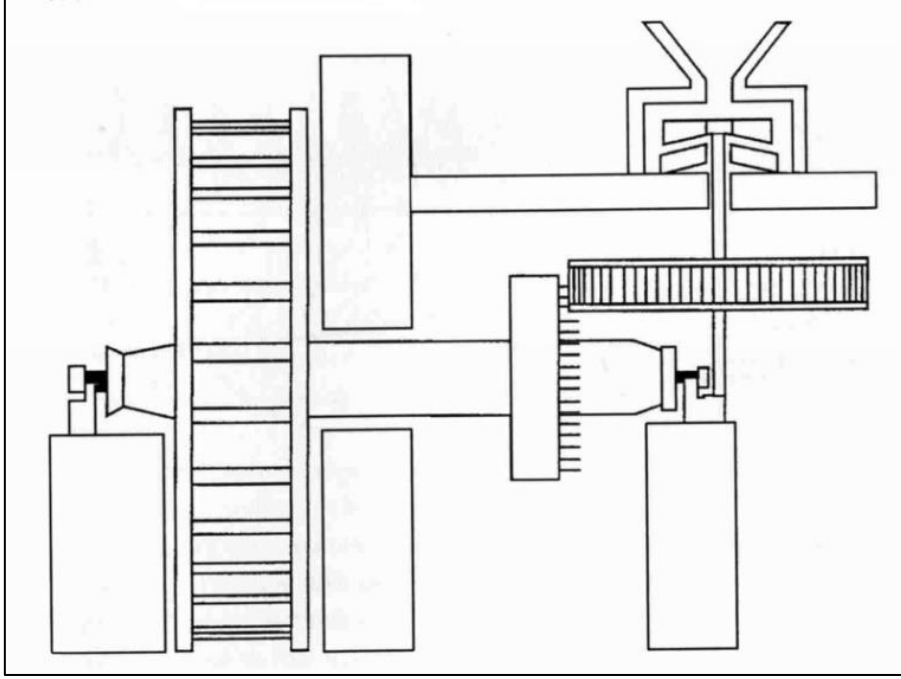

Şekil 4. Parion, murex havuzu (Yılmaz, 2021: 416, Res. 218).

Şekil 5. Su değirmeni çarkları çalışma şekli görünümü.

https://en.wikipedia.org/wiki/Water_wheel#/media/File:Overshot_waterwheel_simple.svg, (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

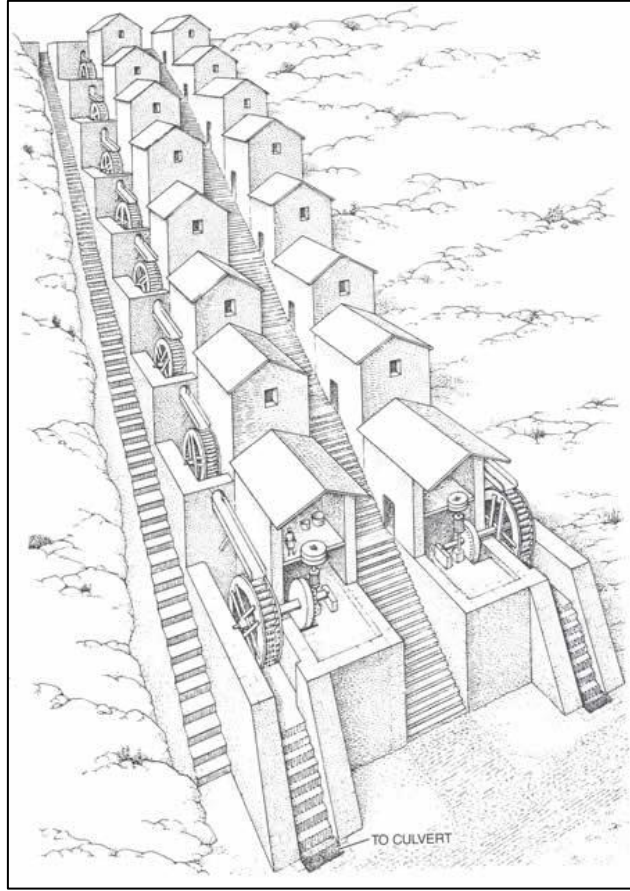

Şekil 6. Dikey su çarkına yatay şaft çarkı ile çevirmesi çizimi.

https://en.wikipedia.org/wiki/Water_wheel#/media/File:Overshot_waterwheel_simple.svg (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Şekil 7. Atina Agorası'nda yer alan su çarkı kanalı (Mays, 2010: 134, Fig. 7.19).

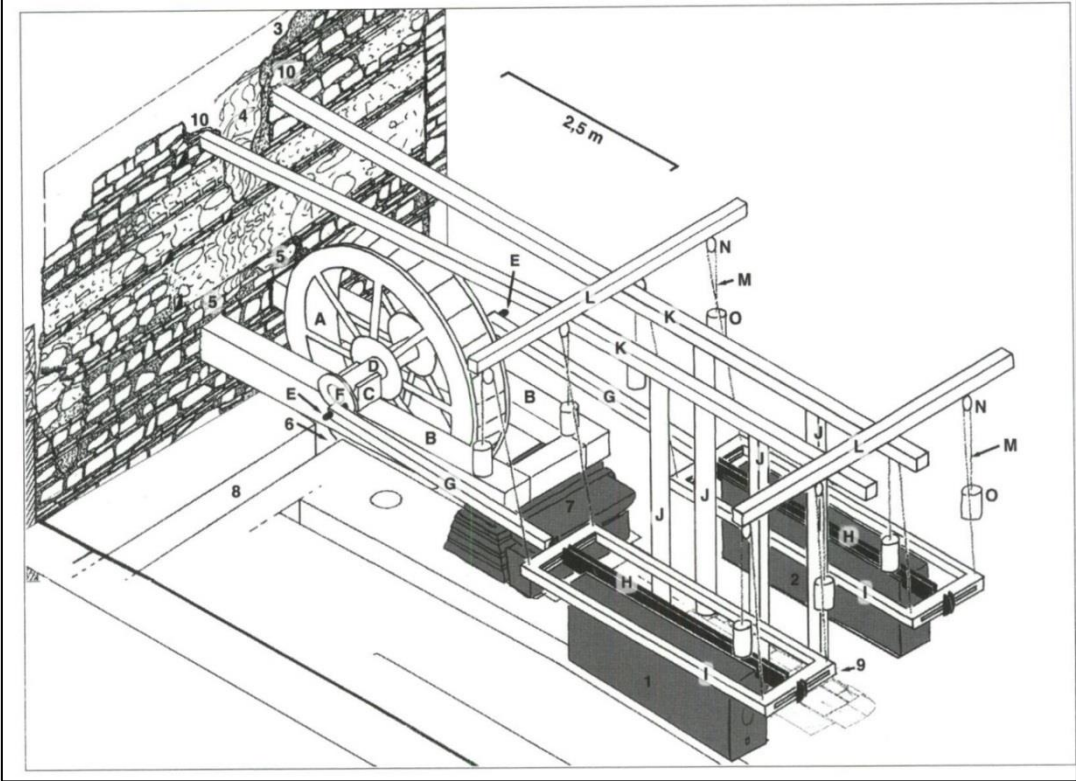

Şekil 8. Barbegal yerleşimindeki çoklu su değirmeni çizimi.

<https://deepmappingsanctuari> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Şekil 9. Hierapolis'teki suyla çalışan testere kabartması görünümü (Kessener, 2010: 298, Fig. 2-a).

Şekil 10. Ephesos'taki taş-mermer kesim atölyesi görünümü ve çizimi (Kessener, 2010: 300, Fig. 7a - 8).

Offensive Mercantilism and the Crisis of Liberal International Order: Reinterpreting the U.S.-China Trade War

Hikmet MENGÜASLAN¹

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 16.04.2025

Kabul Tarihi: 12.06.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 16.04.2025

Acceptance Date: 12.06.2025

Abstract

This article employs Jonathan Holslag's concept of offensive mercantilism as a framework to reinterpret the recent shifts in the U.S.-China economic relations, specifically the Trade War initiated in 2018 by Donald Trump Administration's decision to increase tariffs against imports from China, as a cataclysmic step for the trajectory of the Liberal International Order (LIO). The article asserts that trade war should be considered not as a mere departure from liberal norms, but as a strategic policy aimed at power projection through coercive economic diplomacy, given the broader structural erosion of U.S. hegemonic capabilities and the rise of alternative economic powers, albeit China. As such, in which ways the resurgence of protectionism and economic nationalism implicates on the U.S.-China economic relations, as well as the international order, guides the research. The findings of the paper suggest that trade protectionism, far from being an anomaly, is increasingly becoming a normalized strategy of economic competition within the multipolar international order. Accordingly, waging trade war as an offensive mercantilist option to contain China's expanding economic, as well as military, clout, can be identified as a long-term strategy, rather than a short-term tactic, which would likely to be carried on, regardless of the ideological background of the U.S. governments, against perceived threats to the LIO and the U.S. hegemony within it.

Keywords: Offensive Mercantilism, U.S.-China Trade War, Liberal International Order (LIO), Protectionism, Hegemonic Decline

JEL Codes: F13; F51; P16

Saldırgan Merkantilizm ve Liberal Uluslararası Düzenin Krizi: ABD-Çin Ticaret Savaşını Yeniden Yorumlamak

Öz

Bu makale, Jonathan Holslag'ın saldırgan merkantilizm kavramını kullanarak, ABD-Çin ekonomik ilişkilerinde son dönemde yaşanan değişimleri—özellikle Donald Trump yönetiminin 2018 yılında Çin'den yapılan ithalata yönelik tarifeleri artırma kararıyla başlattığı Ticaret Savaşı'nı—Liberal Uluslararası Düzen'in (LUD) gidişatı açısından yıkıcı bir adım olarak yeniden yorumlamıştır. Makale, ticaret savaşının yalnızca liberal normlardan bir sapma olarak değil, daha geniş çaplı olarak ABD'nin hegemonik kapasitesindeki yapısal aşınma ve Çin başta olmak üzere alternatif ekonomik güçlerin yükselişi bağlamında, amacı ekonomik zorlama yoluyla güç projeksiyonu olan stratejik bir politika olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, korumacılık ve ekonomik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: hikmet.menguaslan@adu.edu.tr, ORCID: [0000-0003-4836-5108](https://orcid.org/0000-0003-4836-5108).

milliyetçiliğin yeniden yükselişinin ABD-Çin ekonomik ilişkileri ve uluslararası düzeni hangi açılardan etkilediği, çalışmanın temel araştırma sorusudur. Makalenin bulguları, korumacılığın bir anomali olmaktan ziyade, çok kutuplu uluslararası düzende ekonomik rekabetin giderek normalleşen bir stratejisi haline geldiğini ileri sürmüştür. Buna göre, Çin'in artan ekonomik ve askeri etkisini sınırlamak amacıyla saldırgan merkantilist bir seçenek olarak ticaret savaşı yürütmenin, kısa vadeli bir taktikten ziyade, ABD hükümetlerinin ideolojik yaklaşımından bağımsız olarak, LUD'ye ve ABD hegemonyasına yönelik tehditlere karşı uzun vadeli bir strateji olarak değerlendirilebileceği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saldırgan Merkantilizm, ABD-Çin Ticaret Savaşı, Liberal Uluslararası Düzen (LUD), Korumacılık, Hegemonik Gerileme

1. Introduction

This article employs Jonathan Holslag's (2017) concept of offensive mercantilism as a framework to reinterpret recent shifts in the U.S.-China economic relations, specifically the Trade War initiated in 2018 by Donald Trump Administration's decision to increase tariffs against imports from China, as a cataclysmic step for the trajectory of the Liberal International Order (LIO). The U.S. was one of the most prominent actors in building of the post-World War II international order and led the reshaping of it in a liberal manner after the Cold War (see also Colgan and Keohane, 2017). Broadly, the LIO refers to open and rules-based international order in which norms such as multilateralism, free trade, respect for human rights, and democracy prevail (Kundnani, 2017: 1). The role of the U.S. has been special in maintenance of the LIO and protection of it against those violating its basic norms, rules, and institutions.

Against this background, it has been quite puzzling for both academic and political circles when the Trump administration started in 2018 a trade war against China, reflecting a sharp divergence from the U.S.'s previous roles and strategies within LIO. To illustrate, with expanding military and diplomatic clout accompanying its economic transformation, China has been increasingly perceived as one of the most imminent threats against the U.S. hegemony since the mid-2000s (Gompert, 2022). Accordingly, various administrations preceding Trump have adopted liberal institutionalist strategies to boost/protect the hegemonic position of the U.S. in global/regional planes by encouraging non-Western actors – especially China – to integrate into liberal institutions and implement liberal economic reforms. The Trump administrations (2017-2021; 2025-...) however have diverged from the others with a highly controversial China strategy embedded in 'America First' framework. China started to be framed as strategic competitor of the U.S. and as a threat to the LIO. Moreover, Trump has also benefitted frequently from economic diplomacy to coerce/encourage the other countries to follow suit with the U.S. national interests (Drezner, 2019: 8). It is a widely recognized observation that Trump's America First agenda had critical implications, both positive as well as negative, for the liberal pillars of international order – especially free trade, the rule of law, and multilateralism – in which the U.S. has enjoyed a hegemonic position since the end of WWII and showed a great commitment to upholding of them (e.g., Posen, 2018). As such, the U.S.-China trade war as an object of analysis has a high level of relevance to the international

politics - as it involves two of the most capable powers in international system - which could unleash destabilizing forces throughout the LIO.

In a sense, this has also demonstrated the acute necessity to make modifications of current concepts and theoretical perspectives, many of which left nonplussed in the face of accompanying developments such as spreading protectionism, transformation of free trade areas (e.g., Asia's Regional Comprehensive Economic Partnership, Brexit, and the recent example of USMCA), increasing appeal of military solutions (e.g., the Russia- Ukraine war, the Hamas-Israel conflict), and so forth. Being unable to explain the underlying motivations of a liberal hegemon waging trade war against several countries, especially China but also the U.S. allies such as Mexico and Canada, however, has dealt its most serious blow to the liberal institutionalist perspectives which have held sway over international politics thanks to the predominant position of the Western actors in international order at least since the end of the Cold War. For a long time, liberal institutionalist analyses have concentrated on how the rising powers can be accommodated into the LIO, with the assumption that sooner or later non-Western political and economic models would be transformed thanks to economic interdependence and co-binding security governance (Deudney and Ikenberry, 1999: 181). When this assumption proved wrong as early as the second half of the 2000s by the expansionist and competitive foreign policies of rising powers such as China and Russia, analytical foci of liberal institutionalism have centered on two, but not limited to them, key questions: what could follow the declining hegemon? (e.g., Lake, 2020; Ikenberry 2011), and which inherent dynamic of the LIO would be the most useful in its maintenance, albeit with minor modifications (e.g., Duncombe and Dunne, 2018; Deudney and Ikenberry, 2018). Consequently, the initiation of the trade war by a liberal actor has emerged as a phenomenon that challenges the liberal institutionalist research agenda and was, therefore, unforeseen.

With the purpose of overcoming liberal institutionalist perspectives' weaknesses in addressing the trade war, a growing literature has emerged. However, most of the studies, especially those utilizing first and second image perspectives, seem to tend to focus on the key elements of the U.S.-China trade war in isolation from its systemic context. For instance, Shipping Hua (2022), a prominent scholar on U.S.-China relations, edited a book on the subject bringing together many analyses focusing on domestic determinants in both the U.S. and Chinese contexts. It holds water that acknowledging the domestic drivers behind trade war provides an alternative account for the failure of liberal institutionalist strategy of promoting the norms of democracy and free market in China (see Weiss and Wallace, 2021), and a nuanced framework for the specifics within the Trumpist ideology as an explanandum for nationalist strategies (see Sharma, 2020). For instance, Apeldoorn, Veselinovic, and Graaf (2023) pointed to impact of Trump's elite network as the underlying factor that drove Trump's shift towards economic nationalism as a policy framework. For the Chinese model of economic growth—characterized by a greater role given to the state-owned enterprises and growing protectionist measures as a means of leveraging trade competition—became more appealing not only to actors in the Global South but also to neoliberal Western stakeholders, including the Trump administration. According to Apeldoorn et al, therefore rise of Trump could be seen as a 'Trumpist backlash against neoliberal globalization' in a changing domestic and international context. Equally,

Karkour (2022) contextualizes Trump's trade war within the failures of liberal modernity and directs a classical realist critique to it by suggesting that since liberal modernity has been fueling the sense of insecurity among individuals in western societies, Trump's trade war is a way of reversing the disruptive effects of globalization. As such, these perspectives, as well as others, in general focus on the immediate results, rather than the underlying structural dynamics, of the recent frictions in the U.S.-China relations. For instance, that China has gained from globalization much more than the U.S. has been known long before 2018; however, previous governments did not initiate a trade war against China. Subsequently, the systemic drivers behind a liberal actor's following protectionist policies, and also promoting the others to do the same, in a globally liberal economic order have been undertheorized in these, as well as other, perspectives.

The argument here, on the other hand, contends that the question why Trump followed such disruptive strategies cannot be appropriately explained without a framework that involve the shifting systemic distribution of power as a major dynamic, as well as paying adequate attention to the competitive nature of trade, finance, and investment relations in global economic system. To illustrate, trade war should be contextualized within a conjunctural combination of two parallel dynamics – erosion of the U.S. hegemonic capabilities and its economic decline in the face of rising Asian economies. In essence, the dominance of the U.S. in the international economic order began to erode well before the Trump administration. The aftermath of the global financial crisis (2007-2008) is a prominent example of this trend, as it revealed the contradictions of the unregulated financialization of Western economies and the deterioration of income distribution. Moreover, many of the established norms (sovereignty, multilateralism), institutions (the WTO), and sea and land routes (South China Sea, the Belt and Road initiative-BRI, Trump's bid to purchase Greenland) have started to be contested when the U.S. economy was on the rocks (Denemark, 2024: 511). This process has been further escalated when rising powers do not hide their search for alternative, albeit more suitable for their rise, economic architecture. As such, trade protectionism as an economic nationalist strategy has increasingly been the order of the day in the LIO. Many actors, including the Western powers, have been observed to utilize sophisticated mercantilist strategies in strategic sectors such as energy, rare metals, high-technology, and so forth (see Linda and Press, 2018; Mueller and Farhat, 2022). Overall, liberal institutions and norms of current international order are understood to be built on a realist logic, reflecting the systemic distribution of power among great powers (see also Mearsheimer, 2019). Otherwise, no solid argument can be suggested to explain why the international order has been undermined by the very actor - which had spent significant time and effort to build and expand – when the rules and norms of the order contradict its national interests. Afterall, it was not the first time that the U.S. had violated the rules it had written or defied the decisions of the institutions it helped built in the post-Cold War era. Its provision of systemic public goods such as security and cooperation moreover has become more disruptive than being helpful as can be seen in certain key moments throughout the 2000s (e.g., the invasion of Iraq, the Israeli-Palestinian conflict and so forth).

To this lacunae about the recent shifts in the U.S.-China economic relations, the article aims to contribute by building on Holslag's (2017) offensive mercantilism (discussed further below) to highlight the relationship between shifting systemic distribution of economic power and increasing appeal of mercantilist economic strategies. Holslag (2017) introduced offensive mercantilism as a theoretical framework to account for the diverse motivations behind political intervention in trade, especially in the case of China under Xi Jinping's presidency. To him, countries do not follow protectionism solely "to protect themselves against trade, but also on their more offensive designs, which include assertive economic diplomacy, generous trade credits, politically guided companies, and so forth". (Holslag, 2017: 47). He explains that such policies aim to manipulate, rather than to halt, the globalization process with the purpose of upholding national interests. Holslag (2017: 47) asserts that China's foreign economic policy shifted from "defensive mercantilism, which aims to protect the home market, towards offensive mercantilism, which seeks to gain market shares abroad". Utilizing Holslag's offensive mercantilism to analyze China's economic relations with the Central and Eastern European countries, Jeremy Garlick interprets the concept "as an approach that positions geopolitical goals within a strategy of geo-economic expansion, while being economics-driven. Although offensive mercantilism is framed primarily in terms of an assertive geo-economic strategy.... (it)....can be understood as a theory of power projection" (Garlick, 2019: 1400).

Although Holslag and Garlick used the concept of offensive mercantilism to analyze the case of China, this argument contends that the concept also offers valuable insights into the foreign economic diplomacy pursued by hegemonic powers such as the U.S.. First and foremost, despite the prevailing rhetoric of free trade, strategic competition more accurately captures the current dynamics of trade, finance, and investment in the global economic system. In this context, it was not merely the deteriorating terms of trade with China that triggered the trade war, but rather China's growing dominance in critical sectors—such as high technology and rare metals—that enabled it to close the gap with the United States. Accordingly, the U.S. should not be viewed as a benevolent hegemon, as liberal theoretical perspectives suggest, but rather as a structurally advantaged hegemon that "recovers more than its costs without resort to coercion through its positional advantages" (Stokes, 2018: 134). In light of its waning capabilities, the U.S. can be seen as leveraging its structural advantages—namely, the dominance of the U.S. dollar, military alliances centered on U.S. interests, and its primacy in foreign direct investment (FDI) (Stokes, 2018: 134). Secondly, attributing the trade war and the rise in protectionism solely to domestic factors or to Trump's idiosyncratic approach to diplomacy would be misleading. While Trumpian economic nationalism is a distinct variety in neomercantilist economic nationalism (see Helleiner, 2019), the tariffs imposed on China during his administration were largely maintained under the Biden administration. Furthermore, during his bid for a second term, Trump signaled his intention to persist with assertive foreign economic diplomacy. These developments suggest that the United States is likely to continue employing coercive economic strategies as tools of power projection abroad. As such, offensive mercantilism as a conceptual lens seems better suited for the analysis of key changes in the U.S.-China economic relationship.

The paper adopts a qualitative research design and employs process tracing as the primary method to analyze causal mechanisms underlying the trade war, as well as the evolving role of hegemonic powers within the broader structure of the LIO. The significance of the study lies in its re-conceptualization of the U.S.-China trade war as part of a broader shift in systemic distribution of capabilities, rather than a temporary deviation driven by domestic politics. By applying Holslag's concept of offensive mercantilism to a "liberal" hegemon, the paper contends liberal institutionalist explanations by demonstrating how economic nationalism has increasingly been embedded within the strategic behavior of great powers in the LIO. Therefore, the findings of the paper are primarily pertinent to ongoing debates regarding the nature of the U.S.-China trade war. They also offer valuable insights into the shifting international landscape, particularly in the context of emerging alternative international and regional orders that may be spearheaded by rising non-Western actors.

The remainder of the paper is structured as follows. Next section outlines the conceptual framework of offensive mercantilism as part of mercantilist political economy perspective. In the third section, the historical evolution of the in-built mercantilist logic of the post-WWII international system is explored, with specific attention paid to two major processes: the resurgence of mercantilist tendencies within the Liberal International Order (LIO) and the transformation of the U.S.-led international economic order from the Chinese perspective. The fourth section presents offensive mercantilist interpretation of the empirical case of the U.S.-China trade war. Then, a discussion on what the trade war implicates upon the U.S.-China economic relations, as well as LIO, is provided in the remaining parts of the same section.

2. Offensive Mercantilism as a Political Economy Perspective

Mercantilism is one of the main schools of thought within International Political Economy, encompassing a wide variety of political and economic strategies employed by political actors. Historically, it is generally associated with the pre-industrial revolution period (16-17th centuries) during which the European powers believed that by increasing export in a competitive environment they could accumulate precious metals which would serve power and wealth – "the ultimate ends of national policy" (Viner, 1948: 10). Similarly, Robert Gilpin (1975: 45) uses the concept of mercantilism to describe the "attempt(s) of governments to manipulate economic arrangements in order to maximize their own interests, whether or not this is at the expense of others." Although mercantilist line of thinking posits that the logics of the market and the state cannot function compatibly (Hettne, 1993), national interests for mercantilists involve both domestic (e.g., increasing employment, ensuring stable prices, and so forth) and foreign policy objectives (e.g., security, independence, and so forth) (Gilpin, 1975: 45). As such, Hettne (1993: 213) defines mercantilism "as the pursuit of stateness", which would be disrupted if left to mercy of pure market logic.

Modern economic relations taking place among nation-states are characterized by far more complex dynamics (e.g., interdependence, high-tech, etc.) than those found within the eighteenth-century interstate system. These economic relations have been shaped within the international order evolved particularly after WWII. Given that the interwar period saw the

erection of barriers and restrictions on international trade, liberalization of international trade relations has been one of the core dynamics in post-WWII international order. And this trend has had ebbs and flows, accelerating only after the end of the Cold War, mainly due to the protectionist strategies followed by several political actors including war-torn countries, newly independent colonies (e.g., import-substitution industrialization), and those in pursuit of national economic development (i.e., state-led capitalist development) (Cwik, 2011). Thus, states in the modern international system have had to deal with international forces while ensuring industrialization, as well as national economic welfare and military might.

As such, mercantilism within state-driven economic policy context is termed as neomercantilism, and frequently associated with protectionism, developmentalism, and economic nationalism (see, Helleiner, 2019), which simply prescribes that national economy should serve nation's goals. Like mercantilism, neomercantilism also warrants for active government in the economic sphere. To ensure a favorable balance of trade against others is also vital for neomercantilists. Thus, states should subordinate economic activities (trade, development, and financial investments) in a way that they would primarily serve political and security interests (Gilpin, 1987: 31–34). Neomercantilist political economic strategies vary according to context – be it trade (e.g. tariffs), production (e.g. state regulation), or finance (e.g. currency manipulation) - as long as it contributes to national power and wealth, which means free market policies and liberal ideology might also be followed at a given time (Denemark, 2024: 509). However, neomercantilists see international economic activities as a form of zero-sum game for controlling markets, withholding of sharing technological advancements, and restricting access to critical resources.

Importantly, neomercantilists are not against globalization as such. They are eager to exploit the benefits accruing from growing markets and flowing financial resources. The global expansion of neoliberal economic growth model after the end of the Cold War has restructured neomercantilist strategies in such subtle forms (such as digital mercantilism) that they are utilized by not only rising countries but also liberal Western powers (Mueller and Farhat, 2022). The U.S. for instance obtained a disruptive stance against free international trade, flows of financial resources and technologies during the Trump administration (2017-2021). In essence, characterized by economic nationalism and protectionism, foreign economic diplomacy during the Trump administration can be seen a distinct type of neomercantilist economic nationalism (see Helleiner, 2019).

Building on this, offensive mercantilism, as introduced by Holslag (2017), indicates that states aim to manipulate, rather than to halt, the globalization process with the purpose of upholding national interests. To this end, political actors adopt protectionist political economy strategies not only “to protect themselves against trade” but also for more offensive purposes “which include assertive economic diplomacy, generous trade credits, politically guided companies, and so forth” (Holslag, 2017: 47). In essence, Holslag argues that this is the exact opposite of protectionism for it aims to unlock foreign markets. And he identifies four most important tools employed by offensive mercantilists: “national champions, huge volumes of credit, transportation and communications, and free trade agreements” (Holslag, 2017: 53).

Notably, China's shift towards a more assertive foreign economic diplomacy roughly coincides with the rise of economic nationalism in the West (i.e., BREXIT, and the election of Donald Trump as the U.S. president). The argument below thus suggests that offensive mercantilism as a conceptual lens can be useful in capturing prominent features of recent shifts in the U.S.-China economic relations.

3. In-built Mercantilist Logic of Post-WWII International Order(s)

Mearsheimer (2019) offers a realist interpretation of international orders, emphasizing how great powers manage relations among political actors by coercing or encouraging others to align with their interests via international orders. In this framework, the operating logic of international orders is primarily determined by the distribution of power and the dominant state's political ideology (Mearsheimer, 2019: 16). Accordingly, the international order established in the post-World War II era was characterized by the rivalry between two superpowers—the U.S. and the Soviet Union—each of which constructed its own sub-order in pursuit of security.

The sub-order established by the U.S., commonly referred to as the liberal international order (LIO), was grounded in the principles articulated in the Atlantic Charter of 1941 (Kundnani, 2017: 3). Both the U.S. and the United Kingdom agreed on key principles such as the right to self-defense, the maintenance of the status quo, self-governance, economic well-being, free trade, and the provision of international public goods. The charter was economically supported by the Marshall Plan, which aimed to facilitate the postwar recovery of Europe. Additionally, the North Atlantic Treaty formalized the U.S. commitment to European security. The international economic order also undergone institutionalization process with the introduction of key organizations such as General Agreement on Trade and Tariffs (GATT), the World Bank and IMF (Kundnani, 2017: 3). Despite the ostensibly liberal attributes, however, the security, economic, and political pillars of the LIO reflected primarily the national interests of Western actors. As in the words of Ruggie (1982), it was a limited, albeit “embedded liberalism”.

The global expansion of this sub-order has accelerated after the end of the Cold War when the U.S. was left as the sole great power in international order. The LIO in its current form can be associated with liberal norms of openness, rule of law, multilateralism. However, as Kundnani (2017: 1) questions, in which sense the LIO is liberal has been obscure due to several factors, which has become more pronounced given the growing parallelism between the globalization as building an interdependent and connected order and globalization as subordinating the other political actors under the U.S. predominated rule. In the following two sub-sections, this parallelism is approached from its two relevant dimensions. First, given that the LIO has an in-built mercantilist logic functioning to containment of threats primarily against the leading power, albeit the U.S., it is asserted that the recent resurgence of mercantilist practices reflects the failure of defensive containment strategies. In a sense, it also demonstrates that threats against the LIO have not only been generated by the non-Western powers but also involve the Western actors as well. Secondly, the rising powers, albeit China, have never had attained such

a level of significance in the international order. As such, alternatives to the LIO have been foreshadowed by the shifting distribution of systemic capabilities. Together, these two trends have paved the way for more offensive designs of foreign economic diplomacy within the LIO.

3.1. Making Sense of Rising Mercantilism in the Liberal International Order

Globalization of the U.S. led liberal order, according to Mearsheimer (2019), involves three interrelated processes which are extending free trade area and promoting democratization while integrating as many new members as possible. For instance, inclusion of China (2001) and Russia (2012) into the WTO has been one of the key moments in this process as it contributed to both globalization and institutionalization of the liberal order. As such, the U.S. enjoyed unparalleled dominance -i.e. unipolarity - in the international system for a brief period of time which is also referred to as Pax Americana, during which the U.S. had reached systemic capabilities to shape a global order in accordance with its own design.

Practically, provision of two international public goods: i) providing security to allies and deterrence to threats; ii) promoting free international trade has legitimized the U.S. leadership in the LIO. On the other hand, as Bellofiore, Garibaldo and Halevi (2011: 126) argue, the burden of being hegemon in the LIO has turned the U.S. into “the final buyer of the exports of the neomercantilist economies of Japan, Germany, and other significant countries of Europe – and, most of all, of China”. Based on the idea of U.S. exceptionalism, moreover, it has also brought about radical/revisionist modifications to the established norms of the liberal international order. Some of these modifications (e.g., responsibility to protect, humanitarian intervention and so forth) illustrate, in a clear manner, the inherent inconsistencies of the liberal international order and the rationale it upholds.

Ikenberry (2011: 1-2) points to two distinct features of order building process to account for the controversial nature, and post-Cold War expansion, of the LIO. The LIO was based on a Westphalian order of sovereign states upon which the Western democracies sharing common ideas as to diverse issues (e.g., open markets, security cooperation, democratic community, collective problem solving) jointly formed a liberal superstructure. Accordingly, the international order in its current form had better be understood as layered, in that, political actors have been integrated into its various pillars in an asynchronous manner. Thus, it is this lack of synchronicity - which as Mearsheimer (2019: 8) argues, exacerbated by several dynamics primarily by shifting balance of power, as well as hyperglobalization, and rise of nationalism - shaping the path dependencies within the LIO.

To this backdrop, from the demands of being the leader of the free world and champion of the liberal economic system at the same time emanated sharp contradictions, as exemplified by the rise of international terrorism following the 9/11 attacks or the rise of China (Posen, 2018). For instance, international law has been frequently violated during the NATO’s intervention in Serbia (1999), and the U.S. invasion of Iraq (2003). Equally, despite being the leading defender of free-market liberalism the U.S. “is also the world’s champion at energy mercantilism” (Linda and Press, 2018: 204). In these cases, however, the commitment to the

liberal-cum-defensive strategies to protect the hegemonic status of America has remained mostly intact, changing only the means to assert it (Mastanduno, 2020: 178). It indicates that integrating as many actors as possible into the international liberal economic structures of finance, investment, and trade has been one of the primary strategies of the U.S. foreign economic policy since the foundation of the post-WWII Bretton Woods institutions. And the U.S. governments in the 2000s utilized this strategy, mostly with minor adaptations in the context of evolving conditions and changing geopolitical balance.

The case of China has been one of the subjects to which this strategy has been applied vigorously. Since the 1970s, promoting China's economic transformation through integrating it into the U.S.-led liberal economic structures was seen as an economic strategy that could serve both U.S. geopolitical and economic interests. Also known as 'engagement', the idea at the core of this strategy was provided that China was granted access to the U.S. markets and finance-capital, the flow of FDI and deepening trade relations would promote and facilitate China's economic transformation, albeit its adaptation to the liberal norms and free market system (Paulson, 2008: 64). The objective was to encourage China to become a responsible stakeholder by taking more responsibility in the global governance (Ross, 1999). Moreover, it would also enable the U.S. containing side effects of China's fast economic growth through institutional channels such as bilateral trade agreements, diplomatic dialogue and international organizations.

Abdal and Ferreira (2024: 548) argue that started with the "ping-pong diplomacy" during the Cold War, the U.S.-Chinese diplomatic relations took a deeper form with the end of the Cold War, a trend which further accentuated with China becoming a member of the WTO in 2001. As the two countries developed their economic relations, particularly in the areas of trade, finance, and investment, the U.S. side expected that China's political transformation along liberal lines would follow. To the contrary, China's integration into liberal international order unfolded under political authoritarian model (see Zhao, 2016), based on state-led developmental version of capitalism.

A key moment, however, that added up to the U.S.'s threat perception of China was the global financial crisis (2007-2009) from which the U.S.'s economic capabilities suffered a harsh loss. Besides to signaling death pangs of unipolarity, this key moment ushered in a new structural context within which emerging actors started to confront leadership of the U.S., resulting in a parallel transformation of the ways how the U.S. perceived its hegemonic responsibilities and projected its hegemony within the international system. Consequently, subsequent U.S. governments (Obama, Trump, and Biden) addressed these challenges in varying ways, while striving to uphold the systemic predominance of the U.S. (Apeldoorn et al., 2023: 41). It was the Obama administration that had to struggle with the post-crisis period and to uphold American hegemonic position against China at the same time (Kiely, 2015). In this regard, the Obama administration developed "Pivot to Asia" framework which had significant differences from the previous "War against Terror" campaign (belonged to the Bush administration).

To begin with, Pivot meant a selective approach to project American capabilities. Instead of focusing on the Middle East and North Africa (MENA) region (as the previous Bush government had done), the Obama Administration turned to balancing, and, if necessary, containing China with defensive strategies (De Castro, 2013: 332). The Pivot strategy was buttressed with an economic instrument the Trans-Pacific Partnership (TPP), as well (see Petri and Plummer, 2016). The TPP could be seen as an attempt to provide an alternative to China's economic model - state-led capitalist economic growth - increasingly appealing among the developing countries. And it also aimed to sustain economic relations based on traditional North-South relations instead of the South-South cooperation framework led by the emerging South economies such as China, Brazil, and South Africa (Cheng and Chow, 2014: 119-120). The real objective however was to create a trade area excluding China.

To sum up, thanks to its integration into the U.S.-led liberal international order, China has enjoyed an unprecedented economic growth accompanied by its global projection of diplomatic and financial clout. Until the first term of the Trump administration, the U.S. governments including the Obama administration had had employed defensive mercantilist strategies (i.e., benefiting from its structural advantages deriving from its hegemonic position) to contain the rising China's implications to the U.S. predominance in the liberal international order. The failure of these strategies in part has been the driving force behind the U.S.-Sino economic relations shifting from strategic partnership to strategic competition.

3.2. The US-led International Economic Order from the Chinese Perspective

The question of whether China should be regarded as a threat to, or a stakeholder of, the U.S. led liberal international order defies a simple answer (see also, Blackwill and Tellis, 2015). The empirical evidence provides mixed results, making it difficult to suggest a sweeping interpretation. Until the 2000s, the main objective of China's foreign economic policy has been economic development, which brought about a relatively smooth process of China fitting into liberal international economic order. This policy was framed within the peaceful development agenda and was part of the peaceful coexistence notion that shaped the Chinese foreign policy approach (Yi, 2005). Subsequently, China has become one of the actors that benefitted most from the post-Cold War U.S. hegemonic project of globalization by recording unprecedented economic growth and modernizing its economic and military capabilities while accumulating a significant amount of trade surplus.

China's path to economic development however has followed a different path than the liberal one prescribed by the Western actors. It involved manipulation of liberal international economic relations with mercantilist and protectionist practices (McMichael 2020, 28). And its political system has not undergone a transformation from authoritarianism towards political liberalism and democratization. Still China has enjoyed a notable transformation from an ex-colonial developing country to the world's second-largest economy in a very short period of time. It has also outgrown its secondary economic role and managed to rise as a strong competitor matching the military and economic capabilities of the U.S.

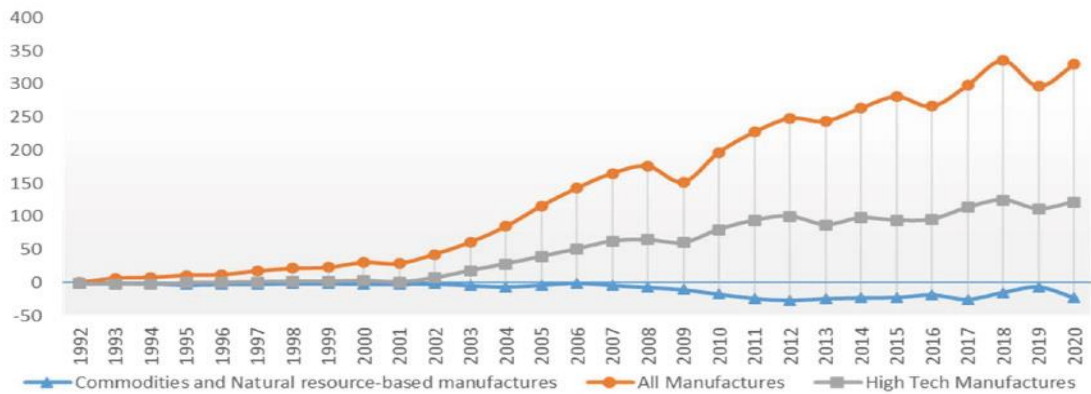
China's authoritarianism and mercantilist practices (e.g., low regard for intellectual property regime, forcing the U.S. multinationals to transfer technology, sponsoring industrial policies) have been relatively tolerated by the U.S. governments until the Obama administration for the sake of promoting China's integration into the LIO. When this strategy has become burdensome with the economic decline of the U.S. after the economic crisis (as argued above), the Obama administration changed track and introduced the Pivot strategy. From the Chinese perspective, the Pivot strategy should be responded in kind. Thus, during the 2010s China developed an alternative framework to facilitate trade and investment relations within the Asia – called as 'the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)'. Moreover, Chinese President Xi had announced the famous 'Belt and Road Initiative' (BRI) in 2013. The project has had provided significant boost to Chinese economic and diplomatic clout at not only regional but also global level (Huang, 2016: 315), in that, China could utilize its excess construction capacity and material while offering infrastructure development opportunities to neighboring economies. With the alternative financial initiatives such as Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) and the New Development Bank (NDB), China has also turned into an alternative to the US in terms of FDI – which has been a key factor in economic growth during the neoliberal globalization era. A similar ambitious project has been the made in China 2025, a plan to boost industrial production in key strategic sectors such as high-tech (Malkin, 2022). Accordingly, these economic projects would significantly contribute to China's global political influence while opening new areas to sustain its economic growth as China had a greater chance of demonstrating the advantages of its state capitalist economic model to other developing countries (Holslag, 2017: 52).

Holslag (2017: 56) argues that China under President Xi has shifted towards more offensive designs of foreign economic policy which primarily aims to “making partner countries more connected to the Chinese economy than to competing economies, like the United States, the European Union and Japan” while enshrining international free trade. Thus, to Holslag, it is beyond economic interdependence, more like an economic hierarchy based on Chinese predominance in strategic industries with high value-added (Holslag 2017: 56), as exemplified in the relations between China and Central and Eastern European countries (see Collins and O'Brien, 2023).

Combined with its increasingly assertive stance in the Asia-Pacific region, China's offensive mercantilism has been frequently questioned in terms of its implications to the LIO and the U.S. hegemony. Contrary to line of arguments that saw China as an imminent threat to the U.S. (e.g. Mearsheimer, 2019), and to the LIO with its alternative authoritarian-capitalist international order (ACIO) (Owen, 2021), the argument below asserts that the empirical record does not prove that China's offensive mercantilist strategies reflect its so-called radical global vision. But it also goes beyond the liberal theorists' naïve assumptions (e.g., Chan and Hu, 2025) that the LIO's transformative capabilities could wishfully re-shape China's political and economic system in line with the idealized Western liberal model. A nuanced interpretation of China's position vis-à-vis the international order thus would be a selective engagement, which as Alastair Johnston suggests, “interact(ing) differently with different orders, supportive of some, unsupportive of others, and partially supportive of still others” (Johnston, 2019: 12).

An informative approach to answer how the U.S.-led international order functions from the Chinese perspective thus entails looking at in which ways China frames the dysfunctional parts of the order. For China, according to Liu and Yang (2023: 1397), the LIO do not adequately represent the interests and demands of non-Western world; do not address the growing welfare rift between the haves and have nots, and do not include fairly the non-Western actors into web of global governance. As such, China, unlike the Western countries, does not see the LIO from the perspective of public international goods, but as a reflection of Western ideological agenda (e.g., Washington Consensus, responsibility to protect). To illustrate, for China, the LIO is a layered system constituted primarily around values of Western countries, military alignments led by the U.S. and the UN system (Kundnani, 2017: 7). While China strongly supports and promotes the UN-centered international political order, it sees on the other hand areas to be reformed within multilateralism-based international economic order (Liu and Yang, 2023: 1397). In this sense, China, unlike the Western actors, is eager to promote the norms of sovereignty and noninterference based on a Westphalian state system. Moreover, it supports the attempts in international platforms to dismantle barriers before free trade (Weiss and Wallace, 2021: 657). As Kundnani (2017: 7) puts it, “it is they (China and Russia) rather than Western powers that are defending the principles of the liberal international order — albeit the 1945 version of it.” This thesis can also be grounded in China’s performance in international society, albeit respecting and supporting multilateral initiatives in the resolution of international issues, such as the climate agreement and regional conflicts, promotion of free trade, and so forth (Zhang, 2022: 52). Rising China’s implications to the LIO thus warrants for a more nuanced and complex interpretation, which merits a detailed analysis.

Figure 1: China-U.S. Trade Balance for the 1992-2020 period (in billions of US dollars)

Source: (Abdal and Ferreira, 2024: 555, as obtained from UN COMTRADE).

To sum up, the global economic balance has been significantly redefined in the 2000s. By sustaining high levels of economic growth and expanding its share of global trade, China has been able to improve its position vis-a-vis the international financial institutions that reflected dominance of the Western countries and prevalence of the liberal worldview. On top of that, through alternative frameworks such as the AIIB and the BRI, China has secured a better position in bilateral economic relations with not only neighboring but also off-shore countries. More importantly, in addition to China's relative competitive advantage in the manufacturing

sector, it has also been observed that China has increased its share in emerging sectors such as high technology and green technology compared to the U.S. With regards to the U.S.-China economic relations, a clear outlook has emerged towards the 2020s (See Figure 1). Chinese offensive mercantilist strategies of subsidizing national champions to increase its market shares have been partly responsible for the unfavorable trade balance on the U.S. side - reaching nearly \$400 billion before the trade war. Thanks to these, as well as other, developments China has increasingly been part of geopolitical and economic threat considerations and viewed as a strategic competitor by the recent U.S. administrations.

4. Offensive Mercantilism in Action: Trade War

As stated above, the U.S. during the Obama administration had to tackle with the ramifications of rising China within a framework of defensive mercantilism which allowed maintaining a certain level of commitment to liberal principles. When this strategy which assumed China “would be naturally incorporated into the US-dominated international order” proved inconclusive ultimately (Chan and Hu, 2025: 392), the Trump administration reaffirmed that it would follow a different strategy – embedded in ‘America First’ agenda. Trump’s America First policy indicated a shift towards more offensive foreign economic engagement, albeit substitution of promotion of globalization with regionalization, and multilateralism with bilateralism - compounded with obvious disrespect for international institutions and regimes. What follows is an examination, through the conceptual lens of offensive mercantilism, of how the trade war unfolded and has affected the main pillars of the LIO.

4.1. Trade War: A Critical Turn in the U.S.-China Economic Relations

In 2018, the Trump administration blamed China’s economic policies - ranging from manipulating its currency to leverage its exports to subsidizing its domestic industries as an instrument of unfair competition – as the main driver behind trade imbalances between the US and China (Diamond and Liptak, 2017). Although the U.S. trade deficit with China reached its highest level in history in 2018, escalating to unsustainable volumes, the imbalance started already tipping in favor of China long before than the Trump administration. However, it was the Trump administration that framed China’s economic policies as disruptive to free international trade and handled the issue in an unprecedented manner, i.e. opening a trade war against China. In this sense, trade war should not be seen as an isolated event within a complexly interdependent international economic order but quite relevant to political and security domains as well.

Referring to series of bilateral negotiations, and imposition of reciprocal tariffs on each other’s goods, the U.S.-China trade war was one of the key moments for the global trade relations in the post-WWII era in that it involved the two largest economies of the world, constituting a significant share of global production, trade and investment. The imposition of reciprocal tariffs on the trade between the U.S. and China was expected to lead to a certain degree of economic decoupling between the two countries (Johnson and Gramer, 2020). The hitherto growing economic interdependence between the two, however, meant that imposition of any punishment would bring about collateral damage (see Erdinç and Aydınbaş, 2021). Put

differently, once China retaliated against the U.S. imposition of tariffs by an in-kind move, as Ajami (2020: 1) argues, tension dramatically escalated, spreading huge ripple effects through global markets.

Given the scope of the paper, trade war is analyzed across three thematic areas, albeit projection of power abroad, pushing other states to follow suit with the U.S. national interests, and containment of Chinese offensive mercantilism for security purposes. It is asserted that Trump's motivations to initiate, and strategies to navigate, trade war resonate well within Holslag's framework of offensive mercantilism.

Firstly, one of the primary objectives of Trump's assertive economic diplomacy was to project power abroad to bolster American national interest, while leaving domestic market out of his political intervention (Helleiner, 2019: 22). Trump was motivated to correct the unfair growing of trade imbalances between the U.S. and China, as well as containing China's geopolitical ambitions (see Chong and Li, 2019). Put differently, the Trump administration sought to coerce China into submitting to policies prescribed by the U.S. through imposition of tariffs on Chinese products.

Prioritization of the U.S. national interests meant of course distancing the U.S. from liberal norms, principles, and even organizations which together constituted the solid base of post-WWII American hegemony in international order. Some scholars, such as Mastanduno (2020: 177), dubbed this apparent shift in the U.S. policy as a 'strategic transition'. For underlying this strategic shift was the erosion of the U.S.'s desire to be a hegemon. Such an account however would be misleading in that Trump administration utilize economic coercion not to dismantle the LIO but to exploit structural advantages accruing from it to protect its hegemonic position. To illustrate, both the U.S. and China sat down on negotiations after trade war escalated. At the end of 2019, the parties signed 'Phase-1' trade deal which included an article that on condition that China would purchase \$200 billion worth of U.S. goods over two years, the U.S. agreed to eliminate the tariffs imposed on China. However, there were three main shortcomings to the deal (see Bown, 2021). Firstly, it did not mean to end the conflict for it did not provide solutions on more controversial issues such as Chinese violation of intellectual property rights, and distortion of market access to the American companies. Secondly, the agreement was signed out of the framework of the WTO. And thirdly, the enforcement of the deal was disrupted by a double process – Covid 19 crisis and China's reluctance to keep up with the levels set by the deal.

Secondly, Trump pushes foreign actors by protectionist policies to follow suit with the U.S. national interests, i.e., open their markets and transform their economic policies (Sharma, 2020: 84). He emphasized at times that the U.S. allies needed to take on greater responsibility (e.g., calling for a rise in defense spendings among NATO members; criticisms against China for breaking down the free market notion). The real impact of his offensive mercantilist approach, however, had become most pronounced in international trade relations. With the aim of reducing the interdependence between the U.S. and China, Trump concentrated on diversifying economic partners by a strategy of 'friend-shoring' – which was meant to relocate

production and investment towards areas sharing similar political and economic interests with the US (Maihold, 2022: 3). The North American Free Trade Area (NAFTA) - including the U.S., Canada, and Mexico – was renegotiated due to its harmful outcomes to the U.S. national economic security and instead ‘the United States–Mexico–Canada Agreement’ (USMCA) signed. Another example was Trump’s withdrawal from the TPP which was put into life during the Obama administration. These moves have implied a broader transformation within the LIO, redefinition of international trade relations with a bilateral and neomercantilist touch (Bergsten, 2018). To illustrate, following the withdrawal of the U.S. from the TPP, the remaining countries managed to conclude free trade deals with each other. Consequently, international trade stopped being U.S.-led cooperative and mutually beneficial sphere of international relations due to the U.S. prioritizing its national interests over requirements of being leader of liberal international order.

Thirdly, Trump’s offensive mercantilism devoted significant attention to contain mercantilist policies of China via promoting manufacturing, as well as extending regulatory politics beyond trade, and controlling foreign investment inflows in strategic sectors (Helleiner, 2019). Given that the U.S. trade balance with China is openly in deficit as regards manufactured products, especially high-tech products (Abdal and Ferreira, 2024), the most apparent result of tariffs has been in the technology sector. As Mueller and Farhat (2022) have argued, both the U.S. and China have been progressively introducing protectionist measures within their domestic digital services sectors long before the trade war. However, Starrs and German (2021) showed how the Trump administration focused on protecting the U.S. supremacy in high-tech production in reply to China’s ‘Made in China 2025’ plan. At this point, Trump’s approach was nuanced, in that, rather than utilization of industrial policy, it leaned on controlling ‘chip’ exports and flow of financial-capital to China. Consequently, state-controlled technological giants such as Huawei were subjected to restricted access to products and the U.S. companies were banned to do business with Chinese partners (see Gur and Dilek, 2023).

4.2. Trade War during the Biden Administration: Changes and Continuities

Donald Trump has been re-elected as the U.S. president for the 2025-2029 term and has already signaled (as of writing) his intentions to carry on economic nationalist and transactionalist approach to foreign economic policy and international trade (Cash and Chen, 2025). The U.S.-China trade once again has become a matter of hot debate, given that President Trump’s first move has been to impose a %10 additional tariff on Chinese products. However, the U.S.’s assertive stance against China has also been observed under the Biden administration (2021-2024) preceding Trump’s second term. In this respect, the argument below briefly reviews the U.S. political stance against China during the Biden presidency and asserts that waging trade war as an offensive mercantilist option to contain China’s expanding economic, as well as military, clout, can be identified as a long-term strategy, rather than a short-term tactic, which would likely to be carried on, regardless of the ideological background of the U.S. governments, against perceived threats to the LIO and the U.S. hegemony within it.

The Biden administration has largely maintained the core objectives of its predecessor's China policy. China in this period remained as economic and military threat to American interests and continued to be categorized as a strategic competitor. Despite similarities, there have also been significant tactical differences. According to Tankersley (2024: n.p.), while Biden, like his predecessor, sought to pressure China into economic transformation, he had employed three different mechanisms to achieve this goal. First, the Biden administration had retained the tariffs imposed during the Trump administration and introduced additional ones (Abdal and Ferreira, 2024: 551). Biden's approach can be defined as sector-centric, prioritizing high-tech industries and directing public investments towards these sectors to promote infrastructural development. Green energy and electric cars were among these targeted sectors as well. Second, the Biden administration had implemented stricter restrictions on technology transfer within the context of the U.S.-China trade dispute (Tankersley, 2024: n.p.). Notably, the sale of semiconductors to China had become a key area of limitation. Third, while the Trump administration pursued a bilateral approach, the Biden administration had sought to adopt a more coordinated policy with international allies (Guoping, 2022: 278-279). For example, during the G-7 summit, discussions were held on how to collectively respond to Chinese state-backed technology companies.

Against the ongoing, as well as additional tariffs imposed during the Biden administration, China's initial response was symbolic - far from any real impact. On the other hand, as noted in the previous section, China managed to strengthen its position both within the liberal international order and within the Global South. For example, through the BRI, China expanded its investments and balanced the tariffs imposed on the U.S. by lowering similar measures against other trade partners (Reed, 2019: n.p.). Moreover, China has been taking leading initiatives in the fields of 5G and artificial intelligence. Despite the export restrictions imposed during the Biden administration aimed at limiting Chinese companies' access to technology and materials, particularly in the AI and military technologies, China has recently made a significant breakthrough in technological innovation – given that the development of an AI program called 'DeepSeek' has garnered considerable attention in the international markets (Thorbecke, 2025: n.p.). In this context, China's strategy in trade war with the U.S. has in time shown transformation from initial symbolic restrictions to a more rigorous and harsh sanctions. For instance, China imposed 15 percent tariffs on the American products (coal and liquefied natural gas). More importantly, China's announcement that it would start export controls over critical minerals of whose markets China has had a dominant position, can be seen as a reciprocal move against Trump's threats of additional tariffs (Savic, 2025). Given that these critical minerals are essential parts of high-tech production in sectors ranging from defense to green energy, restricting access to them has considerable potential to swiftly escalate the trade war to new levels.

In summary, the Biden administration did carry on employing offensive designs of foreign economic diplomacy in its economic competition with China. His political economy strategy however also included other balancing instruments such as strengthening collaboration with key allies against China, increasing economic capabilities (i.e., modernization of national infrastructure), and higher control over technology transfers. The main difference, according

to Heijmans, Martin, and Amin (2022), in Biden's strategy therefore was to base its economic diplomacy mainly on steering the realignment in the global economy instead of decoupling from China.

4.3. The Trade War's Repercussions to the LIO: An Appraisal

Apart from the U.S.-China economic relations, the trade war has also had profound implications to the LIO and the U.S. predominance within it. The repercussions of this shift were so tumultuous that many, regardless of theoretical background but especially the liberal thinkers, acknowledge that the LIO is at a crossroads due to rising China and a subsequent crisis of authority (Duncombe and Dunne, 2018: 31). Based on these interrelated dynamics, two key trends can be identified. Firstly, while increasing the tariffs against the U.S. during the trade war, China lowered them against other countries. This, as Bown (2019) argues, has enabled China to extend its clout into new regions and formerly U.S. allies. China's expanding clout within the Global South, as well as increasing support to China's call for reform in the U.S.-led global economic structures, provides supportive evidence to thesis that China has risen to great power status, i.e., its hegemonic capabilities has improved. Given that China's enviable success in sustainable economic growth and improving its economic infrastructure (especially in high-tech) has thrived upon its 'state-led' capitalist model and centralized political system which can be identified as a diametrical opposite to the liberal democratic U.S., China has also posed a political-economic alternative to the U.S. within neoliberal capitalist system.

Secondly, President Trump moved the U.S. beyond its traditional role, i.e., the leader of the liberal world, towards a self-interested great power. As such, some scholars (e.g., Chan, 2021) even identify the U.S. under Trump as a revisionist actor. As Trump's frequent discursive attacks at the international regimes and organizations – developed and promoted by the previous US administrations – came into practice, many political actors started to question the functionality of the rule of law in international trade. In other words, the U.S. began to resemble those free-riding the public international goods by following a unilateral and 'transactionalist' approach in an institutionalized system. For instance, with a growing disregard for traditional multilateral channels, the Trump administration sidelined the WTO and its dispute settlement mechanisms, which have been one of the founding pillars of the rules-based international order (Hoekman, 2020). As the Trump administration embraced tariffs unilaterally, as well as undermining multilateralism, the role of the U.S. as the champion of the liberal world order hollowed out while China on the other hand has become prominent as the proponent of multilateralism and representing a robust alternative to the U.S. as champion of the international order – whether liberal or not. Thus, a crisis of authority, compounded by the rising China, is looming large over the trajectory of the LIO.

Taken together, there is a bipartisan consensus among the Western actors, particularly in the U.S., that China has increasingly become a threat to the ideas and norms upon which the LIO has been centered. Although the Western actors discursively frame China's rise as Chinese imperialism (e.g., deepening expansion of Chinese clout hitherto uncharted territories such as

Middle East and Africa, as well as South Asia) and frequently associate it with debt trap diplomacy (i.e., the BRI creating economic dependency among developing countries through loans and investments) (see Jones and Hameiri, 2020), given the growing level of mutual interdependence between China and the U.S., it can be argued that China's policies cannot be regarded as a threat to the liberal world order on their own. Afterall, the Trump administration had played a much bigger role in contributing to creation of a more hierarchical international order in which the hard power capabilities would be more useful, the foreign and development aid continued to become more politicized.

Overall, in the upcoming period, the U.S. would not turn as much as before to the strategy of 'engagement' – integrating the 'revisionist powers' into the liberal world order. To the author, this, however, would not happen through democratization of the extant structures, but through further erosion of them, especially by the U.S.. Rather than total dismantling of the LIO thus it is more likely that "certain logics of the liberal order" would be modified (Duncombe and Dunne, 2018: 31), based on the newly emerging systemic distribution of capabilities among great powers. As for the evolution of probable future order(s) in international system, some scholars (e.g. Khong, 2020) have applied analogy of the Cold War 2.0 as a conceptual lens to analyze systemic repercussions of the U.S.-China trade war. The argument here, on the other hand, can be seen as part of the line of thinking (e.g., Abdal and Ferreira, 2024) suggesting the U.S.-China relationship in its current form does not fit that template, given the absence of radical bi-polarization and ongoing economic interdependence between the two powers.

5.Conclusion

The argument above reveals that the U.S. foreign economic policy has shifted to offensive mercantilist strategies – evidenced by the Trump administration's waging a trade war against China in 2018. The U.S.-China trade war has marked a critical juncture in the LIO in many aspects, but most importantly proving inconclusive the liberal institutionalist assumption that China would be accommodated into the U.S.-led international order thanks to its transformative impact stemming from open trade system and international institutions. The existing first and second image accounts, however, have failed to appreciate the systemic drivers behind a liberal actor's following protectionist policies, and also promoting the others to do the same, in a globally liberal economic order. Equally, although China's catching up with the hegemonic capabilities of the U.S has dated back much before the Trump administration, the reasons why previous governments did not opt for any type of confrontationist strategy to balance China cannot be captured by means of the conceptual and theoretical tool kits utilized by these perspectives.

Accordingly, paying due attention to the shifting systemic distribution of power as a major dynamic, as well as the competitive nature of trade, finance, and investment relations in global economic system, the paper asserts that offensive mercantilism as a conceptual lens is better suited to identify the operation of the causal mechanisms of recent de-coupling between the U.S. and China. To illustrate, two concurrent processes of the erosion of the U.S. hegemonic capabilities and its economic decline in the face of rising Asian economies has resulted in an

unfavorable systemic context for the U.S. predominance in the LIO. China, on the other hand, has enjoyed a growing dominance in manufacturing and emerging high-tech and green technology sectors – accentuating its role as both an economic and geopolitical competitor to the United States. Subsequently, Trump administration, giving up on the previous administrations’ defensive strategies, adopted a confrontational approach aimed at protecting U.S. national interests through economic coercion. He employed offensive mercantilist strategies -including unilateral tariffs, bilateralism, and friend-shoring – in pursuit of containing the side effects of China’s offensive mercantilism, as well as its technological rise.

As such, the paper reaches two major conclusions. First and foremost, it can be asserted that waging trade war as an offensive mercantilist option to contain China’s expanding economic, as well as military, clout, can be identified as a long-term strategy, rather than a short-term tactic, which would likely to be carried on, regardless of the ideological background of the U.S. governments, against perceived threats to the LIO and the U.S. hegemony within it. In other words, the system-level dynamics push political actors towards competitive and strategic external behaviors. Afterall, the maintenance of strategic and coercive stance against China during the succeeding Biden administration provides supportive evidence to this thesis. Still, there are also significant changes within Biden’s China strategy – albeit focus on the strategic allies of the U.S., sector specific policies, promoting the modernization of domestic infrastructure, and so forth. However, the analysis of the China policy during both administrations clearly demonstrates that U.S. foreign economic diplomacy is increasingly centered on power competition, economic coercion, and maximization of national interests.

Secondly, the shift towards offensive mercantilism has had profound implications for the LIO. Apart from disrupting the functioning of multilateralism and free international trade in a rules-based order, rising protectionist and economic nationalist tendencies of the recent U.S. administrations have cast doubt on the credibility of the U.S. hegemony, as well as the necessity for a liberal international order. Together with other developments, the trade war thus highlights the increasing entanglement of economic and security concerns of not just rising powers but also the Western liberal actors. This of course proves the misguided nature of liberal institutionalist accounts on the LIO. To give an example, rather than being restrained by the international institutions, the U.S. has consistently manipulated them to uphold its national interests (as in the case of the WTO). With regards to the relationship between the U.S. hegemony and the trajectory of the LIO, the paper argues that shift to offensive mercantilism should be seen as a strategic move – aiming to project American power abroad via exploiting structural advantages. As such, the trade war should be considered as part of a broader policy serving for the reassertion of the U.S. hegemony within the LIO instead of totally dismantling it. Equally, considering China’s growing hegemonic capabilities, i.e., its expanding financial and economic clout within the Global South and increasing appeal of its state-led developmentalist system, an alternative sub-order centered around China would be highly likely to emerge if the competition between the U.S. and China spread to other strategic domains.

Overall, the article's main contribution is to extend the conceptual scope of offensive mercantilism to the case of the U.S. – a liberal hegemon - and its findings are also enriching for the current debates on the resilience and transformation of the LIO. In which ways the LIO would be altered in the upcoming period, not only by the rising powers but also the hegemonic actors, merits of course further analysis.

References

- Abdal, A., & Ferreira, D. M. (2024). The Cold War 2.0 fallacy: An exploratory study of the diplomatic and commercial relations between China and the US. In C. Suter & P. Ziltener (Eds.), *After globalization: The future of world society* (pp. 541–566). LIT Verlag GmbH & Co. KG.
- Ajami, R. A. (2020). US-China trade war: The spillover effect. *Journal of Asia-Pacific Business*, 21(1), 1-3.
- Bellofiore, R., Garibaldi, F., & Halevi, J. (2011). The global crisis and the crisis of European neomercantilism. *Socialist Register*, 47, 120–146.
- Bergsten, C. F. (2018). China and the United States: The contest for global economic leadership. *China & World Economy*, 26(5), 12-37.
- Blackwill, R. D., and Tellis, A. J. (2015). *Revising US grand strategy toward China*. Council on Foreign Relations. Access date: 18.05.2025, <https://www.cfr.org/report/revising-us-grand-strategy-toward-china>.
- Bown, C. (2019, June 18). China Is Cutting Tariffs—For Everyone Else. Atlantic. Access date: 18.05.2025, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/06/chinas-two-pronged-trade-war/591877/>.
- Bown, C. P. (2021). The US–China trade war and Phase One agreement. *Journal of Policy Modeling*, 43(4), 805–843.
- Cash, J. and Chen, X. (2025, Jan 21). Trump raises prospects for a negotiated reset on US-China ties. Reuters. Access date: 18.05.2025, <https://www.reuters.com/world/us/trump-raises-prospects-negotiated-reset-us-china-ties-2025-01-21/>.
- Chan, S. (2021). Challenging the liberal order: The US hegemon as a revisionist power. *International Affairs*, 97(5), 1335–1352.
- Chan, S., & Hu, W. (2025). Rising states and the liberal world order: The case of China. *International Affairs*, 101(2), 381–397.
- Cheng, T. J., & Chow, P. C. (2014). The TPP and the pivot: economic and security nexus. In P.C. Chow (ed.), *The US Strategic Pivot to Asia and Cross-Strait Relations: Economic and Security Dynamics* (pp. 113-134). New York: Palgrave Macmillan US.
- Chong, T. T. L., and Li, X. (2019). Understanding the China–US trade war: causes, economic impact, and the worst-case scenario. *Economic and Political Studies*, 7(2), 185-202.
- Colgan, J. D., and Keohane, R. O. (2017). The liberal order is rigged: Fix it now or watch it wither. *Foreign Affairs*, 96(3), 36–44.

- Collins, N., & O'Brien, D. (2023). Neo-mercantilism in action: China and small states. *International Politics*, 60(3), 635–658.
- Cwik, P. F. (2011). The new neo-mercantilism: Currency manipulation as a form of protectionism. *Economic Affairs*, 31(3), 7–11.
- De Castro, R. C. (2013). The Obama Administration's Strategic Pivot to Asia: From a Diplomatic to a Strategic Constraintment of an Emergent China?. *the Korean journal of defense analysis*, 25(3), 331-349.
- Denemark, R. A. (2024). After globalization: The political economy of mercantilism. In C. Suter & P. Ziltener (Eds.), *After globalization: The future of world society* (pp. 499–516). LIT Verlag GmbH & Co. KG.
- Deudney, D., & Ikenberry, G. J. (1999). The Nature and Sources of Liberal International Order. *Review of International Studies*, 25(2), 179-196.
- Deudney, D., & Ikenberry, G. J. (2018). Liberal world: The resilient order. *Foreign Affairs*, 97(4), 16–24.
- Diamond, J. and Liptak, K. (2017, Nov 9). Trump blames US for trade gap with China. CNN. Access date: 18.05.2025, <https://edition.cnn.com/2017/11/08/politics/donald-trump-xi-jinping-statement/index.html>.
- Drezner, D. W. (2019). Economic Statecraft in the Age of Trump. *The Washington Quarterly*, 42(3), 7–24.
- Duncombe, C., & Dunne, T. (2018). After liberal world order. *International affairs*, 94(1), 25–42.
- Erdinç, Z. and Aydınbaş, G. (2021). ABD-Çin Ticaret Savaşlarının Ekonomik Faturası. In Ş. Karabulut (Ed.), *Teorik Perspektiften İktisadi ve Finansal Olguların Değerlendirilmesi* (pp. 225-245). Gazi Kitabevi.
- Garlick, J. (2019). China's economic diplomacy in Central and Eastern Europe: A case of offensive mercantilism? *Europe-Asia Studies*, 71(8), 1390–1414.
- Gilpin, R. (1975). Three models of the future. *International Organization*, 29(1), 37–60.
- Gilpin, R. (1987). *The political economy of international relations*. Princeton University Press.
- Gompert, D. C. (2022). Four circles: Comprehending the China challenge. *Survival*, 64(2), 95–110.
- Guoping, G. U. (2022). Three Pillars in the Biden Administration's China Strategy: Allies, Values, and High-Tech. *International Relations and Diplomacy*, 10(6), 277-285.

- Gur, N., and Dilek, S. (2023). US–China economic rivalry and the reshoring of global supply chains. *The Chinese Journal of International Politics*, 16(1), 61-83.
- Heijmans, P., Martin, E., & Amin, H. (2022, April 5). US isn't seeking a 'divorce' from China, trade chief says. *Bloomberg*. Access date: 18.05.2025, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-05/us-not-seeking-divorce-from-china-trade-chief-says>.
- Helleiner, E. (2019). Varieties of American neomercantilism: From the first years of the Republic to Trumpian economic nationalism. *European Review of International Studies*, 6(3), 7–29.
- Hettne, B. (1993). Neo-mercantilism: The pursuit of regionness. *Cooperation and Conflict*, 28(3), 211–232.
- Hoekman, B. (2020), Trade Wars and the World Trade Organization: Causes, Consequences, and Change. *Asian Economic Policy Review*, 15, 98-114.
- Holslag, J. (2017). How China's new silk road threatens European trade. *The International Spectator*, 52(1), 46–60.
- Hua, S. (Ed.). (2022). *The political logic of the US–China trade war*. Rowman & Littlefield.
- Huang, Y. (2016). Understanding China's Belt & Road initiative: motivation, framework and assessment. *China economic review*, 40, 314-321.
- Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American world order*. Princeton University Press.
- Johnson, K., and Gramer, R. (2020). The great decoupling. *Foreign Policy*, 14. Access date: 18.05.2025, <https://foreignpolicy.com/2020/05/14/china-us-pandemic-economy-tensions-trump-coronavirus-covid-new-cold-war-economics-the-great-decoupling/>.
- Johnston, A. I. (2019). China in a world of orders: Rethinking compliance and challenge in Beijing's international relations. *International Security*, 44(2), 9–60.
- Jones, L., and Hameiri, S. (2020). Debunking the myth of 'debt-trap diplomacy'. *Chatham house*, 19(2020), 657-671.
- Karkour, H. (2022). Liberal modernity and the classical realist critique of the (present) international order. *International Affairs*, 98(2), 569-586.
- Khong, Y.F. (2020). The US, China, and the Cold War analogy. *China Int Strategy Rev.* 1, 223–237.
- Kiely, R. (2015). *The BRICS, US 'decline' and global transformations*. Springer.

Kundnani, H. (2017). What is the liberal international order? *Policy Essay*, No. 17. The German Marshall Fund of the United States. Access date: 18.05.2025, <https://blogs.clemson.edu/emerituscollege/files/2018/01/What-is-the-Liberal-International-Order.pdf>.

Lake, D. A. (2020). Whither the liberal international order? Authority, hierarchy, and institutional change. *Ethics & International Affairs*, 34(4), 461-471.

Linda, J., & Press, D. G. (2018). Markets or mercantilism? How China secures its energy supplies. *International Security*, 42(4), 170–204.

Liu, R., & Yang, S. (2023). China and the liberal international order: A pragmatic and dynamic approach. *International Affairs*, 99(4), 1383–1400.

Maihold, G. (2022). A new geopolitics of supply chains: the rise of friend-shoring. (SWP Comment, 45/2022). Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Access date: 13.02.2025, <https://doi.org/10.18449/2022C45>.

Malkin, A. (2022). The made in China challenge to US structural power: Industrial policy, intellectual property and multinational corporations. *Review of International Political Economy*, 29(2), 538–570.

Mastanduno, M. (2020). A grand strategic transition?: Obama, Trump and the Asia Pacific political economy. In O. Turner & I. Parmar (Ed.), *The United States in the Indo-Pacific: Obama's legacy and the Trump transition* (pp. 177-192). Manchester: Manchester University Press.

McMichael, P. (2020). The globalization project in crisis. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, 31(1). Retrieved May 18, 2025, from <http://www.alternateroutes.ca/index.php/ar/article/view/22507>

Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 43(4), 7-50.

Mueller, M. L., & Farhat, K. (2022). Regulation of platform market access by the United States and China: Neo-mercantilism in digital services. *Policy & Internet*, 14(2), 348–367.

Owen, J. M. (2021). Two emerging international orders? China and the United States. *International Affairs*, 97(5), 1415–1431.

Paulson Jr, H. M. (2008). A Strategic Economic Engagement-Strengthening US-Chinese Ties. *Foreign Aff.*, 87, 59-67.

Petri, P. A., and Plummer, M. G. (2016). The economic effects of the Trans-Pacific Partnership: New estimates. *Peterson Institute for International Economics Working Paper*, (16-2).

- Posen, A. (2018, Feb 13). The Post American World Economy: Globalization in the Trump Era. *Foreign Affairs*. Access date: 18.05.2025, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/post-american-world-economy>.
- Reed, J.R. (2019, June 19). China is lowering tariffs on other countries amid trade war with the US. CNBC. Access date: 18.05.2025, <https://www.cnbc.com/2019/06/19/china-lowers-trade-barriers-for-other-countries-amid-us-tensions.html>.
- Ross, R.S. (1999). Engagement in US China Policy. In A. Johnston & R.S. Ross (eds.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power* (pp. 180-211). Routledge.
- Ruggie, J. G. (1982). International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization*, 36(2), 379–415.
- Savic, B. (2025, Feb 7). China readies its legal arsenal for a trade war with Trump. GIS Report. Access date: 18.05.2025, <https://www.gisreportsonline.com/r/china-trump-trade-war/>.
- Sharma, S. D. (2020). Trump and the end of an era? The liberal international order in perspective. *The International Spectator*, 55(3), 82–97.
- Starrs, S., and Germann, J. (2021). Responding to the China challenge in techno-nationalism: Divergence between Germany and the United States. *Development and Change*, 52, 1122–1146.
- Stokes, D. (2018). Trump, American hegemony and the future of the liberal international order. *International Affairs*, 94(1), 133-150.
- Tankersley, J. (2024, May 14). How Biden’s Trade War with China Differs from Trump’s. New York Times. Access date: 18.05.2025, <https://www.nytimes.com/2024/05/14/us/politics/biden-trump-china-trade.html>.
- Thorbecke, C. (2025, April 22). Chinese AI’s Secret to Withstanding the Trade War. Bloomberg. Access date: 18.05.2025, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2025-04-22/china-s-ai-startups-can-withstand-the-trade-war>.
- van Apeldoorn, B., Veselinovič, J., de Graaff, N. (Eds) (2023). *Theorizing Trump: A Critical Political Economy Approach*. In: *Trump and the Remaking of American Grand Strategy*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Viner, J. (1948). Power versus plenty as objectives of foreign policy in the seventeenth and eighteenth centuries. *World Politics*, 1(1), 1–29.
- Weiss, J. C., & Wallace, J. L. (2021). Domestic politics, China's rise, and the future of the liberal international order. *International Organization*, 75(2), 635–664.
- Yi, X. (2005). Chinese foreign policy in transition: Understanding China's “peaceful development”. *The Journal of East Asian Affairs*, 19(1), 74–112.

Zhang, H. (2022). China and climate multilateralism: A review of theoretical approaches. *Politics and Governance*, 10(2), 50-60.

Zhao, S. (2016). Xi Jinping's Maoist revival. *Journal of Democracy*, 27(3), 83-97.

Tralleis Batı Nekropolü'nden Ele Geçen Hayalet Sikkeler ve Amulet

Arzu ÖZVER¹

Araştırma Makalesi

Makale Gecmişi

Başvuru Tarihi: 17.04.2025

Kabul Tarihi: 19.06.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 17.04.2025

Acceptance Date: 19.06.2025

Özet

Bu çalışmada, Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis antik kenti Batı Nekropol alanında 2007 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen 2 adet hayalet sikke ve yüzey buluntusu 1 adet amulet değerlendirilmiştir. Bu çalışmaya konu olan hayalet sikkeler ve amulet daha önceden doktora tezim kapsamında incelenmiştir, ancak nadir ele geçen mezar buluntuları olmaları nedeniyle ayrı bir makalede değerlendirmek ve bilim dünyasının ilgisine sunmak istenmiştir. Hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan *Dromoslu Oda* Mezar içinde bulunan Kline 2'den ele geçmiştir. Katalog 1 ve Katalog 2'de yer alan bu iki hayalet sikke, kare repousse tekniği ile yapılan ve varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Hayalet sikkeler oda mezar içindeki ve özellikle Kline 2'den ele geçen diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Hayalet sikkelerin Kharon'un ücretini ödemek amacıyla üretildiği, gerçek bir para yerine imitasyon olarak mezara konuldukları anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta alım gücü yüksek olan bir altın sikkenin mezara bırakılması ile bir daha kullanılamayacak olması bu tür imitasyon örneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuş, bir statü ve prestij göstergesi olarak mezarlara konulmuştur. Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzey buluntusu olarak ele geçen ve Katalog 3'de yer alan amulet II. Constantius (İS 337-361) dönemine tarihlenen ve emisyon tarihi olarak İS 330-336 yıllarına ait olduğu anlaşılan bronz sikkedir. Sikkenin kenarında, sikkenin asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanıldığını gösteren bir delik bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tralleis, Nekropol, Mezar Buluntusu, Hayalet Sikke, Amulet.

Ghost Money and Amulet Discovered in The Western Necropolis of Tralleis

Abstract

This study evaluates two ghost moneys and one amulet unearthed during the 2007 excavations in the Western Necropolis of the ancient city of Tralleis, located in the Kemer neighborhood, Efeler district, Aydın province. The ghost moneys and amulet, the focus of this study, were previously analyzed in the author's doctoral dissertation; however, due to their rarity as tomb finds, it was deemed necessary to evaluate them in a separate article and present them to the scientific community. The ghost moneys were recovered from Kline 2 in the Chamber Tomb with *Dromos* located in the Western Necropolis of Tralleis. The two ghost moneys in Catalog 1 and Catalog 2 were made of thin sheets of gold known as foil, using the square repoussé technique. The ghost moneys are dated to the second half of the 2nd century BC based on other contextual finds from the Chamber Tomb, particularly from Kline 2. The ghost moneys were crafted to pay Charon's fee and were placed in the tomb as replicas rather than real coins. The inability to reuse a gold coin, which possess significant purchasing power in daily transactions, after its placement in a tomb, resulted in the creation of imitations, and it was placed in the tomb as a symbol of status and prestige. The amulet discovered as a surface find in the Western Necropolis of Tralleis and included in Catalog 3 is a bronze coin from the reign of Constantius II (337-361 AD), specifically dated to 330-336 AD. A hole on the coin's edge indicates that it lost its original function and was repurposed as an amulet.

Keywords: Tralleis, Necropolis, Tomb Find, Ghost Money, Amulet.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/Türkiye. arzuozver@adu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4211-4933

1. Giriş

Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis Antik Kenti Messogis Dağı'nın etekleri ile ovanın birleştiği yerde, düz bir plato şeklinde uzanan bir tepe düzlüğü üzerine konumlanmıştır (Çekilmez, 2014: 1). Kent, kuzeyde sırtını dağa yaslamışken, doğu ve batı tarafı vadilerle çevrilidir, kentin güneyinde ise ovaya bakan yamaçlar vardır (**Şekil 1**). Tralleis'in kuzeyinde Kuzey Nekropolü, doğusunda Doğu Nekropolü, güneyinde Güney Nekropolü, batısında ise Batı Nekropolü bulunmakta, dolayısıyla kentinin dört bir tarafı nekropol alanlarıyla çevrilidir (Özver, 2021: 42-58).

2021 yılında tamamladığım doktora tezimin (Özver, 2021) konusunu oluşturan ve Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan mezarlar ve bu mezarlardan ele geçen mezar buluntuları oldukça zengindir. Makalemizin içeriğini oluşturan 2 adet hayalet sikke (Özver, 2021: 262-264, 540, Kat. No: 381-382) ve 1 adet amulet (Özver, 2021: 298, 455, Kat. No: 211) de Tralleis Batı Nekropolü'nden bulunmuş olup, daha önceden doktora tezimde incelenmiştir. Gerek hayalet sikkeler gerekse amuletler nekropol alanlarından ele geçen nadir ve değerli arkeolojik eserlerdir. Hayalet sikkeler ve amuletler bırakıldıkları mezarın sahibinin sosyal ve ekonomik statüsünü gösteren, dönemin inanç anlayışını yansıtan, ölü gömme ve mezar armağanı ritüelleri hakkında bilgiler sunan değerli objelerdir. Önemli mezar buluntuları olmaları nedeniyle **Katalog 1** ve **Katalog 2**'de yer alan 2 adet hayalet sikke ve **Katalog 3**'te yer alan 1 adet amulet ayrı bir çalışmada yeniden değerlendirmek istenmiş, böylece söz konusu eserlerden hareketle, Tralleis kentindeki ölü gömme anlayışı ve mezar hediyesi uygulamaları hakkında bilgi sunulmak amaçlanmıştır.

1.1. Tralleis Batı Nekropolü

Batı Nekropolü kentin batı tarafındaki yamaçlara yayılmış haldedir ve Kemer Mahallesi'nde yer alır (**Şekil 2**). Batı Nekropolü günümüzde halk arasında Üçgözler olarak bilinen alana ulaşan asfalt ana yolun kenarındaki eğimli vadinin içinde ve sur dışında bulunan alandır. Batı Nekropolü, yamaçlar halindeki tepelerin üzerinde geniş bir yayılım alanı göstermektedir (**Şekil 2**). Olasılıkla kentin bu tarafında toprak derinliğinin fazla olmaması ve tepelik bir alan olması, kent halkını bu bölgede mezar açmaya yönelten temel sebepler arasındadır.

Tralleis Batı Nekropolü'ndeki ilk çalışma, Aydın Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülmüş olan kurtarma kazılarıdır. Bu kazılarda 1 adet oda mezar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezar ve buluntuları üzerine Ölmez tarafından detaylı bir çalışma yapılmıştır (Ölmez, 2000). Daha sonra, 2007-2008 yıllarında Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. A. Yaylalı Başkanlığı'nda kazı çalışması yapılmıştır (Yaylalı, 2008: 555-576; Yaylalı, 2009: 17-40). Küçük bir alanda yürütülen kazı çalışmalarında bir oda mezar, üç taş sanduka, sekiz situla, üç amphora, beş urne, 16 çatı kiremidi, bir basit toprak, iki pithos ve bir platform mezar açığa çıkarılmıştır. Hem form hem buluntu çeşitliliği açısından farklılıklar içeren bu mezarlar, Tralleis'te uygulanan ölü gömme gelenekleri hakkında önemli veriler sunmuştur. 2007 yılında kazılan bu alandaki mezarlar ve buluntuları 2021 yılında tamamladığım tezimin (Özver, 2021) konusunu oluşturmaktadır.

Tralleis Batı Nekropolü'ndeki malzemeler 2007 yılında yapılan kazılar sonucunda, 39 adet mezar içinden ele geçmiş ve 2008 yılında *KST*'de sunularak yayınlanmıştır (Saraçoğlu ve Çekilmez, 2008: 27-34). Aynı yerde 2008 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan tek odalı oda mezar ise 2009 yılında bilim dünyasına tanıtılmış (Çekilmez, 2009: 380-382), ayrıca 2024 yılında makale olarak yayınlanmıştır (Özver, 2024: 107-132). Tralleis Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan malzemelerin bir bölümünü içeren yayınlar da yapılmıştır.

Örneğin bu alandan ele geçen kandillerin bir bölümü Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmış (Aydın, 2015: 1 vd), A. Saraçoğlu ve M. Çekilmez tarafından mermerden bir gladyatör steli çalışılmıştır (Saraçoğlu - Çekilmez, 2010: 57-58). Yine Saraçoğlu tarafından Batı Nekropolü alanından ele geçen ve büyük bir bölümü *fusi* ya da *bulbous* formda olan unguentariumlar (Saraçoğlu, 2011: 1-42) ile açığa çıkarılan mezar ve buluntular (Saraçoğlu, 2013: 475-497) değerlendirilmiştir. Ayrıca, A. Saraçoğlu, M. Çekilmez ve H. Malay tarafından nekropol alanından ele geçen yazıt yayınlanmıştır (Saraçoğlu - Çekilmez - Malay, 2017: 17-20). Batı Nekropolü'ndeki mezarlardan bulunan insan ve hayvan kemikleri ise Y. İşcan başkanlığındaki Antropoloji heyet tarafından değerlendirilmiş ve bir rapor hazırlanmıştır.

Tralleis Batı Nekropolü'nde ele geçen çok sayıdaki nitelikli buluntunun yanı sıra mezar yazıtlarına da rastlanmıştır. Bu yazıtlardan ikisi oldukça değerlidir. Bunlardan ilki *dromoslu* oda mezarın doğusunda yer alan platformlu mezardan ele geçmiştir ve oldukça iyi durumda korunan yazıt harf formundan yola çıkılarak İS 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Söz konusu yazıt mermerdir ve *in-situ* durumdadır. Üzerinde yer alan üç satırlık Hellence yazıtta: “*Arazinin satın alımı, binanın yapımı ve sütun, heykel ve lahitlerin yerlerinin değiştirilmesi işleri gymnasiumu kullanan Yaşlılar Meclisi üyeleri tarafından denetlendi*” şeklinde bir ifade yer almaktadır (Saraçoğlu - Çekilmez - Malay, 2017: 17-20). Aynı yerden ele geçen bir diğer yazıt ise, mermerden yapılmış gladyatör stelinin üzerindedir ve yine harf formundan yola çıkılarak İS 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Üzerindeki iki satırlık Hellence yazıtta: “*Speiklos, (bu steli) Straton'un anısı için (yaptırdı)*” şeklinde bir ifade bulunmaktadır (Saraçoğlu ve Çekilmez, 2010: 57-58).

1.2. Dromoslu Oda Mezar

Çalışma kapsamımızda yer alan hayalet sikkelerin ele geçtiği *Dromoslu Oda Mezar* (Şekil 3-5) Batı Nekropolü içinde 2007 yılında yapılan kazı çalışmalarında bulunmuştur (Çekilmez, 2009: 380-382). Söz konusu oda mezar örme tekniğinde inşa edilmiş, iki katlı ve üstü tonoz ile örtülerek yapılmıştır. Moloz taşlar kullanılarak duvarlar ve tonozlar oluşturulmuştur (Şekil 5). Mezar iki odadan oluşmakta, odaların duvarları sıvalıdır ve odaların içinde yüzeyleri sıvalı olan sanduka tipinde beş adet kline yer almaktadır. Konglomera yamacın oyulmasıyla inşa edilen bu oda mezar, bölge genelinde sık görülen bir mezar türüdür (Özver, 2021: 48, 52-53). Dikdörtgen şeklinde olup, kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapı, iki odalı olarak inşa edilmiş (Şekil 3-4) ve üstü tonozla kapatılmıştır.

2007 yılı Batı Nekropolü kazısında açığa çıkarılan *Dromoslu Oda Mezar*, mimari, plan tipi ve teknik özellikleri yönünden değerli fikirler sunacak kadar sağlam şekilde ele geçmiştir. Büyük ölçüde korunması yanında, soyulmadan günümüze kadar gelmesi ve içindeki gömü düzeninin tahrip olmadan sağlam durumda kalması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca mezar içindeki klinelerde ve mezarlarda iyi korunmuş, nitelikli durumda çok sayıda *in-situ* ölü hediyesi tespit edilmiştir ve bu gömüler ile buluntuları bölgedeki benzer tipteki mezarlara bir karşılaştırma örneği oluşturmaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemi'nin geleneksel mezar mimarisi ve ölü gömme gelenekleri hakkında da karşılaştırma yapılabilecek nitelikte bir mezardır. Hem mimarisi hem de mezarın içindeki ölü hediyelerinden hareketle bu oda mezarın kullanım tarihi belirlenmiş, buluntulara göre mezar İÖ 2. yüzyıl başı ile İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenmiştir (Özver, 2021: 80-100, 303).

Tralleis Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan oda mezarların (Şekil 2) plan özellikleri açısından değerlendirildiğinde, Güney Nekropolü'ndeki oda mezarlar ile oldukça benzerdir. Her iki alanda da mezarların girişinde *dromos* yer alır ve kayrak taşıyla kapatılmış bir kapı vardır. Mezarlar tek odalı veya bir ön odayla oluşan yalın bir plan şemasına sahiptir ve yön birliği

gibi temel özellikler görülür. Örneğin her iki alandaki oda mezarların girişleri kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Oda mezarlarda görülen *dromostan* ön odaya girişi sağlayan, ön odadan ise mezar odasına geçişi sağlayan kapı düzenlemesi benzerdir, üst örtünün tonozla kapatılması her iki nekropol alanında da ortak özelliktir. Plan şeması yukarıda anlatılan Tralleis Batı Nekropolü'nde oda mezarlarının *dromos* genişlikleri 1.2 m. iken, uzunlukları ise 11 m., 2.8 m. ve 3.15 m. gibi farklı ölçülere sahiptir. Güney Nekropolü'nde *dromos*ları basamaklı oda mezarlara rastlanmakla birlikte, Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan oda mezarların *dromos*ları basamaksız olup, her iki alanda da benzer şekilde *dromos*lardan geçilerek asıl mezar odasına ulaşılmaktadır.

Tralleis mezarlarında görülen ve dikkat çeken mimari özelliklerin birisi de kline uygulamasıdır. Oda mezarların hepsinde, genellikle girişlerin sağında, solunda ve karşısında klineler yer alır. Süslemesiz, oldukça sade görünümdeki bu klineler dışında çok az mimari düzenlemeyle karşılaşılır. Sadece arka odada ve kline 5'in tam üzerinde duvara açılmış küçük bir niş bulunur.

Dromoslu Oda Mezar'daki klineler ön odada doğu ve batı duvara yaslanmış iki klineden, arka odasına ise kuzey, güney ve batı duvara yaslanmış üç klineden oluşmaktadır. Klinelerin üzerleri pişmiş toprak plakalarla örtülmüştür. Ön odadaki iki klinenin ve arka odadaki üç klinenin plaka üstüne ve zeminine gömü yapılmışken, yanlarına da ölü hediyeleri bırakılmıştır. *Dromoslu Oda Mezar*'ın *dromosunda*, zemininde ve klinelerde nitelikli durumda çok sayıda sağlam buluntuya rastlanmıştır, buluntuların mevcut halleri ve tipolojik özellikleri kendi içinde değerlendirilmiştir (Özver, 2021: 80-100). Buluntulardan hareketle mezarın İÖ 2. yüzyıl başından İS 2. yüzyıl sonuna kadar, yaklaşık dört yüzyıl boyunca kullanıldığı anlaşılmış, farklı zamanlarda tekrar tekrar defin yapılmasının, mezar kontekstinde bazı değişimlere ve kontekstin karışmasına neden olduğu, böylece ölü hediyelerinin *in-situ* durumunun bozulduğu tespit edilmiştir. Örneğin sonraki definler sırasında, yeni gömüye yer açmak için bir önceki gömünün ve ona ait ölü hediyelerinin bir kenara itilmesi, hatta bazen toplanarak hediyelerin mezar zeminine bırakılması, kontekstin orijinal yapısının değiştiğini gösterir.

1.3. Kline 2

Çalışmamız kapsamında incelenen ve **Katalog 1-2**'de yer alan hayalet sikkeler *Dromoslu Oda Mezar*'daki Kline 2'den ele geçmiştir. Kline 2 *Dromoslu Oda Mezar*'ın ön odasında (**Şekil 6**), girişte sağda yer almaktadır. Moloz taşların özenle örülmesiyle inşa edilmiş olan ve dış kısmı harçla sıvanan Kline 2'nin tabanı küçük taşlarla sıkılaştırılmış topraktan yapılmıştır. Kline kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olup, klinenin üzerine 72x47 cm. boyutlarında pişmiş toprak levhalarla kapatılmıştır. Bu levhaların bir kısmının kırılarak tahrip olduğu belirlenmiştir (**Şekil 7**). Levhaların parçalanması ve yerinden oynaması nedeniyle klinenin üst kısmında bulunan kemikler büyük oranda tahrip olmuştur. Tüm bu tahribata rağmen klineye kapatılan bu pişmiş toprak levhaların üzerine geç dönemde gömü yapıldığı anlaşılmaktadır (**Şekil 7**).

Yapılan çalışmalarda, klinenin üst kısmına yapılan gömülerin en geç tarihli olduğu İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen buluntulardan anlaşılmaktadır. En üstte ahşaba çakılmış durumda çivi parçaları (Özver, 2021: Kat. No: 376) ve İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen bir adet yuvarlak burunlu kandil (Özver, 2021: Kat. No: 56) bulunmuştur.

Pişmiş toprak plakaların kaldırılmasıyla, çok sayıda kemik parçasının kline içine dökülen kireç ile birlikte ufalandığı görülmüştür. Bu alandan ele geçen ve kurşundan yapıldığı düşünülen urne zamanla parçalanmış ve sadece birkaç metal parçası kline içerisinde korunabilmiştir

(Özver, 2021: 84). Bu urneye ait olduğu düşünülen kemikler kline içinde dağılmış halde bulunmuştur. Bu alanda İS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir adet cam unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 173/ Lev. 40A) ve bir adet kandil (Özver, 2021: Kat. No: 54/ Lev. 40B) ele geçmiştir. Ayrıca kline içinde farklı gömülere ait olan ve İÖ 2. yüzyıl ortasından başlayıp, İS 1. yüzyıl ortasına kadarki değişik tarihlere ait kandiller (Özver, 2021: Kat. No: 27, 39, 44, 48, 51) ve unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 102) bulunmuştur.

Kline içinde 50 cm. derinliğe inildikten sonra klinenin tabanına ulaşılmıştır. Taban üzerinde çok sayıda kemik bulunmasına karşın sadece taban üzerinde bir gömü tespit edilebilmiştir, bu gömünün başı güneydedir ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yatmaktadır. Mezar hediyeleri iskeletin ayak parmak kemiklerinin saptandığı klinenin kuzey köşesine ve kafatası parçalarının bulunduğu güneydeki köşeye bırakılmıştır. Bu alanlarda İÖ 2. yüzyılın son çeyreği-İÖ 1. yüzyıla tarihlenen kandiller (Özver, 2021: Kat. No: 25, 29), unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 112), terra sigillata kase (Özver, 2021: Kat. No: 128), altın küpe (Özver, 2021: Kat. No: 375) ve altın ağız/göz bandı (Özver, 2021: Kat. No: 373/ Lev. 42A) ele geçmiştir.

Devam eden çalışmalarda klinenin orta kısmında ise bu çalışmanın konusunu oluşturan **Katalog 1 – Katalog 2**'deki 2 adet altın hayalet sikke ele geçmiştir. Ayrıca, aynı seviyelerde bir adet mürekkep hokkası (Özver, 2021: Kat. No: 141) ve bir adet *Lykion/Lycium* (Özver, 2021: Kat. No: 167) bulunmuştur (**Şekil 8**). Tez çalışmamda yapılan değerlendirmeler (Özver, 2021: 85) sonucunda tüm buluntular İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir.

Kline 2'deki kazılarda İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı ile İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen malzemelerin bir arada bulunması, zaman içinde mezarın farklı kullanımlarını ve ölü hediyelerinin birbirine karıştığını göstermiştir. Sonuç olarak yapılan tüm bu çalışma ve incelemeler, bu klinenin ilk olarak İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı ile İÖ 1. yüzyıl arasında kullanılmaya başladığını, İS 2 yüzyıl sonlarına kadar uzunca bir dönem kullanım gördüğünü ortaya koymuştur.

Buluntuların değerlendirilmesi dışında, ele geçen kemikler nedeniyle kline 2 antropolojik açıdan değerlendirilecek olursa; gömülerin üzerine sıvı kireç dökülmesi nedeniyle kemiklerin ufalandığı tespit edilmiştir. Antropolojik çalışmalardan kline 2'ye toplam üç adet gömünün yapıldığı anlaşılmakta, klinede hem *inhumasyon* hem de *kremasyon* gömü yapıldığı belirlenmiştir. Klinenin üst kısmındaki levhalar üzerine erişkin bir kadın; pişmiş toprak plakaların altındaki urne içine yaşı ve cinsiyeti belirsiz bir kişi, kline tabanı üzerine cinsiyeti belirsiz erişkin bir bireye ait olduğu düşünülen bir kişinin gömüldüğü saptanmıştır. Kline tabanında kafatası parçaları bulunan gömünün, kline tabanının güneyindeki köşeden ele geçen altın küpeden hareketle, kadın bireye ait olduğu düşünülmektedir.

2. Hayalet Sikkeler (Ghost Money)

Katalog 1 ve **Katalog 2**'de yer alan hayalet sikkeler *Dromoslu* Oda Mezar içinde bulunan Kline 2'den ele geçmiştir (Özver, 2021: 262-264, 540, Kat. No: 381-382). Söz konusu iki hayalet sikke (**Katalog 1** ve **Katalog 2**), kare repousse tekniği kullanarak varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Altın levhacıklar, pozitif bir öz üzerine yerleştirilerek dövülmüş, alttaki motifin izi çıkarılmıştır. Hayalet sikkelerden biri (**Katalog 2**) diğerine (**Katalog 1**) göre daha kalın bir levhadan yapılmıştır. Ayrıca **Katalog 1**'e bakıldığında kenarlarının hafif içe kıvrık olduğu, **Katalog 2**'de bu özelliğin olmadığı görülür. Her iki örnek de daire formu ve tek yönlüdür. Sadece bir yüzlerinde figür görülmektedir, sikkeler gibi diğer yüzlerinde betim bulunmamaktadır. Bu tarz ortak uygulamaya karşı, üzerlerindeki bezemelerin işleniş ve biçimleri birbirinden farklıdır. Bunlardan ilkinin (**Katalog 1**) üzerinde

kabartma olarak işleniş sekiz yapraklı yonca şeklinde bir bezeme vardır. Anlaşıldığı kadarıyla bu hayalet sikke (**Katalog 1**) Erythrai kentine ait olan ve erken döneme tarihlenen bir sikkesinin arka yüz tasviri kullanılarak üretilmiştir (Imhoof-Blumer, 1902: KM 2). Diğer örneğin (**Katalog 2**) orta kısmındaki kare biçimli bezeme alanı içinde kabartma olarak işlenmiş kanatlı at üzerinde savaşçı tasviri vardır. Bu hayalet sikke üzerindeki imaj da bir arka yüz tasviridir. Söz konusu tasvirin hangi sikkeden kopyalandığını belirlemek zor olsa da tasvirin kare çukurluk içinde yer alışı, Klasik Dönem’e tarihli bir sikke kullanılarak üretilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Katalog 1 ve **Katalog 2**’deki hayalet sikkeler mezarlardaki diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir (Özver, 2021: 263-264).

Türkçeye hayalet (gerçek olmayan) para şeklinde tercüme edebileceğimiz “Ghost Money” terimi, gerçek bir sikke kullanılarak, taşıdığı imajın altın veya gümüş bir varak üzerine darp edilmesiyle elde edilen objeye verilen isimdir (Grinsell, 1957: 263; Grinder-Hansen, 1991: 213; Stevens, 1991: 225; Tatar, 2019: 32-33). Bu tür hayalet sikkeler genellikle altın varaklar üzerinde görülmekle birlikte gümüş varaklar üzerine işlenmiş olanları da bilinmektedir (Stefanakis, 2002: 181-185; Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98).

Çoğu zaman örnekler üzerinde görülen tasvirler resmi darpların taşıdığı ön veya arka yüz ikonografyasıdır. Özellikle Trakya, Makedonya ve bağlantılı bölgelerde karşımıza çıkmaktadır (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98). İÖ 4. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen hayalet sikkelerin varlığının Roma İmparatorluk Dönemi’ne kadar sürdüğü tespit edilmiştir (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98-99).

Üzerinde ata binmiş savaşçı figürü ve yonca çiçeği bulunan daire formlu bu hayalet sikkeler, Tralleis Batı Nekropolü buluntuları arasında dikkat çeken nadir eserlerdir. Yalnızca *inhumasyon* değil aynı zamanda *kremasyon* gömülerde de kullanılmış olan hayalet sikkelerin kayıkçı Kharon’un ücretini ödemek amacıyla üretildikleri ve mezarlara bırakıldıkları fikri genel kabul görmektedir. Örneğin, Kharon’un ücretini ödemek için yalnızca imitasyon sikkelerin değil aynı zamanda diadem, yaprak ve sikke formlu pulların kullanıldığı Pydna ve Amphipolis Nekropollerinden gelen buluntulardan bilinmektedir (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 99). Gerçek bir para yerine imitasyonunun tercih edilmesi ve mezara konulması, ölen kişinin öbür dünyaya geçişi için bir risk oluştursa bile, asıl belirleyici olan yakınlarının tercihi ve dünya görüşü olmuştur. Alım gücü olan bir sikkenin mezara bırakılması, dolayısıyla bu sikkenin bir daha kullanılamayacak oluşu imitasyon örneğin ortaya çıkmasına neden olmuştur, kimi zaman da bir statü ve prestij göstergesi olarak bu tarz altından yapılmış hayalet sikkeler mezarlara bırakılmıştır. Özellikle aslı değersiz madenden basılan bir sikke kullanıldığında bu niteliği ön plana çıkar, örneğin Laodikeia Nekropolü’nde ele geçen iki adet Hayalet Sikke Augustus’un bronz sikkelerinden kopyadır (Şimşek-Okunak ve Bilgin 2011: 702, Kat. No: 746-747). Laodikeia’daki bu buluntular katalogda sikke olarak tasnif edilmiştir.

İnce yapısı ve detaylı işçiliğiyle dikkat çeken hayalet sikkeler kimi literatürde hatalı bir şekilde karşımıza aplik olarak çıkmaktadır. Buna göre, Bingöl’ün *Antik Takılar* (Bingöl, 1999: 181 vd; Akyay-Meriçboyu, 2001: 189) ve Y. Akyay-Meriçboyu’nun *Antik Çağ’da Anadolu Takıları* isimli kitaplarında “aplik” olarak tanımlanırken, bu objelerin çoğunda iğne bulunmaması nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından “Yalancı Sikke” veya “Sikke Aplik” olarak tanımlanmıştır. C. Başaran, “Parion Altınları” isimli çalışmasında 2005 yılı Parion Güney Nekropolü’nde ele geçen bu örnekleri dilaltı pulu olarak isimlendirmiş (Başaran, 2005: 106, 111), 2005 yılı kazı raporunda ise “Empresyon Sikke” olarak tanımlamıştır (Başaran - Tavukçu, 2006: 614). Z. Aydın Tavukçu 2005 yılı Parion Nekropolü isimli doktora çalışmasında bu örneklerin aplik olamayacaklarını belirterek “Impression Sikkeler” olarak

isimlendirmiş (Aydın-Tavukçu, 2006: 28-29). Ayrıca Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan kitabında yer alan çalışmada bu objelerin Kharon'a verilen paralar olduğunu ifade ederek, aplik olamayacaklarını tekrarlamış ve yeniden "İmpression Sikkeler" tanımlamasını kullanmıştır (Aydın-Tavukçu, 2007: 388). H. Kasapoğlu, *Antik Çağın Parlayan Kenti Parion* isimli yayınında "Takılar" başlığı altında değerlendirdiği bu objeleri, yine "İmpression Sikkeler/ İmpression Coins" olarak tanımlayarak Z. Aydın-Tavukçu gibi Kharon geleneği ile ilgili olduklarını ifade etmiştir (Kasapoğlu, 2013: 204, 205, Res. 255). V. Keleş "Parion Nekropol'ünde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine Yeni Bir Değerlendirme" isimli çalışmada bu objelerin kayıkçı Kharon geleneği ile ilgili olmayıp, sikke-aplik olarak kullanılan örnekler olduğunu belirtmiştir (Keleş, 2014: 117-128). S. Çokay-Kepçe ise Perge "Batı Nekropolis Mezar Buluntuları" isimli kitabında bu objeleri "Aplik" başlığı altında değerlendirmiş, bu objelerin küpe eklentisi ya da bir süs ögesi olarak kumaşa dikildiklerini ve de cenazelerde kullandıklarını ifade etmiştir (Çokay-Kepçe, 2017: 89-91).

3. Amulet

Tralleis Batı Nekropolü'nde 2007 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında yüzey buluntuları da ele geçmiştir (Özver, 2021: 298, 455, Kat. No: 211). Söz konusu yüzey buluntularından biri de **Katalog 3**'de yer alan ve amulet olarak işlev gören eserdir. **Katalog 3**'deki amulet II. Constantius (İS 337-361) dönemine tarihlenen ve emisyon tarihi olarak İS 330-336 yıllarına ait olduğu anlaşılan bronz sikkedir. 19 mm. çapa sahip olan eserin kalınlığı 0.1 mm.dir. Ön yüzde defne çelenkli, drapeli ve zırlı II. Constantius (Caesar) büstü yer alırken, arka yüzde ise iki asker, ayakta, cepheden, ikisi de miğferli, bir ellerinde mızrak, diğer ellerinde kalkanları yere dayalı, aralarında iki standart vardır. Sikkenin kenarında, sikkenin asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanıldığını gösteren bir delik bulunmaktadır.

Sikkeler, yaygınlaşmaları ile birlikte politik, dinsel, sosyal ve bireysel sebepler nedeniyle zaman zaman asıl işlevlerini kaybetmiş olup, farklı amaçlar için kullanılmışlardır (Lenger, 2018: 317). Örneğin üzerlerine açılan bir delikle, asıl işlevlerini yitiren sikkeler amulet ya da talismana dönüştürülmüş, böylece koruyucu özelliklerinden fayda sağlanmaya çalışılmış, pendant (kolye ucu), küpe, bileklik ya da halhal olarak kullanılmıştır (Doyen, 2012: 1 vd). Bu delikli sikkeler çoğunlukla çocukların ya da kadınların mezarlarına bırakılmıştır. Antik Dönem'de yuvarlak metallerin özellikle de gümüş ve altın gibi parlak olanların kötü ruhları uzaklaştırdığına, kem gözden, beladan ve kötülüklerden koruduğuna inanılması bu özellikteki sikkelerin amulet olarak kullanılmasına yol açmıştır (Lenger, 2018: 318). Bu tip sikkelerin ön veya arka yüzlerinde yer alan ikonografinin ve lejandın koruyucu olacağı düşüncesiyle amulete dönüştürülmüştür (Lenger, 2018: 318-319). Geç Antik Dönem'de Hristiyan inancına sahip imparatorlara ait sikkelerin delinip üstte taşınmasının altında yatan en önemli unsur hükümdarın kudretini doğrudan tanrıdan aldığına inanılmasıdır. Böylece hükümdarların imajı da koruyucu bir yapıya bürünmüş olur. Nitekim Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzeyden bulunmuş olan ve üzerinde delik bulunan sikkenin (**Katalog 3**) arka yüzünde asker figürlerinin olması, bu sikkenin koruyucu amaçla amulet olarak kullanılmış olduğunu gösteren önemli işaretlerdir (Çokay-Kepçe, 2017: 79, dpn. 244).

Mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılan veya amulet olarak kullanılmış olan sikkelerin pek çoğunun yıpranmış ya da tedavülden kalkmış olduğu belirlenmiş, bunu yanında, alım gücü olmayan veya sahte sikkelerden seçildiği saptanmıştır (Lenger, 2018: 317). Yine bazı sikkelerin uzun süre kullanımda olmaları nedeniyle sembolik bir değeri olduğundan ölü gömme ritüellerinde bilinçli olarak seçilmiş olabilecekleri de ileri sürülebilir. Her ne kadar kimi araştırmacılar bu tür sikkelerin birkaç yüzyıl dolaşımının mümkün olmayacağını ileri sürmelerine karşın, bugün biliyoruz ki sikkeler sanıldığından çok daha uzun süre kullanımda

kalmaktaydı (Walker, 1976: 329-334; King, 1979: 79-98; Reece, 1981: 79-88; Kemmers-Myrberg, 2011: 87-108; Reece, 2011: 45-47). Zor olsa da eski bronz sikkelerin bir ailenin seremonisinde, ölü kültüründe kullanılmak üzere saklanabileceği de düşünülebilir (Tamsü-Polat, 2019: 143).

Tralleis Batı Nekropolü'nden ele geçen sikkelerin içinde de aşırı yıpranmış sikkeler olmasına karşın, mezarlara bırakılmış olan bu sikkelerin tedavülden kalkmış sikkeler olmadığı belirlenmiştir. Mezar içinde bulunan sikkelerin tamamı mezar mimarisiyle aynı tarihe aittir. Sikkelerin birlikte ele geçtiği mezar konteksti de bu durumu desteklemektedir. Sikkeler ve mezar konteksti ilişkisi, mezarın kullanım tarihini ve mezar buluntusu objelerin tarihlendirilmesi gibi konularda önemli referans oluşturmaktadır (Rotroff, 1997: 8-16; Walker, 1997: 17-28; Ranucci, 2008: 241-254; Von Kaenel, 2009: 9-24; Lockyear, 2012: 191-211). Tralleis Batı Nekropolü'nde de sikkeler ve mezar konteksti arasında sıkı bir ilişki vardır.

4. Sonuç

Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis antik kenti Batı Nekropol alanında 2007-2008 yıllarında kazılar gerçekleştirilmiş, çok sayıda mezar açığa çıkarılmış ve bu mezarlara ait hediyeler ele geçirilmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan 2 adet hayalet sikke ve 1 adet amulet ise 2007 yılındaki nekropol kazısında bulunmuştur. Daha önceden doktora tezim kapsamında incelenmiş olan hayalet sikkeler ve amulet nadir ele geçen mezar buluntuları olmaları nedeniyle bu makalede yeniden değerlendirilerek bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur.

Katalog 1 ve **Katalog 2**'de yer alan hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan *Dromoslu Oda Mezar* içindeki Kline 2'den ele geçmiştir. Üzerlerinde savaşçı figürü ve yonca çiçeği bulunan daire formlu bu hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nden ele geçen buluntular arasında dikkat çeken örneklerdir. Yalnızca *inhumasyon* değil, aynı zamanda *kremasyon* gömülerde de kullanılan hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde *inhumasyon* gömüde rastlanmıştır. Bu iki hayalet sikke, kare repousse tekniği kullanarak varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Hayalet sikkeler oda mezar içindeki ve özellikle Kline 2'den ele geçen diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir. **Katalog 3**'de yer alan amulet Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir. Emisyon tarihi İS 330-336 tarihleri arası olan ve II. Constantius (İS 337-361) dönemine ait olan bronz sikkenin kenarına daha sonradan bir delik açılmış, böylece sikke asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

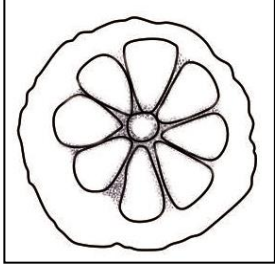
- Akyay-Meriçboyu, Y. (2001). *Antikçağ'da Anadolu Takıları*. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, O. (2015). *Tralleis Batı Nekropol'ü Kandil Buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aydın Tavukçu, Z. (2006). *Parion Nekropol'ü 2005 Yılı Buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aydın Tavukçu, Z. (2007). Parion Altınları, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıl Dönümü Arkeoloji Armağanı. Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*. M. Işıklı - B. Can (Editörler), 383-400.
- Başaran, C. (2005). Jewellery Centre in Antique Era Parion, *Goldnews* 153, 106-111.
- Başaran, C. – TAVUKÇU, A. (2006). Parion Kazısı 2005, *KST* 28 (1), 611-628.
- Bingöl, I. (1999). *Antik Takılar, Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Chryssanthaki-Nagle, K. (2006). The Female Protomes and Bust-Protomes from Macedonia and Thrace Reconsidered: *The Bust-Protomes from House A in Tragilos In Revue Archéologique*, 41, Issue 1, 3-31.
- Çekilmez, M. (2009). Batı Nekropolis Alanı Kazı Çalışmaları, Yaylalı, A. 2008 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST* 31, (2), 380-382.
- Çekilmez, M. (2014). *Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çokay Kepçe, S. (2017). *Perge Batı Nekropolis Mezar Buluntuları, 1997-2007 Yılları Arasında 169 Numaralı Parselde yürütülen Çalışmalar*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Doyen, J. M. (2012). The Chairman's Adress, The Charon's Obol: Some Methodological Reflexions, *JAN* 2, 1-18.
- Grinder-Hansen, K. (1991). Charon's Fee in Ancient Greece? - Some Rremarks on a Well-Known Death Rite, *Acta Hyperborea: Danish Studies in Classical Archeology* 3, 207-218.
- Grinsell, L. V. (1957). The Ferryman and His Fee: A Study in Ethnology, Archaeology and Tradition, *Folklore* 68.1, 257-269.
- Imhoof-Blumer, F. (1902). *Kleinasiatische Münzen*. 2 Bände, Wien.
- Kasapoğlu, H. (2013). Heykelcik ve Figürinler. Prof. Dr. C. Başaran (Editör), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, İstanbul: Ege Yayınları, 177-193.
- Keleş, V. (2014). Parion Nekropol'ünde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *OLBA* 22, 117-18.
- Kemmers, F. - Myrberg, N. (2011). Rethinking Numismatics: The Archaeology of Coins, *Archaeological Dialogues* 18/1, 87-108.
- King, C. E. (1979). The Value of Hoards and Site Finds in Relation to Monetary Circulation in The Late Third and Early Fourth A. D. *Studien zu Fundmünzen der Antike* 1, 79-98.
- Lenger, D. S. (2018). Antik Çağ'da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 16/3, 317-326.

- Lockyear, K. (2012). Dating Coins, Dating with Coins, *Oxford of Archaeology*, 191-211.
- Ölmez, F. (2000). *Tralleis Nekropolünden Bir Mezar ve Buluntuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özver, A. (2021). *Tralleis Batı Nekropolü ve Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özver, A. (2024). Tralleis Batı Nekropolü'nden Bir Oda Mezar ve Buluntuları. *Arkeoloji ve Sanat* (175), 107-132.
- Ranucci, S. (2008). The Coin Finds in their Archaeological Context, A., Laidlaw & M. S., Stella, (Editörler), *JRA* 98, 241-254.
- Reece, R. (1981). Understanding coin finds and coin hoards in the century, *The Roman West in the third century BAR International Series*, 109, 79-88.
- Reece, R. (2011). Coins, potter and Dating of Assemblages, M. A., Reynolds R. - Bonifay M., (Editörler), *RRFW I. Fine Wares. Solving Problems of Typology and Chronology*, 45-47.
- Rotroff, S. I. (1997). Coins and Stratigraphy, Sheedy Ş K. A; Papageorgiadou-Banis (Editörler), *Numismatic Archaeology/Archaeological Numismatics*, 8-16.
- Saraçoğlu, A. (2011). Hellenistic and Roman Unguentaria from the Necropolis of Tralleis. *Anadolu/Anatolia* 37, 1-42.
- Saraçoğlu, A. (2013). Tralleis Batı Nekropolü Mezar ve Buluntuları, *Uluslararası Patara Kazıları, 25. Yıl Sempozyumu*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 475-497.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. (2008). Batı Nekropolis Alanı Kazı Çalışmaları, Yaylalı, A. 2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları, *KST* 30, (3), 17-40.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. (2010). A Gladiator Stele From Tralleis, *EA* 43, 57-58.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. – Malay H. (2017). A Funerary Construction in the Western Necropolis of Tralleis, *EA* 50, 17-20.
- Stefanakıs, M. I. (2002). An Inexpensive Ride? A Contribution to Death - Coin Rites in Hellenistic Crete, *Numismatica E Antichita Classiche* 31, 171-189.
- Stevens, S. T. (1991). Charon Obol and Other Coins In Ancient Funerary Practice, *Phoenix* 45, (3), Canada: Published by: Classical Association of Canada, 215-229.
- Şimşek, C. – Okunak, M. – Bilgin, M. (2011). Laodikeia Çalışmaları 1.2: Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları, Metin), (Editör) C. Şimşek, İstanbul: Ege Yayınları.
- Tamsü Polat, R. (2019). Mezar Eşyalarının Gömü Geleneklerindeki Anlamına Dair Gözlemler / Thoughts on the Meaning of Grave Gifts, E. Özer (Editör), *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* (447-464), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Ltd. Şti.
- Tatar, Ö. (2019). Mezar Buluntusu Olarak Sikke, *ARKHE*, 11, 26-33.
- Von Kaenel H. M. (2009). Coins in context - a personel approach, *Coins in Context I. New Perspectives for the Interpretation of Coin Finds*, 9-24.
- Walker, A. (1976). Worn and Corroded Coins: Their Importance for Archaeologist, *JFA* 3/3, 329-334.

Walker, A. S. (1997). Excavation coins: the use and misuse of numismatic evidence in archaeology, Sheedy, K. A. C. ve Papageorgiadou-Bannis, C., (Editörler), *Numismatic Archaeology/Archaeological Numismatics*, 17-28.

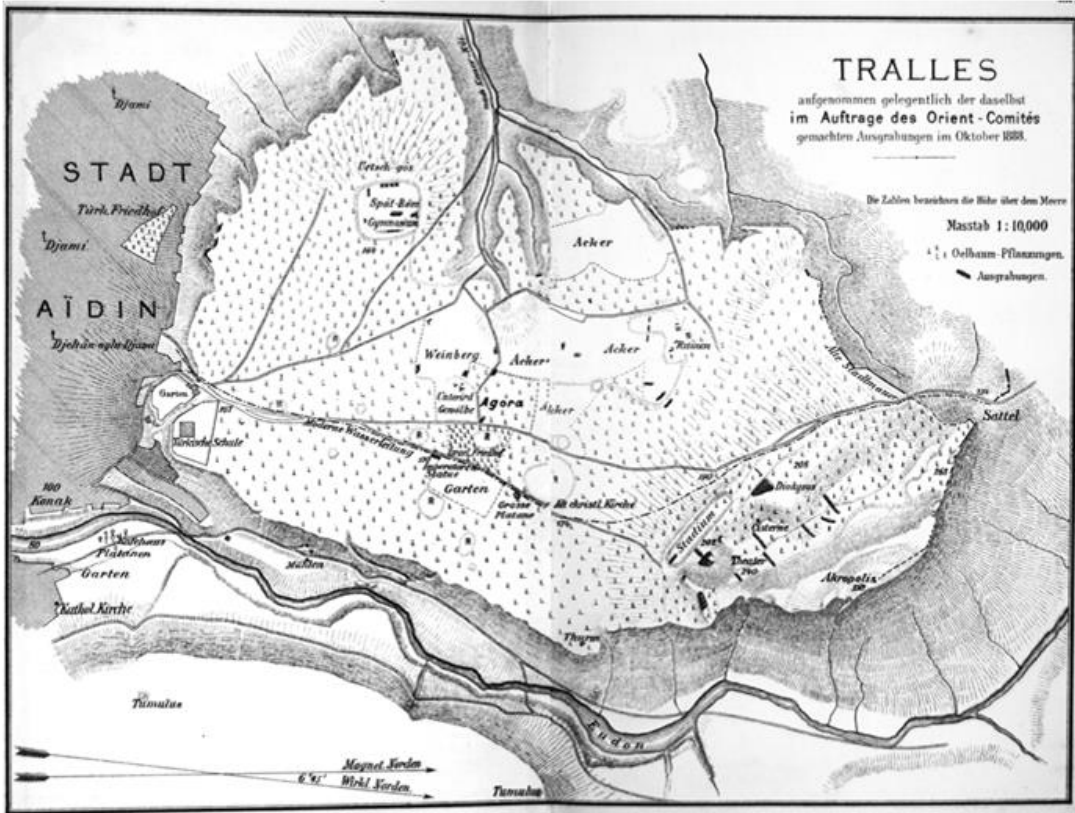
Yaylalı, A. (2008). 2006 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST* 29, (1), 561-566.

Yaylalı, A. (2009). 2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları, *KST* 30 (3), 27-34.

	
Katalog No: 1. Hayalet Sikke (Ghost Money).	
Kontekst: TRL07.NA.KL2.	Kazı Env. No. TRL07.NA.OM.KL2.476.
Cinsi: Altın.	Buluntu Yeri ve Tarihi: Kline 2, 28.07.2007.
Tanım: Repousse tekniğinde yapılmıştır. Dairesel formlu objenin orta kısmında, sekiz yapraklı yonca şeklinde bir bezeme yer almakta.	
Tarih: İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı.	
Referans: Imhoof-Blumer, 1902: KM 2.	

	
Katalog No: 2. Hayalet Sikke (Ghost Money).	
Kontekst: TRL07.NA.KL2.	Kazı Env. No. TRL07.NA.OM.KL2.475.
Cinsi: Altın.	Buluntu Yeri ve Tarihi: Kline 2, 28.07.2007.
Tanım: Dairesel formlu objenin orta kısmında kare şeklinde bir bezeme alanı içerisinde, kanatlı at üzerinde savaşçı figürü yer almakta.	
Tarih: İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı.	
Referans: -	

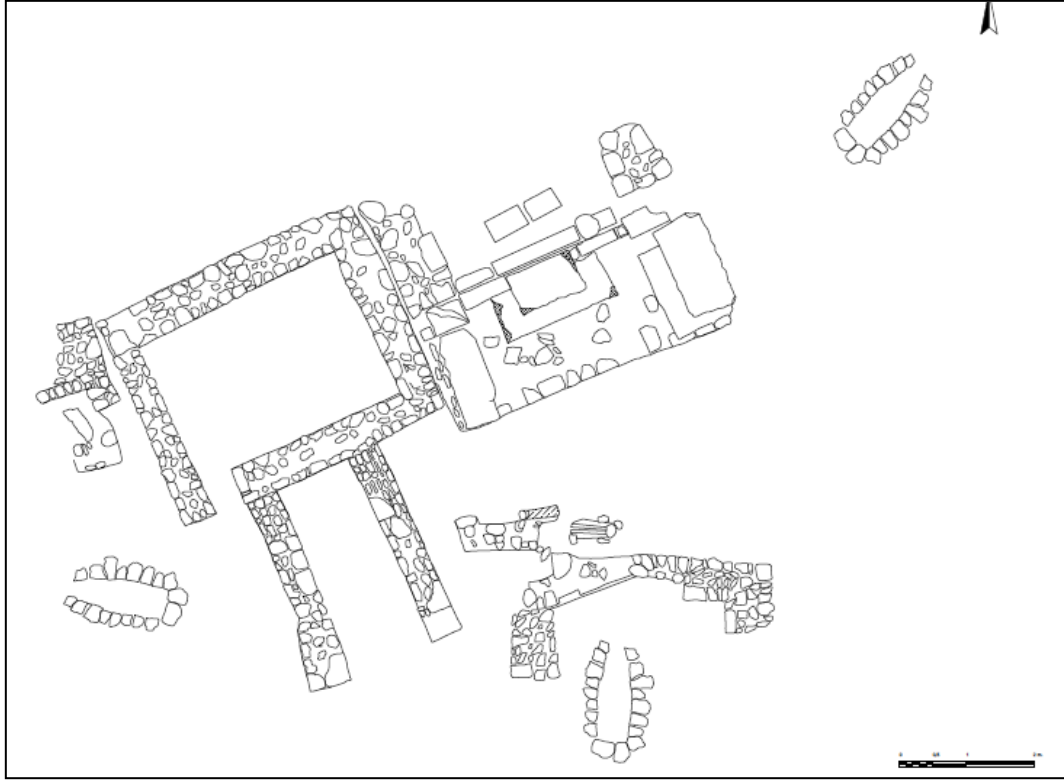
	
Katalog No: 3. Amulet.	
Kontekst: TRL07.NA.Yüzey.	Kazı Env. No. TRL07.NA.466.
Cinsi: Bronz.	Birim-Ölçü: AE3, Çap: 19 mm., K.: 0.1 mm.
Buluntu Yeri ve Tarihi: Yüzey.	
Ön Yüz: FL IVL CONSTAN[TIVS] NOB C; Defne çelenkli, drapeli ve zırlı II. Constantius (Caesar) büstü, sağa.	
Arka Yüz: GLORIA EXERCITVS; İki asker, ayakta, cepheden, ikisi de miğferli, bir ellerinde mızrak, diğer ellerinde kalkanları yere dayalı, aralarında iki standart, darphane okunaksız.	
Tarihi: II. Constantius (İS 337-361), emisyon tarihi: İS 330-336.	
Referans: -	

Şekil 1. Tralleis Kent Haritası (Orient Alman Komitesi 1888).

Şekil 2. Batı Nekropol Hava Fotoğrafı (Foto. Çorbacioğlu).

Şekil 3. Batı Nekropol 2007 Yılı Kazı Alanı Genel Plan (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 4. Batı Nekropol Dromoslu Oda Mezar Hava Fotoğrafı (Foto. Çorbacıoğlu).

Şekil 5. Dromoslu Oda Mezar (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 6. Dromoslu Oda Mezar Ön Oda (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 7. Kline 2 Genel Görünüm (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 8. Kline 2'den eserlerin Bulutu Anı, Hayalet Sikkeler, Mürekkep Hokkası ve *Lykion/Lycium* (Tralleis Kazı Arşivi).

G7 Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Dinamikleri: Eğitim, Sağlık ve Ar-Ge Harcamalarının K-Means Algoritması ile İncelenmesi

Süreyya İMRE BIYIKLI¹, Emre KARATAŞ²

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 18.04.2025

Kabul Tarihi: 19.06.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 18.04.2025

Acceptance Date: 19.06.2025

Özet

Bu çalışma, G7 ülkelerinin ekonomik büyüklükleri ile eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. 2011-2020 yılları arasındaki verilere dayanarak, ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklar, makine öğrenmesi yöntemlerinden biri olan K-Means algoritması kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada, veri hazırlama, normalizasyon ve aykırı değer tespiti ardından, Elbow yöntemiyle en uygun küme sayısı belirlenmiş ve kümelere ayrılan ülkelerin özellikleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, G7 ülkeleri üç farklı kümeye ayrılmıştır. Bu durum ülkelerin ekonomik ve sosyal göstergeler açısından birbirinden önemli farklılıklar sergilediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, ülkelerin eğitim, sağlık ve Ar-Ge yatırımlarındaki farklılıkların toplumsal gelişme ve ekonomik büyümeye etkisini değerlendirmek açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: G7 ülkeleri, Eğitim harcamaları, Sağlık harcamaları, Ar-Ge harcamaları, Elbow yöntemi, Silhouette Skoru

Jel Sınıflandırması: C38, H51, H52

Economic and Social Dynamics of G7 Countries: Analysis of Education, Health and R&D Expenditures with K-Means Algorithm

Abstract

This study aims to analyse the impact of the economic size of the G7 countries, as well as their expenditure on education, health and research and development (R&D), on gross domestic product (GDP). Based on data from 2011 to 2020, the K-means clustering algorithm was used to evaluate similarities and differences between countries. After preparing, normalising and detecting outliers in the data, the optimal number of clusters was determined using the elbow method. The characteristics of the countries divided into clusters were then analysed. According to the findings, the G7 countries were divided into three distinct clusters. This indicates that the countries exhibit

¹ Dr.Öğr.Üyesi Süreyya İMRE BIYIKLI, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi,İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, İstanbul. Mail: simre@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8904-6635.

² Lisans Öğrencisi Emre KARATAŞ, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi,İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, İstanbul. Mail: emre.karatas@ogr.gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0009-0008-8047-8018.

*Bu çalışma, İstanbul Gelişim Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAPK) tarafından desteklenmiştir.

significant differences in terms of economic and social indicators. Therefore, this study makes an important contribution to the evaluation of the impact of differences in education, health and R&D investment on social development and economic growth.

Keywords: G7 countries, Education expenditures, Healthcare expenditures, R&D expenditures, Elbow method, Silhouette Score

JEL Classification: C38, H51, H52

1. Giriş

Dünyanın en büyük demokratik ekonomileri, Yediler Grubu (G7) olarak bilinen bir birlik oluşturur. Bu grup, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Japonya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kapsamaktadır. Avrupa Birliği de bu gruba daimi misafir üye olarak katılmaktadır. G7, küresel ölçekte karşılaşılan ekonomik ve siyasi zorluklara çözüm üretmek amacıyla iş birliği sağlamak, dünya ekonomisinin istikrarını koruyarak ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve uluslararası iş birliğini geliştirmek gibi temel hedeflerle faaliyet göstermektedir.

G7 ülkeleri, dünya ekonomisine yaptıkları katkılar açısından genellikle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüklükleriyle değerlendirilmektedir. 2024 yılı itibarıyla, bu ülkelerin GSYİH büyüklüklerine göre sıralaması şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri (26,7 trilyon \$), Japonya (4,2 trilyon \$), Almanya (4,1 trilyon \$), Birleşik Krallık (3,4 trilyon \$), Fransa (3,1 trilyon \$), İtalya (2,2 trilyon \$) ve Kanada (2 trilyon \$).

Bu ekonomik büyüklük, G7 ülkelerinin dünya ekonomisindeki payını belirleyen önemli bir faktördür. Ancak, bu büyüklük yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve Ar-Ge harcamaları gibi toplumsal refah göstergeleriyle de şekillenmektedir. Bu göstergeler, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal gelişim düzeyini ölçmek açısından kritik bir öneme sahiptir (Karacan ve İşleyen, 2022).

G7 ülkeleri, ekonomik büyüklükleri kadar sosyal harcamalar açısından da önemli bir yere sahiptir. 2009 yılındaki küresel mali kriz ve 2020'deki COVID-19 salgını gibi büyük küresel krizler, G7 ülkelerinin ekonomik büyüklüklerinde ciddi daralmalar yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle COVID-19 sonrası ekonomik büyüme kaybı, 2009 mali krizinden daha derin bir etki yaratmıştır. Ayrıca, İtalya, avro krizinin ardından 2012 ve 2013 yıllarında negatif büyüme oranları kaydetmiştir. 2023 yılında ise Almanya, ekonomik durgunluk ile karşı karşıya kalmıştır (Dyvik, 2024).

Bu bağlamda, G7 ülkelerinin ekonomik büyüklükleri ve sosyal harcamaları arasındaki ilişkiyi anlamak, bu ülkelerin küresel ekonomiye olan katkılarını daha iyi kavrayabilmemize olanak sağlar. Literatürde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, bu çalışmaların G7 ülkeleri özelinde detaylı bir kümeleme analizi sunduğu söylenemez. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, mevcut çalışma, G7 ülkelerinde sosyal harcamalar ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkileri K-Means algoritması kullanarak incelemeyi amaçlamaktadır.

K-Means algoritması, G7 ülkelerinin ekonomik büyüklükleri ile eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki oranları arasındaki ilişkileri analiz etmek için uygun bir yöntem olarak seçilmiştir. Bu yöntem, benzer özelliklere sahip ülkeleri gruplandırmada etkili

sonuçlar sağlamakta olup, hızlı hesaplama kapasitesi ve mesafeye dayalı benzerlik değerlendirmeleriyle çok boyutlu veri setlerinde kümeleme yapma konusunda avantaj sağlamaktadır (Yanu Fa'rifah ve Pramesti,2022).

Çalışmanın temel amacı, G7 ülkelerinin sosyal harcamaları ile ekonomik büyüklükleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyerek, bu ülkelerin toplumsal refah düzeyleri ile ekonomik göstergeleri arasındaki ilişkileri daha iyi anlamaktır. K-Means algoritması kullanılarak yapılan bu kümeleme analizi, sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini daha somut hale getirecek ve ülkeler arasındaki gruplama yapısını görsel olarak ortaya koyacaktır. Bu bağlamda, elde edilen analiz sonuçları, politika yapıcılara G7 ülkelerinde sosyal harcamaların ekonomik büyüme ve toplumsal refah üzerindeki etkilerini değerlendirme noktasında önemli bir yol gösterici olacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma G7 ülkeleri arasındaki sosyal harcamalar ve ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkileri derinlemesine inceleyerek, literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu analiz, yalnızca akademik literatüre katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda politika yapıcılar için de kayda değer öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde, ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar ile K-ortalamlar algoritmalarına dayalı analizlerin bir arada değerlendirilmesi yoluyla literatür zenginleştirilmiştir. Bu kapsamda, farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen araştırmaların karşılaştırmalı bir perspektifte ele alınması hedeflenmiştir. Yapılan literatür taramaları, K-ortalamlar algoritmasının farklı disiplinlerde ve çeşitli araştırma konularında etkin bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Öncelikle, ekonometrik yöntemlerle gerçekleştirilen çalışmalara odaklanılmıştır. Bu çalışmalarda, G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji, Ar-Ge harcamaları ve sağlık harcamaları gibi konular, nedensellik, eşbütünleşme ve regresyon analizleri gibi ileri ekonometrik teknikler kullanılarak incelenmiştir.

İspir ve Türkmen (2019) tarafından yapılan bu çalışmada, G7 ülkelerinin 1988-2017 dönemine ait verileri kullanılarak sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizlerde, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışmada, ekonomik büyüme göstergesi olarak gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ve sağlık harcaması göstergesi olarak toplam sağlık harcaması ele alınmıştır. Dinamik panel veri analizinden elde edilen bulgular, G7 ülkeleri için sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye ya da ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Aydın (2019) tarafından yapılan çalışmada, G7 ülkelerinde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 1980-2018 dönemine ait sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı ile kişi başına düşen reel GSYİH verileri kullanılmıştır. Çalışmada, Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi, OLS, homojen ve heterojen DOLS ile FMOLS yöntemleri ve Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi gibi ileri ekonometrik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Analiz sonuçları, sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkinin tespit edilmesine yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Afşar ve Özarslan-Doğan (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, G7 ülkelerinde yenilenebilir enerji üretiminde kamu politikalarının etkisi, 2000-2017 dönemi verileri kullanılarak

incelenmiştir. Çalışmada yenilenebilir enerji politikalarının etkisini analiz etmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Analizde politika endeksi, karbon emisyonları, gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), fosil yakıt tüketimi ve enflasyon gibi değişkenler ele alınmıştır. Han ve Phillips (2010) metodolojisine dayalı bulgular, kamu politikalarının yenilenebilir enerji üretimini artırmada önemli bir role sahip olduğunu göstermiştir. Aktaş (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, G7 ülkelerinin 2012-2020 yılları arasında inovasyon göstergelerindeki performansları ve bu göstergelerin ihracat üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, Ar-Ge harcamaları ile bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı endeksinde lider konumda olmalarına rağmen, bu unsurların yüksek teknoloji ihracatını artırmada belirgin bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, G7 ülkelerindeki inovasyon göstergelerinden biri olan eğitim endeks oranındaki artışın, yüksek teknoloji ihracatını anlamlı bir şekilde olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, yüksek teknoloji ihracatını artırmak için eğitim harcamalarının kritik bir öneme sahip olduğu ve mevcut bütçenin ötesinde bir finansman ayrılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Turan, Berber ve Zeren (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, G7 ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının ihracat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada, 1981-2020 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada, Fourier Nedensellik testi, FADL eşbütünleşme testi ve FMOLS katsayı tahmincisi gibi ileri ekonometrik yöntemler uygulanarak Ar-Ge harcamalarının ihracat üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Ar-Ge harcamalarının ihracata yönelik etkilerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bozduman, Özçalık ve Erkan (2023) tarafından yapılan çalışmada, G7 ülkelerindeki sağlık sektörü yoğunlaşmasının işsizlik üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Sağlık sektörü yoğunlaşması, Ticaret Yoğunlaşma Endeksi (CR), Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) ve Entropi Endeksi kullanılarak ölçülmüştür. Analizde, Dinamik Panel Veri yöntemi olan Arellano-Bond Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) uygulanmıştır. Ampirik bulgular, sağlık sektörü yoğunlaşmasının işsizliği açıklamada istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sağlık sektöründeki yoğunlaşmanın ekonomik işleyiş üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir katkı sağlamaktadır. Sayed (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, ABD ve Japonya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, G7 ülkelerinin ekonomik verileri incelenmiş ve G7 grubundaki ülkelerin dünya ekonomisine olan etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, ABD ve Japonya arasındaki ekonomik ilişkilerin geleceğine dair bir perspektif sunarken, bu iki ülkenin birçok alanda ortak iş birliği gerçekleştirdiği sonucuna ulaşmıştır.

K-ortalamalar algoritması, veri analitiği ve kümeleme çalışmalarında en sık kullanılan yöntemlerden biri olarak, farklı disiplinlerdeki araştırmalarda geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Bu literatür taramasında, K-ortalamalar yönteminin ekonomi, eğitim, savunma harcamaları, müşteri segmentasyonu ve endüstriyel analizler gibi çeşitli alanlarda kullanıldığı güncel çalışmalar incelenerek, yöntemin farklı veri setleri ve araştırma sorularındaki rolü ele alınmıştır.

Mauro, Luca ve Dell'Acqua (2013), İtalya'nın güneyindeki A3 otoyolunun 110 kilometrelik bölümünde kazaların kümelemesi ve bu kümeler üzerinden tehlike indekslerinin oluşturulması amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. "Hard c means" algoritmasıyla benzer özellikler taşıyan kazalar kümelenmiş ve her küme için "temsilci kaza" tanımlanmıştır. Çok değişkenli bir kaza tahmin modeli geliştirilerek, altyapısal düzenlemelerin planlanması ve tehlikeli bölgelerin belirlenmesine yönelik önemli bilgiler sağlanmıştır. Çalışma, kümeleme analizi ve tehlike indeksleri aracılığıyla yol güvenliğini artırma konusunda bilimsel bir temel

oluşturmuştur. Erdoğan, Çolak ve Durdağ (2016), çalışmalarında kümeleme işlemini otomatikleştirerek, dışarıdan K parametresinin girilmesine gerek kalmadan verilerin uygun küme sayısına göre gruplandırılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Araştırmada kullanılan yöntemlerle verilerin doğru bir şekilde kümelendiği ve başarılı sonuçlara ulaşıldığı belirtilmiştir. Çalışma, kümeleme analizinde insan müdahalesini azaltan bir yaklaşımla, verilerin uygun küme sayısına göre daha etkin bir şekilde gruplandırılabilirliğini göstermiştir.

Küçükkefe (2020) tarafından ele alınan çalışmada, OECD ülkeleri ve Çin'deki milyon nüfus başına düşen GSYİH gerilemeleri ve ölüm oranları karşılaştırılmıştır. Ampirik bulgular, en yüksek ölüm oranlarına sahip ülkelerin en büyük ekonomik gerilemeleri yaşadığını göstermektedir. K-ortalamlar algoritmasıyla yapılan kümeleme analizi sonucunda, ülkeler cari hesap bakiyeleri, GSYİH büyüme oranı ve milyon nüfus başına düşen ölüm oranlarına göre üç gruba ayrılmıştır. Cari hesap fazlası GSYİH'nin %2,5'inin üzerinde olan ülkelerin GSYİH düşüşlerini -%15'in altında sınırlayarak aynı kümede yer aldığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, daha yüksek ölüm oranlarına ve cari hesap açığına sahip ülkeler farklı bir küme oluşturarak, ABD ve Brezilya hariç, GSYİH düşüşlerini %15'in üzerinde yaşamışlardır. Çelik ve Cömertler (2021), 2019 Dünya Mutluluk Raporu'ndaki 156 ülkeyi K-means kümeleme ve diskriminant analizi ile incelemiş ve mutluluk göstergelerinin etkilerini değerlendirmiştir. Analiz sonuçları, K-means kümelerinin diskriminant analiziyle görselleştirilmesiyle birleştirilmiş ve bu iki yöntemin uyumlu sonuçlar verdiği görülmüştür. Çalışma, kişi başına düşen GSYH'nin mutluluk üzerinde en etkili gösterge olduğunu ortaya koymuş ve K-means kümeleme analizine dayalı yeni bir görselleştirme yaklaşımı önermiştir. Özcan (2022), NATO ülkelerinin savunma harcamalarının kompozisyonlarını incelemek için K-means kümeleme yöntemini kullanmış ve savunma harcamalarının temel bileşenlerini analiz etmiştir. NATO ülkeleri, personel yoğun, teçhizat yoğun ve dengeli harcamalar olarak üç ana gruba ayrılmış, analiz sonuçlarının güvenilirliği ise hiyerarşik kümeleme ve K-medoids yöntemleriyle doğrulanmıştır. Çalışma, savunma harcamalarının ekonomik ve stratejik karar süreçlerindeki önemine dikkat çekerek literatüre katkı sağlamaktadır. Qahtani ve Sankar (2024), Bahreyn'in alüminyum sektöründe K-means kümeleme algoritmasının uygulanmasını incelemiş ve sektörde verimlilik, kalite ve rekabetçiliğin artırılmasında kümeleme analizinin önemini vurgulamıştır. Doğruluğu sağlamak adına titizlikle temizlenen veriler, K-means algoritması kullanılarak analiz edilmiş ve belirgin kümeler tanımlanmıştır. Çalışma, sektör dinamiklerini anlamaya yönelik anlamlı içgörüler sağlamış ve sektör için stratejik karar alma süreçlerine katkı sunabilecek bir yol haritası önermiştir. Gökçe, Ünal, Vural ve Orbay (2024) eğitimde makine öğrenmesi uygulamalarını incelemiş ve öğrencilerin bilgisayar teknolojilerini kullanım amaçları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. X-means, K-means ve K-medoids algoritmalarıyla yapılan analizler, yüksek ve düşük akademik başarı gösteren grupların teknoloji kullanımında belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, eğitimde makine öğrenmesi algoritmalarının uygulanabilirliğini göstermekte ve özellikle kümeleme yöntemleriyle akademik başarı analizine önemli bir katkı sağlamaktadır. Ganioglu vd. (2024), elektronik ticaret sektöründe müşteri memnuniyeti ve bağlılığını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmiş ve müşterileri sadık müşteriler, kaybetmek üzere olunan müşteriler ve kaybedilen müşteriler olarak üç kümeye ayırmıştır. Kendini Örgütleyen Haritalar (SOM) ile gerçekleştirilen analizler sonucunda, her bir küme için özel satış stratejileri geliştirilmiştir. Çalışma, müşteri bağlılığını artırmaya yönelik stratejik yaklaşımlar sunarak e-ticaret alanında literatüre katkıda bulunmuştur.

3. Metodoloji

3.1. K-Means Kümeleme Algoritması

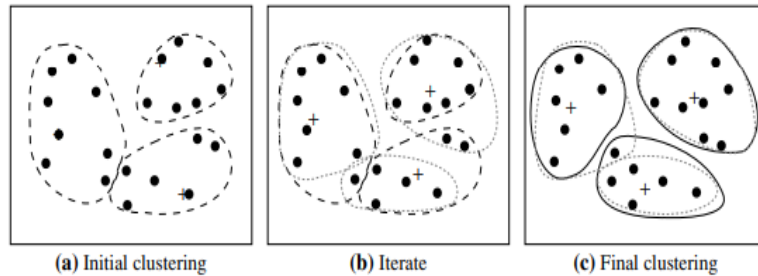
Stuart P. Lloyd 1982 yılında yayımlanan çalışmasında, belirli bir sayıda kuantum değeri için optimum kuantizasyon şemalarının belirlenmesi amacıyla ortalama karesel hata (mean squared error) minimizasyonunu hedeflemiştir. Bu amaçla her iterasyonda verileri en yakın merkezlere atayıp, ardından bu merkezleri güncelleyerek yeni merkezler elde eden bir prosedür önermiştir (Lloyd, 1982). Bu iteratif yaklaşım, günümüzde "Lloyd algoritması" veya "K-Means algoritması" olarak bilinmektedir.

Kümeleme, bir popülasyonu veya veri noktalarını, aynı gruptaki veri noktalarının birbirine daha benzer olduğu, farklı gruplardaki veri noktalarından ise daha farklı olduğu gruplara ayırma işlemidir (Aslanyürek & Mesut, 2021). Bu yöntemin temel amacı, benzer özelliklere sahip veri noktalarını bir araya getirerek kümeler atamaktır. Diğer bir ifadeyle, algoritma sağlanan özellikler doğrultusunda her bir veri noktasını iteratif bir şekilde k kümesinden birine atar. Bu süreçte, kümeler arası heterojenliğin artırılması ve küme içi homojenliğin sağlanması hedeflenmektedir. Bu durum, benzer niteliklere sahip bireylerin aynı kümede toplanmasıyla gerçekleştirilebilmektedir.

K-Means algoritmasının temel özelliği, n adet veri nesnesinden oluşan bir veri setini, k adet giriş parametresine dayalı olarak k kümesine bölmektir. K-Means algoritmasının çalışma süreci aşağıdaki adımları izlemektedir (Çolak, Durdağ ve Erdoğan, 2016):

1. Kaç adet küme oluşturulacağını belirlemek için k değeri seçilmekte ve başlangıçta rastgele k adet nokta küme merkezi olarak atanmaktadır.
2. Her bir veri noktası, en yakın merkez noktasının bulunduğu kümeye atanmaktadır.
3. Her bir küme için merkez noktalar, küme içerisindeki nesnelerin ortalama değeri hesaplanarak güncellenmektedir.
4. Veri noktalarının kümeler atanmasında herhangi bir değişiklik olmayana kadar adım 2 tekrarlanmaktadır.

K-Means algoritması, nesneleri kümeler ayırma işlemini iteratif bir yaklaşımla gerçekleştirmektedir. Her iterasyonda, küme merkezleri yeniden hesaplanarak veri noktaları bu merkezlere göre kümeler atanmakta ve süreç, kümelerin son haline ulaşılan kadar devam etmektedir. Her kümenin merkezi, o küme içerisindeki nesnelerin ortalama değeri kullanılarak güncellenmekte ve algoritma bu merkezlere dayalı olarak kümeleri optimize etmektedir.

Şekil 1. (a) İlk kümeleme, (b)tekrar etme, (c)sonuç kümesi

Kümeleme işleminde, k değerinin doğru bir şekilde belirlenmesi kritik bir öneme sahiptir (Cebeci, Yıldız, & Kayaalp, 2015). Ayrıca, algoritmanın başlangıç merkezlerine olan bağımlılığı, sonuçların kararlılığı ve doğruluğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum, rastgele seçilen başlangıç merkezlerinin algoritmayı yerel minimumlara yönlendirme riskini artırabilmektedir. Bu riski minimize etmek amacıyla, k-means yöntemi kullanılmaktadır. K-means yöntemi, başlangıç merkezlerini veri noktaları arasındaki uzaklıkları dikkate alarak akıllıca seçmekte ve bu sayede hem algoritmanın kararlılığı artırılmakta hem de sonuçların doğruluğu iyileştirilmektedir.

Kümeleme başarısını değerlendirmek amacıyla çeşitli metrikler kullanılmaktadır. Bu metrikler, kümelerin iç yapısını ve kümeler arası farklılıkları analiz ederek algoritmanın performansını ölçmektedir. Sıklıkla kullanılan metrikler şu şekilde sıralanabilir:

Küme İçi Toplam Kare Hatası (WCSS - Within-Cluster Sum of Squares), her bir veri noktasının kendi küme merkezine olan uzaklığının karelerinin toplamını ifade eder. Matematiksel olarak şu şekilde tanımlanır (Doğan,2024):

$$WCSS = \sum_{i=1}^k \sum_{x \in C_i} ||x - \mu_i||^2$$

Burada:

k: Küme sayısı,

C_i :i'inci küme,

x: Küme C_i içindeki bir veri noktası,

μ_i : Küme C_i 'nin merkezi (ortalama noktası),

$||x - \mu_i||^2$: Veri noktası x'in küme merkezi μ_i 'ye olan öklidyen uzaklığının karesi.

Silhouette skoru , bir veri noktasının kendi kümesindeki diğer veri noktalarına olan uzaklığı ile diğer kümelerdeki en yakın kümeye olan uzaklığını karşılaştırır. Bir veri noktası için Silhouette skoru şu şekilde ifade edilir (Topaloğlu, 2024):

$$s(i) = \frac{b(i) - a(i)}{\max(a(i), b(i))}$$

Burada:

s(i): i'inci veri noktası için Silhouette skoru ,

a(i): i'inci veri noktasının kendi kümesindeki diğer noktalara olan ortalama uzaklığı,

b(i): i'inci veri noktasının en yakın komşu kümeye olan ortalama uzaklığı.

Silhouette skoru -1 ile +1 arasında bir değer alır:

$s(i) \approx 0$: Nokta iki küme arasında kararsızdır.

$s(i) \approx +1$: Nokta doğru kümeye atanmıştır.

$s(i) \approx -1$: Nokta yanlış kümeye atanmıştır.

Genel kümeleme için Silhouette skoru, tüm veri noktalarının skorlarının ortalaması olarak hesaplanır. Daha yüksek Silhouette skoru, daha başarılı bir kümeleme işlemi işaret eder.

Dunn İndeksi, kümeler arasındaki minimum uzaklık ile kümeler içindeki maksimum uzaklık arasındaki oranı hesaplar (Pala ve Aksaraylı, 2020):

$$D = \frac{\min_{1 \leq i < j \leq k} d(C_i, C_j)}{\max_{1 \leq l \leq k} \Delta(C_l)}$$

Burada:

$d(C_i, C_j)$: i'inci ve j'inci kümeler arasındaki minimum uzaklık,

$\Delta(C_l)$: l'inci kümedeki en büyük iç uzaklık (küme çapı).

Daha yüksek Dunn İndeksi, daha iyi bir kümeleme performansı gösterir.

Bu metrikler, kümelerin homojenlik ve ayrışma seviyelerini değerlendirerek algoritmanın doğruluğunu ve etkinliğini ölçmekte kullanılmaktadır.

4. Uygulama

Çalışma, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile eğitim, sağlık ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) harcamalarını analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, 2011-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak, makine öğrenmesi algoritmalarından biri olan K-Means algoritması ile kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

4.1. Veri Seti

Veri setinde yer alan değişkenler³ aşağıda sıralanmıştır:

1-Kişi Başına Düşen GSYİH⁴: Kişi başına düşen GSYİH, gayri safi yurtiçi hasılanın yıl ortası nüfusuna bölünmesiyle elde edilir. Veriler cari ABD doları cinsindendir.

2- Eğitime yönelik devlet harcamaları (% GSYİH)⁵: Eğitime yönelik genel hükümet harcamaları (cari, sermaye ve transferler) GSYİH'nin yüzdesi olarak ifade edilir. Uluslararası kaynaklardan hükümete yapılan transferlerle finanse edilen harcamaları içerir. Genel hükümet genellikle yerel, bölgesel ve merkezi hükümetleri ifade eder.

³ Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

⁴ Veri setinde GDP isimli değişken olarak kullanılmıştır.

⁵ Veri setinde EGDGP isimli değişken olarak kullanılmıştır.

3- Cari sağlık harcamaları (% GSYİH)⁶: GSYİH'nin yüzdesi olarak ifade edilen cari sağlık harcaması düzeyidir. Cari sağlık harcamaları tahminleri, her yıl tüketilen sağlık malları ve hizmetlerini içerir.

4- Araştırma ve geliştirme harcamaları (% GSYİH)⁷: Gayri safi yurtiçi araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi olarak ifade edilir. Bunlar, dört ana sektördeki hem sermaye hem de cari harcamaları içerir: İşletme, Hükümet, Yüksek öğrenim ve Özel kâr amacı gütmeyen. Ar-Ge, temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirmeyi kapsar.

Tablo 1. Özet İstatistikler

Vars	Mean	SD	Median	Min	Max	Skew	Kurtosis	SE
GDP	44302.95	7751.00	43054.54	30387.13	65604.68	0.71	0.32	926.42
EGDP	4.81	0.83	4.93	3.08	6.50	-0.51	-0.46	0.10
HGDP	11.42	2.37	10.91	8.66	18.76	1.41	1.17	0.28

GDP için ortalama 44302.95 birim, yani ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyleri oldukça yüksek görünmektedir. Ancak standart sapma (7751.00), ülkeler arasında ekonomik farklılıkların oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Minimum GDP (30387.13) ve maksimum GDP (65604.68) arasındaki geniş fark (35217.55 birimlik aralık), zengin ve fakir ülkeler arasındaki büyük gelir farkını işaret etmektedir. Çarpıklık (skew = 0.71), pozitif olduğu için, birkaç ülkenin GDP değerlerinin oldukça yüksek olduğunu ve dağılımın sağa doğru hafif eğimli olduğunu göstermektedir. Yani, çoğu ülke GDP'si ortalama civarında yer alırken, birkaç ülke diğerlerinden çok daha zengin olmuştur.

EGDP için ortalama ekonomik büyüme oranı %4.81 olarak hesaplanmaktadır. Standart sapma (0.83), büyüme oranlarının farklılık gösterdiğini ancak bu farkın çok büyük olmadığını ifade etmektedir. Minimum (%3.08) ve maksimum (%6.50) büyüme oranları arasındaki 3.42 birimlik fark, ülkeler arasında nispeten düşük bir ekonomik büyüme farkını işaret etmektedir. Çarpıklık (skew = -0.51) negatif olduğu için, büyüme oranlarının genellikle ortalama veya yüksek değerlere yakın olduğunu, daha düşük büyüme oranlarının ise daha nadir görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu dağılım, ülkelerin büyük çoğunluğunun sürdürülebilir büyüme oranları gösterdiğini işaret etmektedir.

HGDP için ortalama değer (11.42), ülkelerin bu kategoriye ayırdığı kaynakların genel seviyesini göstermektedir. Standart sapma (2.37), ülkeler arasında bu harcama kategorisinde belirgin farklar olduğunu işaret etmektedir. Minimum (8.66) ve maksimum (18.76) arasındaki fark (10.10 birim), farklı ülkelerin bu alandaki önceliklerinin ciddi şekilde değişiklik gösterebileceğini ifade etmektedir. Çarpıklık (skew = 1.41) oldukça yüksek bir pozitif değere sahiptir, yani birkaç ülkenin bu tür GDP harcamalarında oldukça yüksek değerlere sahip olduğu ancak çoğunluğun ortalama veya düşük seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır. Bu dağılım, bu GDP türünün bazı ülkelerde diğerlerine kıyasla çok daha önemli bir bütçe payı aldığına işaret etmektedir.

RDGDP için ortalama değer %2.38 ile bu kategoriye ayrılan GDP yüzdesinin genel olarak düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir. Standart sapma (0.67), ülkeler arasında belirli

⁶ Veri setinde HGDP isimli değişken olarak kullanılmıştır.

⁷ Veri setinde RDGDP isimli değişken olarak kullanılmıştır.

farklar olduğunu ancak bu farkın büyük olmadığını ifade etmektedir. Minimum (%1.20) ve maksimum (%3.47) değerler arasındaki fark (2.27 birim), ülkeler arasında nispeten dar bir dağılım olduğunu göstermektedir. Çarpıklık (skew = -0.17) neredeyse sıfır olduğundan, değerlerin simetrik bir dağılıma sahip olduğunu ve uç değerlerin pek bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu metrik, ülkelerin büyük çoğunluğunun AR-GE'ye GDP'nin %2 civarında bir kısmını ayırdığını işaret etmektedir.

4.2. Veri Hazırlama ve Veri Ön İşleme Adımları

Bu çalışmada, veri setindeki aykırı noktaların etkisini azaltmak ve analiz sonuçlarının doğruluğunu artırmak amacıyla çeşitli ön işlem adımları uygulanmıştır. K-Means algoritmasının başlangıç merkezlerine olan bağımlılığı ve aykırı noktalara karşı hassasiyeti gibi zayıflıklar, dikkatli bir veri hazırlama süreci ve uygun yöntemlerin seçimiyle azaltılmıştır. Aykırı noktalar (outlier), analizden çıkarılarak algoritmanın performansı üzerindeki olumsuz etkileri minimize edilmiştir.

4.3. Normalizasyon İşlemi

Veri setinde bulunan özelliklerin farklı boyutlara sahip olması, analiz sonuçları üzerinde istenmeyen etkilere yol açabilmektedir. Özelliklerin ölçekleri arasındaki büyük farklılıklar, sınıflandırma işleminde büyük boyutlu özelliklere daha fazla ağırlık verilmesine neden olabilmekte ve bu durum, sınıflandırma doğruluğunu belirli eksenlerde kaydırabilmektedir. Aynı şekilde, küçük boyutlu özellikler de sınıflandırma işlemi üzerinde yeterince etkili olmamaktadır. Bu nedenle, veri setindeki her bir özelliğin yaklaşık olarak eşit aralıkta ve aynı etkide olmasını sağlamak için normalizasyon işlemi kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Normalizasyon, verilerin önceden belirlenmiş bir aralık içinde yeniden ölçeklendirilmesini sağlamakta ve bu sayede özellikler arasındaki dengesizlikler giderilmektedir. Ayrıca, veri setindeki gereksiz, fazla veya gürültülü özellikler sınıflandırma performansını olumsuz etkileyebilmekte, sınıflandırıcının hesaplama maliyetini artırmakta ve sonuçların kalitesini düşürebilmektedir. Bu durum, özellikle yüksek boyutlu veri setlerinde daha belirgin hale gelmektedir. Veri setine uygulanan ölçekleme işlemleri, yalnızca girdilere değil, çıktılarına da uygulanabilmektedir. Bunun temel nedeni, bir işlemin çıktı verisinin başka bir işlemin girdi verisi olarak kullanılabilmesidir.

Bu çalışmada, verilerin daha iyi bir sınıflandırma ve analiz doğruluğu sunması için min-max normalizasyon metodu uygulanmıştır. Bu yöntem, veri setindeki tüm değerleri 0 ile 1 aralığında normalize ederek ölçeklendirmiştir. Min-max normalizasyonu, her bir özellik için minimum ve maksimum değerleri dikkate alarak şu formülle gerçekleştirilmiştir:

$$X_{normalized} = \frac{X - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

X : Orijinal veri değeri

X_{min} : Veri setindeki minimum değeri

X_{max} : Veri setindeki maksimum değeri

$X_{normalized}$: Normalize olan değeri ifade etmektedir.

4.4. Ön İşleme ve Yorumlama

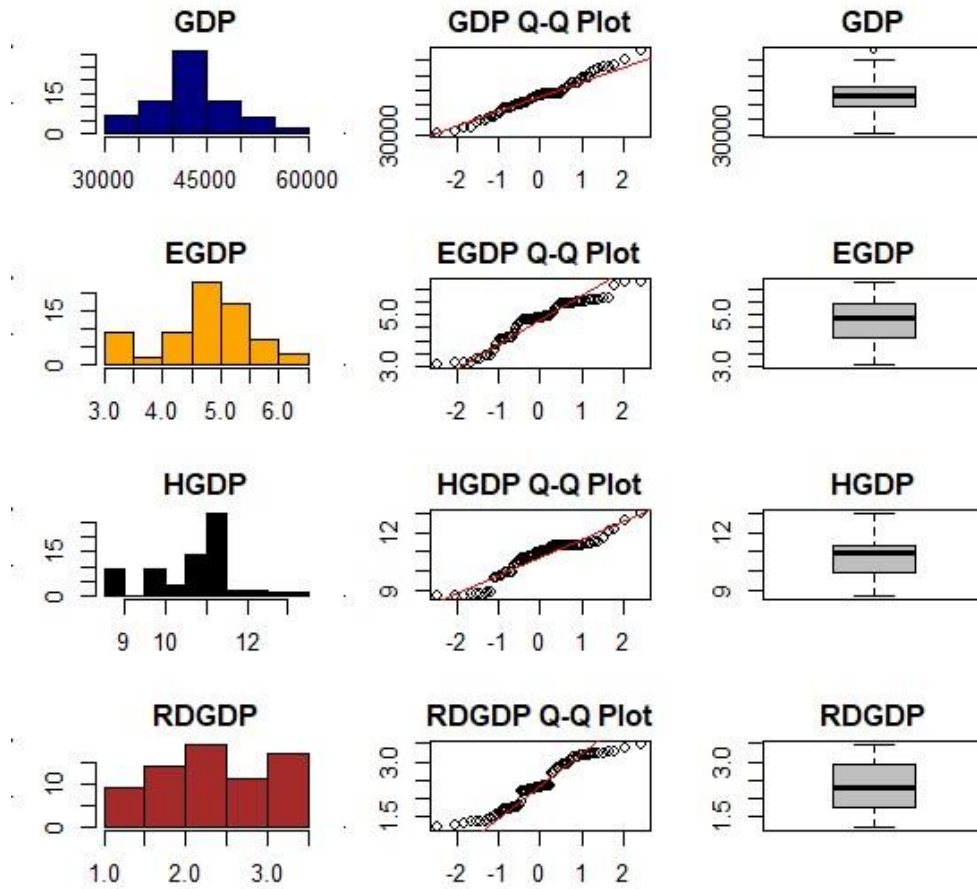
Veri analizi sürecinin temel adımlarından biri olan ön işleme, veri setindeki değişkenlerin temizlenmesi ve analiz için uygun hale getirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, veri setindeki boş değerlerin varlığı kontrol edilmiştir. Boş değerlerin tespit edilmesi, verilerin analiz edilebilirliği açısından önemlidir. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını değerlendirmek için histogram grafikleri incelenmiştir. Histogram grafikleri, veri setinin genel dağılımı hakkında görsel bir değerlendirme sağlamaktadır.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunu daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmek amacıyla, QQ Plot (Quantile-Quantile Plot) yöntemi kullanılmıştır. QQ Plot, gözlemlenen verilerin teorik bir normal dağılım ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmek için etkili bir araçtır. Bu analiz, verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını görsel olarak anlamaya olanak tanımaktadır. Ayrıca, değişkenlerin hangi değer aralığında yoğunlaştığını ve aykırı değerlerin varlığını tespit etmek için Box Plot (kutu grafiği) kullanılmıştır. Box Plot, verinin merkezi eğilim ve yayılım özelliklerini görsel olarak ortaya koyarken, potansiyel aykırı değerleri de tespit etmektedir.

Veri setinde tespit edilen aykırı değerler, analizin doğruluğunu ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkileyebileceğinden bu değerlerin dikkatle ele alınması gerekmektedir. Aykırı değerlerin etkisini azaltmak amacıyla IQR (Interquartile Range) yöntemi kullanılmaktadır. IQR⁸ yöntemi ile belirlenen aykırı değerler, verilerin merkezi eğilimi göz önünde bulundurularak ortalama değer ile değiştirilmekte ve bu sayede veri seti daha homojen bir yapıya kavuşturulmaktadır.

Bu ön işleme adımları, veri setinin analiz ve modelleme süreçlerine uygun hale getirilmesini sağlamakta ve sonuçların doğruluğunu artırmaktadır.

⁸ Genel bir ifade olarak, %25'inci çeyrek değerinden 1.5 kat az, %75'inci çeyrek değerinden 1.5 kat fazla olan değerler aykırı olarak sınıflandırılır.

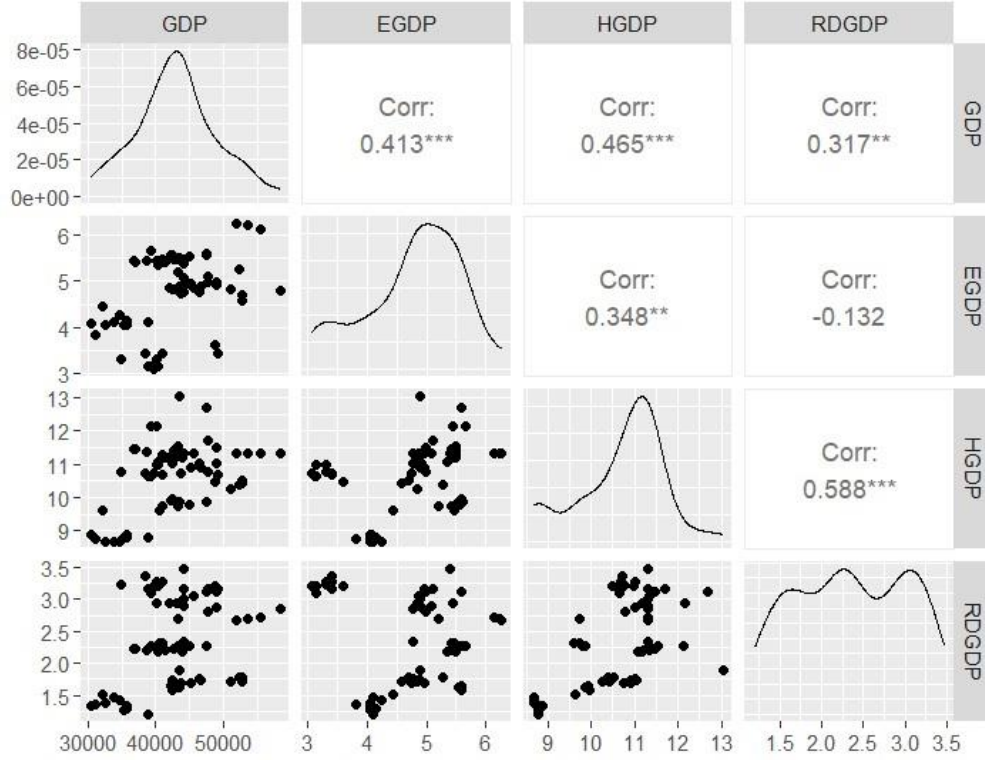
Şekil 2. Değişkenlere Ait Histogram, QQ Plot, Kutu Grafikleri

Şekil 2’de yer alan grafikler, verilerin normal dağılıma yakınlık derecesini anlamak açısından önemli bir rol oynamaktadır.

GDP değişkeninin histogramında verilerin büyük ölçüde 45.000 ile 50.000 arasında yoğunlaştığı ve dağılımın simetrik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Q-Q grafiği, verilerin büyük oranda doğrusal bir çizgi üzerinde yer aldığını ve bu nedenle GDP’nin normal dağılıma oldukça yakın bir yapı sergilediğini göstermektedir. Kutu grafiği ise medyanın kutunun ortasında yer aldığı ve uç değer bulunmadığı izlenimini vermektedir. EGDP değişkeninde histogramın daha dar bir aralıkta yoğunlaşan simetrik bir dağılım sunduğu görülmektedir. Q-Q grafiği, dönüşüm sonrası normal dağılıma yüksek uyum gösterdiğini, zira verilerin doğrusal bir çizgi boyunca sıralandığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, kutu grafiği de medyanın dengeli bir konumda yer aldığı ve veri dağılımının düzenli bir yapıda olduğunu göstermektedir. HGDP değişkeni, kare kök dönüşümü sonrası analiz edildiğinde, histogramda hafif sağa çarpık bir dağılım gözlemlenmektedir. Q-Q grafiğinde ise, verilerin normal dağılıma kıyasla küçük sapmalar içerdiği ve bu nedenle dönüşümün tam anlamıyla normal dağılım uyumu sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kutu grafiği aşırı uç değerlerin bulunmadığını ifade etmektedir. RDGDP değişkeninde histogram, simetrik ve ortalı bir dağılım sergilemekte; Q-Q grafiği ise verilerin normal dağılıma mükemmel bir

şekilde uyum sağladığını göstermektedir. Kutu grafiği de veri yayılımının düzenli olduğunu ve herhangi bir uç değerin bulunmadığını doğrulamaktadır.

Şekil 3, değişkenler arasındaki ikili ilişkileri incelemek için kullanılan bir çift değişkenli (pairwise) korelasyon matrisi ve dağılım grafikleri içermektedir.

Şekil 3. Pairwise Korelasyon Matrisi Ve Dağılım Grafikleri

Bu grafikte, her bir değişkenin kendi üzerindeki diyagonal hücrelerde, o değişkenin dağılımını gösteren yoğunluk grafikleri bulunmaktadır. Diyagonalın altındaki hücrelerde değişken çiftleri arasındaki saçılma (scatter) grafikleri yer almakta, diyagonalın üstünde ise Pearson korelasyon katsayıları verilmiştir.

GDP ile HGDP arasındaki orta düzeyde pozitif ilişki, genel ekonomik büyümenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisini gösterebilir. Ekonomik büyüme arttıkça, hükümetlerin sağlık sistemine ayırdığı payın artması beklenebilir. Ayrıca, daha yüksek GDP'ye sahip ülkeler genellikle daha gelişmiş sağlık altyapısına sahip olma eğilimindedir, bu da HGDP'nin artmasına yol açabilir. GDP ile EGDP arasındaki orta düzeyde pozitif ilişki, ülkelerin genel ekonomik performansının eğitim harcamalarını etkilediğini gösterebilir. Daha yüksek GDP, hükümetlerin eğitim yatırımlarına daha fazla bütçe ayırmasına olanak tanıyabilir. Bunun yanı sıra, ekonomik büyüme, eğitim altyapısının iyileştirilmesine ve eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik harcamaların artmasını teşvik edebilir. EGDP ile HGDP arasındaki zayıf pozitif ilişki, eğitim harcamalarının dolaylı olarak sağlık harcamalarını etkileyebileceğini gösterebilir. Daha iyi eğitim almış bir nüfus, daha bilinçli sağlık davranışları sergileyebilir ve dolayısıyla sağlık sisteminden daha fazla faydalanabilir. Ancak bu etkileşim dolaylı olduğu için ilişkinin gücü sınırlı kalmıştır.

HGDP ile RDGDP arasındaki güçlü pozitif ilişki, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının ülkelerin benzer politika önceliklerine sahip olduğunu göstermektedir. Yani, bilimsel araştırma ve teknoloji yatırımları yapan ülkeler, aynı zamanda sağlık hizmetlerine de önemli kaynaklar ayırmaktadır. Bu durum, sosyal refahı ve uzun vadeli kalkınmayı önceleyen ülkelerin her iki harcama alanında da yüksek oranlara sahip olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu iki alan, birbiriyle uyumlu şekilde kamu bütçesinden daha fazla pay alabilmektedir. GDP ile RDGDP arasındaki zayıf pozitif ilişki, kişi başına düşen geliri yüksek olan ülkelerin Ar-Ge harcamalarına daha fazla kaynak ayırma eğiliminde olduğunu, ancak bu eğilimin güçlü ve genel geçer bir kural olmadığını ortaya koymaktadır. Bazı yüksek gelirli ülkeler Ar-Ge'ye sınırlı bütçe ayırabilirken, bazı orta gelirli ülkelerin bu alana öncelik verdiği gözlemlenebilmektedir. Bu durum, sadece gelir düzeyinin değil, aynı zamanda ulusal kalkınma stratejilerinin de Ar-Ge harcamalarını şekillendirdiğini göstermektedir. EGDP ile RDGDP arasındaki çok zayıf negatif ilişki, eğitim ve Ar-Ge harcamalarının ülkelerin bütçe öncelikleri arasında tam olarak paralel seyretmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, bazı ülkelerde kamu kaynaklarının ya eğitime ya da Ar-Ge'ye ağırlık vermesiyle açıklanabilir. Özellikle kısa vadede eğitime yapılan harcamaların, bilimsel araştırma yatırımlarını sınırlayabileceği; ya da tersi yönde, Ar-Ge'ye öncelik verilmesinin eğitim bütçelerini daraltabileceği söylenebilir. Ayrıca, bu iki harcama türü arasında farklı zaman dilimlerinde getirisi olan yatırımlar söz konusu olduğundan, negatif korelasyon yapısal bir öncelik farklılığını yansıtır olabilir.

Bu çalışmada, veri ön işleme ve analiz adımları doğrultusunda, normal dağılımın kontrolü, aykırı değer tespiti ve aykırı değerlerin belirlenmesi durumunda ilgili gözlemlerin ortalama değer ile değiştirilmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir. K-means algoritmasının mesafeye dayalı bir yöntem olması nedeniyle, analiz öncesinde verilerin ölçeklendirilmesi gerekli görülmüştür. Bu bağlamda, kullanılacak değişkenler ölçeklendirilmiş ve algoritmaya uygun hale getirilmiştir.

Kümelere ayırma işlemine geçilmeden önce, analiz için başlangıçta küme sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Bu belirleme doğrultusunda, veri seti K-means algoritması kullanılarak kümelere ayrılmış ve elde edilen sonuçlara göre kümelerin eleman sayıları sırasıyla 50, 10 ve 10 olarak tespit edilmiştir.

Kümeleme sonucunda her bir küme için analiz edilen değişkenlerin ortalama değerleri hesaplanmış ve bu değerler aşağıdaki gibi raporlanmıştır:

Tablo 2. Küme bazlı değişkenlerin ortalama değerleri

Küme	GDP	EGDP	HGDP	RDGDP
1	0.3675578	0.5361736	0.36389660	0.03521858
2	-1.5246833	-0.8325373	-1.86556437	-1.49563182
3	-0.3131055	-1.8483305	0.04608136	1.31953891

Kümeleme analizi sonucunda, üç farklı küme belirlenmiştir. **Küme 1**, ortalamanın üzerinde GDP, EGDP ve HGDP değerlerine sahip dengeli bir grubu temsil etmektedir. **Küme 2**, tüm ekonomik göstergelerin ortalamanın altında olduğu, dezavantajlı bir küme olarak öne çıkmaktadır. **Küme 3** ise düşük GDP ve EGDP değerleriyle birlikte yüksek RDGDP seviyesiyle diğerlerinden farklılaşan karma bir profil sergilemektedir. Bu bulgular, ekonomik

politikaların küme özelliklerine göre tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır; özellikle, Küme 2 için destekleyici politikalar önem arz etmektedir.

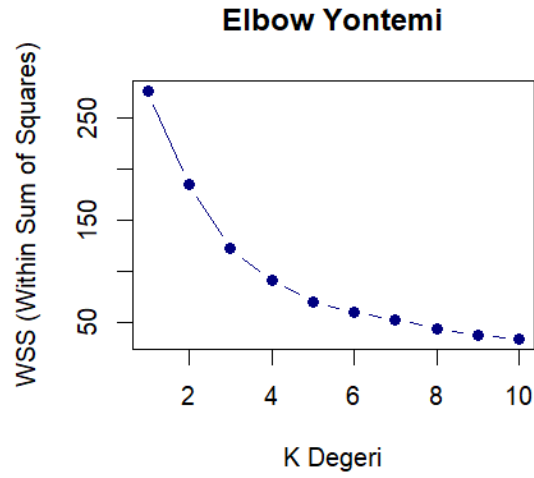
Kümeleme analizinin performansını ve kümelerin homojenliğini değerlendirmek için önemli metrikler Tablo 3’de yer almıştır. Bu tablo, bir kümeleme analizinin sonuçlarını göstermekte ve küme içi hata kareleri toplamını (**Within_SS**) ve toplam açıklanan varyansı (**Between_SS / Total_SS**) sunmaktadır.

Tablo 3. Kümeler Arası ve Kümeler İçi Toplam Kareler (SS) Dağılımı

Cluster	Within_SS
1	99.198.818
2	3.024.117
3	6.038.076
Total (Between_SS / Total_SS)	60.8%

Küme 1’in **Within_SS** değeri oldukça yüksektir (**99.198.818**). Bu, Küme 1’in içindeki gözlemlerin dağılımının daha geniş olduğunu ve bu kümenin diğerlerine göre daha heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Küme 2’nin **Within_SS** değeri (**3.024.117**) oldukça düşüktür, bu da Küme 2’nin içindeki gözlemlerin birbirine daha yakın ve homojen bir yapıda olduğunu ifade eder. Küme 3 için ise **Within_SS** değeri (**6.038.076**) orta seviyededir, bu da gözlemlerin Küme 2’den daha heterojen, ancak Küme 1 kadar dağınık olmadığını göstermektedir. Tablodaki **60.8%**, toplam verinin %60.8’inin kümeler arasındaki farklılıklarla açıklanabildiğini göstermektedir. Bu, kümeleme modelinin açıklayıcı gücünün orta düzeyde olduğunu ifade eder. Ancak geriye kalan %39.2’lik varyans, kümeler içindeki farklılıklarla açıklanmaktadır, bu da modelin daha iyi iyileştirilebileceğini düşündürmektedir.

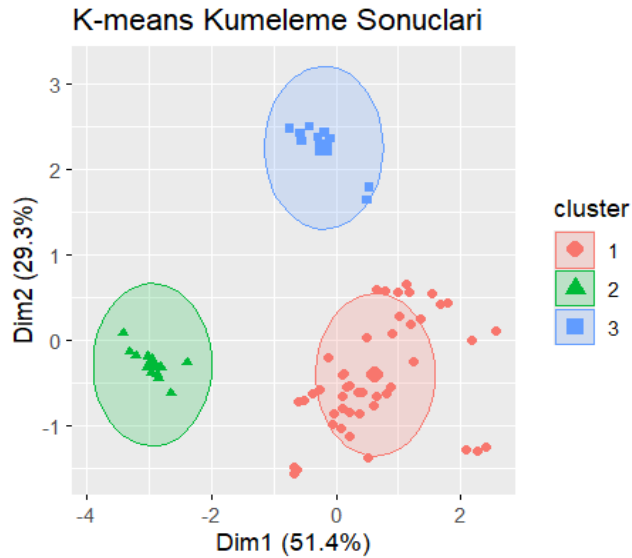
Bu çalışmada, verilerin kümelere ayrılmasının ardından, en uygun küme sayısının (k) belirlenmesi için Dirsek Yöntemi (Elbow Method) uygulanmıştır. Dirsek Yöntemi, her bir verinin ait olduğu küme merkezlerine olan uzaklıklarının karelerinin toplamını kullanarak k değeri belirler. Grafikte, WCSS değerindeki değişimin azaldığı nokta, yani "dirsek" noktası, verilerin en iyi şekilde modellenmesini sağlayacak k küme sayısını ifade eder. Bu bağlamda, dirsek noktasının belirlenmesi, daha fazla küme eklemenin verilerdeki varyansı anlamlı bir şekilde azaltmadığı bir durumu işaret eder.

Şekil 4. Elbow (Dirsek) Yöntemi

Dirsek Yöntemi ile küme sayısının 3 olduğu doğrulandıktan sonra, bu kümeleme sonuçlarını görselleştirme işlemi yapılmıştır. Kümeleme sonuçlarının görselleştirilmesi, elde edilen kümelerin daha iyi anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlayan önemli bir adımdır. Bu görselleştirme, kümeler arasındaki farklılıkları görsel olarak netleştirirken, aynı zamanda her bir gözlemin hangi kümeye ait olduğunu da gösterecektir.

Görselleştirme işlemi, genellikle her bir küme için farklı renkler veya semboller kullanarak, kümeler arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koymayı hedefler. Bu şekilde, kümelerin ne derece birbirinden ayrıldığını ve verinin genel yapısını daha kolay bir şekilde analiz etmek mümkün olur.

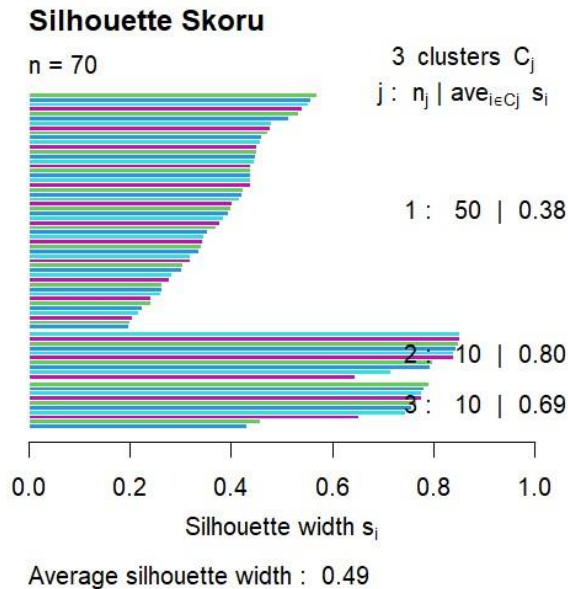
Şekil 5. Kümeleme Sonucunun Görselleştirilmesi

Grafikte, veriler K-Means algoritması kullanılarak üç farklı kümeye ayrılmış ve kümeler, Euclidean mesafelerine dayalı elipsler ve farklı renklerle görselleştirilmiştir. Bu kümeleme görselleştirmesi, yüksek boyutlu verilerin iki boyutlu bir düzleme indirgenmesi amacıyla Principal Component Analysis (PCA) yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. PCA, çok değişkenli veri setlerindeki değişkenler arasındaki korelasyonları analiz ederek, verideki toplam varyansın en büyük kısmını açıklayan yeni, doğrusal ve birbirinden bağımsız bileşenler üretir. Boyut indirgeme yöntemi sonucunda elde edilen Dim1 ve Dim2, toplam varyansın sırasıyla %51.4 ve %29.3'ünü açıklayan boyutlar olarak belirlenmiştir. Bu durum, iki boyutlu görselleştirmenin, verinin toplam varyansının %80.7'sini temsil ederek genel veri yapısını anlamada yeterli olduğunu göstermektedir.

Grafikteki üç küme, birbirinden net bir şekilde ayrılmış olup, kümeler arasında herhangi bir örtüşme gözlemlenmemiştir. Bu durum, kümeler arasındaki farklılıkların belirgin olduğunu ve K-Means algoritmasının veriyi başarılı bir şekilde ayrıştırdığını ortaya koymaktadır. Kümelerin homojenlik ve yoğunluk durumları, her bir kümedeki noktaların bir arada toplanma derecesine göre değişiklik göstermektedir. Özellikle, bazı kümelerin daha sıkı bir yapıya sahip olduğu, diğerlerinin ise daha heterojen bir dağılım sergilediği gözlemlenmiştir.

Kümeleme görselleştirmesi, K-Means algoritmasının başarısını değerlendirmek ve kümeler arasındaki ilişkileri anlamak açısından etkili bir yöntemdir. Bu tür görselleştirmeler, farklı grupların birbirine olan uzaklıklarını ve grup içi yoğunlukları açık bir şekilde ortaya koyarak analiz sürecine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda analiz sonuçları, G7 ülkeleri arasında ekonomik göstergelere dayalı benzerlik ve farklılıkların belirgin bir şekilde ortaya konmasına olanak tanımaktadır.

Kümeleme başarısını değerlendirmek için Silhouette analizi kullanılır. Mevcut çalışmanın Silhouette skoru ve analizi aşağıdaki gibidir:

Şekil 6. Silhouette Skoru ve Analizi

Silhouette analizi sonuçları, çalışmanın kümeleme başarısını değerlendirmek için önemli bilgiler sunmaktadır. Küme 1, 0.38 ortalama Silhouette skoru ile kümeler arasında en zayıf ayrışmayı göstermektedir. Bu durum, küme 1 içerisinde yer alan gözlemler arasında daha yüksek düzeyde çeşitlilik olduğu ve özellikle çok sayıda ülke ve yılı kapsaması nedeniyle, bu kümeye ait homojenliğin diğer kümelerle kıyasla daha düşük olabileceği anlamına gelmektedir. Buna karşın, Küme 2 0.80 ortalama Silhouette skoru ile en iyi ayrışma başarısını sergilemiş, diğer kümelerden belirgin bir şekilde ayrıldığı gözlemlenmiştir. Küme 3 ise 0.69 ortalama skor ile orta düzeyde bir ayrışma performansı göstermiştir.

Genel olarak, tüm kümeler için ortalama Silhouette skoru 0.49 olarak hesaplanmıştır. İdeal Silhouette skoru literatürde genellikle 0.50 olarak kabul edilmektedir. Mevcut çalışmanın skoru bu değere oldukça yakın olup, kümeler arasında iyi bir ayrışma sağlandığını göstermektedir. Grafiksel analiz de bu durumu desteklemekte, kümeler arasındaki genel ayrımın tatmin edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Dunn indeksi, bir kümeleme algoritmasının başarısını değerlendiren bir ölçüttür. Bu indeks, kümeler arasındaki ayrımı ve kümeler içindeki benzerliği değerlendiren bir kriter olarak kullanılır. Başka bir deyişle, Dunn indeksi, kümeler arasındaki mesafeyi, kümeler içindeki dağılıma ile karşılaştırarak kümelerin ne kadar iyi ayrıldığını ölçer. Analiz sonucunda Dunn İndeksi 0.46 olarak bulunmuştur. Bu da kümelerin birbirinden kısmi olarak ayrıldığını gösterir. Silhouette analizi ve Dunn indeksi birlikte ele alındığında, kümeleme yapısının belirli ölçüde ayrışma sağladığı, ancak özellikle bazı kümelerde içsel çeşitliliğin yüksek olduğu ve kümeler arası sınırların her zaman net olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlar, K-Means algoritmasının mevcut veri seti üzerinde genel olarak başarılı bir performans sergilediğini ve kümeler arasındaki ilişkileri anlamak açısından etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Son olarak da Tablo 4'te çalışmaya konu olan ülkelerin hangi kümede yer aldığı bilgisi sunulmuştur.

Tablo 4. Kümeleme Sonuçları

Küme	Ülkeler
Küme 1	Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya, Kanada
Küme 2	İtalya
Küme 3	Japonya

Kümeleme sonuçları, ülkelerin ekonomik performanslarına göre üç farklı gruba ayrıldığını gösteriyor. Birinci kümede 50 veri, ikinci kümede 10 veri ve üçüncü kümede ise 10 veri yer almaktadır. Küme 1, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya ve Kanada'nın 2011–2020 dönemine ait verilerini içermektedir (5 ülke × 10 yıl). Küme 2'de İtalya'nın ve Küme 3'te Japonya'nın 2011-2020 dönemine ait verileri yer almaktadır. Böylece kümeleme sonucu ortaya çıkan sonuçlar yalnızca ülkelere göre değil, belirli ülke-yıl gözlemlerine göre oluşmuştur. Bu, benzer ekonomik yapı veya büyüme karakteristiklerine sahip ülkelerin aynı grupta olduğunu ifade eder.

Birinci grupta yer alan ülkeler nispeten benzer ekonomik büyüme dinamikleri sergiliyor olabilir (Birleşik Krallık, ABD, Almanya gibi). İkinci grupta, ekonomik durgunluk veya farklı

yapısal problemler sergileyen ülkeleri (İtalya) temsil edebilir. Üçüncü grup (Japonya), kendi içinde farklı bir ekonomik yapı ya da dinamiklere sahiptir.

5. Sonuç

Bu çalışma, G7 ülkelerinin 2011-2020 yılları arasındaki ekonomik büyüklükleri ve sosyal harcamaları (eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamaları) arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu ülkeleri belirli kümelerle ayırmayı amaçlamıştır. Makine öğrenmesi yöntemlerinden biri olan K-Means algoritması kullanılarak gerçekleştirilen analiz, ülkeler arasında belirgin ekonomik ve sosyal harcama farklılıklarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Çalışma sürecinde veri hazırlama, aykırı değer analizi ve normalizasyon işlemleri dikkatle uygulanmış ve analiz sonuçlarının doğruluğu artırılmıştır.

Elbow yöntemiyle belirlenen en uygun küme sayısına göre G7 ülkeleri, ekonomik büyüklük ve sosyal harcama göstergeleri dikkate alınarak üç kümeye ayrılmıştır. Birinci kümede, ekonomik büyüklükleri ve sosyal harcama oranları dengeli olan ülkeler yer almıştır. İkinci küme, ekonomik durgunluk ve düşük sosyal harcama oranlarıyla dikkat çekerken, üçüncü küme yüksek Ar-Ge harcama oranlarıyla diğerlerinden farklılaşmıştır. Bu sonuçlar, G7 ülkelerinin toplumsal refah göstergelerinin ekonomik büyümeden bağımsız olarak çeşitlilik gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Kümeleme performansı, Silhouette skoru ve Dunn indeksi gibi metriklerle değerlendirilmiş ve modelin genel olarak orta düzeyde bir başarı sağladığı tespit edilmiştir. Özellikle Küme 1'in iç heterojenliği, bu kümede yer alan ülkelerin sosyal harcamalar açısından birbirinden farklı dinamiklere sahip olduğunu göstermiştir. Buna karşın Küme 2'nin homojenliği, bu ülkelerin ortak ekonomik zorluklar ve düşük sosyal harcama profilleri sergilediğini ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, kümeler arasındaki farklara dayalı daha hedefe yönelik çıkarımlar yapılması mümkündür. Örneğin, üçüncü kümede yer alan Japonya'nın yüksek Ar-Ge harcamaları, ülkenin teknoloji ve yenilik odaklı büyüme stratejisini yansıtırken; bu durumun sağlık ve eğitim gibi diğer sosyal göstergelerle olan dengesizliği, kaynak tahsisinde daha bütüncül bir yaklaşım ihtiyacına işaret etmektedir. Öte yandan, ikinci kümede yer alan İtalya'nın düşük sosyal harcama oranları ve zayıf ekonomik göstergeleri, özellikle kamu politikalarında sağlık ve eğitim yatırımlarının artırılması gerektiğini göstermektedir. Bu küme için mali genişleme politikaları, sosyal harcamaları teşvik edecek yapısal reformlar ve AB fonlarının daha etkin kullanımı gibi somut öneriler geliştirilebilir. Birinci kümede yer alan ülkeler ise sosyal harcamalar ve ekonomik büyüklük arasında daha dengeli bir yapıya sahiptir; bu ülkelerin deneyimleri, diğer kümeler için örnek politikaların oluşturulmasında referans olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, G7 ülkelerinin sosyal harcamalar ve ekonomik büyüklükleri arasındaki farklılıkları kümeleme yöntemiyle analiz ederek literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, G7 ülkelerinin ekonomik ve sosyal politikalarının geliştirilmesine yönelik değerli bilgiler sunmaktadır. Bu tür analizlerin gelecekte daha geniş veri setleri ve farklı yöntemlerle desteklenmesi, hem akademik camiaya hem de politika yapım süreçlerine önemli katkılar sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Afşar, M., & Özarslan Doğan, B. (2022, 12 31). Yenilenebilir Enerji Üretiminde Kamu Politikalarının Önemi: G7 Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 172-190.
- Aktaş, N. (2022, 08 31). G7 Ülkelerinin İnovasyon Göstergelerinin Değerlendirilmesi. *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, 87-104.
- Aslanyürek, M., & Mesut, A. (2021). Kümeleme Performansını Ölçmek için Yeni Bir Yöntem ve Metin Kümeleme için Değerlendirmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 53-65.
- Aydın, F. F. (2019). G7 Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-107.
- Bozduman, E. T., Özçalık, M., & Erkan, B. (2023). G7 Ülkelerinde Sağlık Sektörü Yoğunlaşmasının İşsizlik Üzerine Etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 321-336.
- Cebeci, Z., Yıldız, F., & Kayaalp, G. T. (2015). K-Ortalamlar Kümelemesinde Optimum K Değeri Seçilmesi. 2. *Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi* (s. 231-242). Erzurum: Orka Ofset Matbaacılık.
- Çelik, S., & Cömertler, N. (2021). Investigation of Happiness of Countries with K-Means Clustering. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 15-38.
- Çolak, B., Durdağ, Z., & Erdoğan, P. (2016). K-Means Algoritması İle Otomatik Kümeleme. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 315-323.
- Doğan, N. D. (2024). İnsan Kaynakları Yönetiminde Veri Analitiği Uygulamaları: Zincir Marketlerde Kümeleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi.
- Dyvik, E. H. (2024, 10 28). G7 ülkelerinin 2000-2024 yılları arasındaki gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyüme oranları. statista: <https://www.statista.com/statistics/1370599/g7-country-gdp-growth/> adresinden alındı
- Ganioğlu, B., Aktepe, A., Ersöz, S., & Tebrizcik, S. (2024). Denetimsiz Öğrenme İle E-Ticaret Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletmede Müşteri Segment Analizi Ve Uygulaması. *International Journal of Engineering Research and Development*, 880 - 894.
- Gökçe, Ş., Ünal, Y., Vural, H., & Orbay, M. (2024). Teknoloji Kullanımı ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişkinin Bazı Kümeleme Algoritmaları Kullanılarak İncelenmesi. *Osmaniye Korkut Ata University Journal of the Institute of Science and Technology*, 1487 - 1512.
- İspir, T., & Türkmen, S. (2019). G7 Ülkelerinde Sağlık Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 107-114.
- Karacan, R., & İşleyen, A. (2022). Study on Economic Growth and Social Welfare Metrics of Better Life Index (The Case of G7 Countries). *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 10.7827/TurkishStudies.58045.

Küçükkefe, B. (2020). Clustering Macroeconomic Impact of Covid-19 in OECD Countries and China. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 280-291.

Lloyd, S. P. (1982). Least squares quantization in PCM. *IEEE Transactions on Information Theory*, 28(2), 129–137.

Mauro, R., Luca, M. D., & Dell'Acqua, G. (2013). Using a K-Means Clustering Algorithm to Examine Patterns of Vehicle Crashes in Before-After Analysis. *Modern Applied Science*, 11-19 10.5539/mas.v7n10p11.

Özcan, M. (2022). Classification of the NATO Countries with Respect to Defence Spending Patterns: An Unsupervised Clustering Approach. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 261-280.

Erdoğan, P., Çolak, B., & Durdağ, Z. (2016). K-Means Algoritması İle Otomatik Kümeleme. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 315-323.

Pala, O., & Aksaraylı, M. (2020). Kümeleme İçin Değiştirilmiş Dunn İndeksi İle Bir Parçacık Sürü Optimizasyon Yaklaşımı. *Journal of Yasar University*, 236-245.

Qahtani, h. a., & Sankar, J. p. (2024). The cluster analysis in the aluminium industry with K-means method: an application for Bahrain. *Cogent Business & Management*, 1-19.

Sayed, S. S. (2024). G7 Ülkelerinin Ticari İlişkileri: Abd Ve Japonya. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 22-39
<https://doi.org/10.62101/iticudisticaretdergisi.1422763>.

Suluk, S. (2021, EYLÜL). Sürdürülebilir Kalkınma: G7 Ülkelerinin Ekonomik Büyüme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Çevre Kirliliği Açısından İncelenmesi (1991-2014). 92. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Topaloğlu, F. (2024). Saldırı Tespit Sistemlerinde K-Means Algoritması ve Silhouette Metriği ile Optimum Küme Sayısının Belirlenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 71-79.

Turan, A., Berber, D., & Zeren, F. (2023). Ar-Ge Harcamalarının İhracata Etkisi: G7 Ülkeleri Örneği. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 43-63.

Yanu Fa'rifah, R., & Pramesti, D. (2022). Cluster Analysis of Inclusive Economic Development Using K-Means Algorithm. *Jurnal Varian*,
<https://doi.org/10.30812/varian.v5i2.1894>.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Nazilli Yerel Basınına Yansımaları

Fatma TEKİN¹

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 25.12.2024

Kabul Tarihi: 20.06.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 25.12.2024

Acceptance Date: 20.06.2025

Özet

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti (DP), 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimle yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarını sona erdirmiştir. Türkiye’nin siyasi tarihinde derin izler bırakan DP iktidar dönemi ise, on yılın sonunda 27 Mayıs 1960 sabahı gerçekleşen askeri darbe ile son bulmuştur. Darbenin ardından Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetimi ve çalışmaları, 27 Mayıs 1960’tan 25 Ekim 1961 tarihine kadar sürmüştür. Gerçekleşen bu askeri darbe, Türkiye’nin ulusal ve yerel basınında geniş ölçüde yer bulmuştur. Bu makale, 27 Mayıs Askeri Darbesinin Nazilli yerel basınına yansımalarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Nazilli yerel basınında darbe, bayram sevinci içerisinde coşkuyla kutlanmış ve Türk milletince onaylandığı algısıyla 27 Mayıs, “inkılâp, büyük devrim ve nazik ihtilal” olarak nitelendirmiştir. Çalışma kapsamında, 27 Mayıs Askeri Darbesi ve sonrası MBK yönetiminin uygulamaları, 27 Mayıs sonrasında Nazilli halkının darbeye karşı tutumu, DP’lilerin Yassıada’da yargılanma sürecine dair halkın tepkisi, gazetelere yansıyan haberler doğrultusunda anlatılmak istenmiştir. Bu çerçevede Nazilli’de yayınlanan; “Hür Menderes/İnkılâp, Kervan ve Madran” adlı yerel gazeteler özelinde yaşanan tarihsel süreç incelenerek genel çerçeve oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, 1960 Askeri Darbesi, Milli Birlik Komitesi, Nazilli Basını

Reflections of The Military Coup of May 27, 1960 in the Nazilli Local Press

Abstract

Democrat Party (DP), founded on January 7, 1946, ended the twenty-seven-year rule of the Republican People's Party (CHP) with the general elections held on May 14, 1950. The DP's rule, which left deep marks on Turkey's political history, ended with the military coup that took place on the morning of May 27, 1960 at the end of the decade. Following the coup, the National Unity Committee (MBK) administration and activities continued from May 27, 1960 to October 25, 1961. This military coup was widely covered in Turkey's national and local press. This article examines in detail the reflections of the May 27 Military Coup in the Nazilli local press. The coup was celebrated enthusiastically in the Nazilli local press with the joy of the holiday and May 27 was described as a “reform, a great revolution and a gentle coup” with the perception that it was approved by the Turkish nation. Within the scope of the study, the practices of the MBK administration after the May 27 Military Coup, the attitude of the people of Nazilli against the coup after May 27, the public's reaction to the trial process of DP members in Yassıada were aimed to be explained in line with the news reflected in the newspapers. In this context, the historical process experienced in the local newspapers published in Nazilli; “Hür Menderes/İnkılâp, Kervan and Madran” were examined and a general framework was created.

KeyWords: Democrat Party, The Military Coup of 1960, National Unity Committee, Nazilli Press

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-0358-4967, fatmacelikk50@gmail.com

1. Giriş

DP iktidarına son veren “27 Mayıs Askeri Darbesi” emir komuta zincirinin dışında otuz sekiz genç subay tarafından gerçekleştirilmiştir (Kaynar, 2017: 84; 86-87). Milli Birlik Komitesi’nin (MBK) aldığı karar kapsamında; “*Tarafsız şahsiyetlerden bir kabine*” kurulmuştur. Yeni kabinede üç asker, on dört sivil yer almıştır (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960:1). 30 Mayıs 1960’da oluşturulan yeni kabine ile MBK Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı olan Orgeneral Cemal Gürsel, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Başkumandanlığı görevini üstlenmiştir (Hür Menderes, 31 Mayıs 1960: 1). MBK Başkanı ve TSK Başkumandanı Org. Cemal Gürsel, İstanbul, Ankara ve İzmir radyoları aracılığıyla iktidar değişikliğinin sebeplerini tüm Türkiye’ye duyurmuştur. Bu sebepler, DP iktidarının ülkeyi maddi ve manevi açıdan kötüye sürüklemesi, memleketi kanlı kardeş kavgasına götürmesi olarak sıralanmıştır. Söz konusu durumu, hükümet ileri gelenleriyle görüşerek ikaz ettiğini ancak bu uyarıların dikkate alınmaması sonucu devletin idaresine el koyulduğunu açıklamıştır (Hür Menderes, 31 Mayıs 1960: 2).

MBK’nın iktidarı ele almasıyla kurulan askeri yönetim; hür, demokratik ve eşit seçimlere kadar devam edecek olan yeni rejimin Geçici Anayasasını açıklamıştır. 27 Mayıs sembolü olarak nitelendirilen Geçici Anayasa, 4 bölümden ve 27 maddeden oluşup MBK’nce oy birliği ile kabul edilmiştir (Kervan, 16 Haziran 1960: 1). 1960 Geçici Anayasası olarak nitelendirilen 1924 tarih ve 491 sayılı *Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun*”, 12 Haziran 1960’ta kabul edilmiştir (T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10525, 14.06.1960: 1) Yeni anayasanın incelenmesi ve ilan edilmesi için bir “*Kurucu Meclis*” oluşturulması öngörülmüştür (Lewis, 2003: 16). Yeni Anayasa ve seçim yasasını hazırlamakla görevli olan Kurucu Meclis, ilk toplantısını 6 Ocak 1961 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren yasama yetkisini MBK ile paylaşmaya başlamıştır. Böylece sivil yönetime geçiş sürecinde ilk önemli adım atılmıştır (Ahmad, 2015: 177). Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi’nden oluşmuştur. Temsilciler Meclisi ise, DP dışındaki partiler ve meslek ya da benzeri sivil kuruluşların temsilcilerinden oluşmuştur (Akşin, 2009: 242). 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan referandum ile yeni anayasa, seçmenlerin %61,7’sinin evet oyuyla kabul edilmiştir. Referandumda %38,3’lük bir kesim “*hayır*” demiş ve 12,75 milyonluk toplam seçmenin 2,5 milyonu çekimser oy kullanmıştır (Lewis, 2003: 16-17). 15 Ekim 1961 günü yapılan genel seçimde ise, çok partili siyasal hayat yeniden başlamıştır (Tokgöz, 2010: 41-42).

Bu makalede, Aydın iline bağlı Nazilli ilçesinde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve sonrasında meydana gelen siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin yerel basına yansımaları incelenmiştir. Nazilli özelinde yapılan bu çalışma ile literatüre özgün bir katkı sunulması hedeflenmiştir. Bu çalışma, Nazilli halkının Türkiye Cumhuriyeti’nin (TC) ilk askeri darbesine karşı gösterdiği tutumu ve yerel basının dönemin iktidarına yönelik yaklaşımını ortaya koyması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Analiz kapsamında, 27 Mayıs 1960 Darbesinden 25 Ekim 1961 tarihine kadar geçen süreçteki siyasi atmosfer ve Nazilli halkının askeri yönetime karşı tutumu ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca askeri yönetimin, 1960 Darbesini meşrulaştırmak amacıyla kitle iletişim araçlarını nasıl sistematik ve etkili bir şekilde kullandığı ele alınmıştır. Bu kitle iletişim araçları arasında radyo, sinema, broşürler, gazeteler, kitaplar, altın, para, marş ve şarkılar gibi çeşitli materyaller yer almaktadır. Söz konusu çeşitli materyallerin kullanımı ve propaganda girişimleri, Türkiye genelinde olduğu gibi Nazilli’de de karşılık bulmuştur. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında Nazilli basınında baskın olan temel görüş, DP iktidarının politikalarının yanlışlığı ve usulsüzlüğünün yanı sıra darbenin gerekçelerinin mantıklı bir şekilde kamuoyuna

yansıtılması oluşturmuştur. Darbeyi meşrulaştırmaya yönelik söylemler ve kullanılan materyaller ile darbe, halk nezdinde olumlu karşılık bulmuş ve propaganda yöntemlerinin etkili kullanımı ile başarılı olmuştur.

2. Nazilli Basınında 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

DP'nin 1950 yılında başlayan ve on yıl süren iktidarı, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile sona ermiştir (Turan, 1999: 223). Bu askeri darbe, yurt genelinde büyük ölçüde olumlu bir şekilde karşılanmış, yurt dışında ise olumsuz bir tepki doğurmamıştır. Şerafettin Turan'a göre bu durumun başlıca nedenleri; darbenin kansız bir şekilde gerçekleşmesi, giderek bir kardeş kavgasına dönüşmekte olan gruplaşmaların ve çatışmaların önlenmesi, demokrasinin önünün açılması ve iktidarın, yapılacak seçimleri kazanacak olanlara bırakılacağına vurgulanmasıdır. Ayrıca, Türkiye'nin imzalamış olduğu anlaşmalarla, özellikle NATO ve CENTO ittifaklarına bağlı kalacağına açıklanmasıdır (Turan, 2002: 17).

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin yerel basındaki yansımalarının bir örneği olarak Nazilli ilçesi ele alınmıştır. Darbenin ilçede nasıl karşılandığının yanı sıra, meydana gelen değişim ve gelişmeler de dönemin yerel gazeteleri üzerinden incelenmiştir. Hür Menderes Gazetesi, darbeden sonra ilk manşetinde büyük puntolarla *“Şanlı Ordumuz Hürriyet ve Haklarımızı iade etti”* başlığını kullanmıştır. Manşetin altında ise, Mustafa Kemal Atatürk'ün *“Nutuk”* adlı eserinin sonunda yer alan *“Türk Gençliğine Hitabesi”* ne yer verilmiştir. Hava, Kara, Deniz kuvvetleri el ele vererek ve hiçbir kimsenin burnu kanamadan 27 Mayıs 1960 günü saat 01.00'de DP iktidarını düşürdüğünü, seçimlere kadar geçici bir hükümet kurulduğunu açıklamıştır. Org. Cemal Gürsel idaresinde bulunan MBK, çalışmalarına hemen başladığını, Ankara'da ve İstanbul'da birçok değişiklikler yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca, yeni bir ihtilal için geç kalındığı ve bunun bütün vatandaşlar tarafından idrak edildiği ifade edilmiştir. Bu ihtilal sayesinde Türk milletinin eski refahına, saadetine, huzur ve selametine tekrar döneceğine olan inanç dile getirilmiştir (Hür Menderes, 28 Mayıs 1960: 1). 30 Mayıs 1960 tarihli Hür Menderes Gazetesi'nde, *“Sayın vatandaşlar! Bütün yurttaki olduğu gibi biz de bu mutlu günü tesit etmek maksadıyla evlerimizi ve dükkânlarımızı Al bayrağımızla ve ışıklarla donatalım, çünkü bu her Türk'ün en büyük bayramıdır. 27-5-1960”* şeklinde bir manşet yer almıştır. Manşetin devamında, tarihin yeni bir döneme girdiği, DP iktidarının sona erdiği ve yerine henüz hangi siyasi teşekkülün geçeceği belli olmadığı için geçici bir hükümet kurulduğu dile getirilmiştir. Bütün yurttaki bu haberin sevinçle karşılandığını, diktatörlük döneminin sona erdiği, yerine demokrasinin alacağı vurgulanmıştır. Ayrıca yeni bir anayasa hazırlığı içinde olduğu konusunda; *“MBK tarafından yayınlanmış olan 13 numaralı tebliğde ifade olunduğuna göre; Komite, yeni bir anayasa hazırlamak için faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Faaliyetin tahakkuku için de bir ayrı komite kurulmuş bulunmaktadır. Komitenin başına İstanbul üniversitesi rektörü Sayın Sıddık Sami Onar getirilmiş bulunmaktadır. Bu arada komite derhal çalışmalara başlamıştır. Çalışmalar çok kısa bir zaman içerisinde nihayete erecektir. Komite, Sıddık Sami Onar'dan başka İstanbul ve Ankara üniversiteleri anayasa profesörleri bulunmaktadır.”* Bu doğrultuda haberin devamında *“13 numaralı tebliğde ifade olunduğuna göre, yeni anayasanın tanzim edilmesine kadar memleketimizdeki bütün siyasi faaliyetler tamamen men edilmiş bulunmaktadır. Yeni anayasa hazırlandıktan sonra siyasi faaliyetlere tekrar müsaade olunacaktır”* şeklinde açıklık getirilmiştir (Hür Menderes, 30 Mayıs 1960: 1-2).

Hür Menderes Gazetesi, mahalli bir yayın organı olarak bölgeyle özdeşleşen bir isim arayışıyla, bölgenin yaşam kaynağı olan Menderes Nehri'nin adını benimsemiştir. Aynı zamanda bu isim, Başbakan Adnan Menderes'in soyadını taşıması nedeniyle de tercih

edilmiştir. Ancak gazete, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ismini “İnkılâp” olarak değiştirmiştir. Bu karar, Adnan Menderes’in demokratik değerlerle çelişen uygulamaları ve artan toplumsal hoşnutsuzlukla ilişkilendirilerek okuyuculara açıklanmıştır (İnkılâp, 11 Haziran 1960: 1). Kervan Gazetesi, Hür Menderes Gazetesi’nin bu isim değişikliğine gitmesi ile ilgili olarak hem Hür hem de Menderes isminin birleştirilmesinin kolay anlaşılır olmadığını ve Menderes isminin güneyde akan Büyük Menderes ırmağına atfen konulmuş olmasını alaycı bir dille eleştirmiştir (Kervan, 23 Haziran 1960: 4). Benzer bir isim değişikliği ise, Nazilli’nin yerel spor kulüplerinden biri olan “Menderes Spor” da yaşanmıştır. Kulüp, isim değişikliği ile ilgili olarak, “23 seneden beri Menderes Spor ismini taşıyan ve sabık ve sakıt Başbakan Adnan Menderes’in soyadı ile aynı olduğundan kulübümüz 14 Temmuz 1960 Perşembe günü saat 21:00’de yapılan olağanüstü kongrede, ekseriyetle ilk kuruluş ismi olan Nazilli Gençler Birliği adının alınmasına karar verildi” açıklamasını yapmıştır. İsim değişikliği için de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’ne müracaatta bulunmuştur (Madran, 16 Temmuz 1960: 1).

Darbe sonrası DP yanlısı Madran Gazetesi, darbenin meşruluğuna atıfta bulunan yazılarıyla değişen siyasi havaya uyum sağlamıştır. 30 Mayıs 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel tarafından geçici bir hükümetin kurulduğunu ve 30 Mayıs 1960’ta oluşturulan yeni Kabinenin ilk toplantısının saat 9.00’da Başbakanlık’ta yapılacağını açıklanmıştır (Madran, 30 Mayıs 1960: 1). TSK’nın, milletçe özlem duyulan demokrasi rejimini kurmak ve Türk bütünlüğünü felaketten kurtarmak idealiyle giriştiği milli inkılâp harekâtının sevinçle karşılandığı, Nazilli’nin cadde ve sokaklarının bayraklarla donatıldığından bahsetmiştir. Bu hareketin Türk milleti tarafından onay gördüğü, üstelik bu harekete karşı gelmenin intihar olacağı belirtilmiştir (Madran, 31 Mayıs 1960: 1). 2 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, “Şanlı Ordumuz Memleket İdaresine el koydu” alt başlıklı haberin devamında DP idaresini; “Son aylar içinde hükmetmek hakkını kaybetmiş olan Hürriyet ve Demokrasi rejiminden uzaklaşan fiilen meşruluğunu kaybetmiş bulunan, bir çıkmaz giren idareye, Milletimizin göz bebeği ordumuz el koymuş bulunmaktadır...” şeklinde değerlendirmiştir (Madran, 2 Haziran 1960: 1). Madran Gazetesi’nin 3 Haziran 1960 tarihli sayısında, “Yaşasın Cumhuriyetin Bekçisi Kahraman Ordu, YAŞASIN TÜRK MİLLETİ” başlığına yer verilmiştir. 1950 Mayıs’ında hürriyet ve demokrasinin ilk zaferini kazandığı, 1960 yılının yine mayıs ayında ikinci defa Türkiye’de demokrasinin samimiyetle uygulanmasını isteyenlerin zafer kazandıkları ve haklı çıktıkları dile getirilmiştir (Madran, 3 Haziran 1960: 1). Sonuç olarak Madran Gazetesi, darbeyi gerçekleştiren ordudan övgü ile bahsetmiş; onu, “Türk Milletinin kurtarıcısı” olarak nitelendirmiştir.

Kervan Gazetesi ise, 10 Nisan 1960 tarihinde kapanmış olup 11 Haziran 1960 tarihinde darbeden hemen sonra tekrar yayın hayatına başlamıştır (Kervan, 23 Haziran 1960: 3). Kervan Gazetesi, 27 Mayıs Askeri Darbe öncesi ve sonrası DP iktidarına karşı sert bir şekilde muhalif tutum sergilemiştir. Bu nedenle de Kervan Gazetesi, 27 Mayıs’a destek verdiğini net olarak belirtmiş ve MBK yönetimini de gönülden kabul etmiştir. Kervan Gazetesi’nde, “Türkiye’de 2. Cumhuriyet” başlığına yer verilmiştir. Darbeyi, 2. Cumhuriyet olarak nitelendirmesiyle “Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960 da bu büyük devrimi başarıyla yaptı. Kendilerine milletçe şükran ve minnet duymaktayız” ifadesi yer almıştır. Bununla birlikte gazetenin köşe yazısında çıkmadığı günlerin mühim olayları şeklinde not düşülmüştür. Org. Cemal Gürsel’in fotoğrafının altında ise, “27 Mayıs 1960’da Türkiye’de yapılan “Nazik İhtilal” in Lideri Orgeneral Cemal Gürsel” ibaresine yer vermiştir (Kervan, 11 Haziran 1960: 3).

1960 Askeri Darbe sonrası Nazilli ilçesinde yönetimi ele alan Nazilli ve Sultanhisar Garnizon Kumandanı Piyade Albay Lütfi Gürel’in yayınladığı “5 Numaralı Garnizon Tebliği” şu şekildedir: “Muhterem Nazilli halkının yalnız radyo neşriyatını takip etmelerini ehemmiyetle belirtirim. Asayiş ve sükûneti ihlal edici propagandaları asla dinlememek ve bu gibi menfi

fikirli zavallı hainler görüldüğü takdirde derhal Garnizon Kumandanlığına haber vermek en mukaddes vatan vazifesidir. Menfi gaye ve emellerle sinsi propaganda ve toplantılara tevessül eden kimselere derhal kanuni muamele yapılacaktır. Radyonun tebliğleri Milli iradenin tebliğidir. Radyonun sesi Aziz Türk Milletinin sesidir. Nazilli ve Sultanhisar Garnizon Kumandanı Piyade Albay Lütü Gürel” (Hür Menderes, 30 Mayıs 1960: 2; Madran, 30 Mayıs 1960: 1).

31 Mayıs 1960 tarihli Hür Menderes Gazetesi’nde, “*Askeri kaymakam ve Belediye Reisi tayin oldu*” başlığına yer verilmiş; haberde, Nazilli’ye Askerî Kaymakam olarak Albay Lütü Gürel’in, Belediye Reisi görevine ise Binbaşı Vahdi Çakar’ın tayin olduğunu ve yeni görevlerine başlayacakları için başarı temennisinde bulunulduğu ifade edilmiştir (Hür Menderes, 31 Mayıs 1960: 1). Ayrıca 1 Haziran 1960 tarihli Hür Menderes Gazetesi’nde, yeni Belediye Reisi, Binbaşı Vahdi Çakar’ın basına yaptığı sözlü açıklamaya genişçe yer verilmiştir (Hür Menderes, 1 Haziran 1960: 1-2). 13 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde yer alan haberde, DP iktidarı döneminde Nazilli’de tesis edilen ancak Millî İnkılâp gününe kadar yalnızca ilan yayını yapan belediye hoparlör teşkilatının, yeni Askerî Belediye Başkanı Sayın Binbaşı Vahdi Çakar’ın direktifleri doğrultusunda yeniden faaliyete geçirildiği belirtilmiştir. Haberde, günün belirli saatlerinde Millî İnkılâba ilişkin konuşmalar, millî marşlar ve çeşitli müzik yayınları yapılarak Nazilli halkına neşeli günler yaşatıldığı ifade edilmiştir (Madran, 13 Temmuz 1960: 1). Bu gelişmelerle birlikte 1 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, TSK’ya karşı Nazilli’de gençliğin sevgi gösterisinde bulunduğu, bu gösteriye binlerce kişinin bayraklar ve dövizlerle katıldığı, Garnizon komutanı ve diğer subayların omuzlara alınarak saatlerce caddelerde dolaştırıldığı açıklanmıştır. Gazetede, “*Gençlik Marşı*” sözlerine de yer verilmiştir. Gençlik Marşı, “*Türk gençliği korkmam diyor/ Etrafımı yıkmam diyor/ Şanı büyük Türk gençliği/ Hak yolundan çıkmam diyor/ Olur mu böyle olur mu? / Kardeş kardeşi vurur mu? / Kahrolası diktatörler / Bu dünya size kalır mı?*” mısralarından oluşmaktadır (Madran, 1 Haziran 1960: 1).

1 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, Nazilli Gençliğin teşekkürüne de yer verilmiştir. “*Gençliğin silahlı kuvvetlere karşı sevgi gösterisine candan katılan bilfiil yardım eden: Nazilli Askeri Kaymakamı Piyade Albay Lütü Gürel, Nazilli Belediye Başkanı Binbaşı Vahdi Çakar, Nazilli Askerlik Şube Başkanı Binbaşı Suat Kaynar, Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı Kıdemli Baş Çavuş Ali Uylan, Nazilli Emniyet Amiri ve mensuplarına, Belediye Zabıta Amiri ve mensuplarına, Nazilli Basma Fabrikası Müdürüne, Her türlü yardımını esirgemeyen Nazilli halkına teşekkürü bir borç biliriz. Nazilli Gençliği*” şeklindedir (Madran, 1 Haziran 1960: 1).

Sonuç olarak Nazilli basınında 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, büyük bir coşkuyla karşılanmış ve müjdeli bir haber olarak duyurulmuştur. DP iktidarının sona ermesinin ardından, adaletin tecelli ettiği vurgulanmış ve darbe sonrasında yeni MBK yönetiminin hızla kabul edildiği belirtilmiştir. Ülkede kardeş kavgasına son verildiği ve huzurun sağlandığı için bu görevi yerine getiren orduya şükran duyulmuştur. Ayrıca hükümet biçimi olarak demokrasinin benimseneceğine dair umutların yeşerdiği de basında sıklıkla vurgulanan başlıca temalar olmuştur.

3. Milli Birlik Komitesi Tarafından Başlatılan Hazineye Bağış Kampanyasına Nazilli Halkının Desteği

27 Mayıs sonrası MBK’nın başlatmış olduğu hazineye yapılacak olan “*bağış kampanyası*” adı altında yer alan başlıca materyaller; “*alyans, hatıra yüzükleri, hürriyet tahrilleri, madalya ve hatıra paraları*” olarak sıralanmaktadır. “*Alyans Bağış Kampanyası*”, 1. Zırhlı Tugay

mensuplarının öncülüğünde başlatılmıştır. Hazine'nin altın rezervlerini artırmak ve DP iktidarı döneminde mali ve iktisadi alanlarda meydana gelen tahribatın onarılmasında karşılaşılmaması muhtemel güçlükleri hafifletmek amacıyla düzenlenen bu girişim, kısa sürede halkın da katılımıyla geniş çaplı bir boyut kazanmıştır. Kampanya kapsamında vatandaşlar, altın yüzüklerini ve ziynet eşyalarını hazineye bağışlamışlardır (Milliyet, 9 Haziran 1960: 1). Walter F. Weiker'e göre, 27 Mayıs sonrasında başlatılan bu kampanya, Başbakan Adnan Menderes'in miras bıraktığı mali buhranın derinliğini kamuoyuna dramatik bir biçimde göstermek ve bu yolla toplumsal düzeyde psikolojik bir etki yaratmak amacıyla kullanılmıştır (Weiker, 1967: 179). Bu kapsamda gerçekleşen uygulamaların Nazilli halkı tarafından nasıl karşılandığı ve destek bulduğu yerel basına yansımıştır. 13 Haziran 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde, "*Mukaddes Yarış*" başlığı altında, bütün yurttaki olduğu gibi, Nazilli'de de hazineyi desteklemek amacı ile "*Alyans Bağışı*" kampanyasının başlatıldığı duyurulmuştur. Haberde, bundan sonraki günlerde yapılan bağışların miktarlarının ve bağışta bulunan kişilerin isimlerinin düzenli olarak paylaşılacağı belirtilmiştir (İnkılâp, 13 Haziran 1960: 1). 11 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Nazilli'de hazineye bağış kampanyasının başlatıldığı belirtilmiştir; 11 Haziran 1960 Cumartesi gününden itibaren yapılan bağışlara ilişkin olarak altın, yüzük ve kıymetli madenlerin listesine yer verildiği ifade edilmiştir. Haberde, hazineye yapılacak bağışlara dair listenin ayrıntılı biçimde kamuoyuna sunulduğu belirtilmiştir (Madran, 11 Haziran 1960: 1). DP iktidarının ekonomide açmış olduğu derin yaranın kapatılması için, hazineye yapılan bağışların hızla arttığı ve hazinedeki altın stokunun takviyesi amacıyla sadece alyanslar ile değil; bütün imkânları ile bu mukaddes kampanyaya katılımın arttığına da dikkat çekilmiştir (Madran, 1 Temmuz 1960: 1). Kampanya kapsamında, 27 Mayıs sonrasında Nazilli'de hazineye bağışta bulunanlara verilmek üzere hazırlanan hatıra yüzüklerinin dağıtılmasına başlandığını, vatandaşların bağış karşılığı aldıkları makbuzları ile mahalli Defterdarlıklara, Mal Müdürlüklerine ve Askeri Saymanlıklara müracaat ederek hatıra yüzüklerini alabilecekleri belirtilmiştir (İnkılâp, 19 Temmuz 1960:1). 22 Eylül 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde ise, 27 Mayıs hatıra yüzüklerinin Aydın iline ulaşmasının üzerinden yaklaşık bir ay geçmiş olmasına rağmen, Nazilli ilçesine henüz gönderilmediği belirtilmiştir. Haberde, Nazillililerin bu şereften mahrum bırakılmaması gerektiği ifade edilmiş ve bu durumun telafisi için ilgili makamlarla birlikte Aydın Defterdarlığı'nın da konuya dikkat etmesi gerektiği vurgulanmıştır (İnkılâp, 22 Eylül 1960: 1). 30 Eylül 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde, 27 Mayıs hatıra yüzüklerinden 1000 adet getirildiği belirtilmiştir (İnkılâp, 30 Eylül 1960: 1).

23 Haziran 1960 tarihli Kervan Gazetesi'nde, "*Nazilli Sümerbank'ta hazineye bağışlar*" adı altında bütün yurttaki olduğu gibi Nazilli'de de hazineye bağışların devam ettiği belirtilmiştir. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası mensuplarının hazineye yaptıkları bağışların tam listesi gazetede detaylı bir şekilde verilmiştir (Kervan, 23 Haziran 1960: 1, 4). 21 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Sümerbank'a bağlı işçi ve memurların bir günlük yevmiyelerinin toplamı olan 29.500 liranın nakit olarak Nazilli Mal Müdürlüğü'ne millî bağış kapsamında teslim edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, mücevherat üzerinden de hazineye yapılan bağışlara dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Haberde, bu bağışların Nazilli'de büyük bir memnuniyetle karşılandığı ve kampanyanın devam ettiği vurgulanmıştır (Madran, 21 Haziran 1960: 1). 12 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Nazilli'de Adliye mensuplarının ikinci kez bağışta bulunduğu ve bu bağışların, DP iktidarının mali açıdan açtığı derin yarayı kapatmaya yönelik halk desteğinin hız kesmeden sürdüğü ifade edilmiştir. Haberde, hazinedeki altın stokunun güçlendirilmesi amacıyla yalnızca manevi değeri yüksek alyanslarını bağışlamakla yetinmeyen Adliye mensuplarının, bu kez maaşlarından topladıkları 362,50 liranın 210 lirası yapılması planlanan Şehitler Abidesi'ne, kalan 152,50 lirayı ise hazineye bağışladıkları bilgisine yer verilmiştir (Madran, 12 Temmuz 1960: 1). 26 Ağustos 1960 tarihli İnkılâp

Gazetesi'nde, vatandaşların hazinedeki açığı kapatmak amacıyla başlattıkları alyans bağış kampanyasında, bugüne kadar bağışlanan alyansların toplamının bir tonu geçtiği bildirilmiştir. Haberde, çeşitli ebatlardaki alyansların Almanya veya İngiltere'deki Milletlerarası tasfiyehanelerde eritilerek, üzerine "*Earmarked*" diğer bir ifadeyle tahsis edilmiş damgası vurulduktan sonra hazineye aktarılacağı açıklanmıştır. Ayrıca, 27 Mayıs sonrası hazinedeki altın stoklarının düzenli olarak arttığı ve her gün Ergani Bakır Madeninden elde edilen 1-2 kilo arasındaki altın ile bu stokların sürekli olarak takviye edildiği ifade edilmiştir (İnkılâp, 26 Ağustos 1960: 1-2).

Bir diğer uygulama ise, piyasaya sürülecek olan Hürriyet istikrazı tahvilleriyle ilgili kanundur (Madran, 15 Temmuz 1960: 1). Konuya ilişkin olarak, Hürriyet Gazetesi'nin 17 Haziran 1960 tarihli sayısında yayımlanan "*Hazine Açığına Karşı Tahvil Çıkarılacak*" başlıklı haberde, hükümetin bağışlar karşılığında tahvil çıkarma yolunu tercih ettiği belirtilmiştir. Bu tahvillere "*Hürriyet İstikrazı*" adı verilmiştir (Hürriyet, 17 Haziran 1960: 1). Hürriyet tahvilleri, 15 Temmuz 1960 tarihinden itibaren Nazilli'deki bütün bankalar aracılığıyla satışına başlanmış bulunmakta olduğu Madran Gazetesi'nde şu şekilde açıklanmıştır: "*Bu Tahvilleri almakla milletçe çekilen ızdırabın dinmesine mali gücümüzün artmasına, bilcümle memleket hayrına hizmet edeceğimizden bütün vatandaşların, bankalarca satışa arz edilen tahvillerden almalarını ehemmiyetle arz ederiz.*" (Madran, 16 Temmuz 1960: 1). 12 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Hürriyet istikrazı tahvillerinin 15 Temmuz günü satışa sunulacağı, Nazilli'de ilk defa yüzde 6 nispetinde bir faiz oranıyla piyasaya arz edileceği, her türlü vergi ve resimden muaf olacağı ve Devlet ihalelerinde teminat olarak kabul edileceği belirtilmiştir (Madran, 12 Temmuz 1960: 1). Bununla birlikte Hürriyet istikrazı tahvillerinin büyük bir ilgiyle karşılandığı, daha önce isimlerini bankalara ve muhasipliklere yazdırarak sıraya giren vatandaşların tahvillerini almaya başladıkları bildirilmektedir (İnkılâp, 23 Temmuz 1960: 1). Hürriyet istikrazı tahvilleriyle ilgili olarak Madran Gazetesi'nde, "*Hür olmanın sevincine varlıklı olmanın sevincini de katmak için Hürriyet Tahvili alınız*", "*VATANDAŞ Hürriyet Tahvillerinden almayı ihmal etmeyiniz!*", "*Memleketimizin kalkınması için Hürriyet Tahvillerinden almayı unutmayınız*" gibi ifadeler yer almaktadır (Madran, 18 Temmuz 1960: 2; Madran, 27 Temmuz 1960: 1). Söz konusu tahvillerin gazetelerde sıkça tanıtılması, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve vatandaşların tahvil satın almaya teşvik edilmesi amacıyla sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

MBK'nın 27 Mayıs sonrasında gerçekleştirdiği bir diğer uygulama olan ilk hatıra paraların basılması, Nazilli yerel basınında geniş yankı uyandırmıştır. 11 Ekim 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, "*İnkılâbı temsil eden paralar*" başlığı ile "*25 lira kıymetindeki bu gümüş paralardan 10 milyon adet bastırılacaktır*" ifadesine yer verilmiştir. 27 Mayıs İnkılâbını temsil etmek üzere "*25 lira*" kıymetinde gümüş paralar basılması hususundaki kanun teklifi, Maliye Bakanlığı tarafından MBK'ya sevk edilmiştir. Kanunlaşması muhtemel teklife göre 25 liralık gümüş paralar, 830 ayarında olacağı, bir defaya mahsus olmak üzere ve 10 milyon adet basılacak olan gümüş 25 liralardan bir yüzünde, 27 Mayıs'ı sembolize eden bir kompozisyon bulunacağı, altında ise "*27 Mayıs 1960*" tarihi olacağı açıklanmıştır. Paranın arka yüzünde ise Atatürk'ün büstü ve "*25*" rakamı bulunacağı, teklifin kanunlaşmasını müteakip paraların basımına İstanbul darphanesinde başlanacağı belirtilmiştir (Madran, 11 Ekim 1960: 1). 2 Aralık 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde ise, Maliye Bakanlığı'nın 27 Mayıs İnkılâbı dolayısıyla 100 milyon liralık hatıra para bastırılmasına dair kanunun kabul edildiği belirtilmiştir. Basılacak para, madeni ve onar lira değerinde olacağı, bu paraların genişlik ve ağırlığının ise Maliye Bakanlığı tarafından belirleneceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Maliye Bakanlığı'nın Darphane mütedavil sermayesine verilmek üzere tahsis edilen 15 milyon lira avansın, 25 milyon liraya çıkarıldığı duyurulmuştur (Madran, 2 Aralık 1960: 1).

Bir diğer uygulama ise, darbe sonrasında basılan madalyaların 27 Mayıs ile özdeşleştirilmesidir. Bu konuya ilişkin olarak, 25 Ekim 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde, "27 Mayıs Madalyaları Çıkıyor" başlığı altında, 27 Mayıs İnkılâbı hatıra madalyalarının basımı için gerekli hazırlıkların tamamlanmak üzere olduğu, bu madalyaların belirli bir ücret karşılığında satışa sunulacağı ve elde edilecek gelirin hazineye devredileceği belirtilmiştir. Ayrıca hatıra madalyalarının en geç 10 Kasım'a kadar piyasaya sürüleceği bilgisine de yer verilmiştir (İnkılâp, 25 Ekim 1960: 1).

4. 27 Mayıs Hürriyet Şehitleri ve Nazilli'de Yapılan Anma Törenleri

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, gençlik arasında destek kazanmak amacıyla genç kahramanlar yaratmaya özel bir önem vermiş ve "*siyasi şehitlik*" mertebesini icat etmiştir (Alkan, 2017: 143). Bu bağlamda, 27 Mayıs Hürriyet Şehitleri anısına Nazilli'de anma törenlerinin düzenlendiği bilinmektedir. 11 Haziran 1960 tarihli Kervan Gazetesi'nde, 10 Haziran 1960 Cuma günü saat 10.00'da Belediye Meydanında, halkın, öğrencilerin, ilgili kişilerin ve derneklerin katılımı ile Nazilli'de Hürriyet Şehitleri için büyük bir tören yapıldığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte konu ile ilgili olarak Nazilli Belediye Başkanı Vahdi Çakar'ın, törenin önemini belirten duygulu bir konuşmasına da genişçe yer verilmiştir (Kervan, 11 Haziran 1960: 4). 11 Haziran 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Hürriyet Şehitleri merasiminde bulunmak üzere 9 Haziran 1960 Perşembe günü saat 07.00'de Nazilli'den Ankara'ya Belediye otobüsü ile hareket eden 28 kişilik heyetin katıldığı ve bu kafiye katılanlar arasında Madran Gazetesi imtiyaz sahiplerinden Mustafa Yüce'nin de bulunduğu belirtilmiştir (Madran, 11 Haziran 1960: 1). 11 Haziran 1960 tarihli Kervan Gazetesi'nde ise, "*Hürriyet Şehitleri Milletimizin gözyaşları ile gömüldü*" başlığı yer almaktadır. Haberin devamında İstanbul'dan getirilecek olan 27 Mayıs Hürriyet ve İnkılâp şehitleri; üniversiteli Turan Emeksiz ve Nedim Özfiratın² cenazeleri ile Ankara'daki şehit Kara Harp Okulu teğmenlerinden Ali İhsan Kalmaz'ın yapılacak büyük bir törenle Anıtkabir'in Aslanlı yolunda hazırlanan kabirlerine gömülecekleri belirtilmiştir (Kervan, 11 Haziran 1960:1). "*Hürriyet Şehitleri*" olarak adlandırılan³ Ankara'daki şehit Kara Harp Okulu Teğmenlerinden Ali İhsan Kalmaz, 27 Mayıs İnkılâbının tek şehidi olarak nitelendirilmiş ve Kalmaz için cenaze töreni yapılmıştır. Harbiyeli arkadaşları, Şehit Teğmenin İnkılâp gecesi yazdığı hatıra defteri çoğaltarak dağıtmışlardır (Madran, 2 Haziran 1960: 1). Şehit Teğmen Ali İhsan Kalmaz'ın 27 Mayıs İnkılâbından 10 gün kadar önce bir gecede yazdığı "*UYADIR HALA UYANMIYANLAR VARSA*" adlı son şiiri gazete de yayımlanmıştır. Şiir kendisine ait olup şiir defterinde bulunmuştur. Bununla birlikte şiir çoğaltılmış ve silah arkadaşlarına dağıtılmıştır (Kervan, 11

² Nedim Özpolat'ın soy ismi "*Özfırat*" olarak yazılmıştır. Fakat Nedim Özpolat'ın kaynaklarda soyadı Özpolat olarak geçmesine karşın kanun metninde Küçüközpolat şeklinde geçmektedir. Nedim Küçüközpolat'ın babası Abdülkerim Küçüközpolat'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında kanun tasarısı ve Maliye Komisyonu ile Kurucu Meclis Bütçe Komisyonuna seçilen Temsilci üyelerden mürekkep Karma Komisyon raporu (1/136) (S. Sayısı: 98) mevcuttur (T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, Yüz dördüncü Birleşim, Cilt: 6, 7.9.1961: 2).

³ "27 Mayıs/Hürriyet/İnkılâp ve Devrim Şehitleri" olarak da adlandırılmıştır. 1988 yılında cenazelerin Anıtkabir'den kaldırılmasına öncülük eden Kenan Evren kendisine gelen tepkiler üzerine "*şehit*" ilan edilen beş kişinin tamamının aslında gerçek şehit olmadıkları, kaza sonucu ölmüş olduklarını itiraf etmiştir (Alkan, 2017: 147, 155).

Haziran 1960: 4).⁴ Turan Emeksiz, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisidir. Nedim Özpolat, İstanbul Erkek Lisesi öğrencisidir. Turan Emeksiz, 28 Nisan günü seken bir kurşunla; Nedim Özpolat ise, 29 Nisan günü tankın altında kalması sonucu altında kalarak hayatını kaybettiği ortaya çıkmıştır (Çelik, 2019: 77-78). Ersan Özey, 11 yaşında Ankara’da Maarif Koleji öğrencisidir. Sökmen Gültekin ise, Harbiye birinci sınıf öğrencisidir (Alkan, 2017: 157).

Son olarak 8 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, Milli İnkılâbın anlam ve önemini vurgulamak amacıyla Hürriyet Mitingi düzenlendiği belirtilmiştir. Haberde, mitinge yoğun bir halk katılımının olduğu; özellikle köylerden gelen vatandaşların kamyonlarla organize gruplar hâlinde mitinge iştirak ettikleri ifade edilmiştir. Nazilli’de tertip edilen Hürriyet Mitingine ordunun da katılım göstermesiyle ilçede tarihi bir gün yaşandığı vurgulanmıştır. Bu mitinge Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Suat Kaynar, Askeri Kaymakam Albay Lütfi Gürel, Askeri Belediye Başkanı Binbaşı Vahdi Çakar’ın da katıldığı ifade edilmiştir (Madran, 8 Temmuz 1960: 1-2). Bu coşkulu mitingin “*hürriyet*” kavramı etrafında sunulması, Nazilli halkının hem 27 Mayıs’a hem de 27 Mayıs’ın getirdiği koşullara adapte olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

5. 27 Mayıs’ı Meşru Kılma Çabası: Milli Birlik Komitesi’nin Düzenlediği İnkılâp Hareketleri

17 Ağustos 1960 tarihinde, eğitim ve öğretim hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir adım olarak Türk Kültür Dernekleri Genel Merkezi açılmıştır. Açılış törenine katılan Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, yaptığı konuşmada “*Kültür Dernekleri, Türk köylüsüne ıstık tutacaktır*” ifadesini kullanmıştır (Milliyet, 18 Ağustos 1960: 1). Söz konusu derneklerin taşra faaliyetlerinden biri olan Nazilli şubesinin açılışı, 30 Nisan Cumartesi günü saat 18.00’de geniş katılımlı bir törenle gerçekleşmiştir. Açılışta, Türk Kültür Derneği Nazilli Şubesi Başkanı Saffet Suner, Nazilli Lisesi’nden iki öğrenci, okulun edebiyat öğretmeni ve tören için özel olarak Nazilli’ye gelen Türk Kültür Dernekleri Genel Başkanı Şair Behçet Kemal Çağlar konuşma yapmıştır. Çağlar, konuşmasında kültür kavramını Atatürkçülük ve inkılap anlayışı bağlamında değerlendirmiş; din olgusunun temel ilkeleri ile bu konunun siyasi aktörler tarafından istismar edilmesine dair örnekler vermiştir (Madran, 2 Mayıs 1961: 1). Konuya ilişkin 2 Mayıs 1961 tarihli Kervan Gazetesi’nde ise, Cumhuriyet Meydanı’nda binlerce Nazillilinin katılımıyla bir tören düzenlendiği; törende, Çağlar’ın kültürün önemi, cehaletin toplumsal etkileri ve bunların ülkenin ekonomik durumu ile ilişkisine dair kısa bir konuşma yaptığı ifade edilmiştir (Kervan, 2 Mayıs 1961: 1). 6 Eylül 1960 tarihli İnkılap Gazetesi’nde ise, Türk Kültür Derneklerinin her geçen gün hızlı bir gelişim gösterdiği ve yurt genelinde yayılmakta olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte Dernekler Genel Merkezi tarafından temin edilen on sinema makinesiyle Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde eğitim ve öğretim amaçlı filmlerin gösterimine başlandığı ve bu kültürel etkinliklerin halk tarafından büyük ilgi gördüğü belirtilmiştir (İnkılâp, 6 Eylül 1960: 1).

⁴ 27 Mayıs devrimi şehitlerinden Teğmen Ali İhsan Kalmaz’ı büyük postane önünde vurduğu iddia edilen Jandarma eri Abdullah Sarı, Ankara Örfi İdare Mahkemesinde yapılan yargılaması sonunda teğmenin bir kaza kurşunu sonunda öldüğünün tespiti sonucu serbest bırakılmıştır (Madran, 4 Ekim 1960: 1).

MBK tarafından düzenlenen bir diğer etkinlik, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin köylerde halka anlatılması olmuştur. Bu amaçla, Nazilli Askeri Kaymakamlığı tarafından köylerde öğretmenler görevlendirilmiştir. Söz konusu öğretmenlerin, ekipler hâlinde köylere giderek faaliyetlerine başladıkları; köy halkı tarafından olumlu şekilde karşılandıkları ve çalışmanın büyük bir memnuniyet uyandırdığı ifade edilmiştir (Madran, 9 Temmuz 1960: 1). Ayrıca 27 Mayıs hakkında bir konferansın Nazilli Basma Fabrikası salonlarında gerçekleştirildiği, 27 Mayıs'ın onay ve takdirle karşılandığı ve bununla birlikte 27 Mayıs'ın, büyük bir *“İnkılâp”* hareketi olarak değerlendirildiği belirtilmiştir (Madran, 12 Ağustos 1960: 1). Milli İnkılâbı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi üyelerinden Kurmay Yarbay Şefik Soyuyüce, personel Yüzbaşı İrfan Solmazer ve Aydın Valisi Nihat Danışman, saat 11.45'te Nazilli'ye gelerek Sümerbank Basma Fabrikası ve Saray Sineması salonlarında bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Soyuyüce'nin, *“Nazilli bir işçi kaynağıdır, öteden beri dert ve dilekleri dinlenmeyen ve ele alınmayan davalarını bizler ele aldık ve en kısa bir zaman içinde hakiki haklarına kavuşacaktır...”* şeklinde konuşmasına yer verilmiştir. Yüzbaşı İrfan Solmazer ise, 27 Mayıs'ın anlam ve önemini, niçin böyle bir müdahaleye gerek duyulduğunu ve bu süreçte atılan adımları açıklamıştır (Madran, 22 Eylül 1960: 1; Madran 23 Eylül 1960: 1). Ayrıca 1 Eylül 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde, Ege Üniversitesi İnkılâp Kervan'ın Nazilli'ye gelerek Sümerbank Basma Fabrikası ve pamuk üretme çiftliğini ziyaret ettiği, bu ziyaretler sırasında çeşitli tetkik ve temaslarda bulunduğu ifade edilmiştir (Madran, 1 Eylül 1960: 1). MBK faaliyetleri kapsamında, 25 Temmuz 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde yayımlanan bir makalede ise, nüfusun %75'inin okuma yazma bilmediği, çağdaş medeni milletlerden en az yarım asır geri kaldığı, DP iktidarının demokrasiyi ortadan kaldırdığı ve eğitime yeterli önemi vermediği ifade edilmiştir. Ayrıca, söz konusu iktidarın cehaleti ve irticayı teşvik eden bir politika izlediği öne sürülmüştür. Makalenin devamında ise, *“Bu acı hakikati bilen MBK Türk milletinin kurtuluşu, ilerlemesi için halledilmesi gereken en mühim meselenin eğitim olduğuna inandığı için eğitim seferberliğine karar vermiştir. Öğretmenler, Ordu mensupları, Üniversiteler el ele vererek bu seferberliğe kumanda edeceklerdir...”* denilerek askeri cunta yönetiminin *“Eğitim Seferberliği”* başlatma gerekçeleri açıklanmıştır (İnkılâp, 25 Temmuz 1960: 1-2).

Darbe sonrası MBK yönetiminin girişimleri arasında yurt gezileri de önemli bir yer tutmaktadır. Org. Cemal Gürsel'in, belli illerden başlayarak gerçekleştirilen yurt gezilerinin amacı, düşürülen DP iktidarının ülkede yarattığı tahribatı gidermek, her problemi yerinde tespit etmek ve bu kapsamda darbenin ruhunu ülkeye yaymak olarak sıralanmıştır. (Çelik, 2019: 134-135) Bu kapsamda 19 Temmuz 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi'nde, Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel, askeri uçakla Erzurum'a gerçekleştirdiği ziyaretten bahsedilmektedir. Gürsel'in daha önce yayımladığı tamim gereğince hiçbir karşılama töreni yapılmayacağından şehirde olağanüstü bir durumun gözlemlenmediği, caddelerde tankların bulunmadığı ve yollara bayrakların asılmadığı ifade edilmiştir. Org. Gürsel'in, Erzurum'da bir gün kaldıktan sonra sırasıyla Erzincan ve Trabzon'u ziyaret edeceği ve gittiği yerlerde herhangi bir karşılama töreni düzenlenmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca, Org. Gürsel'in Erzurum'da yapacağı konuşmaya özel bir önem verildiği vurgulanmıştır (İnkılâp, 19 Temmuz 1960: 1). 20 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi'nde ise, Sayın Org. Cemal Gürsel'in Erzurum'dan Trabzon'a hareket ettiği, diğer illere de ziyaret edeceği, hangi illere ne zaman gideceği ise Erzurum seyahatinden sonra netleşeceği belirtilmiştir (Madran, 20 Temmuz 1960: 1). Org. Cemal Gürsel'in Erzurum, Trabzon ve Sivas illerine yaptığı ziyareti ve bu ziyaretler sırasında yaptığı konuşmalarına yer verilmiştir. Bu kapsamda Org. Gürsel'in memleket gezilerinin devam edeceği belirtilmiştir (Madran, 27 Temmuz 1960: 1; Madran, 28 Temmuz 1960: 1).

27 Mayıs darbesinden sonra yönetimi ele geçiren MBK yönetimi, istenilen algıyı yaratmak amacıyla propaganda araçlarının başında gelen kitaplardan da yararlanmışır. Darbenin anısına hazırlanan ve döneme kaynaklık eden başlıca kitaplar, 27 Mayıs ile bir bütünlük gösteren içeriklere sahiptir (Çelik, 2019: 121). 27 Mayıs çerçevesinde hazırlanan propaganda kitabı ise, “*Hürriyet Yolunda*” başlığını taşımaktadır. Milli Türk Talebe Birliği, ordu, gençlik ve ilim adamlarının bakış açılarıyla 27 Mayıs İnkılabını açıklamak amacıyla hazırlandığı belirtilmektedir. 5 Ekim tarihinde yayımlanması planlanan bu kitapta, ilim adamları tarafından Milli İnkılâp hareketinin çeşitli yönlerden açıklaması da yer almaktadır (Madran, 26 Eylül 1960: 1). Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından alınan bir kararla, Türkiye’deki ilk, orta ve liselerdeki tarih kitaplarında bazı değişikliklerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında, 27 Mayıs’ın tarih kitaplarına eklenmesi uygun görülmüştür. Ayrıca kitaplarda geçmişteki partizanlık nedeniyle yapılan değişikliklerin kaldırılacağı ve tarihin gerçek olarak öğrencilere okutulacağı duyurulmuştur (Madran, 22 Ekim 1960: 1). 27 Mayıs ile ilgili ayrıca bir broşür yayımlanmıştır. Basın ve Yayın Turizm Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, 27 Mayıs Devriminin hedef ve amaçlarını belirten “*27 Mayıs İnkılâbının Hikâyesi*” başlıklı broşürdür. Bu broşürlerden birisi de 40 bin tanesi iller aracılığıyla tüm köylere birer tane gönderilmek üzere, İçişleri Bakanlığı’na tahsis edildiği belirtilmiştir (İnkılâp, 21 Kasım 1960: 1).

Sonuç olarak, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin meşrulaştırılması adına birçok kitap, dergi ve broşür basılmıştır. Genellikle ordu mensupları tarafından kaleme alınan kitaplar da özellikle DP yöneticilerinin itibarsızlaştırıldığı, DP’lilerin baskıcı yönetimi benimsedikleri, demokratik ilkelerden, Atatürk ilke ve inkılâplarından ayrıldıkları, millet egemenliğini ve basın özgürlüğünü tanımadıkları ile ilgili konular, örnekler ve resimlerle anlatılarak halkın desteği sağlanmaya çalışılmıştır (İnce Erdoğan, 2017: 301).

6. Demokrat Parti Yönetimi Hakkında Ortaya Atılan İddialar

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası DP’lilere “*Eskiler*” anlamına gelen “*Sabıklar*” sözcüğü hem iktidar mensuplarını aşağılamak hem de radikal biçimde yeni bir dönemin başladığını ifade etmek için kullanılmıştır (Aydın & Taşkın, 2014: 73). Özellikle 27 Mayıs sonrası DP’li olmak, adeta azap verici bir durum teşkil etmiştir. DP’lilerin nitelikleri vatandaşların dillerinde; “*Düşükler*” ya da “*Kuyruklar*” olarak da adlandırılmıştır. Ayrıca DP milletvekilleri hakkında ortaya atılan birçok abartılmış, çarpıtılmış iddialar nedeniyle DP’liler sokağa çıkmaktan, toplum içine karışmaktan çekinir olmuştur (Güryay, 1971: 9). MBK tarafından 4 Haziran 1960 tarihinde radyoda yayınlanan resmi bildiri, DP’lilere yönelik suçlamaların kamuoyuna nasıl yansıtıldığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. MBK tarafından tebliğ edilen metin ise şu şekildedir (Apuhan, 2007: 188): “*Kahraman ve fedakâr üniversiteli gençlerimizin 28 Nisan 1960’tan 27 Mayıs 1960 tarihine kadar hürriyet uğrunda yaptıkları masum ve imanlı gösteriler sırasında bu asil gençliğimize eski hükümetçe coplarla, kılıçlarla hücum ettirildiği, hiç müdafaa vasıtası olmayan gençlerin teşkil ettiği kitleler üzerine insafsızca ateş açıldığı, kendilerinin ağır şekilde dövülüp yaralandığı ve birçok gencin öldürüldüğü artık muhterem halkımızın malumu olmuştur. Hürriyet şehitlerimizin tespiti işine silahlı kuvvetlerimizin idareyi ele aldığı andan itibaren ehemmiyetle devam edilmektedir. Bugüne kadar yapılan inceleme ve araştırmalarda birçok ipuçları ele geçirilmiştir. Cinayetleri yapanların kendi suçlarını örtmek ve cesetleri yok etmek için akla hayale gelmeyecek canavarca tedbirlere başvurdıkları anlaşılmaktadır. Şehitlerin gizli yerlere gömüldükleri, ıssız yerlerdeki kayalıklara atıldıkları, bir kısmının buzdolaplarına konulduğu ve bir kısmının da hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz haline getirildiği hakkında korkunç haberler alınmaktadır. Aramalara dikkat hassasiyetle devam edilmektedir. Korkunç*

bir vahşetle işlenen bu cinayetler er veya geç mutlaka meydana çıkartılacak ve sayın umumi efkara arz edilecektir...” (Milliyet, 4 Haziran 1960: 1, 5). DP iktidarına ilişkin ortaya atılan iddialar, Nazilli’de yayımlanan yerel gazeteler üzerinden örneklerle aktarılmıştır. Konuya ilişkin olarak 11 Haziran 1960 tarihli Kervan Gazetesi’nde, Org. Cemal Gürsel, DP iktidarının ciddi bir katliam teşebbüsünde bulunduğunu ve bu durumun çeşitli delillerle ortaya konduğunu ifade etmiştir. Gürsel, söz konusu iddiaların bir söylentiye dayanmadığını, Harbiyelilerin yürüyüşünün ardından dönemin hükümet yetkililerinin paniğe kapıldığını ve bu doğrultuda çeşitli önlemlerin alındığını belirtmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın “*30 milyon insan arasında 1500 kişinin imhasında hiçbir mahzur yoktur*” şeklinde bir beyanda bulunduğu da aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, Ankara ve İstanbul’da çoğunluğu öğrencilere ait olmak üzere bazı cesetlerin toplu bir halde buz odalarında bulunduğunu, bu gençlerin polisler tarafından sabık hükümet aleyhine gösteriler yaptıkları sırada öldürüldükleri de iddialar arasında yer almıştır (Kervan, 11 Haziran 1960: 1-2, 4).

Diğer taraftan, Celal Bayar’a yönelik dikkat çekici başka iddialar da Nazilli basınında yer almıştır. Bayar’ın yalnızca İş Bankası’nda 103 milyon lira tutarında parası bulunduğu, yurt dışından Celal Bayar’a gönderilen 18 adet kıymetli altın kol saatine İstanbul gümrüğünde el konulduğu ve Celal Bayar’ın Gima ile Migros anonim şirketlerinin büyük hissedarlarından biri olduğu belirlenmiştir (Kervan, 11 Haziran 1960: 3). Dönemin Başbakanı Adnan Menderes hakkında ise, son Amerika seyahatinde beraberinde götürmüş olduğu dövizleri kısa sürede tükettiği ve bu nedenle Dışişleri Bakanlığı’nın telsizi aracılığıyla Ankara’dan acilen 60.000 Amerikan Doları (USD) gönderilmesini talep ettiği ifade edilmiştir. Söz konusu günün resmî tatile denk gelmesi üzerine büyük bir telaş yaşanmış; Merkez Bankası personeli evlerinden çağrılarak kasalar açılmış, buradan temin edilen 60.000 USD memura teslim edilerek Esenboğa Havalimanı’na gönderilmiştir. İlgili memurun, bu meblağı uçakla Amerika’ya götürmüş olduğuna değinilmiştir (Madran, 22 Haziran 1960: 1). Bununla birlikte başka iddialar ise, MBK tarafından tutuklanan Başbakan Menderes ve kabinesine mensup milletvekillerin evlerinde aramalar yapıldığı, önemli miktarda evrak ve mücevherat, banka makbuzları, senetler ele geçirildiği, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve karısına ait müsadere edilen bir kısım eşya ile evrakın listesine detaylı bir şekilde yer verilmiştir (Kervan, 11 Haziran 1960: 3-4). 7 Kasım 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın, rüşvet alma suçundan yargılandığı, Maliye Bakanının “*Vinleyks*” şirketine 2,5 milyon lira ile ortak olduğu, 110 bin liralık hisse senedini rüşvet olarak aldığı şeklinde ortaya atılan iddialardır (Madran, 7 Kasım 1960: 1). 4 Temmuz 1960 tarihli Madran Gazetesi’nde, “*Düşük milletvekillerinin milyonlarca lira bankalara borcu var*” başlığıyla yayımlanan haberde, Eski BMM Bütçesi üzerine açıklama yapan MBK Sekreterlik Üyesi Orhan Erkanlı, BMM 1960 mali yılı bütçesinden 21 milyon lira tasarruf edildiğini, 10 ve 11. Dönem milletvekillerinin Ziraat Bankası ile İş Bankası’na 22 milyon lira borçları olduklarını bildirmiştir (Madran, 4 Temmuz 1960: 1). 15 Ağustos 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi’nde, DP iktidarının kendi propagandası için radyoda yaptırdığı yayınların tutarının 14 milyon 446 bin 633 lira olduğu ve bu tutarın DP’den alınmasına karar verildiği haberine yer verilmiştir (İnkılâp, 15 Ağustos 1960: 1-2). 18 Ağustos 1960 tarihli İnkılâp Gazetesi’nde, “*Sabıkların Bankalara 40 Milyon Lira Borçları var*” başlığıyla yayımlanan haberde, DP’lilerin bankalardaki mevduatlarını tespit eden Bankalar Komitesi’nin raporunu hazırladığı ve ilgili makamlara verdiği bildirilmiştir (İnkılâp, 18 Ağustos 1960: 1). Ayrıca DP’lilerin çoğunun yurt dışına para kaçırdığı ve bunların iadesi için girişimler de bulunduğu da iddialar arasındadır. Konu ile ilgili açıklamayı MBK’nın dört üyesi olan Kurmay Alb. Haydar Tunçkanat, Bnb. Rifat Baykal, Kur. Yzb. Numan Esin ve Yzb. İrfan Solmazer yapmıştır (İnkılâp, 10 Eylül 1960: 1-2). Bu kapsamda Yüksek Soruşturma Kurulu Hayrettin Perk’in başkanlığında toplanarak, 1 numaralı kurul tarafından hazırlanacak DP’lilerin gayrimeşru yollardan edindikleri servetlerle

ilgili dosyanın tetkikine başlamış ve bunlardan bir kısmını karar bağlamıştır (İnkılâp, 1 Kasım 1960: 1-2). 29 Aralık 1960 tarihli Kervan Gazetesi'nde, 37 kişinin gayrimeşru iktisapta bulunmadığı, 68 kişinin ise meşru olmayan iktisaplarda bulundukları anlaşılmaktadır. Gayrimeşru iktisaba rastlanmayan kişiler ile gayrimeşru iktisapta bulunan kişilerin isimleri, gazetenin ilgili sayfasında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır (Kervan, 29 Aralık 1960: 1, 4).

Bu doğrultuda, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin öncesinde ve sonrasında basın aracılığıyla yoğun bir şekilde propaganda çalışmaları yürütülmüştür. DP'lilerin kişiliğine ve kimliklerine yönelik ağır ithamlar, dönemin gazete manşetlerinde sıkça yer almıştır. Bu tür suçlamaların gazetelerde geniş yer bulması, basının belirli bir siyasal çerçeve içinde hareket etmesine neden olmuş; bu durum kamuoyunun tarafsız ve güvenilir bilgiye erişimini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Böylece kamuoyu, istenen doğrultuda yönlendirilmeye çalışılmıştır.

7. Demokrat Partililerin Yüksek Adalet Divanı'nda Yargılanma Süreci ve Nazilli Yerel Basına Yansımaları

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında, DP milletvekillerinin yargılanması konusu gündeme gelmiştir. Fakat MBK, 27 Mayıs sabahı radyolarda yayınladığı bildiride, darbenin herhangi bir gruba karşı olmadığı, ulusu partiler arası çekişmelerden kurtarmak için yapıldığı ifade edilmiştir. Walter F. Weiker'e göre, darbenin meşru kılınarak dönemin koşullarının oluşmasını sağlayan başlıca sebepler şu şekilde sıralamıştır: *"Bu durumda MBK kendi kendini, devrilen liderlerin yargıca ilan edemezdi. İkinci olarak, darbeden az sonra köylülerin darbeyi soğuk karşıladıkları için eski kahraman olarak görülen Menderes'in kabahatlerinin ortaya dökülmesiyle köylülerin etkilenebileceği umut edilmişti. Üçüncüsü TSK, darbeyi gerek kendilerine karşı gerek Türkiye'ye az gelişmiş bir ülkede çok partili hükümet zindanlarından biri gözüyle bakan dünyaya karşı meşru kalmak zorundaydı. Dördüncüsü, başka memleketlerde olduğu gibi yakalananlar hemen kurşuna dizilecekleri yerde ordu tarafından alenen hapse atılmakla, DP liderlerini elimine etmek için ele geçen en elverişli fırsat kaçırılmıştı"* şeklindedir (Weiker, 1967: 37).

Böylelikle Türkiye'nin gözü, Marmara denizinde bir kara parçası olan Yassıada'ya çevrilmiştir (Akis, 10 Ekim 1960: 4). 12 Haziran 1960 gün ve 1 sayılı Geçici Anayasanın 6'ncı maddesiyle; *"Sakıt reisicumhur ile Başvekil ve vekilleri ve eski iktidar mensuplarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri"* yargılamak üzere Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur (Kervan, 22 Eylül 1960: 1). Yassıada'da DP'lilerin sırasıyla yargılanacağı, buna göre ilk defa Yüksek Adalet Divanı önüne eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın çıkacağı ve yargılamanın Bayar ile başlayacağı, Anayasanın 41. Maddesine göre de Yüksek Adalet Divanına *"vatana ihanet suçundan"* yargılanmak üzere MBK tarafından sevk edildiği belirtilmiştir (İnkılâp, 11 Ekim 1960: 1). Yassıada'ya götürülen DP hakkındaki iddianameler ve onlara verilecek cezalar ile ilgili söylentiler, *"Yassıada Duruşmaları"* ya da *"Asrın Duruşması"* gibi isimler verilmesine sebep olmuştur (Akis, 10 Ekim 1960: 4). Yassıada'daki duruşmaların kamuoyuna doğru ve hızlı bir şekilde aktarılması amacıyla, 9 Ekim 1960 Pazar günü itibarıyla her gün Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarından yayımlanmak üzere *"Yassıada Saati"* programı oluşturulmuştur (Madran, 8 Ekim 1960: 1). Bunun yanı sıra Yassıada duruşmalarının, Teknik Üniversite de televizyon yayınlarına başlayacağı, programa başlama günü ve saatleri olarak pazartesi ve perşembe günleri saat 17.30 olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Yassıada'da duruşmaların başlamasıyla birlikte, duruşma safahatının günü gününe filme alınarak aynı gün yayımlanacağı da açıklanmıştır (Madran, 8 Ekim 1960: 1). Böylelikle Yassıada'daki jimnastik salonu bir duruşma salonuna dönüştürülmüş; 14 Ekim 1960 günü, DP yönetimi ve mensuplarının hâkimler tarafından yargılanmaya başlandığı gün olmuştur (Akis, 17 Ekim 1960: 6).

Yassıada'da DP iktidarına yönelik başlatılan yargılamalar, Türkiye genelinde olduğu gibi Nazilli'de de yakından takip edilmiştir. Bu yargılamaların Nazilli halkı üzerindeki etkileri, dönemin yerel basınında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Nitekim 17 Ekim 1960 tarihli Madran Gazetesi, Yassıada'daki duruşmaları takip etmek üzere Nazilli'den giden Avukat Davut Selçuki, Avukat Muzaffer Tuncer, Avukat Mahmut Acar ve CHP İlçe Başkanı Şevket Aresel'in gözlemlerine yer vererek, yargılamaların yerel düzeydeki yansımalarını aktarmıştır (Madran, 17 Ekim 1960: 1). Nazilli'den Yassıada'ya giden "*Avukat Muzaffer Tuncer'in bir günlük Yassıada intibaları*" ise aşağıdaki şekliyle verilmiştir: "*Adada her şeyin düşünüldüğünü, davetlilerin hiçbir güçlük çekmediği, ayrıca dünya ile temas sağlayan PTT merkezi kurulmuş olup yapılacak olan her türlü haberleşme ve yazışmaların teminine çalışıldığını belirtmiştir. Tarihi duruşmaların yapıldığı kapalı spor salonuna gitmek için bizleri vazifeli subayların nazik ve kibar karşılayıp götürdükleri, dinleyiciler, basın mensupları, kordiplomatik, hususi davetlilerle sabık ve sakıtların yakınları için ayrı ayrı yerlerin hazırlandığı, ayrıca bütün konuşmaları tespit eden bir de radyo istasyonu kurulduğu belirtilmiştir. Ordu tarafından foto ve filmler çekilmektedir. Salonun ortasında 400'e yakın sanık alabilecek kapasitede tahta parmaklıklarla çevrili yer bulunmaktadır. Şahitler ve avukatlar için ayrı bir yer bulunmaktadır. Bunların tam karşısına gelen yerde ve balkon duvarında Atatürk'ün kabartmalı baş portresi ve onun yanında ADALET MÜLKÜN TEMELİDİR ibaresi bulunmaktadır. Bu ibarenin altında Yüksek Adalet Divanı hâkimlerine ve savcılara mahsus yer bulunmaktadır. Atatürk'ün portresi ve Yüksek Adalet Divanının hemen yanında Türk milletini temsil eden şanlı Türk bayrağı dikilidir. Bununla birlikte 14 Ekim Cuma günü tarihli Yassıada duruşmaların başlamasını, sanıkların salona girişini, Anayasayı ihlal suçuna ait kararnamenin okunduğunu, okunan kararnamede 33'e yakın sanık idamı istendiğine dikkat çekmiştir. Sanıkların bitkin ve perişan halde oldukları belirtilmiştir.*" (Madran, 25 Ekim 1960: 1; Madran 26 Ekim 1960: 1; Madran 27 Ekim 1960: 1; Madran 28 Ekim 1960: 1).

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol; Başsavcı ise, Altay Egesel olmuştur (Akis, 10 Ekim 1960: 6-7). Başsavcı Ömer Altay Egesel, Yassıada duruşmalarının sırasını açıklamıştır. Sorguları tamamlanan ve kararnameleri hazırlanan davaların sırası ise şu şekilde verilmiştir: "*İlk dava; Köpek Davası (görüldü), İkinci dava, 6-7 Eylül Olayları (görülüyor), Üçüncü dava, Bebek Davası (Pazartesi), Dördüncü dava, Hasan Polatkan ve arkadaşlarına ait iki şirket yolsuzluğu, Beşinci dava, Zeyyat Mandalıncı ve Hayrettin Erkmen'e ait irtikâp davası, Altıncı dava, Nedim Ökmen'e ait İş Bankası'na arsa satışı, Yedinci dava, Ali İpar ve yedi arkadaşı, Sekizinci dava, Sebati Atatman ve Burhan Ulutan memuriyet ve görevini suiistimal, Dokuzuncu dava, Fatin Rüştü Zorlu ile Ulvi Yenel'in uçak alımı yolsuzluğu, Onuncu dava, Kromit yolsuzluğu, On birinci dava, halkı silahlandırmak ve silah kaçakçılığı, Celal Bayar ve arkadaşları, On ikinci dava, Topkapı Olayları, On üçüncü dava, İstanbul ve Ankara Üniversite olayları, On dördüncü dava, Anayasayı ihlal*" (İnkılâp, 28 Ekim 1960: 1). Yassıada'da yolun sonuna gelinmiş; Bayar, Menderes ve diğerleri için idam cezası istenmiştir. DP'lilerin Anayasayı ihlal etmekle suçlandığı hareketlerin listesi ise; "*Halk Partisi mallarının gaspı, Kırşehir'in ceza olarak kaza yapılması, hâkimlerin görülen lüzum üzerine emekliye sevk edilmeleri, vatandaşın seçmenlik haklarının ihlal edilişi, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun çıkarılışı ve eşitlik prensibine aykırı tatbiki, tahkikat encümeni kurulması karar ve sebepleri, Meclis müzakerelerinin neşrine mâni olmak, bir komisyona icrai teşrii ve kazai görevler veren 7468 sayılı Salahiyet Kanunun çıkışı*" olarak sıralanmıştır (Madran, 17 Ekim 1960: 1).

Yassıada duruşmalarının son oturumu, 15 Eylül 1961 tarihinde yapılmıştır. 11 aydan beri devam etmekte olan duruşmalarda 19 davaya bakılmıştır (Kervan, 15 Eylül 1961: 1). Son olarak, MBK İrtibat Bürosunun (58) sayılı tebliği gereğince;

“1- Yüksek Adalet Divanınca ölüm cezasına mahkûm edilen sanıklardan sakıt Reisicumhur Celal Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın ölüm cezaları MBK’nın 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak sakıt Reisicumhur Celal Bayar’ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir.

2- Ölüm cezasına mahkûm edilen Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhunun cezaları da 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararlar müebbet ağır hapse çevrilmiştir.” (Madran, 16 Eylül 1961: 1).

8. Sonuç

Bu çalışmada 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve sonrası yaşanan gelişmelerin Nazilli yerel basınına yansımaları ve MBK’nın çalışmaları temel alınarak gazetelerin genel tutumu değerlendirilmiştir. Darbe öncesi Nazilli yerel basınına incelediğimizde; *“Hür Menderes/İnkılâp ve Madran”* adlı gazeteler, DP iktidarının destekçisi olmuş ve iktidarın politikalarından övgü ile bahsetmiştir. Nazilli basınında doğrudan doğruya darbe ile ilgili herhangi bir sinyal, hareketlenme, ayaklanma ve isyan belirtileri görülmemiştir. Kervan gazetesi ise; Hür Menderes, İnkılâp ve Madran adlı gazetelerin aksine DP’ye karşı sert muhalif çizgisinden darbe öncesi ve sonrası ödün vermemiştir.

27 Mayıs Askeri Darbesi, bütün yurttaki olduğu gibi Nazilli’de de coşkulu bir şekilde heyecanla karşılanmış ve bayram sevinci içerisinde kutlanmıştır. Gazete manşetlerine baktığımızda ise, 27 Mayıs özel tarihi bir gün olarak görülmüş; *“İnkılâp, ihtilal ve ikinci cumhuriyet”* olarak nitelendirilmiştir. Gazetelerde ağırlıklı olarak ele alınan konular; DP iktidarının usulsüz politika uygulamaları ve basına baskı yapması, gazete ve gazetecilere verilen cezalar ve zararlar, bu durumun ülkede krize yol açması, 27 Mayıs Askeri Darbesinin önemi, anlamı ve darbenin haklı gerekçeleri şeklinde sıralanmıştır. MBK lideri Org. Cemal Gürsel ve ordu, halk tarafından kurtarıcı olarak görülmüş ve *“kahraman”* olarak ilan edilmiştir. Ülkenin kargaşa içerisinde olduğu dönemde, darbe ile bu durumun sona erdiği, antidemokratik rejimin yerini demokratik ve özgür bir ortama bıraktığı için MBK yönetimi, *“İnkılâp Hükümeti”* olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda gazete manşetlerinde; kahraman ve şanlı ordu, gençlik, halk, hürriyet ve demokrasi gibi kavramlar ön plana çıkarılarak toplumsal birlik mesajı verilmiştir. DP yönetimine yönelik linç kampanyası oluşturulmuş ve DP’liler için *“devrik, sakıt, sabık, kuyruk ve düşük”* yakıştırmalar ile değersiz görülmüş ve küçük düşürücü ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca darbenin meşrulaştırılması için gerekli zemin hazırlanmıştır. Halkın Türk ordusunun ve onun temsilcisi olarak görülen MBK yönetiminden yana olması sağlanmıştır. Bu süreçte darbeye mecbur kalındığı algısı yaratılmıştır. Bu kapsamda 27 Mayıs sonrasında Nazilli halkı, darbeyi, MBK politikalarını ve uygulamalarını olumlu bir biçimde karşılamış ve destek aktarımını sağlamıştır.

Darbe sonrası *“Hür Menderes”* adlı gazete, *“Menderes”* adını taşımaktan utanmış ve hemen *“Menderes”* yerine *“İnkılâp”* adını almıştır. Öte yandan *“Madran”* gazetesi, kendilerine göre en doğru olanı yapmıştır. Yayın politikası çerçevesinde DP aleyhine sık sık haberler yayımlamış ve bu tavrını sürdürmüştür. *“Kervan”* adlı gazete ise, zengin bir yazar kadrosuna sahiptir. Nazillilerin fikri yönüne katkıda bulunmuştur. Özellikle CHP’ye büyük ölçüde destek

vermiş; DP iktidarına karşı da muhalif bir tutum sergilemekten kaçınmamıştır. Bu tutumuna darbe öncesi ve sonrası devam etmiştir. DP'nin basına yönelik baskıları sonucu, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde Kervan Gazetesi'nin yazar kadrosu tutuklanmıştır. Bu durum Kervan Gazetesi'nde sıklıkla dile getirilmiş ve DP iktidarı eleştirilmiştir. Bu nedenle Kervan Gazetesi, bir kurtuluş olarak görülen 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine gönülden destek vermiştir. 27 Mayıs sonrasında tekrar yayın hayatına devam eden Kervan Gazetesi, yerel basın örneğini teşkil etse de büyük ölçüde yankı uyandırmıştır.

Sonuç olarak, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında Nazilli yerel basını önemli bir dönüşüm geçirmiş; gazeteler kısa sürede tutumlarını ve yayın politikalarını değiştirmiştir. Yerel basın, bu dönemde yalnızca siyasi bir yönelim sergilemekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal algıların şekillenmesinde etkili bir araç haline gelmiştir.

Kaynakça

T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, Yüz dördüncü Birleşim, Cilt: 6, 7.9.1961.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10525, 14.06.1960.

Akis, 10 Ekim 1960.

Akis, 17 Ekim 1960.

Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960.

Hürriyet, 17 Haziran 1960.

Hür Menderes, 28 Mayıs 1960.

Hür Menderes, 30 Mayıs 1960.

Hür Menderes, 31 Mayıs 1960.

Hür Menderes, 1 Haziran 1960.

İnkılâp, 11 Haziran 1960.

İnkılâp, 13 Haziran 1960.

İnkılâp, 19 Temmuz 1960.

İnkılâp, 23 Temmuz 1960.

İnkılâp, 25 Temmuz 1960.

İnkılâp, 15 Ağustos 1960.

İnkılâp, 18 Ağustos 1960.

İnkılâp, 26 Ağustos 1960.

İnkılâp, 6 Eylül 1960.

İnkılâp, 10 Eylül 1960.

İnkılâp, 22 Eylül 1960.

İnkılâp, 30 Eylül 1960.

İnkılâp, 11 Ekim 1960.

İnkılâp, 25 Ekim 1960.

İnkılâp, 28 Ekim 1960.

İnkılâp, 1 Kasım 1960.

İnkılâp, 21 Kasım 1960.

Kervan, 11 Haziran 1960.

Kervan, 16 Haziran 1960.

Kervan, 23 Haziran 1960.

Kervan, 22 Eylül 1960.

Kervan, 29 Aralık 1960.

Kervan, 2 Mayıs 1961.

Kervan, 15 Eylül 1961.
Milliyet, 4 Haziran 1960.
Milliyet, 9 Haziran 1960.
Milliyet, 18 Ağustos 1960.
Madran, 30 Mayıs 1960.
Madran, 31 Mayıs 1960.
Madran, 1 Haziran 1960.
Madran, 2 Haziran 1960.
Madran, 3 Haziran 1960.
Madran, 11 Haziran 1960.
Madran, 21 Haziran 1960.
Madran, 22 Haziran 1960.
Madran, 1 Temmuz 1960.
Madran, 4 Temmuz 1960.
Madran, 8 Temmuz 1960.
Madran, 9 Temmuz 1960.
Madran, 12 Temmuz 1960.
Madran, 13 Temmuz 1960.
Madran, 15 Temmuz 1960.
Madran, 16 Temmuz 1960.
Madran, 18 Temmuz 1960.
Madran, 20 Temmuz 1960.
Madran, 27 Temmuz 1960.
Madran, 28 Temmuz 1960.
Madran, 12 Ağustos 1960.
Madran, 1 Eylül 1960.
Madran, 22 Eylül 1960.
Madran 23 Eylül 1960.
Madran, 26 Eylül 1960.
Madran, 4 Ekim 1960.
Madran, 8 Ekim 1960.
Madran, 11 Ekim 1960.
Madran, 17 Ekim 1960.
Madran, 22 Ekim 1960.

Madran, 25 Ekim 1960.
Madran 26 Ekim 1960.
Madran 27 Ekim 1960.
Madran 28 Ekim 1960.
Madran, 7 Kasım 1960.
Madran, 2 Aralık 1960.
Madran, 2 Mayıs 1961.
Madran, 16 Eylül 1961.

- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, Hil Yayın, İstanbul.
- Akşin, S. (2009). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Alkan, M. Ö. (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Apuhan, R. Ş. (2007). *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes, Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Aydın, s. & Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çelik, F. (2019). *1960 Askeri Darbesinde Kamuoyu Oluşturma Projesi: Propaganda*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güryay, T. (1971). *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- İnce Erdoğan, D. (Mayıs, 2017). Propaganda: 27 Mayıs Darbesini Meşrulaştırma Çalışmaları. *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, s.307-328.
- Kaynar, M. K. (2017). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Lewis, B. (2003). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çevirenler: Hamdi Aydoğan & Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi IV Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi V Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Weiker, W. F. (1967). *Amerikalı, Fransız, Rus gözüyle 1960 Türk İhtilali*, (Çev. Ergin, M.), Cem Yayınevi, İstanbul.

EKLER:

Ek 1: Hür Menderes, 28 Mayıs 1960.

Hür Menderes, 30 Mayıs 1960.

Ek 2: Hür Menderes, 31 Mayıs 1960.

Hür Menderes, 1 Haziran 1960.

Ek 3: İnkılâp, 18 Ağustos 1960.

İnkılâp, 11 Haziran 1960.

Ek 4: İnkılâp, 30 Eylül 1960.

İnkılâp, 11 Ekim 1960.

Ek 5: Madran, 30 Mayıs 1960.

Madran, 8 Temmuz 1960.

Ek 6: Madran, 16 Temmuz 1960.

Madran, 12 Temmuz 1960.

Ek 7: Kervan, 11 Haziran 1960.

Kervan, 23 Haziran 1960.

Ek 8: Kervan, 2 Mayıs 1961.

Kervan, 15 Eylül 1961.